

P-ISSN 2708-0889
E-ISSN 2786-8788

**ACTA DE HISTORIA &
POLITICA:
SAECULUM XXI**

2026'
Volume XI

ЧНУ імені Петра Могили
2026

УДК 94+930+902/904+327
DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11

Засновник видання:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
(кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики факультету політичних наук)

Зареєстровано як друкований засіб масової інформації
(Реєстраційне свідоцтво: КВ 23922-13762Р; ідентифікатор медіа R30-03822)
Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (група «Б»):
- з міжнародних відносин (Наказ МОН України № 320 від 7 квітня 2022 р.);
- історії (Наказ МОН України № 582 від 24 квітня 2024 р.).

Головний редактор: Людмила Вовчук, к. іст. н., доцент (ЧНУ ім. П. Могили)

Редакційна колегія:

Міжнародні відносини: Шевчук Олександр, д. політ. н., професор (Миколаїв) – голова секції; Брусиловська Ольга, д. політ. н., професор (Одеса); Вілласміл Еспіноза Хорхе Ієсус, PhD (політичні науки), професор (Венесуела); Коста Бруно, PhD (політ. науки), професор (Португалія); Худолій Анатолій, д. політ. н., професор (Острог); Ортіна Ганна, д. н. з держ. упр., професор (Мелітополь); Сіновець Поліна, к. політ. н., доцент (Одеса); Тригуб Олександр, д. іст. н., професор (Миколаїв); Цинк Кароліна, PhD (історія) (Польща).

Історія та археологія: Міронова Ірина, д. іст. н., професор (Миколаїв) – голова секції; Бороденко Олена, д. іст. н., професор (Полтава); Вернер Віктор, доктор історії, професор (Польща); Єнаке Джордж, PhD (історія), професор (Румунія); Гайдай Ольга, к. іст. н., доцент (Польща); Котляр Юрій, д. іст. н., професор (Миколаїв); Лазурко Лідія, д. іст. н., професор (Дрогобич); Левченко Лариса, д. іст. н., професор (Київ); Нефьодов Дмитро, д. іст. н., доцент (Миколаїв); Сокирська Владилена, д. іст. н., професор (Умань); Срогош Тадеуш, доктор історії, професор (Польща); Стобецький Рафал, доктор історії, професор (Польща).

Адреса редакції:

54003, м. Миколаїв, 1 Воєнна, 1, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики

E-mail: luda_vovchuk@ukr.net

Офіційна web-сторінка в Інтернеті:

<https://ahpsxxi.org/>

Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI. 2026. Volume XI. 161 с.

Статті подаються в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність фактів, імен і за граматичні та стилістичні помилки.

p-ISSN 2708-0889
e-ISSN 2786-8788

© Автори статей, 2026
© ЧНУ імені Петра Могили,
2026

З М І С Т

ІСТОРІЯ

Андрій Слесаренко, Ігор Десятничук

Ліворадикальний опозиційний рух у Чехословаччині кінця 1960-х
– початку 1970-х років: програмні документи та діяльність 7

Ірина Міронова

Державний центр УНР в екзилі (1920-1992 рр.): історіографічні
погляди та інтерпретації 15

Олександр Музичко

Громадська діяльність Святослава Караванського та Ніни
Строкатої: еміграційний період 30

Олександр Вітюк

Державна міграційна служба України у 2008-2010 роках: від
концептуальних засад до практичної реалізації 40

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Лариса Мицик

Трансформація стратегії освітньої дипломатії США: від
глобального лідерства до америкацентричного ізоляціонізму 52

Євгенія Шевцова, Оксана Силка

Інформаційно-аналітичний супровід європейського курсу
України: нормативна база, цінності, перспективи 65

Наталія Піпченко, Антон Дарницький

Політико-безпекові виклики взаємодії США, ЄС і Китаю з
країнами Латинської Америки: досвід для України 77

Олександр Шевчук

Інформаційна стратегія КНР щодо європейського політичного
ландшафту в постбіполярний період 88

Ірина Крупеня

47-й саміт АСЕАН: інклюзивність і сталий розвиток на тлі
мінливого безпекового середовища в Індо-Тихоокеанському
регіоні 99

Микита Шпанько

Формування «прокитайської осі» як головний наслідок сирійської кризи 108

Василь Яблонський, Вадим Караваєв

Трансформація ревізійної політики РФ щодо пострадянських держав 118

Ігор Малахівський

Категорія війни у працях політологів 127

Дмитро Стретович

Саудівсько-німецькі взаємини у сфері економіки у контексті реалізації «Saudi Vision 2030» 139

Вікторія Хвіст

Українська спільнота в країнах Центральної Азії: минуле та сучасність 154

CONTENTS

HISTORY

Andriy Slesarenko, Igor Desiatnychuk

The Left-Wing Radical Opposition Movement in Czechoslovakia in the late 1960s and early 1970s: Program Documents and Activities 7

Iryna Mironova

The State Center of the Ukrainian People's Republic in Exile (1920-1992): Historiographical Views and Interpretations 15

Oleksandr Muzychko

Public activities of Sviatoslav Karavansky and Nina Strokata: emigration period 30

Oleksandr Vitiuk

State Migration Service of Ukraine in 2008-2010: From Conceptual Bases to Practical Implementation 40

INTERNATIONAL RELATIONS

Larysa Mytsyk

Transformation of the US Education Diplomacy Strategy: From Global Leadership to American-Centered Isolationism 52

Yevheniia Shevtsova, Oksana Sylka

Information and Analytical Support of Ukraine's European Course: Legal Framework, Values, and Prospects 65

Nataliia Pipchenko, Anton Darnytskyi

Political and Security Challenges in the USA, the EU, and China's Interaction With Latin American Countries: Lessons For Ukraine 77

Oleksandr Shevchuk

Information Strategy of the PRC Regarding the European Political Landscape in the Post-Bipolar Period 88

Iryna Krupenya

47th ASEAN Summit: Inclusivity and Sustainability in the Changing Security Environment of the Indo-Pacific Region 99

<i>Mykyta Shpanko</i> The Formation of the “Pro-Chinese Axis” As the Main Consequence of the Syrian Crisis	108
<i>Vasyl Yablonskyi, Vadym Karavaiev</i> Transformation of the Russian Federation’s Revisionist Policy Towards Post-Soviet States	118
<i>Ihor Malakhivskyi</i> A Category of War in Works of Political Scientists	127
<i>Dmytro Stretovych</i> Saudi-German Economic Relations in the Context of the Implementation of “Saudi Vision 2030”	139
<i>Victoria Khvist</i> Ukrainian Community in Central Asia: Past and Present	154

HISTORY

УДК (UDC) 94 (437) : 321.01
DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11.007

THE LEFT-WING RADICAL OPPOSITION MOVEMENT IN CZECHOSLOVAKIA IN THE LATE 1960S AND EARLY 1970S: PROGRAM DOCUMENTS AND ACTIVITIES

Andriy Slesarenko,

e-mail: avslesarenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7648-4003>

Rivne State University of Humanities,
Ukraine, 33028, Rivne, Stepan Bandera Street, 12

Igor Desiatnychuk,

e-mail: desyatnychuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5758-8701>

Rivne State University of Humanities,
Ukraine, 33028, Rivne, Stepan Bandera Street, 12

Abstract

The article analyzes the program documents and main forms of activity of the left-radical opposition in the late 1960s and early 1970s in Czechoslovakia, and also shows the evolution of the views of left-radicals in the subsequent period of opposition activity.

The source basis of the research is program documents (archives of the Ministry of Internal Affairs of the Czech Republic), memoirs and materials of court verdicts against left-wing radicals (archives of the Institute of Contemporary History of the Academy of Sciences of the Czech Republic, collection «Verdicts»). We also worked on the Czechoslovak opposition magazines «Listy» and «Svedectvi» Czechoslovak Left Party.

It has been established that the formation of a left-wing radical organization in Czechoslovakia was influenced by the ideas of the «new left» in the West. Individual representatives of the «new left» visited Prague. The left-wing radical movement of the period under study is represented by the groups «Cosmopolitical Society» and the Revolutionary Youth Movement. The activists of the organizations, condemning the existing system of bureaucratic centralism, initiated the creation of new-type structures to fight against the occupation of the country and neo-Stalinism.

The RYM was led by a left-wing Marxist, lecturer Petr Uhl, and a group of students from the Faculty of Philosophy of Charles University (Jan Frolik, Egon Černý, Jaroslav Suk, Jaroslav Basta, Petrushka Šustrova). Viewing socialism as a free society of direct producers, the members of the RYM saw the path to reforming socialism through an anti-bureaucratic revolution. The RYM's active oppositional actions led to the arrest of its members by the State Security authorities in December 1969.

The trial of the members of the RYM was the first major political trial in Czechoslovakia after the August 1968 occupation and the April 1969 plenum of the Central Committee of the Communist Party of Czechoslovakia. The RYM became a typical movement in terms of the accumulation of multi-vector protest forces; similar structures appeared in other Central European countries in 1968, in particular in Poland. Individual activists of the organization took an active part in opposition activities in the following period.

Keywords: Czechoslovakia, opposition, Revolutionary Youth Movement, left-wing radical movement, Peter Uhl

ЛІВОРАДИКАЛЬНИЙ ОПОЗИЦІЙНИЙ РУХ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ КІНЦЯ 1960-Х – ПОЧАТКУ 1970-Х РОКІВ: ПРОГРАМНІ ДОКУМЕНТИ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

Андрій Слесаренко,

e-mail: avslesarenko@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7648-4003>

Рівненський державний гуманітарний університет,
Україна, 33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12

Ігор Десятничук,

e-mail: desyatnychuk@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5758-8701>

Рівненський державний гуманітарний університет,
Україна, 33028, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12

Анотація

У статті проаналізовано програмні документи та основні форми діяльності ліворадикальної опозиції кінця 1960-х – початку 1970-х рр. в Чехословаччині, також показано еволюцію поглядів ліворадикалів у наступний період діяльності опозиції.

Джерельну основу дослідження складають програмні документи (архів Міністерства внутрішніх справ Чеської республіки), спогади та матеріали судових вироків над ліворадикалами (архів Інституту сучасної історії АН Чеської республіки, збірка «Вироки»). Нами також опрацьовано журнали чехословацької опозиції «Лісти» («Listy») та «Сведецтві» («Svedectví»). Чехословацький ліворадикальний рух досліджували чеські, західні та вітчизняні вчені.

Встановлено, що на утворення ліворадикальної організації у Чехословаччині вплинули ідеї «нових лівих» на Заході. Окремі представники «нових лівих» відвідували Прагу. Ліворадикальний рух досліджуваного періоду представлений угрупованнями «Космополітичне товариство» та Рух революційної молоді. Активісти організацій засудивши існуючу систему бюрократичного централізму, ініціювали створення структур нового типу для боротьби проти окупації країни та неосталінізму.

РРМ очолили лівий марксист, викладач Петр Ул і група студентів Філософського факультету Карлового університету (Ян Фролік, Егон Черни, Ярослав Сук, Ярослав Башта, Петрушка Шустрова). Розглядаючи соціалізм як вільне суспільство безпосередніх виробників, члени РРМ вбачали шлях реформування соціалізму через здійснення антибюрократичної революції. Активні опозиційні виступи РРМ призвели до арешту його членів органами Державної безпеки у грудні 1969 р. Суд над членами РРМ став першим великим політичним процесом у Чехословаччині після серпневої окупації 1968 р. та квітневого пленуму ЦК КПЧ 1969 р. РРМ став типовим рухом у плані акумуляції різновекторних протестних сил; аналогічні структури з'явилися в інших країнах Центральної Європи 1968 р., зокрема у Польщі. Окремі активісти організації брали активну участь в діяльності опозиції у наступний період.

Ключові слова: Чехословаччина, опозиція, Рух революційної молоді, ліворадикальний рух, Петр Ул

Постановка проблеми. Окупація Чехословаччини військами п'яти держав-учасниць Організації Варшавського договору, підписання московського протоколу у серпні 1968 р. і перші «нормалізаційні» заходи фракції Густава Гусака у 1969 р.

інтенсифікували процес виникнення всередині чехословацького суспільства антитоталітарного опозиційного руху. Завдяки стабільній економічній ситуації опозиції в країні не набула масового характеру, як у Польщі та Угорщині. Її ядром та рушійною силою виступили представники студентства і науково-творчої інтелігенції, найбільш невдоволені «нормалізаторською» політикою. Значна частина інтелектуалів після 1968 р. була виключена з комуністичної партії, позбавлена права працювати за фахом, відкинута на периферію життя. Ідеологічний контроль з боку КПЧ, жорстка цензура унеможливили будь-яку наукову і творчу вільну самореалізацію (Kusin, 1979: 38).

Чехословацький антитоталітарний опозиційний рух 1968-1972 рр. був представлений кількома нелегальними політичними угрупованнями (переважно соціалістичного спрямування): Чехословацький рух за демократичний соціалізм, Соціалістичний рух чехословацьких громадян, Комуністи в опозиції та інші. У їх політичних програмах чітко прослідковується поєднання класичних, перевірених ідей і традицій демократії, свободи, гуманізму з кращими надбаннями соціалістичної ідеології. Основу теоретичних концепцій опозиційних об'єднань склали тісно пов'язані з соціал-демократичним рухом ідеї «демократичного соціалізму», «соціалізму з людським обличчям», «поєднання соціалістичного устрою з політичним плюралізмом, демократією», «гуманної демократії», «громадянського суспільства» та ін. Сконструйована на цій основі чехословацька модель соціалізму протиставлялася сталінській командно-адміністративній системі радянського суспільства. Підтримуючи реформаторську фракцію Олександра Дубчека, антитоталітарний рух перших років «нормалізації» поступово еволюціонував до різних проявів боротьби проти утвердження неосталінського режиму Г. Гусака (Postolovskyi, Desiatnychuk, Slesarenko & Filipchuk, 2018: 170).

У межах чехословацького антитоталітарного руху існували окремі об'єднання ліворадикального напрямку. Хоча вони становили меншість, але завдяки своїй активній діяльності мали значний вплив.

Метою роботи є аналіз програмних документів та діяльності чехословацької ліворадикальної опозиції кінця 1960-х – початку 1970-х рр. А також відстеження еволюції поглядів ліворадикалів у наступний період діяльності опозиції.

Джерельну основу дослідження складають програмні документи (архів Міністерства внутрішніх справ Чеської республіки), спогади та матеріали судових вироків над ліворадикалами (архів Інституту сучасної історії АН Чеської республіки, збірка «Вироки»). Нами також опрацьовано журнали чехословацької опозиції «Лісти» («Listy») за 1971 р., що виходив у Римі, та «Сведецтві» («Svedectvi») за 1982 р., що видавався у Парижі. Їх друкували відомі опозиціонери Іржі Пелікан та Павел Тігрід.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Виникнення і розвиток чехословацького ліворадикального руху вивчали історики Мілан Отагал (Otáhal, 1993; 1994; 2003), Павел Печінка (Pečinka, 1999), Ярослав Пажоут (Pažout, 2004; 2008). Останній у Інституті сучасної історії АН Чеської республіки видав документи Руху революційної молоді (Pažout, 2004). У 2003-2011 рр. у Чехії виходило видання «Більшовизм, комунізм та соціальний радикалізм у Чехословаччині» присвячене досліджуваній темі (Karník & Korešček, 2003-2011). Важливим джерелом є спогади активістів ліворадикального руху Ярослава Сука (Suk, 1982), Сібіли Плогштед (Plogsted, 2002) і звичайно лідера РРМ Петра Ула (Uhl, 1999; 2021). Серед праць західної історіографії відзначимо колективну монографію «Революції за майбутнє: Травень 1968 та «Празька весна», що розглядає вплив ідей чехословацького демократичного соціалізму на європейські політичні процеси (Bergankova, 2020). З вітчизняних вчених чеську демократичну опозицію та її складники досліджувала Лариса Новак-Каляєва (Novak-Kaliaieva, 2004; 2006). Оригінальною є стаття Дениса Пілаша, яка аналізує «Празьку весну» в глобальному контексті подій 1968 р. (Pilash, 2013).

Виклад основного матеріалу. Перше ліворадикальне угруповання постало на Філософському факультеті Карлового університету у Празі. 20 студентів у березні 1968 р. створили організацію «Космополітичне товариство» (відома також під назвою Об'єднання революційної лівої). Її члени проводили акції протесту проти чехословацьких і радянських поставок зброї до Нігерії, вимагали відновлення дипломатичних відносин з Ізраїлем, брали участь у маніфестаціях біля французького посольства, спрямованих на підтримку травневої революції французьких студентів (Pažout, 2004: 222-223).

Найактивніших ліворадикалів Чехословаччини об'єднав Рух революційної молоді (PPM) (чеською – *Hnutí revoluční mládeže*) – організація студентів і молодих робітників, відома також під назвою Революційна соціалістична партія (РСП), що сформувалася наприкінці 1968 р. До її складу увійшли троцькісти, маоїсти та анархісти.

На утворення ліворадикальної організації у Чехословаччині вплинули ідеї «нових лівих» на Заході. Учасники та активісти руху «нових лівих» другої половини 1960-х рр., синтезуючи політичні концепції марксизму, лібералізму й анархізму, мріяли повалити ненависний їм «істеблішмент» з усіма його складовими частинами – структурою влади, традиціями, освітою та культурними надбаннями тощо і пропонували західному суспільству (як альтернативу) новий тип людини з особливим світоглядом, стилем життя, поведінкою.

Один з представників цього напрямку, західноберлінський троцькіст Руді Дучке (1940-1979 рр.), організатор молодіжних заворушень 1968 р. у ФРН, відкидаючи як західну, так і східну моделі розвитку суспільства, прихильно ставився до реформ «Празької весни», характеризував режим О. Дубчека як «празький лібералізм» (Suk, 1982: 613-614). Лідер західноберлінських троцькістів був популярною, до певної міри «культовою» постаттю в радянських ЗМІ. Невдалий замах на Р. Дучке, здійснений неофашистом Бахманом, активно висвітлювався у газетах, в т.ч. й районних (наприклад, стаття «Хто стріляв у Дучке?» опубліковану у гоцанській газеті «Радянське життя», Рівненська область) (Rachkov, 1968: 3).

Важливе значення для пропагування ідеології «нових лівих» у Чехословаччині мав міжнародний науково-практичний семінар, який відбувся на початку 1969 р. у Празі, присвячений реформам 1968 р. (у його роботі брав участь Р. Дучке). Відзначимо також, що столицю Чехословаччини відвідав П'єр Франк, секретар троцькістського ІV Інтернаціоналу. Він виступав у вищих навчальних закладах, брав участь у бесідах з представниками інтелігенції.

Безпосередньо PPM було започатковано після триденного листопадового студентського страйку 1968 р. Фактична політична поразка страйку детермінувала диференціацію студентського руху. Та частина студентської молоді, яка відкрито виступила проти окупації і не погоджувалася з компромісною політикою фракції О. Дубчека, стала основою PPM. Організацію очолили лівий марксист викладач Петр Ул (1941-2021 рр.) і група студентів Філософського факультету Карлового університету (Ян Фролік, Егон Черни, Ярослав Сук, Ярослав Башта, Петрушка Шустрова).

PPM об'єднав близько 100 молодих людей, його діяльність обмежувалася Прагою. Переважну більшість у PPM склали студенти, до складу організації увійшли також робітники і представники інтелігенції. Загалом точну кількість членів та симпатиків угруповання встановити неможливо. Для пропагування ідей об'єднання і вільної дискусії було створено Історико-соціологічний клуб, на засіданнях якого обговорювали твори Лева Троцького, Мао Цзедуна, Че Гевари, Мілована Джиласа та ін. Однак, тиск владних структур зумовив перехід організації до нелегальних форм діяльності.

Члени PPM випустили два номери самвидавничого журналу «Леві одбой» («*Levý odboj*»), опублікували працю – «Соціалізму – так, бюрократії – ні». Свої основні погляди вони виклали в Установчому маніфесті Руху революційної молоді, який проголосили як програмний документ 2 грудня 1968 р. У вступній частині

маніфесту йшлося про те, що відновлення капіталістичної системи у Чехословаччині неможливе, але й передумов для розвитку соціалізму і демократичного суспільства не було створено під час «Празької весни».

Автори документа, підтримуючи програму ліберального кола ЦК КПЧ, вимагали продовження реформ, започаткованих у 1968 р. Розглядаючи соціалізм як вільне суспільство безпосередніх виробників, члени РРМ вбачали шлях реформування соціалізму через здійснення антибюрократичної революції. Для досягнення цієї мети необхідно було ліквідувати органи Державної безпеки, міліції, цензуру, увесь державний апарат. Натомість трудящі мали організувати на місцях підконтрольні їм структури. Маніфест реагував і на деякі конкретні дії нової владної політики. Насамперед, він різко засудив заборону проведення страйків (AMICR, RYM I, Documentation zv-486 mv, v 11233, document 12; Otahal, 1993: 18).

У наступних програмних документах – Проголошенні ідеологічної секції Революційної соціалістичної партії (серпень 1969 р.) і Програмній заяві Революційної соціалістичної партії (листопад 1969 р.) – було сформульовано поділ діяльності організації на внутрішні форми роботи (дискусії, навчання, дослідження) і зовнішні (продукування та поширення листівок, плакатів, проведення демонстрацій, страйків) (AMICR, RYM I, Documentation zv-486 mv, v 11233, document 1, 5). Вищевказані документи не виключали і збройної боротьби.

Усвідомлюючи обмеженість свого впливу у суспільстві, РРМ пропонував створення Фронту національного опору, який мав об'єднати виникаючі опозиційні угруповання Чехословаччини. Причому активісти організації не вбачали за собою керівної ролі у майбутньому об'єднанні, виступали за рівноправність усіх його складових.

Просуванню ідей «нових лівих» сприяв відомий письменник, філософ, один з лідерів чеського андеграунду Егон Бонди (власне Збинек Фішер) (1930-2007 рр.), автор текстів ключового гурту празького психоделічного року – «The Plastic People of the Universe». Соціаліст з троцькістським, а потім з маоїстським ухилом, у філософії він був близький до марксизму, який поєднував з буддизмом. Е. Бонди відвідував зібрання РРМ.

Відзначимо, що на членів РРМ значною мірою вплинув акт самоспалення чеського студента Яна Палаха (1948-1969 рр.) на Вацлавській площі у Празі на знак протесту проти окупації Чехословаччини військами Радянського Союзу та інших країн Організації Варшавського договору, що став символом опору тоталітарному режиму в Центрально-Східній Європі. Його вчинок отримав широкий міжнародний резонанс і не лише в державах радянського блоку. Думки про вчинок Я. Палаха та його послідовників (26 осіб у такий спосіб протестували проти окупації Чехословаччини та придушення «Празької весни», семеро з них загинули) до цих пір розходяться. Про репрезентацію постаті чеського студента в культурі пам'яті радянського культурного нонконформізму 1960-1980-х рр. дивіться нашу попередню розвідку (Slesarenko, 2014).

Виступаючи проти згортання реформ і наступу прорадянських консервативних сил, РРМ протягом 1969 р. організував низку громадських акцій протесту. Широкий суспільний резонанс викликали квітнева проюгославська демонстрація і травневе пікетування посольства НДР з вимогами припинення переслідувань студентів у НДР. Більшість активістів РРМ брала активну участь у масових серпневих демонстраціях на річницю введення окупаційних військ, розповсюдивши декілька тисяч листівок під назвою «Всім, всім, всім!», які закликали до боротьби «проти окупантів та їх прислужників» (Otahal, 1993: 19).

РРМ, розглядаючи боротьбу з неосталінізмом як міжнародну проблему, для координації дій намагався встановити зв'язки з подібними групами в Польщі і, головним чином, у Західній Європі. Так, навесні 1969 р. деякі його члени зустрічалися з активістами лівих молодіжних організацій ІV троцькістського Інтернаціоналу у Франції та Західному Берліні. Щоправда, ефективність встановлених контактів була мінімальною.

Активні опозиційні виступи РРМ призвели до арешту його членів органами Держбезпеки у грудні 1969 р. Напередодні арешту члени групи підготували до друку листівку, присвячену річниці самоспалення Я.Палаха (Political prisoners of Czechoslovakia, 1971: 7). По справі РРМ проходило 19 осіб, їм інкримінували «поширення ворожої антисоціалістичної і антирадянської пропаганди, організацію акцій, спрямованих проти суспільного устрою республіки». Протягом судового процесу, який відбувся у Празі з 1 по 19 березня 1971 р., було засуджено 16 осіб (серед яких два іноземці – німкеня Сібелла Плогштедт і француз Філіп Серано) загалом на 25 років і 10 місяців ув'язнення (Pelikan, 1971: 10-11). Найбільший строк ув'язнення (4 з половиною роки) отримав лідер організації П.Ул (AICH ASCR, collection of Judgments, Judgment against P. Uhl; Cuhra, 1999: 139).

Після звільнення в 1973 р. з в'язниці лідер РРМ П. Ул працював конструктором і машиністом. У 1974 р. одружився з дисиденткою Анною Шабатовою, дочкою відомого діяча реформаторського крила КПЧ Ярослава Шабати.

У 1970-х роках П.Ул продовжив діяльність у дисидентському русі, репрезентуючи його ліворадикальний напрям, підтримував контакти з членами колишнього РРМ та групою екскомуністів Я.Шабати. Метою ліворадикалів декларувалась підготовка і здійснення антибюрократичної революції та боротьба за утвердження автономної (самокерованої) моделі соціалізму. П.Ул вірив, що соціалізм у модифікованій формі як тип загальнонародної демократії, тобто політичного і економічного самоуправління, є оптимальним суспільним устроєм. Активіст, позиціонує себе як прихильника демократичного та самоврядного соціалізму, відкидав імперіалізм і сталінізм, заявляючи про себе: «Мої політичні погляди настільки марксистські, соціалістичні та ліві, що вони занадто розходяться з практикою та теорією комуністичної партії» (Uhl, 2014).

У подальшому П.Ул став співзасновником правозахисного об'єднання Хартія 77, яку підписав у грудні 1976 р., та співзасновником Комітету захисту несправедливо переслідуваних. П. Ул видавав самвидавничий бюлетень «Інформаце о Харте 77» («Informace o Chartě 77»), в якому оприлюднювалися документи, повідомлення, протести, звернення, особисті листи правозахисників, вісті із зарубіжжя тощо. Після 1977 р. його звільнили з роботи та засудили в 1979 р. до п'яти років позбавлення волі (разом з ним також були засуджені відомі дисиденти Вацлав Гавел, Іржі Дінстбір і Вацлав Бенда). Після звільнення він працював машиністом і кочагаром з 1984 по 1989 р.

Під час хартистської дискусії П. Ул у статті «Альтернативна співдружність як революційний авангард» (1979 р.) наголошував: «В умовах бюрократичної диктатури альтернативні структури не будуть кількістю зростати, повністю охоплювати все суспільство. Твердження, що суспільство поступово «увійде» до альтернативних структур, в результаті чого держава та її бюрократична машина відімруть, є утопічним. Навпаки, простір для функціонування альтернативних структур завжди звужуватиметься. Лише у період революційного піднесення вони, розширюючи кордони свого впливу, швидко «абсорбують» усі верстви суспільства» (Uhl, 1990: 85). Його прогноз справдився під час подій «оксамитової революції» 1989 р., саме незалежні громадянські ініціативи здійснили демократичний трансфер політичної системи у Чехословаччині.

У опозиційному русі 1970-1980-х рр. були заагажовані також інші колишні члени РРМ, зокрема, Іван Деймал (екологічний рух), Петрушка Шустрова (правозахист), Ярослав Башта (правозахист) (у 2007-2010 рр. Посол Чеської республіки в Україні). Сібелла Плогштедт стала відомою активісткою феміністичного руху в ФРН.

Висновки. Суд над членами РРМ став першим великим політичним процесом у Чехословаччині після серпневої окупації 1968 р. та квітневого пленуму ЦК КПЧ 1969 р. Активісти організації одні з перших відкрито виступили проти окупаційного режиму і запропонували своє бачення розвитку соціалізму. Разом з іншими

опозиційними групами PPM, засудивши існуючу систему бюрократичного централізму, ініціював створення організації нового типу для боротьби проти окупації та неосталінізму. PPM став типовим рухом у плані акумуляції різновекторних протестних сил; аналогічні структури з'явилися в інших країнах Центральної Європи 1968 р: наприклад, варшавські Клуб шукачів протиріч, «Коммандос» чи пізніший Комітет захисту робітників (Польща). Окремі активісти організації брали активну участь в діяльності опозиції у наступний період.

REFERENCES

- Archives of the Ministry of the Interior of the Czech Republic (AMICR), Revolutionary Youth Movement (RYM) I, Documentation zv-486 mv, v 11233, document 12. The founding manifesto of the Revolutionary Youth Movement, December 1968.
- AMICR, RYM I, Documentation zv-486 mv, v 11233, document 1. Proclamations of the ideological section of the Revolutionary Socialist Party, August 1969.
- AMICR, RYM I, Documentation zv-486 mv, v 11233, document 5. The program statement of the Revolutionary Socialist Party, November 1969 (Czechoslovakia).
- Archives of the Institute for Contemporary History Academy of Sciences of the Czech Republic (AICH ASCR), collection of Judgments, Judgment against P. Uhl.
- Berankova, J.N.** (Ed.). (2020). *Revolutions for the Future: May 68 and the Prague Spring*. Lyon: Suture Press.
- Cuhra, J.** (1999). *Judicial persecution of the opposition at the beginning of normalization, For freedom and democracy I. Resistance against communist power. Collection*. Prague: Karolinum, 130-144. // **Cuhra J.** (1999). *Soudni perzekuce opozice na počátku normalizace, Za svobodu a demokracii I. Odpor proti komunistické moci. Sbornik*. Praha: Karolinum, 130-144.
- Novak-Kaliaieva, L.** (2004). *Czech Democratic Opposition: Ideology and Activities (August 1968 – December 1989)* (Abstract of the Candidate's Thesis). Lviv National University of I. Franko] Lviv. // **Новак-Каляєва, Л.** (2004). *Чеська демократична опозиція: ідеологія та діяльність (серпень 1968 – грудень 1989 рр.): автореф. дис.... канд. іст. наук: 07.00.02 / Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. Львів.*
- Novak-Kaliaieva, L.** (2006). Anti-interventionist public demonstrations and the student movement in Czechoslovakia in August 1968-1969. *Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic», 555: State and Army*. Lviv. // **Новак-Каляєва, Л.** (2006). Антиінтервенційні виступи громадськості та студентський рух у Чехословаччині в серпні 1968-1969 рр., *Вісник Національного університету «Львівська політехніка», 555: Держава та армія*. Львів, 133-138.
- Karnik, Z. & Kopeček, M. (Eds.)**. (2003-2011). *Bolshevism, communism and radical socialism in Czechoslovakia, 1-8*. Prague: AICH ASCR, Dokořan. // **Karnik, Z. & Kopeček, M. (Eds.)**. (2003-2011). *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, 1-8*. Praha: ÚSD AV ČR, Dokořan.
- Kusin V.** (1979). Challenge to normalcy. Political opposition in Czechoslovakia, 1968-1977, *Opposition in Eastern Europe / Ed. by R.L. Tökös*. London: Macmillan Press, 26-59.
- Otáhal, M.** (1993). The First Phase of Opposition to the So-Called Normalization (1969-1972), *Two Decades Before November 89. Collection*. Prague: AICH ASCR, 11-34. // **Otáhal, M.** (1993). *První fáze opozice proti takzvané normalizaci (1969-1972), Dve desetileti před listopadem 89. Sbornik*. Praha, Praha: ÚSD AV ČR, 11-34.
- Otáhal, M.** (1994). *Opposition, power, society 1969-1989. A contribution to the history of «normalization»*. Prague: AICH ASCR, Maxdorf. // **Otáhal, M.** (1994). *Opozice, moc, společnost 1969-1989. Příspěvek k dějinám «normalizace»*. Praha: ÚSD AV ČR, Maxdorf.
- Otáhal, M.** (2003). *Students and communist power in the Czech lands 1968-1989*. Prague: Dokořan. // **Otáhal, M.** (2003). *Studenti a komunistická moc v Českých zemích 1968-1989*. Praha: Dokořan.
- Pažout, J.** (Ed.) (2004). *Revolutionary Youth Movements 1968-1970: Document Edition*. Prague: AICH ASCR. // **Pažout, J.** (Ed.) (2004). *Hnutí revoluční mládeže 1968-1970: Edice dokumentů*. Praha: ÚSD AV ČR.
- Pažout, J.** (2004). The reaction of Czechoslovak students during the Prague Spring to the protest movement in the West, *Bolshevism, communism and radical socialism in Czechoslovakia / Eds. Z. Karnik, M. Kopeček, 2*. Prague: AICH ASCR, Dokořan, 213-227. // **Pažout, J.** (2004). *Reakce československých studentů v době Pražského jara na*

- protestni hnutí na Západo, *Boševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu* / Eds. Z. Karník, M. Kopeček, 2. Praha: ÚSD AV ČR, Dokořan, 213-227.
- Pažout, J.** (2008). *In defiance of the powerful. Student movement in the 1960s*. Prague: Dokořan. // **Pažout, J.** (2008). *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století*. Praha: Prostor.
- Pečinka, P.** (1999). *Under the red flag against the Communist Party. The fate of the radical left in Czechoslovakia*. Brno: Doplněk. // **Pečinka, P.** (1999). *Pod rudou vlajkou proti KSČ. Osudy radikální levice v Československu*. Brno: Doplněk.
- Pelikan, J.** (1971). The meaning of the process S. 19, Listy, Rome. *Journal of the Czechoslovak socialist opposition, published by J. Pelikán*, 2, March, 10-11. // **Pelikan, J.** (1971). Smysl procesu S. 19, Listy, Řím. *Časopis československe socialistické opozice, vydavane J. Pelikánem*, 2, brežen, 10-11.
- Pilash, D.** (2013). The Prague Spring and the global revolutionary processes of 1968 Retrieved from <https://surl.li/ienroe> // **Пілаш, Д.** (2013). Празька весна та глобальні революційні процеси 1968 року. Retrieved from <https://surl.li/ienroe>
- Plogsted, S.** (2002). *In the web of history. Arrested in Prague after 1968* / Translated from German. Solar, J. & Fiser, Z. Brno: Doplněk. // **Plogsted, S.** (2002). *V siti dějin. Zatčena v Praze po roce 1968* / Z nem. přel. J. Solar, Z. Fiser. Brno: Doplněk.
- Political prisoners of Czechoslovakia (1971). *Listy, Rome. Journal of the Czechoslovak socialist opposition, published by J. Pelikán*, 2, March, 7. // *Političti vežni Československu* (1971). *Listy, Řím. Časopis československe socialistické opozice, vydavane J. Pelikánem*, 2, brežen, 7.
- Postolovskyi, R., Desiatnychuk, I., Slesarenko, A. & Filipchuk, I.** (2018). *The crisis of communism in Czechoslovakia: «Prague Spring» in 1968 and the establishment of the «normalization» regime: monograph*. Rivne: Publ. O.Zen. // **Постоловський, Р., Десятиччук, І., Слесаренко, А. & Філіпчук, І.** (2018). *Криза комуністичної системи в Чехословаччині: «Празька весна» 1968 р. та утвердження режиму «нормалізації»: монографія* / за ред. Р.М. Постоловського. Рівне: Видавець О. Зень.
- Rachkov, A.** (1968). Who shot in Dutschke? *Soviet life*, April 20, 3. // **Рачков, А.** (1968). Хто стріляв у Дучке? *Радянське життя*, 20 квітня, 3.
- Slesarenko, A.** (2014). Jan Palach in the culture of memory of Soviet cultural nonconformism of the 1960s-1980s, *Volyn Scientific Studies. Scientific Bulletin of the Rivne Institute of the Higher Educational Institution "Open International University of Human Development "Ukraine"* Retrieved from <https://surl.li/ryhydc> // **Слесаренко, А.** (2014). Ян Палах в культурі пам'яті радянського культурного нонконформізму 1960-1980-х років. *Волинські наукові студії. Науковий вісник Рівненського ін-ту ВНЗ «Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини «Україна»*, 1-2. Retrieved from <https://surl.li/ryhydc>
- Suk, J.** (1982). Czechoslovakia radical left, *Svedectvi, Paris. Czechoslovak literary and political journal, published by P. Tigríd*, 67, 613-629. // **Suk, J.** (1981). Československa radikální levice, *Svedectvi, Pariz. Československe literarni a politický časopis, vydavane P. Tigrídem*, 67, 613-629.
- Uhl, P.** (1990). Alternative Societies as Revolutionary Avant-Garde, Charter 77. 1977-1989. *From Moral to Democratic Revolution. Documentation* / Ed. V. Prečan. Scheinfeld-Schwarzenberg-Bratislava: Czechoslovak Center for Independent Literature-Archa, 81-88. // **Uhl, P.** (1990). Alternativni společenství jako revoluční avangarda, Charta 77. 1977-1989. *Od moralni k demokraticke revoluci. Dokumentace* / Uspořadal V. Prečan. Scheinfeld-Schwarzenberg-Bratislava: Československe středisko nezavisle literatury-Archa, 81-88.
- Uhl, P.** (1998). *Law and injustice through the eyes of P. Uhl*. Prague: C.H. Beck. // **Uhl, P.** (1998). *Pravo a nespravedlost očima P. Uhla*. Praha: C.H. Beck.
- Uhl, P.** (2014). A Marxist whose thinking diverged from that of the communists. *Czech Television*. Retrieved from <https://surl.li/calxbs> // **Uhl, P.** (2014). Marxista, jehož myšlení se s komunisty rozcházelo. *Česká televize*. Retrieved from <https://surl.li/calxbs>
- Uhl, P.** (2021). *Freedom must be fought for constantly: Selected texts 1968-1989 / preparation for publication by M. Motelec*. Prague: Neklid. // **Uhl, P.** (2021). *Za svobodu je třeba neustále bojovat: Vybrane texty 1968-1989 / příprava vydání M. Motelec*. Praha: Neklid

УДК (UDC) 930.1:321]УHP «1920/1992»
DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11.015

THE STATE CENTER OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC IN EXILE (1920-1992): HISTORIOGRAPHICAL VIEWS AND INTERPRETATIONS

Iryna Mironova,

e-mail: ya.irina761@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3039-742X>

*Petro Mohyla Black Sea National University,
Ukraine, 54003, Mykolaiv, 68 Desantnykiiv Street, 10*

Abstract

The article presents a comprehensive historiographical study of the activities of the State Center of the Ukrainian People's Republic (UPR) in exile during 1920-1992, a unique political and historical phenomenon that preserved the legal continuity of Ukrainian statehood under conditions of forced displacement. The research explores the formation, transformation, and evolution of the historiographical tradition devoted to the UPR in exile, identifying four principal stages—from the emigration-memoir period of the 1920s-1940s to the modern phase of academic reinterpretation that emerged after Ukraine regained independence.

Special attention is devoted to the contributions of prominent émigré figures and researchers such as I. Mazepa, M. Livytskyi, O. Shulhyn, M. Shapoval, and S. Narizhnyi, whose writings provided the first intellectual framework for understanding the mission of the exiled government. The article also highlights the achievements of contemporary Ukrainian and foreign scholars, including V. Troshchynskyi, V. Piskun, I. Muzyka, V. Yablonskyi, V. Parandii, Z. Karpus, and J. Pisuliński, whose source-based analyses have expanded the scope of research and introduced new methodological approaches.

The study reveals the dynamic, multidimensional, and evolving character of the historiography concerning the legitimacy, political structure, and international role of the UPR government in exile. Particular emphasis is placed on the political and symbolic importance of the State Center as a guarantor of the uninterrupted Ukrainian state tradition and as an institution that maintained its representational, diplomatic, and cultural-educational functions throughout decades of statelessness.

The article examines in detail the legal foundations of the UPR's existence in exile, its international activity within the framework of interwar diplomacy, and its cooperation with various émigré organizations, which allowed the government to act as a legitimate voice of Ukraine on the international stage. It also underlines the role of cultural diplomacy, education, and commemorative practices in preserving the idea of national continuity among the Ukrainian diaspora.

It is concluded that the historiography of the UPR in exile has undergone a profound and qualitative transformation—from descriptive memoirs and political essays to evidence-based, archival, and interdisciplinary studies integrating political science, law, and cultural history. The transfer of the UPR's powers to the President of independent Ukraine in 1992 symbolized not only the culmination of the State Center's historical mission but also the institutional confirmation of the uninterrupted continuity of Ukrainian sovereignty.

Keywords: Ukrainian People's Republic, Ukrainian diaspora, State Center of the UPR, historiography, statehood, political emigration, Ukrainian identity

ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР УНР В ЕКЗИЛІ (1920-1992 РР.): ІСТОРІОГРАФІЧНІ ПОГЛЯДИ ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

Ірина Міронова,

e-mail: ya.irina761@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3039-742X>

*Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10*

Анотація

У статті здійснено всебічне історіографічне дослідження діяльності Державного центру Української Народної Республіки (УНР) в екзилі у 1920-1992 рр., що став унікальним явищем у новітній історії України. Розкрито процес формування, становлення й еволюції історіографічної традиції, виокремлено чотири основні етапи – від еміграційно-мемуарного періоду 1920-1940-х рр. до сучасного етапу академічного переосмислення, який характеризується джерелознавчим поглибленням та інтеграцією міждисциплінарних підходів. Особливу увагу приділено працям провідних діячів української політичної еміграції (І. Мазепи, М. Лівницького, О. Шульгіна, М. Шаповала, С. Наріжного), котрі започаткували традицію дослідження діяльності уряду УНР за кордоном, а також сучасним українським і зарубіжним історикам (В. Трошинському, В. Піскун, І. Музиці, В. Яблонському, В. Парандій, З. Карпую, Я. Пісулінському), які розширили джерельну базу та надали проблемі нове наукове трактування.

З'ясовано динаміку історіографічного дискурсу щодо легітимності, структури, міжнародної діяльності та правового статусу уряду УНР у вигнанні. Простежено, як політичні, ідеологічні та світоглядні чинники впливали на зміст і спрямування наукових інтерпретацій – від апологетичних і меморіальних наративів міжвоєнної діаспори до методологічно плюралістичних, критичних і документально обґрунтованих студій сучасної української історіографії. Наголошено, що Державний центр УНР виступав не лише символом політичної тягості, але й реальним чинником збереження української державницької традиції, уособлюючи її спадкоємність у правовому та моральному вимірах.

Проаналізовано правові засади, дипломатичну активність, культурно-освітні та інформаційні ініціативи, які забезпечували виконання представницьких функцій уряду упродовж понад сімдесяти років. Показано, що діяльність Державного центру стала важливою складовою українського визвольного руху 20 століття, підтримувала тяглість ідеї державної незалежності та сприяла збереженню національної ідентичності серед еміграції.

Установлено, що історіографія Державного центру УНР пройшла глибоку трансформацію – від описових мемуарів і політичної публіцистики до системних міждисциплінарних досліджень, заснованих на комплексному аналізі документальних, дипломатичних і правових джерел. Передання повноважень представниками Державного центру Президенту незалежної України у 1992 р. символічно завершило історичну місію уряду в екзилі, підтвердивши спадкоємність української державності від часів УНР та її безперервність у сучасному державному розвитку.

Ключові слова: Українська Народна Республіка, українська діаспора, Державний центр УНР, історіографія, державність, політична еміграція, українська ідентичність

Постановка проблеми. Після поразки Української революції 1917-1921 рр. вищі державні інституції Української Народної Республіки не припинили своєї діяльності, а продовжили функціонування за межами країни. Саме в еміграційному середовищі сформувався політичний і організаційний осередок, який став своєрідним продовженням української державності у вигнанні. Аналіз діяльності цього центру влади відображено у численних працях істориків, спогадах сучасників і членів уряду, а також у науково-публіцистичних виданнях, що охоплюють різні періоди української історії. Попри тривалий час, який минув від подій визвольних змагань, означена тематика залишається в полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Її наукова актуальність зумовлена потребою формування цілісного національного гранд-нарративу, в якому функціонування Державного центру УНР в екзилі трактується як важливий етап у розвитку української державницької традиції, прояв прагнення до незалежності та самостійності на міжнародній арені. У цьому сенсі «історизація» діяльності Державного центру УНР розглядається як органічна складова сучасного наукового осмислення минулого.

Розвиток цифрових технологій і дигіталізація науки створюють нові можливості для дослідження історіографії цієї проблематики. Сьогодні в мережі Інтернет відкривається доступ до джерел і розвідок, що раніше залишалися маловідомими або зовсім невідомими науковій спільноті. Це дозволяє глибше простежити процеси формування еміграційних структур, уточнити малодосліджені аспекти діяльності уряду УНР за кордоном і виявити нові інтерпретації його політичної ролі.

Метою статті є всебічне історіографічне осмислення проблеми діяльності Державного центру УНР в екзилі у 1920-1992 рр., виявлення основних тенденцій та інтерпретацій у вітчизняній і зарубіжній історичній науці, визначення місця цього інституту у контексті тягlosti української державницької традиції. Завданням дослідження є виокремлення ключових етапів становлення історіографії питання, аналіз наукових підходів і поглядів дослідників різних періодів, а також окреслення малодосліджених аспектів діяльності Державного центру УНР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування Державного центру УНР у вигнанні тривалий час залишалася в полі інтересів української еміграції. У міжвоєнний період з'явилися праці І. Мазепи (Mazera, 1943), М. Лівницького (Livyt'skyi, 1960; 1984; 2019), О. Шульгина (Shulhyn, 1934), М. Шаповала (Shapoval, 2028), які заклали основу подальшої традиції дослідження теми. Значний внесок зробили історики-емігранти Л. Винар (Vynar, 1993) Н. Пазуняк (Vynar & Pazuniak, 1993), С. Наріжний (Narizhnyi, 1942), А. Яковлів (Yakovliv, 1928; 1964), котрі поєднували документальні матеріали зі спогадами учасників подій. У післявоєнний період у діаспорних виданнях («Тризуб», «Свобода», «Вісті комбатанта» тощо) формувалися перші історіографічні узагальнення, які відбивали внутрішні дискусії серед української політичної еміграції.

В умовах незалежної України проблема отримала новий імпульс. Праці В. Трощинського (Troshchynskyi, 1994), В. Піскун (Piskun, 2006), Д. Веденеєва (Viedenieiev, 2006), В. Сідака (Sidak, 2002), І. Срібняка (Sribniak, 1995), О. Малюти (Maliuta, 2007), І. Музики (Muzyka, 2018), І. Панової (Panova, 2009) та В. Трембіцького (Trembitskyi, 1986) розширили джерельну базу, залучивши архіви, недоступні попереднім авторам. У 2000-2020 рр. В. Яблонський (Yablonskyi, 2012; 2013; 2014; 2015; 2017; 2020; 2023), В. Парандій (Parandii, 2012; 2015; 2017), Ю. Недужко (Neduzhko, 2008; 2009), польські дослідники З. Карпусь (Karpus, 2001), Я. Пісулінський (Pisuliński, 2010; 2013) і Е. Вішка (Wisza, 2004) запропонували нові концепції, які дозволили по-іншому оцінити легітимність ДЦ УНР, його дипломатичні зусилля й роль у збереженні національної тягlosti. Однак цілісного синтетичного дослідження досі бракує, що й визначає актуальність цієї статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. За межами України

дослідження роботи Державного центру УНР упродовж десятиліть проводили представники української діаспори, серед яких чимало колишніх урядовців. Вони опублікували низку статей, брошур, мемуарів і нарисів, присвячених діяльності Державного центру УНР в екзилі. Українська зарубіжна історіографія, попри певну публіцистичність викладу, містить цінний і різноплановий фактичний матеріал, у якому наведено різні, часом протилежні, оцінки учасників і свідків подій, а також посилання на документальні джерела та листування.

На основі аналізу наукових джерел доцільно виокремити чотири основні історіографічні періоди:

1. 1920-ті – 1940-ві рр. – *еміграційно-мемуарний етап*, коли переважали свідчення безпосередніх учасників подій (І. Мазепа, О. Шульгин, М. Шаповал, С. Наріжний). Характерною рисою була емоційна оцінка та прагнення зберегти пам'ять про УНР.

2. 1950-ті – 1980-ті рр. – *період діаспорної систематизації*, коли дослідники (М. Ливицький, А. Яковлів, М. Добрянський, Л. Винар, Н. Пазуняк) намагалися осмислити роль ДЦ УНР у контексті боротьби з радянською владою та формування національної ідентичності.

3. 1990-ті – 2000-ті рр. – *початок академічного вивчення* в незалежній Україні. З'являються узагальнювальні праці В. Трощинського, В. Піскун, Д. Веденєва, які вперше залучають архівні документи радянських спецслужб і дипломатичних установ.

4. 2010-ті-2020-ті рр. – *сучасний етап переосмислення*, представлений працями В. Яблонського, В. Парандій, І. Музики, Ю. Недужка, Д. Яневського. Дослідження цього періоду поєднують історико-правовий, політичний та культурологічний підходи, зосереджуючись на тяглоті державницької традиції та цифровій репрезентації архівів УНР в екзилі.

Особливе місце серед авторів, що висвітлювали роботу уряду УНР в еміграції, посідає прем'єр-міністр і міністр внутрішніх справ періоду Директорії І. Мазепа. У третій частині своєї праці він детально описав перші роки функціонування Державного центру УНР за кордоном, приділивши увагу причинам занепаду активності українського визвольного руху на початку 1920-х рр. та складним, подекуди суперечливим, аспектам військово-дипломатичних взаємин між УНР і Польщею (Мазепа, 1943: 5). Автор не лише подає фактологічний матеріал, а й пропонує власну інтерпретацію подій, що робить його працю важливим історичним джерелом для сучасних дослідників.

Ключовим підґрунтям для вивчення діяльності еміграційного уряду є також дослідження одного з колишніх очільників УНР у вигнанні – активного громадського діяча та журналіста М. Ливицького. У своїй роботі він окреслив загальні напрями функціонування уряду УНР в екзилі, проте не приділив достатньої уваги деталізації окремих сфер – передусім дипломатичній службі, військовим питанням та підтримці зв'язків із Україною. Це пояснюється тим, що М. Ливицький спирався головним чином на власні спогади, досвід і спостереження, а документальні свідчення використовував лише частково. Незважаючи на певну вибірковість, його дослідження має вагоме значення, адже демонструє бачення безперервності державницької традиції, збереженої через діяльність Державного центру УНР.

Позиція М. Ливицького зводиться до того, що, попри численні внутрішні суперечності та організаційні труднощі, Державний центр УНР залишався легітимним представницьким органом українських політичних сил, покликаним об'єднувати розпорошені еміграційні організації та рухи навколо ідеї державності (Livytskyi, 1943: 2). Підсумовуючи власні висновки, М. Ливицький підтримав думку А. Юриняка, викладену у статті «Партійність і державність», надрукованій у нью-йоркському часописі «Свобода» 30 грудня 1975 р.

Автор висловлює подив з того, що українці, маючи значний досвід визвольних змагань і політичної боротьби, не вміють або не хочуть скористатися очевидною

перевагою – наявністю в еміграції законних представників останнього уряду України, який не зрікався своїх повноважень і не був їх позбавлений народом, а змушений залишити Батьківщину через ворожу окупацію. На думку автора, будь-який інший народ неодмінно використав би такий факт як важливий аргумент у боротьбі за державну незалежність, тоді як українці цю можливість недооцінюють і марнують. Йдеться про Державний центр УНР, який має безперечну перевагу над іншими політичними силами – спадкоємність і тяглість державності, не нав'язаної окупантом, а заснованої на вільному виявленні суверенної волі українського народу (Livvytskyi, 1943: 3).

Таким чином, у працях як І. Мазепи, так і М. Лівіцького простежується спільна ідея – визнання Державного центру УНР головним символом безперервності української державності, який, попри еміграційні умови, продовжував виконувати політичну місію представництва національних інтересів України на міжнародному рівні.

Полемізуючи з тогочасними інтелектуалами, представниками національно-демократичного напрямку, М. Шаповал із властивим йому ригоризмом сформулював украї критичне бачення статусу та перспектив Державного центру УНР в еміграції (Shapoval, 1928: 7). Учений категорично заперечував тезу про те, що сам факт існування «петлюрівського уряду» може свідчити про правонаступність української державності або безперервність її інституційного розвитку. На його переконання, Державний центр УНР у вигнанні був радше формою політичного гуртування, що прагнуло зберегти ідею державності, але не мало реальної суб'єктності на міжнародній арені. Зовнішньополітичний вплив цієї структури, як підкреслював дослідник, мав суто декларативний характер і не позначався на становищі УСРР (Shapoval, 1928: 9). М. Шаповал докоряв своїм опонентам у відриві від реалій, наголошуючи, що український визвольний рух зазнав повної поразки, а в еміграції бракувало ресурсів для його гідного представлення.

Значний інтерес для вивчення проблеми становить праця дипломата й міністра закордонних справ УНР в екзилі О. Шульгина (Shulhyn, 1934). У своєму нарисі автор подає ідеологічну еволюцію УНР, розкриваючи зміст і напрям діяльності її уряду після вимушеного відходу за кордон. Особливістю цієї праці є залучення широкого кола документальних матеріалів, які дозволяють реконструювати як зовнішньополітичні кроки, так і побутово-організаційні аспекти існування еміграційного осередку. О. Шульгин докладно висвітлює зв'язки уряду з міжнародними інституціями, характеризує позицію української дипломатії щодо ключових подій міжвоєнного періоду. Важливою складовою його дослідження є матеріали про Голодомор 1932-1933 рр. та українсько-польські взаємини, які він розглядав у контексті боротьби за збереження української ідентичності в умовах бездержавності (Shulhyn, 1934: 7).

Помітним внеском у систематизацію знань про діяльність еміграційного уряду УНР став збірник документів під редакцією Л. Винара та Н. Пазуняк (Vynar & Pazuniak, 1993: 20). Видання 1993 р. уперше запропонувало комплексний корпус джерел, що охоплює понад сім десятиліть існування інституції. До збірника увійшли найважливіші офіційні документи Державного центру, біографічні нариси про його керівників, а також аналітичні коментарі укладачів, які суттєво підвищують наукову цінність матеріалів. Розширена джерельна база дозволила авторам охопити не лише політичні й дипломатичні аспекти діяльності, а й питання внутрішньої організації, фінансування та культурного життя еміграційних структур.

Фрагментарні, але важливі свідчення про освітньо-культурну діяльність уряду УНР у вигнанні у 1921-1938 рр. подає монографія С. Наріжного (Narizhnyi, 1942: 18, 134, 209). Дослідник використав унікальні матеріали Музею визвольної боротьби, який після Другої світової війни (1945-1946 рр.) було вивезено до СРСР, а його фонди досі залишаються невідомими науковцям. Завдяки цьому праця С. Наріжного набуває подвійного значення: вона є і самостійним історико-аналітичним

дослідженням, і своєрідною антологією джерельних матеріалів, що зберігають пам'ять про інтелектуальний і культурний вимір діяльності української еміграції.

В українській зарубіжній історіографії помітне місце посідають праці, присвячені окремим постатям суспільно-політичного життя. Зокрема, Д. Дорошенко створив ґрунтовну розвідку про О. Лотоцького, який у 1927-1930 рр. обіймав посаду міністра внутрішніх справ уряду УНР в екзилі. Значний корпус досліджень присвячено також особі С. Петлюри – головного отамана УНР, що став символом українського визвольного руху (Doroshenko, 1953: 145). Ці праці різняться за змістом і тональністю: серед них наявні як апологетичні, так і критично-аналітичні тексти, деякі з яких нині становлять справжню бібліографічну рідкість (Petliuga, 1959).

Варто звернути увагу на публікацію М. Добрянського, в якій здійснено докладний аналіз функціонування Державного центру УНР, виявлено його внутрішні проблеми, окреслено перспективи діяльності та напрямки розвитку українського визвольного руху загалом (Dobrianskyi, 1955). Дослідник підкреслював, що попри ідеологічні розбіжності між представниками еміграційного передпарламенту, цей орган зберігав репрезентативний характер і продовжував боротись за відновлення незалежної української держави (Dobrianskyi, 1955: 14-16).

Тематика функціонування еміграційного уряду та політичної діяльності діячів УНР широко висвітлювалася на шпальтах наукової та публіцистичної періодики української діаспори. Важливу роль у цьому відігравали часописи «Тризуб», «Українська громада», «Українська трибуна», «Нова Україна», «Вісті комбатанта», «Свобода» (Yablonskyi, 2015: 36). Саме там з'явилися перші історіографічні огляди та публікації, що започаткували системне осмислення досвіду державного центру в екзилі.

Вагомим джерелом інформації залишаються публікації самих представників Державного центру УНР за кордоном – А. Яковлева, О. Шульгина, М. Паньківського, М. Лівницького, Я. Рудницького й інших. Зокрема, А. Яковлів, полемізуючи з критично налаштованим М. Шаповалом, наголошував на легітимності Державного центру та уряду УНР, підкреслюючи, що вони «посідають усі законні права і легальний титул влади, отримані не шляхом узурпації, а від Української конституанти – Трудового конгресу» (Yakovliv, 1928: 15). Таким чином, уряд в екзилі, на його думку, зберігав правонаступність української державності, не керуючись особистими чи матеріальними інтересами.

Цінним джерелом для вивчення подій 1940-х рр. є спогади голови уряду УНР в екзилі (1945-1948 рр.) К. Паньківського-мол. Автор відтворює атмосферу українського політичного життя в еміграції, описує внутрішні процеси в Державному центрі УНР у 1944-1949 рр., наводить тексти листів, декларацій і комунікатів, що відображають дух і настрої тогочасного українського середовища. Поява книги викликала значний резонанс у діаспорних колах – від схвальних оцінок до гострих полемічних зауваг (Pankivskyi, 1968: 6).

Важливі думки щодо майбутнього українського визвольного руху висловлював і президент УНР в екзилі у 1967-1989 рр. М. Лівницький. У своїй праці «Вимушена відповідь» він аналізував історичний досвід попередніх поколінь борців, намагався осмислити причини їхніх невдач і визначити можливі шляхи відновлення державності. Автор також звертався до діяльності свого батька – А. Лівницького, чия епістолярна спадщина, нещодавно введена до наукового обігу, стала важливим джерелом для розуміння політичної культури української еміграції (Livytskyi, 1960: 30, 32).

Зарубіжна історіографія стала важливим, хоча й своєрідним підґрунтям для подальших досліджень вітчизняних істориків, які вже в умовах незалежної України отримали можливість об'єктивно осмислювати діяльність Державного центру УНР в екзилі. Серед сучасних українських учених, котрі зробили суттєвий внесок у вивчення цього питання, варто відзначити Ю. Недужка (Neduzhko, 2008: 90-112), В. Сідака (Sidak, 2002: 65-70), О. Малюту (Maliuta, 2007: 287-308), В. Парандія

(Parandii, 2017: 44-47). Незважаючи на різні наукові підходи та трактування подій, усі вони сходяться на думці, що діяльність Державного центру УНР розгорталася в Україні несприятливих міжнародних умовах міжвоєнного періоду. Її легітимність і дипломатична суб'єктність значною мірою залежали від політичних інтересів держав, які в той час визначали політику у Східній Європі – насамперед Польщі, Франції та Сполучених Штатів Америки.

Вчені підкреслюють важливу роль української діаспори західних країн у процесі відновлення української державності. Саме представники еміграції докладали значних зусиль до проведення широких інформаційних кампаній, спрямованих на захист прав людини, викриття злочинів радянського режиму та формування об'єктивного уявлення світової спільноти про історичний шлях України. Діяльність закордонних українців перетворилася на потужний інструмент боротьби за політичне визнання української незалежності.

Окремої уваги заслуговує фундаментальна праця В. Трошинського (Troshchynskiy, 1994: 98), у якій на основі багатого документального матеріалу здійснено комплексний аналіз української еміграції міжвоєнного часу. Один із розділів дослідження присвячений Державному центру УНР, де простежено його становлення, еволюцію та політичну трансформацію в умовах вигнання. В ході полеміки з Я. Рудницьким і спираючись на висновки В. Маркуса (Markus, 1986: 70-84), В. Трошинський дійшов думки, що міжнародно-правове існування Державного центру УНР як уряду в екзилі було обмежене у часі – фактично лише періодом перебування в Тарнові. Після 1922-1923 рр. він утратив ознаки дієвого уряду, перетворившись радше на політичний центр, який символічно втілював ідею української державності та спадкоємність традицій УНР 1917-1921 рр.

До найвагоміших напрацювань української історіографії, де детально висвітлено різноманітні аспекти функціонування Державного центру УНР, належать дослідження В. Піскун (Piskun, 2006), В. Трошинського (Troshchynskiy, 1994), Д. Веденєєва (Viedenieiev, 2006) та І. Срібняка (Sribniak, 1995). Монографія В. Піскун присвячена глибокому аналізу феномену української політичної еміграції 1920-х рр. Авторка ґрунтовно розглядає питання соціальної адаптації емігрантів, їхньої політичної активності, національної ідентичності та моральної мотивації. Особливу увагу приділено проблемі впливу радянських спецслужб, які здійснювали диверсійні заходи, спрямовані на дискредитацію українських політичних діячів за кордоном, а також на підрив авторитету Державного центру УНР.

Важливою віхою у розвитку досліджень проблем української дипломатії є спільна праця Д. Веденєєва та Д. Будкова. Спираючись на великий масив архівних матеріалів, автори вперше здійснили системний аналіз формування та функціонування дипломатично-консульської служби різних етапів української державності 1917-1923 рр. – від періоду Центральної Ради, Гетьманату та Директорії до діяльності УСРР і Державного центру УНР в екзилі. У дослідженні докладно розглядаються міжнародні передумови створення українських дипломатичних представництв, питання кадрової політики, структури центрального апарату та управління закордонними установами. Окремий розділ присвячено складним взаєминам між дипломатичними структурами УСРР та радянськими органами держбезпеки, що значною мірою впливали на формування зовнішньополітичної лінії радянської України.

У сучасній українській історіографії привертає увагу певна тенденція: дослідницький інтерес переважно зосереджений на міжвоєнному періоді, тоді як післявоєнна активність Державного центру УНР в еміграції, зокрема діяльність Української Національної Ради (УНРади), залишається опрацьованою фрагментарно. При цьому слушно наголосити, що Державний центр, як уряд УНР у вигнанні, продовжував виконувати свої політичні функції протягом усього часу існування, попри мінливість історичних обставин і відсутність офіційного міжнародного визнання.

Аргумент щодо відсутності дипломатичного визнання не може вважатися вирішальним у питанні легітимності. Адже навіть уряди періоду 1917-1921 рр., які користувалися певною підтримкою всередині країни, не завжди мали визнання ключових суб'єктів світової політики. Показовим є приклад 1919 р., коли держави Антанти розглядали Директорію УНР майже як більшовицький уряд, однак невдовзі ці ж країни офіційно визнали Радянський Союз та його українську республіку, цілковито ігноруючи уряд УНР. Така ситуація засвідчує, що міжнародна суб'єктність не завжди була наслідком політичної послідовності чи правової логіки, а часто визначалася суто геополітичними інтересами.

Водночас відсутність зовнішнього визнання не заперечує самого факту існування еміграційного уряду як політичного інституту, що продовжував боротьбу за державність. Основне завдання Державного центру УНР полягало не лише у відстоюванні права українського народу на незалежність, але й у підтриманні самої ідеї української державності в міжнародному дискурсі. Навіть за відсутності території, армії та матеріальних ресурсів, український уряд у вигнанні прагнув зберегти політичну тяглість УНР і нагадувати світові про українське питання. Не можна не помітити паралелі: відсутність визнання тривалий час не ставила під сумнів легітимність радянського уряду – аналогічна логіка має застосовуватися і щодо українського еміграційного уряду.

Ще одним аргументом на користь легітимності Державного центру УНР є факт тривалого протистояння радянській владі. Хоча реальних сил для відкритої боротьби уряд в екзилі не мав, війна між УНР і радянським режимом тривала на різних рівнях – політичному, ідеологічному, культурному, дипломатичному, а часом навіть семантичному. Суперництво за символи, інтерпретації подій, історичну пам'ять та право представляти український народ не припинялося аж до розпаду СРСР у 1991 р. Таким чином, УНР у вигнанні залишалася активним елементом українського політичного простору, зберігаючи безперервність державницької традиції.

Важливо також згадати, що полеміка 1980-х рр. між В. Маркусем і Я. Рудницьким щодо того, чи можна вважати Державний центр УНР «справжнім» урядом у вигнанні, насправді була продовженням ідейного конфлікту, який розпочався ще у 1920-х роках між прибічниками С. Петлюри та його політичними опонентами (Rudnytskyi, 1995: 98). Суть суперечки залишалася незмінною – це було питання лідерства у визвольному русі, права репрезентувати українську націю перед світом. Хоча склад учасників змінювався, статус Державного центру УНР як носія політичної спадкоємності залишався незаперечним. Відтак сучасні історики мають уникати прямого перенесення старих політичних суперечок у площину історіографічних оцінок, зважаючи на їхню глибоко контекстуальну природу.

Теза частини української еміграції, що після загибелі С. Петлюри Державний центр УНР перетворився лише на громадську організацію, є доволі суперечливою. Вона не має достатнього джерельного підґрунтя і, швидше, відображає політичну полеміку, ніж об'єктивну реальність. Адже навіть за умов обмежених можливостей еміграційний уряд продовжував здійснювати представницькі, дипломатичні та культурні функції, які не можуть бути зведені до рівня діяльності громадського об'єднання.

У цьому контексті заслуговує на увагу монографія Д. Яневського, у якій автор намагається переосмислити легітимність українських політичних режимів доби революцій та визвольних змагань (Yanevskyi, 2003). Проте його трактування проблеми видається надто спрощеним. Дослідник, визнаючи нелегітимними майже всі політичні режими 1917-1920 рр. (окрім ЗУНР), виходить за межі усталеної наукової традиції, фактично створюючи власну, штучно звужену аналітичну модель. Таке бачення позбавляє історичний процес багатовимірності, а саму проблему – контексту (Yanevskyi, 2003: 440).

Певні положення Д. Яневського, зокрема щодо радянських режимів в Україні, мають логічне підґрунтя, адже йдеться про владу, встановлену силовим шляхом і

підтримувану зовнішнім фактором. Водночас оцінка легітимності урядів УНР чи Української Держави як «недостатньо законних» є очевидним перебільшенням. Автор застосовує критерії, релевантні для стабільних державних систем, але малопридатні для революційних умов, коли політична динаміка, війни та відсутність парламентських традицій зумовлювали несталість інститутів влади. Отже, визначати легітимність цих режимів за формальними ознаками було б методологічно некоректно, оскільки сама епоха не передбачала стабільності, яку вимагають такі оцінки.

У своїх працях Д. Яневський, часто поділяючи позицію певної групи сучасників подій початку 20 ст., водночас демонструє послідовне неприйняття поглядів інших учасників визвольного процесу. Така вибіркова аналітична оптика особливо помітна у його ставленні до постаті С.Петлюри, з яким автор веде своєрідний інтелектуальний діалог – іноді прихований, а подекуди відкрито полемічний. Для ілюстрації цього достатньо звернутися до одного показового прикладу. Полемізуючи з С.Петлюрою щодо продовження визвольної боротьби у 1920 р., Д. Яневський категорично заявляє: «Історичний факт залишився історичним фактом: Українська Народна Республіка припинила своє існування» (Yanevskiy, 2003: 440).

Однак такий безапеляційний висновок навряд чи можна визнати вичерпним. Адже подальша діяльність Державного центру УНР у вигнанні, що тривала упродовж кількох десятиліть, фактично спростовує тезу про «остаточне припинення» існування Республіки. З позицій історичної тяглості державності УНР як політичного суб'єкта юридичне завершення її існування відбулося лише 24 серпня 1992 р. – у день, коли представники Державного центру УНР офіційно передали свої повноваження новообраному Президентові незалежної України. Саме цей акт став символічним завершенням історичної місії уряду в екзилі та водночас підтвердив спадкоємність української державності від часів визвольних змагань.

До аналізу правових аспектів формування та функціонування Державного центру УНР в еміграції звертається І. Панова (Panova, 2009: 78-85), яка акцентує на суперечливості історіографічних оцінок цього інституту. Дослідниця пропонує комплексний юридичний розгляд процесу утворення українського уряду у вигнанні, базуючись на аналізі нормативно-правових актів і політичних документів того часу. На її думку, Державний центр УНР діяв у правовому полі як громадське об'єднання, що створювало власні структурні органи у різних країнах, здійснювало пропагандистську, дипломатичну, видавничу діяльність і підтримувало контакти з міжнародними організаціями. Така правова модель, хоча й не мала повноцінної міжнародної легітимації, дозволяла уряду в екзилі продовжувати репрезентувати українську національну ідею у світовому політичному просторі.

Ці спостереження розвиває В. Трембіцький, який наголошує, що навіть за умов вимушеної еміграції уряд УНР не втрачав нормотворчої активності. Він ухвалював документи, що мали характер декларацій, резолюцій, організаційних постанов і програмних актів, які відображали його офіційну позицію з ключових політичних питань. Хоча такі нормативні акти не мали юридичної сили в міжнародному праві, вони виконували важливу символічну і консолідаційну функцію, утверджуючи правонаступність української державності (Trembitskiy, 1986: 35).

У подібному дослідницькому ключі побудована і праця І. Музики, присвячена аналізу документальної спадщини Державного центру УНР як пам'ятки української політико-правової думки. Авторка здійснила детальний аналіз широкого корпусу джерел – від урядових постанов і декларацій до нот, меморандумів, звернень, резолюцій і програмних документів політичних партій, що діяли у складі чи поруч із урядом УНР в екзилі. Ці матеріали, на її думку, дозволяють простежити еволюцію політико-правових уявлень української еміграції, від ідей «державності у вигнанні» до концепції спадковості влади у незалежній Україні (Muzyka, 2018: 505-514).

Особливої уваги заслуговує також аналіз нормативної бази, за якою діяв Державний центр УНР у 1948-1992 рр. Зокрема, важливим джерелом став

«Тимчасовий закон про реорганізацію Державного центру УНР в екзилі», підписаний президентом Андрієм Лівіцьким 10 червня 1948 р. У цьому документі було окреслено структуру уряду, повноваження президента, а також механізми функціонування українських політичних інституцій у вигнанні (Yablonskyi, 2014: 330-348).

На нашу думку, ухвалення цього закону мало подвійне значення. З одного боку, він створював організаційно-правові умови для систематичної діяльності всіх інституцій ДЦ УНР; з іншого – забезпечував тяглість правової традиції, що походила ще від законодавчих актів періоду Української революції 1917-1921 рр. Таким чином, документ виконував роль своєрідного конституційного мосту, який поєднав політичний досвід УНР із правовими основами відновленої державності України наприкінці 20 ст. (Yablonskyi, 2014: 347).

Діяльність керівних органів Державного центру УНР, у статті які названо «політично-громадськими органами УНР», частково проаналізована в працях О. Вовк і Ж. Дзейка (Vovk & Dzeiko, 2002: 65-72). Автори розглядають структуру й функціонування цих органів крізь призму «Тимчасового закону про реорганізацію Державного центру УНР в екзилі», трактуючи його положення як механізми організації уряду за моделлю президентсько-парламентської республіки. Вони приділяють увагу ключовим аспектам закону, зокрема визначенню компетенції окремих складових частин Державного центру УНР. Водночас у статті відсутнє чітке визначення поняття «політично-громадські органи УНР в екзилі», яке винесено у заголовок, а також не враховано значних трансформацій документа упродовж часу його застосування. Зокрема, працюючи з редакцією закону 1989 р., автори фактично відтворюють текст 1948 р., не аналізуючи зміни, що вносилися під час сесій УНР з другої по десятку.

Соціально-політичний вимір функціонування Державного центру УНР у вигнанні досліджено в дисертаційній роботі В. Парандій (Parandii, 2012: 19). Дослідниця детально аналізує роботу військової спецслужби Державного центру УНР у період 1926-1936 рр., особливо на фоні протистояння радянським органам держбезпеки. Вона справедливо відзначає: «Праця української еміграції, зокрема унерівської, не була марною, її активні діячі чесно й наполегливо боролися за незалежну Україну. Попри те, на тому історичному етапі перемогти не вдалося, проте вони наблизили цю перемогу» (Parandii, 2015: 27-31).

Важливим джерелом для дослідження діяльності Державного центру УНР є тематичний збірник документів, який виконує функцію своєрідної антології джерельної бази (Yablonskyi, 2013: 600-610). У ньому опубліковані матеріали українських еміграційних представницьких органів – Ради Республіки (1921 р.) та Української Національної Ради (1948-1992 рр.). Значна частина цих документів публікується в Україні вперше. Колекція охоплює 72 роки роботи Державного центру УНР в екзилі та демонструє його спадщину, засвідчуючи неперервність демократичних традицій українського парламентаризму та державності упродовж 20 ст. Збірник містить звіти, промови керівників, резолюції, декларації, що відтворюють основні напрями багатовимірної діяльності УНРади як центральної структури Державного центру УНР.

Діяльність Державного центру УНР у період Другої світової війни, спрямована на відновлення незалежності України, розкрито у працях В. Яблонського (Yablonskyi, 2015: 327-337), які висвітлюють як дипломатичні, так і інформаційні й організаційні зусилля уряду в екзилі.

У центрі уваги автора опинилися політичні процеси в середовищі «петлюрівської» частини української еміграції, а також зовнішньополітичні пріоритети уряду УНР у вигнанні. У працях виокремлено ключові проблеми організаційної та політичної діяльності Державного центру УНР на території країн перебування, особливо в умовах окупації, зокрема роз'єднаність еміграційного середовища та існування двох паралельних керівних центрів у Франції й Польщі.

Окремо підкреслюються спроби уряду відновити присутність на українських землях та аналізуються причини невдач цих ініціатив.

Варто також відзначити дослідження польських істориків початку 2000-х рр., серед яких слід назвати праці З. Карпуся та Е. Вішки (Karpus, 2001: 82), (Wiszka, 2004), а також монографію Я. Бруські (Bruski, 2000). Значну увагу питанню діяльності Державного центру УНР у Польщі присвятив Я. Пісулінський (Pisuliński, 2010: 120-124), який у статтях та розлозі до дослідженні «українського питання» в польській міжвоєнній зовнішній політиці врахував історичний досвід УНР, ЗУНР та УСРР (Pisuliński, 2013: 460). Польські дослідники зосереджуються здебільшого на міжвоєнному періоді, акцентуючи увагу на перебуванні еміграційного уряду в Польщі та його взаємодії з Ю. Пілсудським.

Останні наукові розвідки, присвячені діяльності Державного центру УНР в екзилі показують, що це явище залишається важливою темою для розуміння української державницької традиції у 20 ст. В аналізі історіографії ключовою є стаття В. Яблонського, яка ґрунтується на критичному типологічному огляді українських і зарубіжних публікацій. Автор наголошує, що найсуттєвішими є різноспрямовані політичні й ідеологічні позиції вчених, які формують суперечливі оцінки щодо легітимності ДЦ УНР, його ролі та впливу на визвольний рух. Значна частина закордонної історіографії містить мемуари, спогади і політичні есе вже безпосередніх учасників екзильного уряду, що дозволяє говорити про багатогранність існуючих джерел і важливість їхнього цифрового доступу для сучасної науки.

Автореферат і дисертація В. Яблонського пропонують системний підхід до аналізу діяльності екзильного уряду, з особливою увагою до юридичного статусу ДЦ УНР, особливостей його внутрішньої структури і міжнародної діяльності. Дослідження звертають увагу на складність функціонування органу, втрату частини легітимності з погляду міжнародного права, а також важливість символічної спадкоємності і державницької безперервності, яку передали незалежній Україні у 1992 р. (Yablonskyi, 2020).

У статті «Локальної історії» підкреслюється драматизм еміграційного періоду – коли ДЦ УНР втратив територіальну присутність, але зберіг кадровий потенціал і політичну ініціативу. Описано періоди перебування у Польщі, Франції, Німеччині, консолідацію політичних сил еміграції і складнощі легітимності у міжнародних відносинах. Матеріал приводить до висновку про значення збереження історичної пам'яті і передавання державних атрибутів незалежній Україні, що стало символом неперервності державної традиції попри майже столітню розлуку (Yablonskyi, 2023).

Стаття з архіву НАН України та інші роботи підтверджують: у сучасній історіографії ще немає цілісної монографічної картини еміграційного уряду, однак є кристалізація головних проблем – юридичного статусу, політичної діяльності, ідеологічної боротьби серед еміграційних структур та міжнародної підтримки. Подальших досліджень потребують питання взаємин ДЦ УНР з українською діаспорою, західними країнами, а також вплив цих процесів на формування ідеалів незалежної України.

Висновки. Аналіз провідних публікацій з проблематики діяльності Державного центру УНР дозволяє не лише зафіксувати розширення наукових знань, а й виявити певні прогалини. Більшість досліджень обмежується окремими аспектами еміграційної діяльності – дипломатією, ідеологією, організаційною структурою, роллю лідерів. Особливо активно аналізується боротьба ідеологій серед українських політичних сил, переважно через призму протиставлення «соціалізм – монархізм – націоналізм», при цьому під терміном «соціалізм» часто акумулюють усі партії та групи, що не відносяться до монархістів чи націоналістів. Такий підхід потребує уточнення: необхідно чіткіше визначити роль кожного з факторів у загальній картині, оцінити їх реальну вагу та взаємозв'язок між собою. Очевидно, що діяльність Державного центру УНР залишається важливою темою, що вимагає подальшого ґрунтовного вивчення.

Отже, історіографічна традиція вивчення діяльності Державного центру УНР формувалася впродовж століття під впливом політичних умов і світоглядних орієнтацій авторів. Перші еміграційні дослідження відображали прагнення зберегти пам'ять про державність і виправдати боротьбу за незалежність. Діаспорна наука середини 20 ст. заклала методологічні основи аналізу інституційної спадкоємності уряду, водночас створивши підґрунтя для сучасних реконструкцій. Українська історіографія незалежного періоду переосмислила ДЦ УНР як явище національної політичної культури, що репрезентувало правову тяглість держави від 1917 р. до 1992 р.

Діяльність еміграційного уряду стала не лише символом політичної неперервності, а й важливим чинником консолідації української діаспори. Попри відсутність міжнародного визнання, Державний центр виконував роль морального і правового орієнтира, підтримував дипломатичні контакти, публікував декларації, розвивав культурно-просвітницьку роботу. Важливо, що у 1992 р. передання повноважень Президенту незалежної України підтвердило безперервність державної традиції, закріпивши історичну місію уряду в екзилі.

Сучасна історіографія дедалі більше схиляється до інтеграційного підходу, який розглядає ДЦ УНР не ізольовано, а як складову ширшого процесу українського державотворення у 20 ст. Перспективними залишаються напрями дослідження міжнародно-правового статусу уряду у вигнанні, його контактів з еміграційними центрами інших народів, участі у формуванні інформаційного простору та впливу на процес відновлення незалежності України. Таким чином, вивчення діяльності Державного центру УНР має не лише історичне, а й сучасне значення, адже допомагає зрозуміти механізми збереження державності в умовах втрати території та політичної суб'єктності.

REFERENCES

- Bruski, J.** (2000). *Petliurists: The State Center of the Ukrainian People's Republic in Exile (1919-1924)*. Krakow. // **Bruski, J.** (2000). *Petlurowcy: Centrum państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychoźstwie (1919-1924)*. Kraków.
- Vynar, L. (Ed.)**. (1993). *The State Center of the Ukrainian People's Republic in Exile: Articles and Materials*. Philadelphia, Kyiv, Washington. // **Винар Л. (ред.)** (1993). *Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: Статті і матеріали*. Філадельфія, Київ, Вашингтон.
- Dobrianskyi, M.** (1955). On the crisis at the State Center of the Ukrainian People's Republic. Institute and association. [W. p.]: Ukrainian News. // **Добрянський, М.** (1955). *До питання кризи в Державному Центрі УНР. Інститут і асоціація*. [Б. м.]: Українські вісті.
- Doroshenko, N.** (1953). Excerpts from memoirs. *Ukrainian chronicle*, Part 1, 145 Augsburg. // **Дорошенко, Н.** (1953). *Уривки споминів. Український літопис*, Ч. 1, 145. Аугсбург.
- Ivanys, V.** (1952). *Simon Petliura – President of Ukraine*. Toronto. // **Іванис, В.** (1952). *Симон Петлюра – Президент України*. Торонто.
- Karpus, Z.** (2001). *Russian and Ukrainian prisoners of war and internees kept in Poland in 1918-1924*. Toruń.
- Korbut, S.** (1941). *Symon Petliura*. Lviv, Kraków. // **Корбут, С.** (1941). *Симон Петлюра*. Львів, Краків.
- Livytskyi, A.** (2019). The correspondence (1919-1953) / Faizulina, Ya. (Ed.). Kyiv. // **Лівицький, А.** (2019). *Листування (1919-1953 рр.)* / упоряд., вступ. ст., ред. Я. Файзуліна. Київ.
- Livytskyi, M.** (1960). *The forced response*. Neu-Ulm: Donau. // **Лівицький, М.** (1960). *Вимушена відповідь*. Neu-Ulm: Donau.
- Livytskyi, M.** (1984). *The Central Council of the Ukrainian People's Republic in exile between 1920 and 1940*. Munich, Philadelphia. // **Лівицький, М.** (1984). *ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 рр.* Мюнхен; Філадельфія.
- Lototskyi, O.** (1936). *Symon Petliura*. Paris. // **Лотоцький, О.** (1936). *Симон Петлюра*. Париж.

- Maliuta, O.** (2007). *Government Bodies of the WUNR and UPR in Exile in the 1920s-1940s: The Struggle for National Statehood. Ukraine XX Century: Culture, Ideology, Politics*, 12, 287-308. // **Малюта, О.** (2007). Органи влади ЗУНР та УНР в екзилі у 20-40-і рр. ХХ ст.: боротьба за національну державність як форма організації повсякденного життя української еміграції. *Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика*, 12, 287-308.
- Markus, V.** (1986). The Exile Government of the Ukrainian People's Republic in the Interwar Period (1921-1939): An International Legal and Comparative Analysis. *Contemporary Ukraine*, 12, 70-84. // **Маркусь, В.** (1986). Екзильний уряд Української Народної Республіки в міжвоєнний період (1921-1939): міжнародно-правна та порівняльна аналіза. *Сучасність*, 12, 70-84.
- Mazepa, I.** (1943). *Ukraine in the Fire and Storm of Revolution: 1917-1921. Part 3: The Polish-Ukrainian Union. The End of the Armed Struggle of the Ukrainian People's Republic.* Prague. // **Мазепа, І.** (1943). *Україна в огні й бурі революції: 1917-1921. Ч. 3: Польсько-український союз. Кінець збройних змагань УНР.* Прага.
- Muzyka, I.** (2018). The documentary heritage of the Central Council of the Ukrainian People's Republic in exile as a monument to legal thought. *The rule of law*, 29, 505-514. // **Музика, І.** (2018). Документальна спадщина ДЦ УНР в екзилі як пам'ятка правової думки. *Правова держава*, 29, 505-514.
- Narizhnyi, S.** (1942). *Ukrainian Emigration: Cultural Work of Ukrainian Emigrants between the Two World Wars (Vol. 1).* Prague. // **Наріжний, С.** (1942). *Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами (Ч. 1).* Прага.
- Neduzhko, Yu.** (2008). The Struggle of the Ukrainian Diaspora for Democracy and Independence (1970s-1990s). *Scientific Notes of Ostroh Academy National University: Historical Sciences*, 11, 90-112. // **Недужко, Ю.** (2008). Боротьба української діаспори за демократію та державну незалежність України (кінець 70-х – початок 90-х рр. ХХ ст.). *Наукові записки НУ «Острозька академія»: Історичні науки*, 11, 90-112.
- Neduzhko, Yu.** (2009). *Ukrainian Diaspora in the Process of Restoring State Independence of Ukraine (1940s-1990s).* Lutsk. // **Недужко, Ю.** (2009). *Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х рр. ХХ ст.).* Луцьк.
- Pankivskiy, K.** (1968). *From Committee to the State Center.* New York, Toronto. // **Паньківський, К.** (1968). *Від комітету до Державного центру.* Нью-Йорк, Торонто.
- Panova, I.** (2009). Formation of the State Center of the Ukrainian People's Republic in Exile: Political and Legal Aspect. *Journal of Kyiv University of Law*, 3, 78-85. // **Панова, І.** (2009). Утворення Державного центру УНР в екзилі: політико-правовий аспект. *Часопис Київського університету права*, № 3, 78-85.
- Parandii, V.** (2012). *Activities of the State Center of the Ukrainian People's Republic in Exile: Socio-Political Aspect (1920-1944)* [Abstract of PhD Dissertation]. Kamianets-Podilskiy. // **Парандій, В.** (2012). *Діяльність Державного центру Української Народної Республіки в екзилі: соціально-політичний аспект (1920-1944 рр.):* Автореф. дис. канд. іст. наук. Кам'янець-Подільський.
- Parandii, V.** (2015). Activities of the Military Intelligence Service of the State Center of the Ukrainian People's Republic in Exile (1926-1936). *Legal Scientific Electronic Journal*, 6, 27-31. Retrieved from http://lsej.org.ua/6_2015/7.pdf // **Парандій, В.** (2015). Діяльність військової спецслужби Державного Центру УНР в екзилі (1926-1936 рр.). *Юридичний науковий електронний журнал*, 6, 27-31.
- Parandii, V.** (2017). Preconditions for the Formation of the State Institution of the UPR State Center in Exile. *Comparative-Analytical Law*, 3, 44-47. // **Парандій, В.** (2017). Передумови формування державної інституції ДЦ УНР в екзилі. *Порівняльно-аналітичне право*, 3, 44-47.
- Petliura, S.** (1959). *Symon Petliura: Symbol of Our Statehood.* Buenos Aires. // **Петлюра, С.** (1959). *Симон Петлюра: Символ нашої державності.* Буенос-Айрес.
- Piskun, V.** (2006). *The Political Choice of Ukrainian Emigration (1920s).* Kyiv. // **Піскун, В.** (2006). *Політичний вибір української еміграції (20-ті рр. ХХ ст.).* Київ.
- Pisuliński, J.** (2010). The State Center of the Ukrainian People's Republic in Exile in Polish Foreign Policy after 1926. *Historical archive*, 5, 120-124. // **Pisuliński, J.** (2010). Centrum państwowe Ukrainiejskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie w polskiej polityce

- zagranicznej po 1926 r. *Istorychnyi arkhiv*, 5, 120-124.
- Pisuliński, J.** (2013). *Not only Petliura: The Ukrainian Question in Polish Foreign Policy, 1918-1923*. Toruń. // **Pisuliński, J.** (2013). *Nie tylko Petlura: Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918-1923*. Toruń.
- Poltava, L.** (1949). *Symon Petliura: Album-Biography*. Paris. // **Полтава, Л.** (1949). *Симон Петлюра: Альбом-біографія*. Париж.
- Rudnytskyi, Ya.** (1985). *On the 65th Anniversary of the Exile of the Ukrainian People's Republic Government (1920-1985)*. Ottawa. // **Рудницький, Я.** (1985). *В 65-річчя екзилу уряду УНР (1920-1985)*. Оттава.
- Rudnytskyi, Ya.** (1995). *The State Center of the Ukrainian People's Republic in Exile Between 1941 and 1991/2*. Ottawa. // **Рудницький, Я.** (1995). *ДЦ УНР в екзилі між 1941 і 1991/2 рр.* Оттава.
- Shapoval, M.** (1928). *The Decline of the Ukrainian People's Republic*. Prague. // **Шаповал, М.** (1928). *Занепад УНР*. Прага.
- Shulhyn, O.** (1934). *Without Territory: Ideology and Activity of the Government of the UPR in Exile*. Paris. // **Шульгин, О.** (1934). *Без території: Ідеологія та чин уряду УНР на чужині*. Париж.
- Sidak, V.** (2002). The Military Intelligence Service of the State Center of the UPR in Exile and Its Leaders (1926-1938). *Military History*, 1, 65-70. // **Сідак, В.** (2002). Військова спецслужба Державного Центру УНР в екзилі та її керівники (1926-1938 рр.). *Воєнна історія*, 1, 65-70.
- Sribniak, I.** (1995). *Military Activities of the Government of the UPR in Exile (1921-1923)* [PhD Dissertation]. Kyiv. // **Срібняк, І.** (1995). *Військова діяльність уряду УНР в екзилі (1921-1923 рр.)*: Дис. канд. іст. наук. Київ.
- Trembitskyi, V.** (1986). Legal Foundations of the Ukrainian Government in Exile (1920-1985). *Oko Svitu*, 2, 35. // **Трембіцький, В.** (1986). Правні підстави екзильного уряду України (1920-1985). *Око світу*, 2, 35.
- Troshchynskyi, V.** (1994). *Interwar Ukrainian Emigration in Europe as a Historical and Socio-Political Phenomenon*. Kyiv. // **Трощинський, В.** (1994). *Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище*. Київ.
- Viedienieiev, D., & Budkov, D.** (2006). *The Youth of Ukrainian Diplomacy: The Formation of the Foreign Service of the Ukrainian State (1917-1923)*. Kyiv: K.I.S. // **Веденєєв, Д. & Будков, Д.** (2006). *Юність української дипломатії: становлення зовнішньополітичної служби Української держави (1917-1923 рр.)*. Київ: К.І.С.
- Vovk, O., & Dzeiko, Zh.** (2002). Political and public bodies of the Ukrainian People's Republic in 1920-1992 (historical and legal aspects). *Law Review of Kyiv University of Law*, 4, 65-72. // **Вовк, О. & Дзейко, Ж.** (2002). Політично-громадські органи Української Народної Республіки в 1920-1992 рр. (історико-правовий аспект). *Часопис Київського університету права*, 4, 65-72.
- Wiszka, E.** (2004). *Ukrainian emigration to Poland, 1920-1939*. Toruń. // **Wiszka, E.** (2004). *Еміграція українська в Польщу 1920-1939*. Toruń.
- Yablonskyi, V.** (2013). Historical Prerequisites for the Emergence and Activity of the UPR Government in Exile. *Scientific Works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko: Historical Sciences*, 23, 380-387. // **Яблонський, В.** (2013). Історичні передумови виникнення та діяльності екзильного уряду УНР. *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка: Історичні науки*, 23, 380-387.
- Yablonskyi, V.** (2014). The "Constitution" of the State Center of the UPR in Exile (1948-1992). *Problems of the Study of the Ukrainian Revolution 1917-1921*, 10, 330-348. // **Яблонський, В.** (2014). «Конституція» Державного центру УНР в екзилі у 1948-1992 рр. *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 рр.*, 10, 330-348.
- Yablonskyi, V.** (Ed.). *Ukrainian parliamentaryism na emihratsii (2012). Documents and Materials of the State Center of the UPR in Exile (1920-1992)*. Kyiv. // **Яблонський, В.** (Упор.) *Український парламентаризм на еміграції: Державний центр УНР: Документи і матеріали (1920-1992)*. Київ, 2012.
- Yablonskyi, V.M.** (2013). Ukrainian Political Emigration of the UPR and Traditions of Parliamentarism in the 20th Century. *Bulletin of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko: Historical Sciences*, 6, 600-610. // **Яблонський, В.М.** (2013). Українська політична еміграція УНР й традиції

парламентаризму у ХХ ст. *Вісник Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка: Історичні науки*, 6, 600-610.

- Yablonskyi, V.M.** (2015). Consolidation of Ukrainian Emigrant Political Forces and the Hetman Movement (1940s – 1950s). *Scientific Works of Kamianets-Podilskiy National University named after Ivan Ohienko: Historical Sciences*, 25, 362-370. Retrieved from <http://diasporiana.org.ua> // **Яблонський, В.М.** (2015). Консолідація українських еміграційних політичних сил і гетьманський рух (середина 1940 – початок 1950 рр.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка: Історичні науки*, 25, 362-370.
- Yablonskyi, V.M.** (2017). Perception of the UPR in Ukraine after the Proclamation of Independence. *Bulletin of Mariupol State University: History and Political Science*, 20, 163-171. // **Яблонський, В.М.** (2017). Особливості сприйняття УНР в Україні після проголошення незалежності. *Вісник Маріупольського державного університету: Серія «Історія. Політологія»*, 20, 163-171.
- Yablonskyi, V.V.** (2020). *Activities of the State Center of the UPR in Exile (1920-1992)* [Abstract of PhD Dissertation]. Kyiv. Retrieved from <http://history.org.ua/uk/dissertation/114> // **Яблонський, В.В.** (2020). *Діяльність Державного центру Української Народної Республіки в екзилі (1920-1992 рр.)*: Автореф. дис. канд. іст. наук. Київ.
- Yablonskyi, V.** (2023, August 21). *The State Center of the UPR in Exile: Three Quarters of a Century on the Way Home. Local History*. Retrieved from <https://surl.lt/zmwcyt> // **Яблонський, В.** (21 серпня 2023). Державний центр УНР в екзилі: три чверті століття на повернення. *Локальна історія*. Режим доступу <https://surl.lt/zmwcyt>
- Yakovliv, A.** (1928). On the Legality of the Government of the UPR. *Tryzub*, 43, 15. // **Яковлів, А.** (1928). До питання про легальність уряду УНР. *Триzub*, 43, 15.
- Yakovliv, A.** (1964). *Fundamentals of the Constitution of the UPR*. New York. // **Яковлів, А.** (1964). *Основи Конституції УНР*. Нью-Йорк.
- Yanevskyi, D.** (2003). *Political Systems of Ukraine 1917-1920: Attempts at Creation and Reasons for Defeat*. Kyiv: Dukh i Litera // **Яневський, Д.** (2003). *Політичні системи України 1917-1920 рр.: спроби творення і причини поразки*. Київ: Дух і Літера.

Received 1st 03.11.2025

Accepted 17.11.2025

Publication 22.01.2026

УДК (UDC) 930.1:323.281](477) «1960/1980»
DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11.030

PUBLIC ACTIVITIES OF SVIATOSLAV KARAVANSKY AND NINA STROKATA: EMIGRATION PERIOD

Oleksandr Muzychko,

e-mail: sandroo6@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8019-2254>

*Odesa National University by I.I. Mechnikov,
Ukraine, 65082, Odesa, Zmienko Vsevolod St., 2*

Abstract

The purpose of this article is to reveal in more detail than was done in previous historiography the public activity in forced emigration of prominent fighters for the freedom of Ukraine, dissidents born in Odesa, Svyatoslav Karavansky and his wife Nina Strokata. Interest in the biographies of participants in the Ukrainian national movement is promoted by decolonization processes. Historiographical analysis has shown that biographers have paid much more attention to S. Karavansky.

S. Karavansky fought for the Ukrainian National State, trying to take advantage of the information opportunities opened up by the Revolution of Dignity and the growing international attention to Ukraine. In his views of this time, an important place belongs to the analysis of the causes, consequences, features, and forecasts of a new stage of Russia's war against Ukraine. At that time, it was the so-called "hybrid war", but S. Karavansky already clearly saw that this was the beginning of a big, full-fledged war.

The public activities of N. Strokata and S. Karavansky had two main components: practical and theoretical. The practical component consisted of their extensive involvement in organizing the human rights movement in the diaspora with the aim of international pressure on the USSR. The theoretical component consisted of upholding and testing the concepts of genocide, Ukrainophobia, terror, and occupation inherent in the communist regime. Despite the fact that S. Karavansky's activities appear to be more extensive (not least because he significantly outlived his wife), it is still worth considering N. Strokata's activities as a successful female public career. She managed to occupy a completely independent and original place in the movement, and not just an assistant to a great man. In some moments and areas, her activities were more noticeable than those of her husband (human rights movement, women's movement, exposing the topic of the Holodomor).

The Karavanskys' active position provides important and relevant lessons for today: faith in Ukraine and the Ukrainian and support for this faith even at a distance, in emigration. The couple combined a nationalist worldview and broad social ideals, which contributed to the inclusion of the Ukrainian nationalism in a broad world context.

Keywords: Ukrainian nationalism, dissident movement, resistance movement, emigration, diaspora, public activities

ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СВЯТОСЛАВА КАРАВАНСЬКОГО ТА НІНИ СТРОКАТОЇ: ЕМІГРАЦІЙНИЙ ПЕРІОД

Олександр Музичко,

e-mail: sandro06@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8019-2254>

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
Україна, 65082, м. Одеса, вул. Змієнка Всеволода, 2

Анотація

Мета цієї статті детальніше, ніж це було зроблено в попередній історіографії, розкрити громадську діяльність у вимушеній еміграції видатних борців за свободу України, дисидентів, народжених в Одесі, Святослава Караванського та його дружини Ніни Строкатої. Зацікавленню біографіями учасників українського національного руху сприяють деколонізаційні процеси. Історіографічний аналіз продемонстрував, що біографи приділяли значно більше уваги Святославу Караванському.

Святослав Караванський боровся за Українську Національну Державу, намагаючись скористатися інформаційними можливостями, відкритими Революцією Гідності міжнародною увагою до України, що мала тенденцію до зростання. У його поглядах на цей час важливе місце належить аналізу причин, наслідків, особливостей та прогнозів нового етапу війни Росії проти України. На той час, це була так звана «гібридна війна», але Святослав Караванський вже чітко бачив, що це початок великої, повноцінної війни.

Громадська діяльність Ніни Строкатої та Святослава Караванського мала дві основні складові: практичну та теоретичну. Практична складова полягала в тому, що вони брали активну участь в організації правозахисного руху в діаспорі з метою організації міжнародного тиску на СРСР. Теоретична складова полягала у відстоюванні та апробації концепцій геноциду, українофобії, терору та окупації, що були властиві комуністичному режиму. Незважаючи на те, що діяльність Святослава Караванського видається масштабнішою (звичайно, це не в останню чергу зумовлено тим, що він значно пережив свою дружину), все ж варто розглядати діяльність Ніни Строкатої як приклад успішної жіночої громадської кар'єри. Їй вдалося зайняти цілком самостійне та оригінальне місце в русі, а не просто бути помічницею великої людини. В деяких моментах та сферах її діяльність була більш помітною, ніж у її чоловіка (правозахисний рух, жіночий рух, викриття теми Голодомору).

Активна позиція Караванських дає важливі та актуальні уроки для сьогодення: віра в Україну та український народ і підтримка цієї віри навіть на відстані, в еміграції. Подружжя поєднало націоналістичний світогляд та широкі суспільні ідеали, що сприяло включенню українського націоналізму в широкий світовий контекст.

Ключові слова: український націоналізм, дисидентський рух, рух опору, еміграція, діаспора, громадська діяльність

Постановка проблеми. В історії усіх народів є непересічні особистості, провідники, що попри усі важкі обставини виборювали як своє, так і колективне право народу на самовизначення та ідентичність. Особливо вагомим було значення таких особистостей для історії, тривалий час бездержавних народів, що перебували під різними окупаціями. В умовах нинішньої екзистенційної війни українців за незалежність від російського агресора знову надзвичайно актуалізувалося значення теми індивідуального спротиву окупантам. Зокрема, йдеться про історичний досвід учасників руху опору комуністичній окупації України другої половини 20 ст., широко

знаних як дисиденти. Найвідомішими є когорта дисидентів, які переважно пов'язані з Києвом і Львовом. У новіший час можна спостерігати розширення тематичних напрямів досліджень.

Йдеться, серед іншого, про увагу до локальних аспектів, розширення географії, так би мовити, «топографічно-тематичної мапи» діяльності дисидентів. Проте, для більш комплексного дослідження потрібне подальше розширення досліджень у різних аспектах. Нині переживаємо п'яту хвилю української еміграції, маємо мільйони новітніх емігрантів-українців за межами Батьківщини. Тому закономірним є звернення до еміграційної тематики, що має чималу історіографічну традицію та велике суспільне значення у процесі сприяння формування явища світового українства. Зацікавленню біографіями учасників українського національного руху сприяють деколонізаційні процеси. Зокрема, на честь героїв нашої статті, Святослава Караванського та Ніни Строкатої, нещодавно названо дві центральні вулиці Одеси.

Мета статті полягає у більш детальному розкритті, ніж це робилося у попередній історіографії, громадської діяльності у вимушеній еміграції видатних борців за волю України, дисидентів, родом з Одеси, Святослава Караванського та його дружини Ніни Строкатої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження біографії діяльності С. Караванського та Н. Строкатої спираються на попередню історіографію, що веде початок з видатної праці В. Чорновола «Лихо з розуму», де була наведена біографія С. Караванського, до якої потім апелював і сам С. Караванський. Н. Строката набула широкої відомості як в'язень сумління та діяльності Громадського комітету захисту Н. Строкатої – першої правозахисної організації. Проте, природно, що ці праці не могли висвітлювати еміграційний період діяльності подружжя. Справжнє наукове дослідження руху опору (дисидентського руху) почалося в Україні у 1990-х роках. Не буде перебільшенням зазначити, що про подружжя Караванського-Строкатої згадано в усіх загальних працях про цей яскравий епізод історії України другої половини 20 ст. (Kasjanov, 1995: 70, 87, 88, 115, 123, 160, 167, 170). Але найбільш виразно і локанічно еміграційна тема була представлена у низці енциклопедичних видань.

Найбільш ґрунтовним біографом одеського плацдарму дисидентського руху виступив львівський дослідник Юрій Зайцев (Daughter of Odesa, 2005: 4-10). Втім, показово, що його статтю про Н. Строкату кілька разів було републіковано, замість нових досліджень. У нечисленних окремих статтях про С. Караванського, що фактично лише започаткували справжнє опрацювання його біографії як самостійної тематики, про еміграційний період лише згадано (Paska & Shpak, 2025).

Найкращою публікацією про світоглядні переконання С. Караванського є стаття докторки філологічних наук І. Фаріон (Farion, 2021: 144-54). Головну увагу авторка зосереджує на поглядах С. Караванського, саме на основі його праць еміграційного періоду. Дослідниця у своїй праці не виокремлює його громадську діяльність, вона органічно вплітає його еміграційний доробок та погляди у загальну канву життя С. Караванського.

Найбільш знаковими для нас є праці діаспорних українських авторів, опублікованих у спеціально присвячених діаспорі виданнях, бо вони були орієнтовані на вивчення саме еміграційної тематики і, фактично, вже започаткували відповідний напрям (Zinkevych, 2009: 359). Саме у діаспорі була започаткована традиція колективного портрету Караванських, як великої історії вірності та кохання (Kindras, 2001: 16). Авторкою статті є колишня киянка, журналістка, Катерина Кіндрась, відома також тим, що виграла конкурс Гарета Джонса та передала 700 доларів премії на спорудження пам'ятника жертвам Голодомору у своєму рідному селі в Житомирській області.

Найбільш інформативним з цих діаспорних творів є нарис відомого українського журналіста та письменника Володимира Біляйова, який жив у США (Bilyaev, 2003: 60-67). Фактично йдеться про спогади автора, які присвячені саме

перебуванню С. Караванського у США. При тому автор аналізує й творчий та життєвий шлях одесита. Таким чином, констатуємо, що значно більше уваги біографі приділили С. Караванському. Натомість Н. Строкатої присвячено лише одну наукову статтю, не рахуючи довідкових. По-друге, як окреме історіографічне явище тема еміграційного періоду Н. Строкатої та С. Караванського простежується тільки пунктирно. По-третє, обидва діячі переважно розглядаються винятково як дисиденти, правозахисники або за фахом (передусім С. Караванський – мовознавець), але не комплексно, в усій різнобарвності ідеологічних портретів.

Джерельна база статті представлена перш за все текстами преси Американська українська преса повідомляла про заходи, в яких брало участь подружжя. Ці матеріали наводять унікальні дані, що дозволяють відтворити суспільну атмосферу, сприйняття постатей, початок формування навколо них справедливого ореолу мучеництва, жертвовності, який панує й зараз.

Другою складовою джерельної бази є тексти С. Караванського та Н. Строкатої, що дозволяють зрозуміти еміграційні риси їх громадської діяльності, намітити основні теми, що їх хвилювали на еміграції. А також спогади Н. Строкатої та С. Караванського, що фіксують їх авторефлексію.

Не менш важливими є мемуари про діяльність Н. Строкатої та С. Караванського, які відображають враження від цих постатей інших людей. Окрім того, некрологи, в яких підсумовано діяльність цих осіб, і аудіовізуальні документи, власне, виступи подружжя, що дозволяють краще зрозуміти нюанси їх психоемоційного стану, відчутти дух 20 ст.

На сьогодні основним компедіумом, що містить майже усі приклади з цих груп джерел є збірник «Донька Одеси: Ніна Строката в документах і спогадах» (Daughter of Odesa, 2005), де, з очевидних причин, міститься чимало матеріалів й про С. Караванського. Втім, більшість тексту присвячено все ж таки життю героїв в Україні та в російському ув'язненні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Місцем народження С. Караванського (1920 р.) та Н. Строкатої (1926 р.) була Одеса. Обоє ще юнаками приєдналися до українського націоналістичного руху. У 1945 р. С. Караванського засудили до концтаборів, звідки він на короткий час був випущений тільки у 1960 р. З 1962 р. і до передчасної смерті Н. Строкатої у 1998 р. Святослав та Ніна були подружжям. У 1965 р. С. Караванського знову заарештували та відправили знову у табори, де він загалом провів та боровся 31 рік.

Період 1966-1969 рр. С. Караванський назвав «наша правдоборча молодість», хоча жити разом в цей час вони вже не мали можливості, а більше боролися за Україну та за полегшення долі один одного. У 1971-1975 рр. Н. Строката була теж ув'язнена в концтаборах за антисоветську діяльність та за те, що не зріклася чоловіка. Потім була за старим російським репресивним звичаєм насильно поселена подалі від України у Росії. Враховуючи тиск міжнародної громадськості, складні домовленості та маневри спецслужб і дипломатів, 30 листопада 1979 р., вже широкознаних у світі дисидентів, членів Української Гельсінської групи, вислали до США.

Виїхали вони за ізраїльською візою, адже частина міжнародної спільноти шанувала його як захисника євреїв та, власне, помилково, ідентифікувала як учасника єврейського руху. Велику роль у звільненні Н. Строкатої відіграло Американське товариство мікробіологів, що захищало її як свою колегу. У відкритому листі до О. Гончара 1987 р. С. Караванський підписався як «змушений емігрувати через те, що боронив права української мови на існування» (Daughter of Odesa, 2005: 28). Втім, виступаючи у грудні 1980 р. на прийомі в губернатора, Н. Строката у більш позитивному тоні зазначила, що як раз у ці дні мінає рік їх перебування в США і «вона не знає кращої подяки за цю чудесну волю у вільній країні, як те, щоб ще більше й наполегливіше працювати на форумі національних і людських прав, щоб усі українці й інші люди в світі могли втішатися свободою, якої так багато в Америці й так бракує в Україні» (Governor V. Vugne, 1980: 8).

11 грудня 1979 р. подружжя прибуло з Австрії до США. Вони оселилися у місті Дентон. Тут С. Караванський мешкав й після смерті дружини, дбайливо зберігаючи її речі на своїх місцях. У перші місяці було намічено один з напрямів громадської діяльності подружжя – зустрічі з українцями. Надалі, особливо перші роки, такі зустрічі відбувалися досить регулярно в різних місцях. В СРСР вони були з очевидних причин позбавлені такої можливості. Тому такий прояв прямої демократії якнайбільш символічно свідчив про етап діяльності у вільному світі. Учасник однієї з перших зустрічей, у Філадельфії, Володимир Біляїв згадує, що його найбільше вразила скромність, прямолінійність та виваженість Караванських.

Найчастіше у різних зустрічах, публічних лекціях на громадські теми і т.д. подружжя брало участь разом. Найбільш знаковою з окремих зустрічей була подорож Н. Строкатої до Австралії (Сідней, Мельбурн, Аделаїда) у 1983 р., де вона мала низку доповідей, інтерв'ю, радіовиступів. Місцеві українці нагородили подружжя золотими медалями Т. Шевченка (Вугуак, 1983: 3).

Ще одним видом спільної громадської діяльності подружжя стала участь в акціях прямої демократії – вуличних маніфестаціях, звісно, спрямованих проти комуністичної політики щодо України, репресій проти дисидентів. Наприклад, У Нью-Йорку подружжя у квітні 1981 р. були одними з чільних організаторів та учасників демонстрації на захист Юрія Шухевича, сина Романа (A demonstration of the TUSM, 1981: 5).

С. Караванський прочитав написану ним заяву, в якій переказував трагічні факти з ув'язнення Ю. Шухевича і зробив висновок: «постійний терор влади СРСР проти своєї ж людности є головним засобом нелюдського уряду тримати в неволі все населення. Атмосфера терору, постійна й непослаблена, допомагає імперіялістичній російсько-советській державі слати своє населення на підбій світу, нещодавно в Афганістан, можливо далі в Польщу та Сальвадор» (A demonstration of the TUSM, 1981: 3). Н. Строката, хресна мати Шухевичого малого сина – також Романа – розповіла кілька зворушливих епізодів про життя Шухевича і його родини, «де кожний член її був переслідуваний, ув'язнений і нищений десятилітньою тюрмою. На прикладі долі цієї родини Н. Строката з'ясувала долю цілої України, яку розпинають окупанти і свої перевертні» (A demonstration of the TUSM, 1981: 3).

Подружжя, а після смерті Ніни, сам С. Караванський, часто вдавалися до жанру відкритих листів і заяв проти комуністичної політики. Найбільшу відомість отримав відкритий лист С. Караванського до російського українофоба А. Солженіцина, що був навіть перекладений російською мовою. Особливу активність вони виявили проти переслідування Івана Демянюка за підозрою в участі у нацистських злочинах, вважаючи це провокацією советських спецслужб.

25-26 березня 1983 р. в Квебецькому університеті у Монреалі відбулася наукова конференція, яка об'єднала і науковців, і українську громаду, включно зі свідками Голодомору. Це був перший масштабний форум у діаспорі, присвячений Голодомору. Звісно. Він не міг мати винятково академічного спрямування, але й яскраво громадський. Саме в цьому контексті, як викривачка геноцидних практик СРСР, виступила в один з днів Н. Строката.

Виступаючи у Балтиморі у 1990 р. з приводу річниці Листопадового зриву у Львові, С. Караванський наголосив на загальноукраїнському значенні цих подій та закінчив свою промову твердженням, що сьогодні начасі лише єдиний фронт для здобуття нашої мети та закликом: «Будьмо мудрі і розсудні, будьмо жертвовні і безкорисливі, женім чвари і незгоди з наших середовищ, будьмо українцями, будьмо галичанами! Слава Україні!» (November Days in Baltimore, 1990: 8).

Звісно, вітаючи незалежність України, на одному з публічних заходів у 1992 р. С. Караванський висловив застереження (що, звісно, здійснилися) щодо етнонаціональної політики. Він заначив, що проєкт нової Конституції виключає українську націю з суб'єктів українського права, вона стає однією з меншин (мова йде про «народ України») і що це може привести до федералізації регіонів України.

Проект конституції, на його думку, повинен враховувати українську специфіку, а не списувати її з різних чужих моделей (Happy Birthday, Free Ukraine!, 1992: 4).

Відносно нещодавню історію, що прокладає місток до сучасності, ілюструють відкритий лист та заява 2014 р. Свої вболівання за долю України С. Караванський виклав у відкритому листі до колишнього президента Польщі Леха Валенси, який запропонував утворити Комісію взаємодопомоги народів світу. С. Караванський схвалив цю ініціативу та вважав, що Л. Валенса міг би стати генеральним секретарем ООН (Review of letters, 2014: 7). В іншій заяві колишні політв'язні Василь Овсієнко, Євген Сверстюк, Зіновій Антонюк, Микола Горбаль, Богдан Горинь, Євген Захаров, Осип Зінкевич, Святослав Караванський і ще 73 особи з України, Росії, США, Канади, Франції, Естонії, Литви, Німеччини, Білорусі, Польщі надіслали лист до губернатора Пермського краю Росії Віктора Басаргіна та Міністра культури Російської Федерації Володимира Мединського з вимогою припинити переслідування Музею історії політичних репресій і тоталітаризму «Перм-36» у селищі Кучино (Former prisoners come, 2014: 3).

Звісно, проявом громадської діяльності була участь у роботі громадських організацій. Головним чином, йдеться про Закордонне представництво Української Гельсинької групи, членами якої від заснування обидва стали в Україні. Представництво було засноване у 1978 р. у Нью-Йорку під керівництвом Петра Григоренка – єдиного з дисидентів, що був старше за віком за С. Караванського. Також до організації за кордоном належали Л. Плющ, Н. Світлична й інші. Серед основних напрямів роботи була публікація українською та англійською мовами повідомлень у пресі про арешти та репресії в УРСР. Н. Строката активно включилась у процес видання «Вісника репресій в Україні» (1980-1985 рр.).

У Гельсинській конференції у Мадриді у 1980 р. взяли участь П. Григоренко, Н. Строката, Л. Плющ, В. Малинкович. П. Григоренко у 1981 р. виступив разом із Н. Строкатою та В. Малинковичем перед Гельсинською комісією Конгресу США (з нагоди 5-річчя УГГ). Члени також виступали перед українською діаспорою в країнах вільного світу, зустрічалися з дипломатами, журналістами, давали свідчення в Конгресі США.

Цінні свідчення про плідну роботу Н. Строкатої навела у спогадах активна членкиня Представництва Христина Ісаїв. Вони стали близькими подругами. «Вона була дуже послідовною, систематичною мислителькою. Її пам'ять була бездоганною, а мислення глибоким. Вона вміла аналізувати з точки зору реальності советської системи», – згадувала Х. Ісаїв (Isayiv, 2016: 87).

Окремим напрямом діяльності Н. Строкатої була її активність в жіночому русі, а саме як членкині Світової Федерації Українських Жіночих Організацій. Наталія Іщук-Пазуняк, яка запросила Н. Строкату до співпраці, згадувала: «Вона довершувала те, чого ми самі не могли досягнути: давала нам інформації про життя української жінки в поневоленій Україні. Її статті появлялися у журналі СФУЖО «Українка в світі». Ми готували з нею тексти про жінок дисидентів і публікували у брошурах з обкладинками різного кольору для окремих мов – англійської, німецької, французької і еспанської. Ці брошурки роздавали представниці на міжнародних жіночих конгресах. 75-ти літня дисидентка Оксана Мешко була заслана на п'ять років в Якутію, ми підготували брошуру і вислали її до кожного з 100 сенаторів США. На всеамериканській жіночій конференції було ухвалено резолюцію з вимогою її визволення, після чого цю дисидентку було звільнено» (Ischuk-Pazuniak, 2017: 18).

Н. Строката у доповіді «Україна й ми» на четвертому Конгресі СФУЖО окреслила завдання українського жіночого руху як розширення міжнародної діяльності, формування негативного образу комуністичного режиму, розвіювання ілюзій. Україна мала послідовно сприйматися як поневолена країна. Тобто завдання цілком вкладалися в рамки деколонізаційних процесів (Daughter of Odesa, 2005: 29-36).

Одним з напрямів громадської активності Караванських була підтримка

зв'язків з українцями в Україні. Враховуючи їх скептичне ставлення до українського політикуму, саме єднання з однодумцями в Україні приваблювало їх більше, ніж інституційні зв'язки. Звісно, повноцінно підтримувати зв'язки стало можливо лише з 1990-х рр., а, тим більше, з часу поширення інтернету, яким залюбки користувався С. Караванський. Передусім подружжя підтримувало контакти з одесцями (до речі, саме так С. Караванський називав своїх земляків). Особливо тими, з ким їх пов'язували роки дисидентства, Г. Могильницькою, О. Різниковим та ін. Статті С. Караванського, повідомлення про нього, друкувалися в єдиній українській газеті Одеси «Чорноморські новини». Коли над газетою нависла загроза закриття, С. Караванський став одним з ініціаторів створення комітету, який збирав гроші у США на її підтримку.

Але спілкувався з одесцями він не лише через Інтернет. Коли у 2005 р. в С. Караванського виникли великі проблеми з телефонним зв'язком з Одесою, він висловив свою гостру реакцію у відкритій заяві до голови СБУ, в якій прямо звинуватив частину співробітників у роботі на Москву (The Fifth Column, 2005: 6).

Про січеславський напрям (контакти з сучасним містом Дніпро) промовисті факти є у некролозі авторства місцевої письменниці та активістки Лесі Степовички. Зокрема, їй належить один з найбільш проникливих описів особистості С. Караванського: «За 12 років нашого електронного листування він жодного рядка не присвятив патетичним риторикам про любов до неньки-України. Такі фрази непотрібні тому, хто провів у таборах понад 30 років, хто спалював себе в філологічній, пропагандистській та меценатській праці задля неї, хто служив мові та Україні як вірний і безстрашний лицар. Він тримав руку на пульсі суспільнополітичного життя України і блискавично реагував на гострі події, бив у дзвони на сполох. чав сил на дріб'язкове з'ясування стосунків з людьми захланними, недолугими, нецікавими. Він був шляхетним: підтримував українські періодичні видання і видання книг своїх друзів. Він був чистою людиною» (Stepovichka, 2017: 18).

С. Караванський вважав, що уряд України повинен більше спілкуватися з діаспорою, бо вона має потужний інтелектуальний потенціал (Happy Birthday, Free Ukraine!, 1992).

С. Караванський опікувався учасниками дисидентського руху, які опинялися у скрутні в Україні. Наприклад, він закликав підтримати Лідію Орел, промовисто називаючи її пораненою, сприймаючи дисидентський рух як частину війни за Україну (Karavansky, 1992: 4).

С. Караванський та Н. Строката були активними публіцистами, продовжуючи багату українську традицію «слова – зброї» (символічно, що на знаменитому цвинтарі Св. Андрія у Баунт-Бруці подружжя поховано поруч з могилою найвидатнішого українського публіциста Дмитра Донцова). Особливо запальними були численні статті С. Караванського, які він надсилав до різних видань до останнього подиху. Звісно, ці статті були присвячені усім актуальним питанням тогочасного політичного життя. Головне спрямування його статей – проти імперіалістичної, геноцидної політики Росії, як білої, так і червоної, так і сучасної йому та нам – рашистської. Багато його прогнозів справилися та справджуються саме зараз. Як зазначав у некролозі президент Світового конгресу українців (1998–2008 рр.) Аскольд Лозинський, «Караванському фактично 25 років тому поставлено живий пам'ятник, якому назва – Українська держава. Цей пам'ятник потрібно хіба трохи відшліфувати до вподоби Святослава Караванського, щоб він міг спокійно заснути» (Lozynsky, 2017: 151). Втім, ці слова цілком пасують й Н. Строкатій. Тим більше, що й вона відзначилась як публіцист. Головним чином, Н. Строката друкувала свої статті у часописі Української Православної Церкви в США «Віра». Н. Строката викривала репресивну політику СРСР, змальовувала біографії дисидентів. Важливим напрямом її діяльності були статті присвячені долі жінок в СРСР, в яких вона розвінчувала фейк про «задоволення потреб трудящих та рівність»

в СРСР. Цінно, що головні її публікації на цю тематику було видано англійською мовою.

Висновки. Перебуваючи в еміграції, подружжя Караванських, з одного боку, тривалий час мало звужені опції участі в українському громадському процесі. З іншого боку, маючи можливості для вільної діяльності у світі, подружжю вдалося вдало реалізувати ці можливості у громадській діяльності. Не повернувшись в Україну після 1991 р., через розгалужені зв'язки вони отримали можливість знову потужно впливати на громадське життя України, хоча вона й залишалась далекою від їх ідеалів.

Вимушена еміграція Караванських має доволі визначені етапи. Перший становить період кінця 1979-1991 рік. Це був завершальний період комуністичного поневолення України. Відтак ще діяв режим «залізної завіси», який тільки почав руйнуватися наприкінці 1980-х рр. Другим великим періодом варто вважати 1991-2016 рр. Це період незалежності України, що принципово змінив ситуацію у відносинах України та діаспори, усунув найогидніші прояви русифікаторських геноцидних практик. Але не ліквідував усіх міазмів окупаційної системи, що й було предметом критики з боку Н. Строкатої й особливо С. Караванського. Цей період варто поділити на низку внутрішніх етапів.

Перший датуємо 1991-1998 рр. Це був останній час спільної діяльності Караванських, що був перерваний її смертю. Другий етап 1998-2004 рр. Час складної суспільно-політичної ситуації в Україні, що викликала велике занепокоєння в С. Караванського. Третій етап – 2004-2014 рр. – час від Помаранчевої революції до Революції Гідності. З-за океану С. Караванський однозначно та очікувано зайняв «помаранчеву» позицію на її правому фланзі, закликаючи до поглиблення дерусифікаторських процесів, одним з перших намітивши контури політики декомунізації та деколонізації, критикуючи косметичні та примиренські заходи.

Останній період життя С. Караванського загалом та в еміграції – 2014-2016 рр. Це час, коли він до кінця життя боровся за Українську Національну державу, намагаючись скористатися тими інформаційними можливостями, які відкрила Революція гідності, зростанням уваги до України на міжнародному треку. В його поглядах цього часу вагоме місце належить аналізу причин, наслідків, особливостей, прогнозам нового етапу війни Росії проти України. На той момент це була, так звана «гібридна війна», але С. Караванський вже чітко бачив, що це початок великої, повноцінної, війни.

Громадська діяльність Н. Строкатої та С. Караванського мала дві головні складові: практичну та теоретичну. Практична полягала в їх широкій залученості до організації правозахисного руху у діаспорі з метою міжнародного тиску на СРСР. Теоретична полягала в обстоюванні та апробації концептів геноциду, українофобії, терору, окупації властивих совєтському режиму. Попри те, що діяльність С. Караванського виглядає більш масштабною (звісно, не в останню чергу через те, що він значно пережив свою дружину), все ж варто розглядати діяльність Н. Строкатої у кейсі успішної жіночої громадської кар'єри. Їй вдалося посісти цілком самостійне та оригінальне місце у русі, а не просто помічницю великого чоловіка, як було, наприклад, в родині Є. Онацького й ін. (до речі, після реєстрації шлюбу Н. Строката залишалася на прізвищі свого батька). В деяких моментах та у напрямках її діяльність була більш помітною, ніж у чоловіка (правозахисний рух, жіночий рух, розкриття теми Голодомору).

Загалом, активна позиція Караванських дає два важливих та актуальних уроки для сьогодення: віри в Україну та український народ та підтримка цієї віри навіть на відстані, в еміграції. Подружжя успішно поєднало націоналістичний світогляд та широкі суспільні ідеали, що сприяли включенню української національної ідеї у широкий світовий контекст.

REFERENCES

- A demonstration of the TUSM in defense of Yurko Shukhevych took place (1981, April 11). *Freedom*. // Відбулася демонстрація ТУСМ на захист Юрка Шухевича (11 квітня 1981). *Свобода*.
- Bilyaev, V.** (2003). *Passionate and truthful speech (Svyatoslav Karavansky). On an unbounded wing...», Donetsk: Skhidnyi vydavnychyi dim, 100-111.* // **Біляєв, В.** (2003). *Палка й правдива мова (Святослав Караванський). На неокраїні крилі...». Донецьк: Східний видавничий дім, 100-111.*
- Buryak, V.** (1983, December 29). Nina Strokata-Karavanska's stay in Australia. *Freedom*. // **Буряк, В.** (29 грудня 1983). Перебування Ніни Строкатої-Караванської в Австралії. *Свобода*.
- Daughter of Odesa: Nina Strokata in Documents and Memories (2005). Odesa: Druk. // *Донька Одеси: Ніна Строката в документах і спогадах*. Упор. О.С. Різників; Різників О.С. Бран: Поема-містерія (2005). Оdesa: Друк.
- Farion, I.** (2021). Strokes to the biographical and ideological portrait of Svyatoslav Karavansky. *Linguistic Studies*, 14, 144-54. DOI: <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2021-14-144-154> // **Фаріон, І.** (2021). Штрихи до біографічно-ідеологічного портрета Святослава Караванського *Лінгвостилістичні студії*, 14, 144-54. DOI: <https://doi.org/10.29038/2413-0923-2021-14-144-154>
- Former prisoners come to the defense of the museum (2014, August 1). *Freedom*. // Колишні в'язні стали на захист музею (1 серпня 2014). *Свобода*.
- Governor B. Byrne Proclaims Human Rights Week (1980, December 13). *Freedom*. // Губернатор Б. Бірн проголосив тиждень людських прав (13 грудня 1980). *Свобода*.
- Happy Birthday, Free Ukraine! (1992, September 25). *Freedom*. // З днем народження вільна Україно! (25 вересня 1992). *Свобода*.
- Isayiv, Kh.** (2016). *Negotiations to protect human rights and dissidents in the Soviet era. Memories*. Kyiv: "Zelenyi pes". // **Ісайв, Х.** (2016). *Переговори на захист прав людини і дисидентів в епоху соєвтів. Спогади*. Київ: «Зелений пес».
- Ischuk-Pazuniak, N.** (2017, February 17). In memory of Svyatoslav and Nina Karavansky, *Freedom*. // **Іщук-Пазуняк, Н.** (17 лютого 2017). Пам'яті Святослава і Ніни Караванських, *Свобода*.
- Karavansky gave speeches in Cleveland (1983, January 12). *Freedom*. // Караванські виступили з доповідями в Клівленді (12 січня 1983). *Свобода*.
- Karavansky, S.** (1992, June 18). Let's not forget the wounded! *Svoboda*. // **Караванський, С.** (18 червня 1992). Не забуваймо поранених! *Свобода*.
- Kasyanov, G.** (1995) *Disagreements: Ukrainian Intelligentsia of the Russian Opposition of the 1960s-80s*. Kyiv: Lybid. // **Касьянов, Г.** (1995) *Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960-80-х років*. Київ: Либідь.
- Kindras, K.** (2001, August 10). They were not married in a church. *Freedom*. // **Кіндрась, К.** (10 серпня 2001). Їх вінчали не в храмі. *Свобода*.
- Lozynsky, A.** (2017). In Memory of Svyatoslav Karavansky (1920-2016). *Berezil*, 1-3. 146-151 // **Лозинський, А.** (2017). Пам'яті Святослава Караванського (1920-2016). *Березиль*, 1-3. 146-151.
- Nina Strokata and Svyatoslav Karavansky visited the Ukrainian Academy of Arts (1980). *Our Life*, 2 // Ніна Строката та Святослав Караванський відвідали СУА (1980). *Наше життя*, 2
- November Days in Baltimore (1990, December 15). *Freedom*. // Листопадові дні у Балтиморі (15 грудня 1990). *Свобода*.
- Panchuk, G.** (2012). *Karavansky Svyatoslav Iosypovych*. The resistance movement in Ukraine, 1960-1990: an encyclopedic reference book. Kyiv: Smoloskur, 313-315. // **Панчук, Г.** (2012). *Караванський Святослав Йосипович*. Рух опору в Україні, 1960-1990: енциклопедичний довідник. Київ: Смолоскип, 313-315.
- Paska, B.V. & Shpak, N.R.** (2025). Svyatoslav Karavansky in the Ukrainian dissident movement (1960s – 1970s). *Southern Archive (Historical Sciences)*, 51, 53-60. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2025-51-6> // **Паска, Б.В. & Шпак, Н.Р.** (2025). Святослав Караванський в українському дисидентському русі (1960-ті-1970-ті рр.). *Південний архів (історичні науки)*, 51, 53-60. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2786-5118/2025-51-6>
- Review of letters: readers are concerned about the fate of Ukraine (2014, April 18). *Freedom*. // Огляд листів: читачів хвилює доля України (18 квітня 2014). *Свобода*.

-
- Stepovichka, L.** (2017, February 17). Svyatoslava Karavansky Lived for Ukraine. *Freedom.* // **Степовичка, Л.** (17 лютого 2017). Святослава Караванський жив для України. *Свобода.*
- The Fifth Column Does Not Lay Down Its Arms. An Open Letter to the Head of the SBU O. Turchunov (2005, September 4). *Freedom.* // П'ята колона не складе зброї. Відкритий лист до голови СБУ О. Турчинова (4 вересня 2005). *Свобода.*
- Zinkevych, O.** (2009). *Karavansky Svyatoslav.* Encyclopedia of the Ukrainian diaspora. New York – Chicago. // **Зінкевич, О.** (2009). *Караванський Святослав.* Енциклопедія української діаспори. Нью-Йорк-Чикаго.

Received 1st 15.11.2025

Accepted 17.12.2025

Publication 22.01.2026

УДК (UDC) 94 (477) : 351.746 : 314.7 «2008/2010»
DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11.040

STATE MIGRATION SERVICE OF UKRAINE IN 2008-2010: FROM CONCEPTUAL BASES TO PRACTICAL IMPLEMENTATION

Oleksandr Vitiuk,

e-mail: voo_32@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1749-507X>

*Mykhailo Kotsyubynsky State Pedagogical University of Vinnytsia,
Ukraine, 21001, Vinnytsia, 32 Ostrozky Street*

Abstract

The article reveals and analyses the main stages of institutional formation and initial activities of the State Migration Service of Ukraine in 2008-2010. The research focuses on the process of transforming the conceptual foundations of state migration policy developed at that time and specific practical mechanisms for its implementation.

Particular attention is paid to the analysis of institutional challenges and problems that arose due to the fragmentation of management and the militarization of civil functions within the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, as well as attempts to create a single state executive body solely responsible for the sphere of migration.

Based on unpublished and little-known documents from the Sectoral State Archive of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the organizational mechanisms for creating a central executive body in the field of migration and the problems of interagency cooperation with other state authorities have been reconstructed. The key regulatory and executive initiatives of that period in the field of combating illegal migration, document processing, and implementation of migration flow management programs, as well as the ability to respond to new challenges in this area, are highlighted. Archival documents attest to a centralized approach to addressing a range of issues related to migration processes, the integration of stateless persons, combating illegal migration, and the fulfilment of Ukraine's international obligations.

It has been established that the inconsistent and fragmented management policy of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine only complicated and distorted the implementation of progressive conceptual principles of migration policy due to the uncertainty of the position on the need to establish the State Migration Service of Ukraine as the main specialized service.

The acute shortage of highly qualified civilian personnel in international and migration law led to functions related to migration processes being performed by employees whose main training was related to law enforcement, which contradicted the entire philosophy of a civilian government agency and the requirements of European partners. It was found that national legislation in the field of migration did not fully comply with European standards and required further implementation.

The results obtained will contribute to further scientific research aimed at studying the development of the activities of the State Migration Service of Ukraine after 2010 in the formation and implementation of Ukraine's current migration policy.

Keywords: refugees, citizenship, emigration, migration, migrant, illegal migration, readmission

ДЕРЖАВНА МІГРАЦІЙНА СЛУЖБА УКРАЇНИ У 2008-2010 РОКАХ: ВІД КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД ДО ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Олександр Вітюк,

e-mail: voo_32@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1749-507X>

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
Україна, 21001, м. Вінниця, Острозького 32

Анотація

У статті розкрито та проаналізовано основні етапи інституційного формування та початкової діяльності Державної міграційної служби України у 2008-2010 роках. Вектор дослідження зосереджено на процесі трансформації концептуальних засад державної міграційної політики, що розроблялися у цей час та конкретних практичних механізмах її реалізації.

Особливу увагу приділено аналізу інституційних викликів та проблем, що виникали через фрагментарність управління та мілітаризацію цивільних функцій у складі Міністерства внутрішніх справ України, намаганням утворення єдиного державного органу виконавчої влади, одноосібно відповідального за сферу міграції.

На підставі неопублікованих та маловідомих документів Галузевого державного архіву Міністерства внутрішніх справ України реконструйовано організаційні механізми створення центрального органу виконавчої влади у сфері міграції та проблеми міжвідомчої взаємодії з іншими органами державної влади. Висвітлено ключові регуляторні та виконавчі ініціативи зазначеного періоду у сфері протидії нелегальній міграції, оформлення документів та реалізації програм з управління міграційними потоками, спроможність реагувати на нові виклики у цій сфері. Архівні документи засвідчують централізований підхід до вирішення комплексу питань, пов'язаних із міграційними процесами, інтеграцією осіб без громадянства, протидією нелегальній міграції та виконанням міжнародних зобов'язань України.

З'ясовано, що непослідовна та фрагментарна політика управління Міністерства внутрішніх справ України лише ускладнювала та спотворювала імплементацію прогресивних концептуальних засад міграційної політики через невизначеність позиції щодо необхідності утворення Державної міграційної служби України як основної спеціалізованої служби.

Гостра нестача висококваліфікованих цивільних кадрів з міжнародного та міграційного права призводило до виконання функцій, пов'язаних із міграційними процесами, співробітниками, основна підготовка яких була пов'язана з правоохоронною діяльністю, що суперечило всій філософії цивільного органу державної влади та вимогам європейських партнерів. Констатовано, що національне законодавство у сфері міграції не в повній мірі відповідало європейським стандартам та потребувало подальшої його імплементації.

Отримані результати сприятимуть подальшим науковим розвідкам, спрямованих на вивчення розвитку діяльності Державної міграційної служби України після 2010 р. при формуванні та реалізації сучасної міграційної політики України.

Ключові слова: біженці, громадянство, еміграція, міграція, мігрант, нелегальна міграція, реадмісія

Постановка проблеми. На початку 2000-х рр. в Україні загострилася потреба в удосконаленні державної системи управління міграційними процесами. Зростання масштабів трудової, вимушеної та нелегальної міграції, інтеграційні процеси в межах європейського простору, а також необхідність виконання міжнародних зобов'язань зумовили актуальність створення спеціалізованого органу, спроможного здійснювати комплексну реалізацію державної міграційної політики. У відповідь на ці виклики в період 2008-2010 рр. було ініційовано процес формування Державної міграційної служби України (далі – ДМС України), який охопив як концептуальне проектування, так і поступове запровадження організаційних і правових механізмів.

Дослідження цього періоду є важливим не лише з огляду на реконструкцію адміністративної динаміки в системі органів виконавчої влади, а й у контексті осмислення витоків сучасної міграційної політики України. Особливу цінність у цьому плані становлять матеріали Галузевого державного архіву Міністерства внутрішніх справ України, які дають змогу здійснити документально обґрунтований аналіз процесів, що супроводжували створення та організаційне оформлення ДМС України.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Проблематика формування та діяльності ДМС України залишається малодослідженою у вітчизняній історичній науці. Водночас, слід відзначити, що інтерес дослідників до вивчення питань національної міграційної зростає. Більшість наукових праць зосереджуються на загальних питаннях міграційної політики, правового регулювання міграційних процесів, а також адміністративно-правової природи державних органів міграційної служби.

Один з небагатьох авторів, який присвятив свої праці діяльності ДМС України, В. Репело (Repelo, 2019; 2020; 2021). Автор аналізує адміністративно-правові аспекти функціонування ДМС України, розглядає її повноваження, структуру та нормативно-правову базу. Хоча основна увага приділяється юридичним аспектам, дослідження охоплює період створення та початкової її діяльності. Дослідниця М. Флейчук (Fleischuk, 2012) аналізує економічні аспекти, пов'язані з міграційними процесами, що є важливими для розуміння контексту діяльності ДМС України у зазначений період.

Реорганізацію державних органів виконавчої влади, на які покладалися функції з реалізації державної політики у сфері міграції досліджував Д. Гурін (Hurin, 2020). Дослідник констатував, що тривалий розвиток та реорганізація державних органів виконавчої влади, які відбулися з 1993 до 2014 роки, довели необхідність створення та функціонування ДМС України як центрального органу виконавчої влади, який забезпечує реалізацію державної політики у сфері міграції, і є основним органом, що безпосередньо здійснює адміністративні послуги з надання іноземцям та особам без громадянства статусу біженця.

На думку О. Сікорського (Sikorskyi, 2010) питання трудової еміграції, які були найбільш актуальним питанням у сфері міграційних процесів, залишилися поза межами компетенції новоствореної служби. У своїй статті, В. Пекарчук (Pekarchuk, 2016) розкриває історичні аспекти формування міграційної політики в Україні, аналізує діяльність державних органів у сфері міграції. Дослідник Д. Голобородько (Holoborodko, 2013) наголошував, що створення єдиного виконавчого органу влади у сфері міграції дозволить навести лад у регулюванні міграційних процесів у державі, виведе її на принципово новий рівень адміністрування, ефективності менеджменту та впорядкування діяльності державно-владних органів.

У статті А. Максименка (Maksymenko, 2015) зазначено, що процес створення ДМС України розпочався ще у 2002 році, коли у Плані дій «Україна – ЄС» в сфері юстиції та внутрішніх справ в розділі «Міграція і притулок» було зафіксовано завдання України створити міграційну службу, яка б взяла на себе розробку всього комплексу завдань, які стоять перед українською міграційною політикою.

Національну правову базу діяльності ДМС України у своєму дослідженні описав А. Загородній (Zahorodnii, 2013).

На думку О. Малиновської (Malynovska, 2010), відсутність повноцінної міграційної служби гальмувало розвиток міграційної політики та законодавства, внаслідок відсутності органу, що міг би ініціювати, координувати підготовку та просувати прийняття Концепції державної міграційної політики та необхідних законів, забезпечував би моніторинг міграційної ситуації, займався удосконаленням статистики, представляв державу на міжнародному рівні. Проте, не зважаючи на значний доробок дослідників та науковців, у вітчизняній історіографії досліджувана тематика не була предметом окремого системного наукового аналізу.

Метою дослідження є аналіз основних етапів формування та початкової діяльності ДМС у 2008-2010 рр., шляхів вирішення проблемних питань взаємодії державних органів влади, які фрагментарно здійснювали формування та реалізацію національної міграційної політики.

Методологія дослідження базується на засадах історизму, наукової об'єктивності та системного підходу, що дозволило здійснити комплексний і неупереджений аналіз розвитку процесів у сфері реалізації міграційної політики в історичній ретроспективі. У роботі застосовано загальнонаукові (історичний, логічний) та спеціальні історичні методи, зокрема історико-порівняльний, історико-генетичний, предметно-хронологічний і ретроспективний, які дали можливість проаналізувати шлях формування та становлення ДМС у 2008-2010 рр.

Джерельна база дослідження складається із документів, виявлених у фондах Галузевого державного архіву Міністерства внутрішніх справ України. Фонди 94 «Державна міграційна служба України» та 95 «Державний департамент у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб МВС» містять звіти щодо виконання Указів Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України з питань громадянства та міграції, інформацію щодо проведених заходів протидії нелегальній міграції, відомості з розгляду та погоджень проєктів нормативно-правових актів, міжвідомчого листування щодо діяльності ДМС України.

Виклад основного матеріалу. Відсутність повноцінно сформованого органу, уповноваженого на реалізацію державної міграційної політики, стримувала розвиток як відповідного законодавства, так і системної політики у сфері міграції. Відповідно, державна інституція, яка була здатна ініціювати та координувати розробку стратегічних документів, здійснювати регулярний моніторинг міграційної ситуації, удосконалювати статистичну звітність, а також представляти Україну у міжнародних інституціях, що опікуються питаннями міграції, була відсутня. Міграційне питання потребувало кардинального та швидкого вирішення.

Важливу роль, на нашу думку, у процесі створення ДМС України, ініціювавши на найвищому політичному рівні потребу в реформуванні державної системи управління міграційною сферою, відіграла Рада національної безпеки і оборони України (далі – РНБО). У своєму рішенні від 15 червня 2007 р. «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності» (Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine, 2007), яке було введено в дію Указом Президента України від 20 липня 2007 р. № 657/2007 (Decree of the President of Ukraine, 2007, (657)), РНБО констатувала низку серйозних проблем у функціонуванні міграційної політики, серед яких – фрагментарність компетенції, відсутність єдиного органу, відповідального за формування та реалізацію політики, слабка координація міжвідомчих дій, а також неналежний рівень статистики, прогнозування та наукового супроводу. У рішенні було констатовано концептуальну невизначеність державної міграційної політики України, в тому числі її принципів, стратегічних цілей, сучасних завдань, стандартів із забезпечення прав людини. Фактично, рішення РНБО стало імпульсом до створення єдиного органу, відповідального за міграційну політику у нашій державі,

діяльність якого спрямовуватиметься і координуватиметься Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України.

Міністерством внутрішніх справ України (далі – МВС), на якого покладались обов'язки щодо утворення майбутньої ДМС України, майже через рік своїм першим кроком у даному напрямку розробили постанову Кабінету Міністрів України від 18 червня 2008 р. № 558 «Деякі питання державного управління у сфері міграційної політики» (SSA MIAU. Fund 95. List 1. File 150. Page 177). Проте в зазначеному нормативно-правовому акті питання створення ДМС України не порушувалося. МВС інтерпретувало рішення РНБО у власному ключі, вбачаючи в ньому підставу для закріплення за собою статусу спеціально уповноваженого органу у сфері міграційної політики. Крім того, пропонувалось Державний департамент у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб МВС перейменувати у Державний департамент міграційної служби, передавши до його складу органи міграційної служби в Автономній Республіці Крим, областях, Києві та Севастополі, що були утворені відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 27 травня 2004 р. № 700 (далі – постанова № 700) (Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 2008, (700)).

Відповідно, дію зазначеної постанови було зупинено Указом Президента України від 21 липня 2008 р. № 643/2008 (Decree of the President of Ukraine, 2008, (643)), визнавши її неконституційною, оскільки, згідно із Конституцією України, функції та склад правоохоронних органів, як і засади регулювання міграційних процесів, визначаються виключно законами.

Кабінетом Міністрів України було прийнято нову редакцію постанови «Деякі питання державного управління у сфері міграційної політики» (30 липня 2008 р. № 692), якою Уряд перевищив свої повноваження в черговий раз, вирішив питання щодо покладення завдань із реалізації державної політики у сфері міграції на МВС та змінив законодавчо визначені засади функціонування органів міграційної служби. Чергова спроба Уряду у блокуванні утворення самостійної ДМС України не залишилась поза увагою Президента України В. Ющенка. Відповідно до Указу Президента України від 14 серпня 2008 р. № 711/2008 (Decree of the President of Ukraine, 2008, (711)) було зупинено дію вищевказаної постанови Уряду.

Президентом України В. Ющенком 7 листопада 2008 р. було скликано РНБО, на якому було розглянуто стан виконання рішення РНБО від 15 червня 2007 р. «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності», на якому відзначено, що рівень виконання зазначеного рішення є недостатнім, вжити на його виконання Кабінетом Міністрів України заходи не привели до суттєвого поліпшення ситуації з нейтралізації загроз національній безпеці України у відповідній сфері. Залишались концептуально невизначеними основи державної міграційної політики України, що суттєво впливало на процес подальшого удосконалення законодавства в цій сфері, прийняття виважених урядових рішень щодо інституційних перетворень, які б адекватно і найбільш ефективно забезпечували реалізацію державної міграційної політики.

Указом Президента України від 15 грудня 2008 р. № 1163/2008 (Decree of the President of Ukraine, 2008 (1163)) було введено в дію рішення РНБО від 7 листопада 2008 р. «Про виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 р. «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності».

Уряду було визначено завдання стосовно забезпечення до кінця 2008 р. розгляду питання щодо створення окремого центрального органу виконавчої влади з питань міграції. Відповідно, МВС наприкінці грудня 2008 р. було підготовлено проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної міграційної служби України» (далі – проєкт постанови) (SSA MIAU. Fund 95. List 1. File 150. Page 178) та надіслано до заінтересованих органів для опрацювання та погодження. Це було надзвичайно важливе рішення на той момент, однак, спочатку воно отримало багато зауважень від державних органів влади.

В пояснювальній записці до проекту постанови, зазначалось про відсутність спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах міграції, який би забезпечував міжвідомчу координацію державного управління у сфері міграційної політики. Крім того наголошувалось, що відсутність такого органу призвела до певного розпорощення та дублювання окремих міграційних функцій центральними органами виконавчої влади (насамперед, між МВС і Державним комітетом України у справах національностей та релігій), що у свою чергу негативно впливало на ефективність державного регулювання міграційних процесів (SSA MIAU. Fund 95. List 1. File 151. Page 41).

Проектом постанови передбачалось утворити ДМС України як центральний орган виконавчої влади на базі Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб, що реорганізується; установити, що діяльність ДМС України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ; покласти на ДМС України виконання функцій спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у справах міграції, громадянства, імміграції, реєстрації фізичних осіб та паспортизації; затвердити Положення про ДМС України.

Протягом трьох місяців було зобов'язано передати до ДМС України від:

Державного комітету України у справах національностей та релігій (далі – Держкомнацрелігій) – Департамент у справах біженців та притулку; органи міграційної служби в Автономній Республіці Крим, областях, мм. Києві та Севастополі, що були утворені відповідно до постанови № 700; пункти тимчасового розміщення біженців;

МВС – територіальні органи та підрозділи служби громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб, управління (відділи) у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб головних управлінь, управлінь МВС в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, відділи (сектори) у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб міських (районних) управлінь (відділів) МВС; пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні; державні підприємства «Документ» та «Державний центр персоналізації документів» (SSA MIAU. Fund 95. List 1. File 151. Page 42).

Зазначений проект постанови було внесено МВС на розгляд Кабінету Міністрів України 17 березня 2009 р. (SSA MIAU. Fund 95. List 1. File 151. Page 27).

Варто наголосити, що МВС не демонструвало послідовність своєї позиції у виконанні Указу Президента України від 15 грудня 2008 р. № 1163/2008 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 7 листопада 2008 р. «Про виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 р. «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності». Це яскраво виявилось у паралельній підготовці проекту постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання державного управління у сфері міграційної політики», яким було визначено, що МВС є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах міграції, а Державний департамент у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб підлягає реорганізації у Державний департамент міграційної служби, як урядовий орган, що має діяти у системі МВС. Підготовлений проект акта було також подано на розгляд Уряду, проте раніше, 26 лютого 2009 р., однак, він був повернений Секретаріатом Кабінету Міністрів України 20 березня 2009 р. (SSA MIAU. Fund 95. List 1. File 151. Page 151-152), у зв'язку із поданням проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Державної міграційної служби України». Це було політичним рішенням щодо утворення саме окремого державного органу влади.

ДМС України було утворено постановою Кабінетом Міністрів України від 24 червня 2009 р. № 643 (далі – постанова № 643) (SSA MIAU. Fund 94. List 1. File 9.

Page 1), яка стала правонаступником МВС і Держкомнацрелігій у частині наданих їй повноважень у сфері міграції, громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб. Також було затверджено відповідне Положення про ДМС України (далі – Положення).

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 червня 2009 р. № 726-р Головою ДМС України було призначено І. Репешка (Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 2009 (726-r)), його першим заступником став С. Радутний (Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, 2009 (727-r)).

Відповідно до Положення, основними завданнями ДМС України були визначені:

– участь у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері міграції, громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб;

– провадження в межах своїх повноважень діяльності, пов'язаної з: розглядом документів про набуття/припинення громадянства України; підготовкою матеріалів для розгляду Комісією при Президентові України з питань громадянства; прийняттям рішень про надання, втрату і позбавлення статусу біженця в Україні;

– узагальнення практики застосування законодавства у сфері міграції, зокрема надання статусу біженця, а також з питань громадянства, реєстрації / зняття з реєстрації місця проживання/перебування фізичних осіб, імміграції та еміграції громадян України або іноземців та осіб без громадянства, розроблення та внесення в установленому порядку пропозицій щодо його вдосконалення;

– організація роботи з: видачі громадянам України, які постійно проживають в Україні, паспортних та інших документів, що посвідчують особу, а також іноземцям та особам без громадянства документів для в'їзду в Україну, перебування в Україні та виїзду за її межі або постійного проживання на її території і посвідчень біженця; забезпечення захисту прав біженців та інших категорій мігрантів; реєстрації / зняття з реєстрації місця проживання / перебування фізичних осіб, ідентифікації громадян України, які втратили паспортні та інші документи, що посвідчують особу, а також проведення адресно-довідкової роботи; створення та забезпечення функціонування Державної інформаційної системи реєстраційного обліку фізичних осіб та їх документування; запобігання незаконній міграції, виконання міжнародних угод про реадмісію; здійснення контролю за виконанням особами, зокрема громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, правил паспортної системи, в'їзду іноземців та осіб без громадянства в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію; проведення ідентифікації іноземців та осіб без громадянства, які втратили паспортні документи (SSA MIAU. Fund 94. List 1. File 9. Page 3-4).

На виконання наказу ДМС України від 17 серпня 2009 р. № 3 «Про оголошення структури центрального апарату Державної міграційної служби України», наказом ДМС України від 2 березня 2010 р. № 1 було затверджено штатний розпис центрального апарату ДМС України (SSA MIAU. Fund 94. List 1. File 1. Page 1). Чисельний склад апарату ДМС України було визначено у кількості 37 осіб. У складі апарату функціонували наступні підрозділи: сектор організаційно-аналітичного забезпечення, сектор кадрової роботи, сектор міжнародної діяльності, сектор правової роботи та представництва в судах, сектор фінансово-економічного забезпечення, Управління з питань міграції та громадянства (відділ з питань еміграції та імміграції, відділ громадянства) та сектор з питань реадмісії (SSA MIAU. Fund 94. List 1. File 1. Page 2-3).

На новостворену ДМС України було покладено нові функції щодо виконання міжнародних угод про реадмісію. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб (далі – Угода) (Agreement between Ukraine and the European Community, 2017) набула чинності щодо зобов'язань сторін у сфері реадмісії власних громадян (України та держав-членів Європейського Співтовариства – далі Договірні Сторони) з 1 січня 2008 р., а з 1 січня 2010 р. – у

частині, що стосується реадмісії громадян третіх держав. На початковому етапі діяльності ДМС України реалізація положень Угоди в частині реадмісії громадян Договірних Сторін фактично зводилася до розгляду Україною запитів на повернення власних громадян на її територію. Станом на 3 березня 2010 р. було опрацьовано 95 таких запитів (SSA MIAU. Fund 94. List 1. File 2. Page 11), надісланих поліцією Чеської Республіки; з інших держав – учасниць Європейського Співтовариства запити щодо реадмісії громадян України у зазначений період не надходили. За результатами розгляду було погоджено повернення зазначених осіб з території Чехії.

У положеннях Угоди щодо реадмісії громадян третіх країн та осіб без громадянства відсутній односторонній підхід, зокрема той, який би передбачав безумовне зобов'язання України приймати на свою територію зазначену категорію мігрантів. Норми міжнародного права, а також практика укладення двосторонніх міжнародних договорів ґрунтуються на принципі рівноправності сторін, що передбачає однакові умови для всіх учасників та взаємну повагу держав-партнерів. У зв'язку з цим, в Угоді закріплено положення, відповідно до якого реадмісії підлягають громадяни третіх країн та особи без громадянства насамперед до країн їхнього походження або постійного проживання, а не до держав транзитного перебування.

Ураховуючи зазначені обставини, ДМС України вживає комплексних заходів для перевірки дотримання компетентними органами Європейського Союзу принципів, визначених Угодою. Зокрема, здійснюється багаторівнева перевірка документальних підстав, на яких інша Договірна Сторона встановлює громадянство осіб, які підлягають реадмісії, а також перевіряється достовірність даних, що підтверджують факт транзитного перетину території України зазначеними особами.

Україна уклала 17 міжнародних угод про реадмісію (SSA MIAU. Fund 94. List 1. File 2. Page 12), зокрема з Республікою Молдова, Грузією, Турецькою Республікою та В'єтнамом, положення яких передбачають суттєве спрощення процедур повернення з території України громадян третіх держав. ДМС України здійснювала цілеспрямовані заходи, спрямовані на вдосконалення реадмісійного механізму, зокрема у взаємодії з державами, що розглядаються як потенційні джерела нелегальної міграції (зокрема, Бангладеш, Індія, Іран, Ірак, Шрі-Ланка, Китай, Афганістан). У цьому контексті було розроблено оновлені проекти двосторонніх угод та виконавчих протоколів, які були надіслані на розгляд компетентним органам відповідних країн. Одночасно завершувався етап переговорів щодо укладення угод про реадмісію з Азербайджанською Республікою, Республікою Казахстан, Киргизькою Республікою та Республікою Таджикистан.

ДМС України починає активно впроваджувати заходи щодо налагодження міжвідомчої взаємодії у протидії нелегальній міграції. Проведений аналіз за три квартали 2009 р. свідчив про незадовільний стан справ у виявленні та притягненні до адміністративної відповідальності іноземців, юридичних і фізичних осіб, які порушують встановлені правила перебування іноземців та осіб без громадянства в Україні або сприяють у їх порушенні. Найбільш негативні показники у виявленні іноземців були у Рівненській (-10,2%), Одеській (-11,2%), Закарпатській (-14,5%) та Львівській (-29,3%) областях (SSA MIAU. Fund 95. List 1. File 161. Page 151). Робота з примусового видворення нелегальних мігрантів була найгірше організована у Львівській області, де цей показник склав усього 6,1%, найкраще видворяли у Кіровоградській області (13,5%) (SSA MIAU. Fund 95. List 1. File 161. Page 152).

З часу утворення ДМС України, зберігалася міжвідомче протистояння між окремими гілками влади щодо доцільності її створення, що істотно ускладнювало процес її формування та супроводжувалося низкою негативних наслідків для розвитку державної міграційної політики. Починаючи з дати прийняття постанови Уряду щодо передачі повноважень з надання статусу біженця ДМС України, Держкомнацрелігій, що раніше відповідав за виконання Закону України «Про біженців» (Law of Ukraine «On Refugees», 2001) від 21 червня 2001 р. № 2557 – III,

жодних рішень не приймав. Кількість шукачів притулку, строки прийняття рішень за клопотаннями яких про набуття статусу біженця в Україні перевищено, сягнула майже восьмисот. Кілька сотень іноземних громадян, які оскаржували раніше ухвалені рішення у судовому порядку, були позбавлені можливості отримати або продовжити термін дії довідок на законне перебування в Україні, у зв'язку з відсутністю у Держкомнацрелігій відповідних повноважень. У результаті понад тисяча іноземців перебували на території держави без належного правового статусу, що контрастувало з офіційною риторикою органів влади, спрямованою на посилення заходів щодо протидії нелегальній міграції.

24 березня 2010 р. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачова звернулася до Президента України В. Януковича з клопотанням № 1-567/34.2-10-41 «Про прийняття Основних засад державної міграційної політики та створення цивільної Державної міграційної служби України» (SSA MIAU. Fund 94. List 1. File 2. Page 21). У клопотанні було обґрунтовано необхідність формування цілісної державної політики у сфері міграції, з огляду на те, що Україна продовжує залишатися зоною перманентних «змішаних міграційних потоків», приймаючи трудових мігрантів, осіб, які використовують її як транзитну територію на шляху до країн Європейського Союзу, а також шукачів притулку. Водночас клопотання не отримало належного суспільно-політичного резонансу і було прокоментоване вузько, з акцентом переважно на питаннях трудової міграції, що звузило його потенціал як комплексної ініціативи у сфері міграційної політики. Проте, це було приводом вищому керівництву держави вчинити кардинальні зміни у долі ДМС України.

Голова Держкомнацрелігій Ю. Решетников надіслав офіційного листа від 26 квітня 2010 р. № 1-7/82 (SSA MIAU. Fund 94. List 1. File 2. Page 92) на адресу Віце-прем'єр-міністра України В. Семиноженка з ініціативою перегляду організаційної структури очолюваного ним центрального органу виконавчої влади. У зверненні акцентувалася увага на тому, що відповідно до положень постанови Кабінету Міністрів України «Питання Державної міграційної служби України» від 17 липня 2009 р. № 750 відбувся перерозподіл повноважень між Держкомнацрелігій та ДМС України, унаслідок чого перший втратив статус спеціально уповноваженого органу у сфері міграційної політики. Водночас, як зазначалося у документі, станом на кінець квітня 2010 р. ДМС України не здійснювала в повному обсязі визначених функціональних повноважень, зокрема в частині реалізації законодавства щодо біженців, що засвідчувало наявність системної кризи у сфері управління міграційними процесами в державі.

Результатом інституційного конфлікту між ДМС України та Держкомнацрелігій стала ліквідація першої. У листі Президента України В. Януковича від 31 травня 2010 р. № 1-1/1056 (SSA MIAU. Fund 94. List 1. File 3. Page 78), адресованому Прем'єр-міністру України М. Азарову, зазначалося, що ДМС України не впоралася з виконанням покладених на неї функціональних обов'язків. У зв'язку з цим Глава держави запропонував терміново скасувати рішення попереднього Уряду щодо створення та функціонування служби. На виконання цієї ініціативи 7 липня 2010 р. було ухвалено постанову Кабінету Міністрів України № 559 «Деякі питання державного управління у сфері міграції» (SSA MIAU. Fund 94. List 1. File 8. Page 1), якою було офіційно прийнято рішення про ліквідацію ДМС України.

Однак, чергова непослідовність дій вищого керівництва держави та Адміністративна реформа, що реалізовувалась у 2009-2010 роках, призвели до формування нових державних структур із визначеним функціональним розподілом повноважень з метою підвищення ефективності державного управління. Важливу роль у остаточному утворенні ДМС України відіграли міжнародні зобов'язання України перед провідними міжнародними структурами, зокрема ООН та Європейським Союзом щодо дотримання прав мігрантів та осіб, які потребують міжнародного захисту.

З метою удосконалення системи центральних органів виконавчої влади, усунення дублювання їхніх повноважень, оптимізації структури управлінського апарату та скорочення видатків на його утримання, а також для підвищення ефективності механізмів державного управління, Президент України В. Янукович видав Указ від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» (Decree of the President of Ukraine, 2010). Таким чином, вдруге було утворено ДМС України як центральний орган виконавчої влади, на який покладено функції з реалізації державної політики у сферах громадянства, імміграції, реєстрації фізичних осіб, а також у справах міграції відповідно до чинного законодавства, зокрема у сфері надання притулку. Одночасно, передбачалася ліквідація Держкомнацрелігій, а його повноваження були передані новоутвореній міграційній службі.

Висновки. Проведене дослідження дозволило з'ясувати та проаналізувати процеси, що супроводжували створення та функціонування ДМС України у 2008-2010 роках, дає підстави стверджувати, що цей період позначився спробою здійснення якісного зсуву в державній міграційній політиці – від фрагментарного і неузгодженого підходу до системного інституційного оформлення міграційного управління. Утворення ДМС України стало відповіддю на внутрішні виклики, зумовлені зростанням масштабів трудової, транзитної й нелегальної міграції, а також на зовнішні імперативи, зокрема необхідність виконання міжнародних зобов'язань перед Європейським Союзом у межах Угоди про реадмісію.

Попри наявність нормативно-правового підґрунтя та організаційних передумов, діяльність новоствореного органу на початковому етапі була ускладнена низкою чинників: інституційним протистоянням між гілками виконавчої влади, відсутністю чіткого розмежування повноважень із суміжними структурами, кадровими й фінансовими обмеженнями, а також загальною нестабільністю в системі державного управління.

Рішення РНБО та подальші урядові ініціативи засвідчили політичне визнання потреби в створенні окремого органу з питань міграції. Водночас реалізація цих рішень на практиці виявилася суперечливою й фрагментарною, що, зрештою, призвело до тимчасової ліквідації ДМС України у 2010 році, а її функції були перерозподілені в межах адміністративної реформи.

Таким чином, період 2008-2010 рр. є важливою віхою в історії формування державної міграційної політики України. Він репрезентує спробу створити професійний орган державної влади міграційного профілю, хоча й у складних умовах політичної та інституційної конкуренції. Подальші дослідження цього етапу дозволять глибше осмислити закономірності розвитку міграційного управління в Україні та його місце в системі сучасної державної політики в бік імплементації європейських стандартів і забезпечення виконання міжнародних зобов'язань нашої держави.

REFERENCES

- Agreement between Ukraine and the European Community on the readmission of persons (2017, June 18). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_851#Text // Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб (18 червня 2017). *Верховна Рада України*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_851#Text
- Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated June 15, 2007, «On the directions of Ukraine's state migration policy and urgent measures to improve its effectiveness» (2007). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0008525-07#Text> // Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 р. «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності» (2007). *Верховна Рада України*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0008525-07#Text>
- Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 726-r dated June 24, 2009, «On the appointment of I.V. Repeshko as Head of the State Migration Service of Ukraine» (2009). *Verkhovna*

- Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726-2009-%D1%80#Text> // Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2009 р. № 726-р «Про призначення Репешка І. В. Головою Державної міграційної служби України». (2009). *Верховна Рада України*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/726-2009-%D1%80#Text>
- Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 727-r dated June 24, 2009, «On the appointment of Radutny S.I. as First Deputy Head of the State Migration Service of Ukraine» (2009). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727-2009-%D1%80#Text> // Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2009 р. № 727-р «Про призначення Радутного С. І. першим заступником Голови Державної міграційної служби України» (2009). *Верховна Рада України*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727-2009-%D1%80#Text>
- Decree of the President of Ukraine No. 1085/2010 of December 9, 2010, «On Optimizing the System of Central Executive Bodies» (2010). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010#Text> // Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» (2010). *Верховна Рада України*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010#Text>
- Decree of the President of Ukraine No. 1163/2008 of December 15, 2008, «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of November 7, 2008, «On the Implementation of the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of June 15, 2007, «On the Directions of Ukraine's State Migration Policy and Urgent Measures to Improve Its Effectiveness»» (2008). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163/2008#Text> // Указ Президента України від 15 грудня 2008 р. № 1163/2008 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 7 листопада 2008 року «Про виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 року «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності»» (2008). *Верховна Рада України*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163/2008#Text>
- Decree of the President of Ukraine No. 643/2008 of July 21, 2008, «On Suspension of Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 558 of June 18, 2008» (2008). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643/2008#Text> // Указ Президента України від 21 липня 2008 р. № 643/2008 «Про зупинення дії постанови Кабінету Міністрів України від 18 червня 2008 року № 558» (2008). *Верховна Рада України*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643/2008#Text>
- Decree of the President of Ukraine No. 657 of July 20, 2007, «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of June 15, 2007, «On the Directions of Ukraine's State Migration Policy and Urgent Measures to Improve Its Effectiveness»» (2007). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/657/2007#Text> // Указ Президента України від 20 липня 2007 р. № 657 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 року «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності»» (2007). *Верховна Рада України*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/657/2007#Text>
- Decree of the President of Ukraine No. 711/2008 dated August 14, 2008, «On Suspension of Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 92 dated July 30, 2008» (2008). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711/2008#Text> // Указ Президента України від 14 серпня 2008 р. № 711/2008 «Про зупинення дії постанови Кабінету Міністрів України від 30 липня 2008 року № 692» (2008). *Верховна Рада України*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/711/2008#Text>
- Fleischuk, M.** (2012). The impact of external borrowing on the socio-economic development of post-transformation countries. *Economy of Ukraine*, 1, 16-26. // **Флейчук, М.** (2012). Вплив зовнішніх запозичень на соціально-економічний розвиток посттрансформаційних країн. *Економіка України*, 1, 16-26.
- Holoborodko, D.** (2013). On the issue of the competence of the State Migration Service of Ukraine.

- Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs: Collection of Scientific Papers*, 3 (67), 157-163. // **Голобородько, Д.** (2013). До питання компетенції Державної міграційної служби України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць*, 3 (67), 157-163.
- Hurin, D.** (2020). Legal status of the State Migration Service in ensuring the implementation of state policy in the field of migration. *Entrepreneurship, economics, and law*, 7, 144-148. // **Гурін, Д.** (2020). Правовий статус Державної міграційної служби в забезпеченні реалізації державної політики у сфері міграції. *Підприємництво, господарство і право*, 7, 144-148.
- Law of Ukraine «On Refugees» dated June 21, 2001, No. 2557 (2001). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2557-14#Text> // Закон України «Про біженців» від 21 червня 2001 р. № 2557 (2001). *Верховна Рада України*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2557-14#Text>
- Maksymenko, A.** (2015). Administrative and legal status of the State Migration Service of Ukraine. *Rule of law*, 19, 63-68. // **Масименко, А.** (2015). Адміністративно-правовий статус Державної міграційної служби України. *Правова держава*, 19, 63-68.
- Malynovska, O.** (2010). *Migration policy of Ukraine: state and prospects of development*. Kyiv: NISD. // **Малиновська, О.** (2010). Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку. Київ: НІСД.
- Pekarchuk, V.** (2016). Distribution of powers of state authorities of Ukraine in the sphere of culture of ethnic minorities: main trends of the 1990s-2000s. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs: Collection of Scientific Papers*, 1 (80), 36-45. // **Пекарчук, В.** (2016). Розподіл повноважень органів державної влади України у сфері культури етноменшин: основні тенденції 1990-2000-х років. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць*, 1 (80), 36-45.
- Repelo, V.** (2019). Main goals, tasks and functions, principles of administrative activity of the State Migration Service. *Legal science*, 8 (98), 191-198. // **Репело, В.** (2019). Основні цілі, завдання та функції, принципи адміністративної діяльності Державної міграційної служби. *Юридична наука*, 8 (98), 191-198.
- Repelo, V.** (2020). On the Definition of the Concept of Administrative Activity of the State Migration Service of Ukraine. *Legal science*, 1 (103), 230-236. // **Репело, В.** (2020). До питання про визначення поняття адміністративної діяльності Державної міграційної служби України. *Юридична наука*, 1 (103), 230-236.
- Repelo, V.** (2021). On the administrative and legal status of the State Migration Service of Ukraine. *Entrepreneurship, economics, and law*, 4, 195-199. // **Репело, В.** (2021). До питання про адміністративно-правовий статус Державної міграційної служби України. *Підприємництво, господарство і право*, 4, 195-199.
- Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 700 of May 27, 2004, «On the Establishment of Migration Service Bodies in the Autonomous Republic of Crimea, Regions, Cities of Kyiv and Sevastopol» (2007). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700-2004-%D0%BF#Text> // Постанова Кабінету Міністрів України від 27 травня 2004 р. № 700 «Про утворення органів міграційної служби в Автономній Республіці Крим, областях, мм.Києві та Севастополі» (2007). *Верховна Рада України*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/700-2004-%D0%BF#Text>
- Sectoral State Archive of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (SSA MIAU). Fund 94. List 1. File 1, 2, 3, 8, 9.
- Sectoral State Archive of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Fund 95. List 1. File 150, 151, 161.
- Sikorskyi, O.** (2010). Problems of formation of the State Migration Service of Ukraine in the aspect of European integration. *Law and security*, 1, 10-14. // **Сікорський, О.** (2010). Проблеми становлення Державної міграційної служби України в аспекті європейської інтеграції. *Право і безпека*, 1, 10-14.
- Zahorodnii, A.** (2013). The State Migration Service of Ukraine as a Subject of Supervisory Activity in the Field of Administrative and Registration System. *Administrative law and process*, 2 (4), 124-132. // **Загородній, А.** (2013). Державна міграційна служба України як суб'єкт наглядової діяльності у сфері адміністративно-реєстраційної системи. *Адміністративне право і процес*, 2 (4), 124-132.

INTERNATIONAL RELATIONS

УДК (UDC) 327 : 37 (73)

DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11.052

TRANSFORMATION OF THE US EDUCATION DIPLOMACY STRATEGY: FROM GLOBAL LEADERSHIP TO AMERICAN-CENTERED ISOLATIONISM

Larysa Mytsyk,

e-mail: lmytsyk@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9195-4456>

*Mykola Gogol State University of Nizhyn,
Ukraine, 16600, Nizhyn, Hrafska Street, 2*

Abstract

The article analyzes the transformation of the approaches adopted by the U.S. authorities to the content and instruments of education diplomacy in the context of broader changes in the domestic and foreign policy of the United States.

The author emphasizes that education diplomacy has traditionally been one of the key areas of public diplomacy, serving as an important tool of American “soft power” in contemporary world politics. The United States has played a leading role in organizing academic exchanges, modernizing foreign educational systems, and introducing new curricula and teaching methods.

Despite increasing competition in the global market for educational services, the United States remains an educational Mecca for international students. However, the revision of White House policy during Donald Trump’s second presidency also affected the sphere of international education and education diplomacy.

A review of Ukrainian and foreign scholarly literature makes it possible to conclude that most Western researchers do not single out education diplomacy as an independent field of study, and that specialized works on this topic remain extremely limited. Therefore, it is particularly relevant to analyze the conceptual foundations of education diplomacy, taking into account the diversity of theoretical approaches to this phenomenon in global academic discourse. At the same time, there is a lack of targeted research on U.S. policies aimed at exporting educational services and standards. Nevertheless, the study of the American experience in this field is especially important, as the United States is a pioneer and the most influential actor in leveraging education to promote its interests and values in the international arena.

The author concludes that the Trump administration has effectively abandoned the strategy of U.S. global leadership in international education in favor of educational isolationism. This shift will inevitably lead to a decline in the attractiveness of American higher education for global talent and, consequently, to a reduction in U.S. competitiveness in science, technology, and innovation.

Keywords: USA, education diplomacy, international education, soft power, educational exchanges, professional and military training

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДИПЛОМАТІЇ США: ВІД ГЛОБАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА ДО АМЕРИКАЦЕНТРИЧНОГО ІЗОЛЯЦІОНІЗМУ

Лариса Мицик,

e-mail: lmtytsyk@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9195-4456>

*Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя,
Україна, 16600, м. Ніжин, вул. Графська, 2*

Анотація

У статті аналізується процес трансформації підходів американської влади до змісту, інструментарію та методів освітньої дипломатії в контексті глобальних змін у внутрішній та зовнішній політиці Сполучених Штатів Америки. Автор розглядає освітню дипломатію як один із фундаментальних напрямків публічної дипломатії, що десятиліттями слугував головним інструментом американської «м'якої сили».

Традиційно Сполучені Штати посідали авангардну роль в організації глобальних академічних обмінів, модернізації національних освітніх систем іноземних держав та впровадженні інноваційних навчальних стандартів. Програми на кшталт Fulbright або IVLP стали еталонами інтелектуального впливу. Проте сучасний стан світової політики вимагає переосмислення цих механізмів. Огляд української та зарубіжної дослідницької традиції свідчить про те, що освітня дипломатія тривалий час залишалася «у тіні» загальних студій з публічної дипломатії. Більшість західних авторів не виділяють її як самостійний предмет дослідження, що створює значний концептуальний вакуум.

Автор наголошує на необхідності чіткої концептуалізації освітньої дипломатії, враховуючи існуюче розмаїття теоретичних підходів – від ліберального інтернаціоналізму до реалістичного прагматизму. Актуальність дослідження посилюється тим, що США, будучи піонером у використанні освіти для просування власних цінностей, сьогодні демонструють радикальну зміну курсу. Незважаючи на те, що США залишаються «освітньою Меккою», зростаюча конкуренція з боку ЄС, Китаю та Австралії суттєво похитнула американське домінування. Перегляд політики Білого дому під час другого президентства Д. Трампа вніс корективи у стратегію експорту освітніх послуг.

Автор приходить до висновку, що адміністрація Д. Трампа фактично ініціювала відмову від стратегії глобального інтелектуального лідерства США на користь т. зв. «освітнього ізоляціонізму». Це проявляється у скороченні фінансування низки програм обміну, ускладненні візових процедур та зміщенні акцентів з гуманітарної співпраці на технологічне протистояння.

Вивчення цього досвіду є критично важливим для України, оскільки розуміння механізмів американської освітньої політики дозволяє не лише ефективніше будувати двосторонні відносини, а й адаптувати кращі практики у розбудові власної стратегії освітньої дипломатії. Отже, ця стаття заповнює лауну в українському науковому дискурсі щодо аналізу сучасних моделей експорту освітніх стандартів у турбулентному геополітичному середовищі.

Ключові слова: США, освітня дипломатія, міжнародна освіта, «м'яка сила», освітні обміни, професійна та військова освіта

Problem statement. Education diplomacy has traditionally been one of key areas of public diplomacy as a tool of the American “soft power” in modern world politics. The United States of America has played a leading role in organizing academic exchanges, modernizing the educational systems of foreign countries, and introducing new courses and methods.

Despite the growing competition in the global market for educational services, the United States still remains an educational Mecca for foreign students. However, the revision of the White House’s policy under the second presidency of Donald Trump also affected the area of international education and education diplomacy.

The purpose of the article is to analyze the process of transformation of the approaches of the American authorities to the content and methods of educational diplomacy in the context of general changes in the domestic and foreign policy of the United States.

Analysis of previous researches and publications. The issues of the US international education policy and educational expansion in their various dimensions are thoroughly studied by many foreign scholars, in particular, Laura A. Belmonte (Belmonte, 2010), N.V. Varghese (Varghese, 2008), M. Cox (Cox & Parmar, 2010), Philip H. Coombs (Coombs, 1964; 1965), J.S. Nye (Nye, 1990; 1991; 2004), Ch. Frankel (Frankel, 1966), and others.

Jones E Hansde Wit and Jane Knight (Wit & Knight, 2018; Knight, 2018) focus on the specifics of the process of internationalization of education and international education.

However, most Western authors do not single out education diplomacy as an independent subject of study, and special works on this issue are extremely few. There is a lack of targeted researches of the US educational services and standards export policy, although, obviously, the study of the American experience in this area is particularly relevant, since the country is a pioneer and the most powerful player in using the potential of education to promote its interests and values in the international arena.

The methods and techniques of research. The methodological basis of the study is a complex of various general scientific methods and approaches. The historical and philosophical approach enables to trace the experience of the United States in using educational cooperation as a “soft power” in a historical perspective. The systemic approach allows us to consider education as an element of a holistic system for promoting US interests in the international arena. The dialectical approach makes it possible to specify the conditions and instruments of education diplomacy. The method of comparative analysis determines the features of US education diplomacy in comparison with other countries. Using the formal-logical method, transformations of American education diplomacy strategies are identified.

The results and discussions. A review of the Ukrainian and foreign research tradition enables to conclude that it is primarily relevant to analyze the conceptual foundations of education diplomacy, taking into account the existing variety of theoretical approaches to this phenomenon in world scholarly discourse. It is obvious that education diplomacy is considered in an organic relationship with science diplomacy, because a modern university, as the main subject of education diplomacy, implements an operational model that combines research, educational and commercial activities.

In connection with the conceptualization of a new type of diplomacy – Knowledge Diplomacy, which focuses on the impact of higher education, research, and innovation on strengthening relations between states by Western experts, the question often arises in the research discourse: are scientific diplomacy and knowledge diplomacy the same phenomenon, or is there a difference between them? (Knight, 2018). If we consider science as a source and fund of knowledge, then the relationship between these two types of diplomacy is undeniable. If we look at science diplomacy in a narrower sense, despite covering various fields of knowledge, it is not comprehensive. Therefore, Jane Knight proposes to define knowledge diplomacy as “a more inclusive concept in terms of education

and the production and application of knowledge” in a much wider range of areas. In essence, knowledge diplomacy is interpreted as a combination of science and education diplomacy, but with a certain shift in focus on the fundamental functions of higher education (teaching and learning, research, knowledge production and innovation, and service to society) (Knight, 2018).

Oleksandr Balanutsa and Olga Segeda remark that “in the international and Ukrainian scientific environment, the definition of education diplomacy often appeals to advocacy of the interests of educational institutions or the projection of educational cooperation into the realm of interstate educational coalitions” (Balanutsa & Sehedra, 2020: 72).

For example, Jason A. Scorza, Vice Provost for Academic and International Affairs at Fairleigh Dickinson University, USA, considers internationalization activities of academic institutions as forms of Education Diplomacy, advancing the intrinsic role of education for peace and security, development, and human rights. According to Jason Scorza, “when universities recognize their role as key stakeholders in solving global challenges, strong partnerships with international organizations such as the United Nations can catalyze innovations internally, through academic programs and curriculum, and externally, through collaborative international research programs and knowledge exchange” (Scorza, 2019).

A group of researchers from Florida Atlantic University – Lydia Bartram, Jennifer Malhoyt-Lee, Consuelo Sheen-Diaz, and John Sullivan – offers the following definition of educational diplomacy: “Any effort at the local, state, national, or international levels to foster cooperation or implement change in policies, standards, or structure within any segment of the education system” (Bartram, Malhoyt-Lee, Sheen-Diaz & Sullivan, 2015).

According to the experts of the Center for Education Diplomacy and Leadership, education is vital and important for the sustainable development of communities, nations, and our world, because without education neither further progress of humanity nor innovation is possible. Accordingly, education diplomacy is conceptualized by the Center team as “an exciting new concept and approach that can be used to advance education.” It is a process of interconnected and planned steps, the result of which is qualitative changes in education. Such a process requires the search for consensus solutions in the light of educational challenges, the development of strategic partnerships at the national and international levels, and mediation in concluding agreements. The skills of negotiation and mediation, which usually characterize a professional diplomat, can turn even teachers, researchers, university professors, civil servants, etc. into educational diplomats. Education diplomats build cross-sectoral bridges at the intersection of the fields of education, technology, business, and healthcare. The purpose and standards of 21st century education, the latest requirements for knowledge and skills, as well as the problems of national education systems shape the professional model of an educational diplomat, whose goal is to ensure the personal development of as many people as possible (Center for Education Diplomacy and Leadership, N.d.).

At the same time, the concept of education diplomacy can also be analyzed through the prism of public diplomacy. Ukrainian researcher Denis Ilnytskyi defines this phenomenon as ensuring dialogue between representatives of different countries in the process of educational activities in order to make decisions that can protect the interests of the country. This interpretation emphasizes the importance of educational diplomacy as an element of public diplomacy in view of the ability to promote the “soft” power of the state (Ilnytskyi, 2014: 78-79).

So, if education diplomacy is a specific area, one of the subject areas of public diplomacy, their functions should be mutually reinforcing and intertwined. According to experts, these are, in particular:

- “1) strengthening the country’s image, promoting its brand;
- 2) ensuring a favorable environment in the field of international communication;
- 3) developing bilateral communication, partnership networks;
- 4) transmission of political, cultural and other values (in this case, through education);

5) shaping public opinion by one state in another” (Balanutsa & Sehedá, 2020: 73).

For several decades, the United States has used education to increase its influence on the world arena. Along with military power, it ensured the country’s global leadership.

International education efforts of the United States have traditionally focused on two areas:

1. government training programs for the intellectual elite and youth (academic programs), government officials, politicians, businessmen, and experts in various fields (technical programs), military personnel (military programs) of other countries;
2. reforming or developing education systems in other countries (Cox & Parmar, 2010).

The main tools of the US education diplomacy are:

- 1) student exchanges;
- 2) targeted training of such professional groups as politicians, leaders of parties and NGOs, businessmen, youth leaders, and students;
- 3) military training programs;
- 4) information and educational activities in the field of culture (exchanges and congresses of creative intelligentsia, exhibitions, publishing activities, and communication of diasporas).

Higher education is traditionally considered the most effective educational tool, because US universities consistently rank first in the world in terms of the number of international students. According to Richard Stengel, President Obama’s Under Secretary of State for Public Diplomacy and Public Affairs from 2014 to 2016, “higher education is one of America’s greatest strategic assets, and we must use it. Our educational institutions are laboratories of democracy, while English skills are critical to success in the new global economy” (Stengel, 2014).

Graduates of American universities, forming the world elite of the future, are a unique resource as adepts and propagandists of the American way of life, governance, and democratic values. The USA successfully capitalizes on this resource: every year, international students bring about 30 billion dollars to the American budget. In addition, the USA is actively creating a network of branches of its universities outside the country (American University in Azerbaijan, Armenia, Bulgaria, Jordan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Morocco, UAE, Ukraine) (Pavlova & Shamrayeva, 2017: 142-146).

International exchange programs – projects for future leaders (Fulbright scholarships, International Visitor Leadership Program, American Council of Young Political Leaders – ACYPL, Study of US Institutes for Student Leaders – SUSI, International Leaders in Education Program – ILEP/IREX, Hubert H. Humphrey Fellowship), as well as specialized programs for targeted audiences – entrepreneurs, women, teachers, writers (Salzburg Global Seminar, FORTUNE/US State Department Global Women’s Mentoring Partnership, Teaching Excellence and Achievement Program (TEA)/IREX, the International Writing Program (IWP)) – are an efficient instrument of popularizing the achievements of American higher education. A vivid illustration of the effectiveness of this line of activity is the fact that 75 Nobel laureates and 450 state leaders are graduates of exchange programs administered by the US State Department.

Diplomatic institutions of the USA in more than 60 countries around the world support massive open online courses (MOOCs), mainly in the field of STEM education (science, technology, engineering, and mathematics) and entrepreneurship, the providers of which are such educational platforms as Coursera, edX, Open CourseWare, Udacity (Rudneva, 2012).

An integral part of activities of the US Department of State is the promotion of English language learning and teaching around the world. One of the most successful programs in this area, according to Maryna Rusanova, is the micro-grant program “Access”, targeted at 13-20-year-old youth from countries with unfavorable development conditions, whose participants have been about 95 thousand students from 85 countries since 2004 (Rusanova, 2013). With the assistance of Richard Stengel, “English for All” joint global project of the Peace Corps and the Department of State was also implemented.

US education diplomacy abroad uses American centers (American Spaces, Centers, and Corners) as a powerful platform for speakers representing various fields of knowledge and public activity. More than 400 centers of the Department of State in 170 countries of the world provide consultations on issues of study in the USA ("EducationUSA" project). The latest trends in the work of American centers are their digitization, as well as the spread of their activities beyond the borders of embassies. An example of a non-standard decision to attract the widest possible audience can be the American space in Jakarta, which was opened in the largest shopping center.

Military training programs for junior and senior officers of foreign countries have a specific place in American education diplomacy. Initiated back in the 1930s, they became most widespread during the Cold War, when the United States trained more than 500,000 servicemen of foreign armies (International Military and Education Program..., 2021).

Another area of US international educational expansion is the promotion of educational reforms in foreign countries, which includes the modernization of university curricula, the development and implementation of new courses, as well as the creation of new educational institutions under the auspices of the US in other countries. The American system of higher education acted as a disseminator of hundreds of academic programs in social, political, and behavioral sciences, management and business administration, methodology of scientific knowledge, etc.

A kind of "ambassadors" of such activities usually are leading professors of foreign universities, who are provided with an access to instructional design training programs, are involved in the American educational and research network in their field of expertise, and also receive grants for the implementation and popularization of experience acquired during the internship in the USA in their national educational institutions. This is how the global dissemination of political science took place, which, according to the American government, is capable of forming the desired understanding of the domestic and foreign policy of the United States, the role of the country in modern international relations, as well as the American liberal ideology and value system (Coombs, 1964).

The introduction of business management courses into the curricula was accompanied by the opening of new universities. The White House considered their mission as the formation of a generation of bearers of the American culture of management and business administration. Just in Western Europe, 175 universities majoring in the training of managers were opened at the expense of the US federal budget (Coombs, 1965).

A variety of instruments combined with the undisputed American leadership in the economy, business, science and technology, and education provided significant results of the US education diplomacy.

The "United States Objectives and Programs for National Security" (NSC), presented by the National Security Council back in 1950, seems to be a kind of guidepost for the international educational policy of the USA. The document emphasized the use of curricula to combat competing ideologies and cultural values in the world (communism, fundamentalism, anti-globalism, terrorism) (Belmonte, 2010).

Subsequently, American educational policy was developed on the basis of annual documents in which officials of US information centers and embassies analyzed the political situation in the host country, assessed the scale of educational activities, and identified influential groups in society in the field of political decision-making or the development of public opinion. An educational policy plan was created for each country that contributed to the effective selection of promising candidates for study in the United States.

It is interesting to trace the evolution of American education diplomacy over the past decades in the context of global political changes and their impact on a specific "target audience". If in the 1950s American programs were focused on the training of the Western Europe elite due to the need to resist the political and ideological expansion of the USSR; in the 1960s they were targeted at young people from developing countries, in the context of decolonization and the issue of post-colonial choice; In the 1980s, the US government

emphasized attracting the youth elite from Western Europe due to the growth of anti-American sentiment within it, while starting in the mid-1990s, after the disintegration of the USSR and the collapse of Eastern European socialism, the main focus of American education diplomacy shifted to the “young democracies” of the post-Soviet space.

According to the Eisenhower Foundation, over the past half century, up to 700,000 foreigners have studied within the educational programs of the US State Department, 200 of whom eventually headed countries, and another 600 became government officials and parliamentarians (Vysotsky, 2013).

According to Charles Frankel, from 55 to 99 percent of participants in American programs are representatives of the current elite or those citizens who can influence the decision-making process and public opinion in their countries (Frankel, 1966). For example, almost all chancellors of Germany during the Cold War, mayors of cities, 50% of the Bundestag, all chancellors of West German universities, etc. participated in training programs in the USA (Frankel, 1966). Teachers and students who could become bearers of the American value system in the field of their professional activity were ranked second and third targeted groups.

Today, American experts in the design of educational policy offer special education diplomacy strategies for the countries of Europe, the Middle East, Latin America, and Africa as integral components of the foreign policy of the United States in those countries.

Despite the global nature of American education diplomacy, specifics of its strategic goals and tactical approaches towards regions of particular interest to the USA in terms of political influence and national security are noticeable.

Over the past decade, USAID, the Department of Labor, and the Millennium Challenge Corporation (MCC) have implemented large-scale education and vocational training programs in Central America and the Caribbean. In particular, since 2015, USAID has invested \$ 35 million into a new program to expanding access to higher education for marginalized groups in the region. Official Washington supported steps to Americanize university structures, curricula, and teaching staff in Latin American countries, increasing the corresponding allocations to \$68 million. As part of the presidential initiative “100,000 Strong in the Americas”, the number of educational exchanges between the United States and Latin American countries has significantly grown. The number of Latino students at universities in the United States has increased by more than 13% (Fact sheet: The President’s Priorities in the Latino Community, 2015).

The Biden administration launched an ambitious Inter-American Dialogue program aimed at improving the quality of education in Latin America. The White House uses this platform as a channel for communication with public and private stakeholders to “promotes debate on education policy, identifies and disseminates best practices, and monitors progress toward improvement.” The program’s broad network of education experts, academics, politicians, businesspeople, and journalists has made it “the strongest private voice on education in the region” (Education: A Challenge of National Emergency – Inter-American Dialogue, N.d.).

The latest trend in US education diplomacy in the Middle East, especially after the tragic events of September 11, 2001 and the beginning of the irreconcilable ideological confrontation between the US and Islamic fundamentalism, is the emancipation of women, which, according to American experts, is designed to accelerate the transformation of traditional Eastern society, where the role of women is limited by Sharia law (Zavada & Dudarchuk, 2021: 117). In particular, projects to eliminate illiteracy among girls aged 10 to 15 were implemented. With the support of the United States, literacy schools were opened in remote areas of the Middle East, primarily in Afghanistan, Egypt, and Morocco. Some of their graduates, being trained in the foundations of political activity, later became members of parliament. Each year, under the International Guest program, 55 Arab women with leadership skills had the opportunity to visit the United States to learn about the American electoral process. The most effective program has been recognized one for Afghanistan, Bahrain, and Turkey (Powell, N.d.). Since 2002, within the framework of the

new “Middle East Partnership Initiative” (MEPI), about 350 educational and professional programs aimed at democratizing the region have been implemented in Algeria, Bahrain, Egypt, Israel, Jordan, Kuwait, Lebanon, Morocco, Oman, Qatar, Saudi Arabia, Tunisia, the UAE, and the Palestinian territories (Middle East Partnership Initiative, N.d.).

The United States is making great efforts to modernize the system of secondary and higher education in the Arab region. However, a number of countries are trying to prevent the presence of the United States in their educational institutions. Algeria, Jordan, Saudi Arabia, and even Iraqi universities are suspicious of US proposals to reform academic courses and introduce American textbooks. And although American education diplomacy is slowly overcoming this resistance, the region retains an extensive network of Islamic universities, which traditionally remain closed to any American influence.

The most successful reforms implemented by the United States in the Middle East are those related to school construction and female education in Afghanistan, Yemen, Iraq, Jordan, and Palestine. In particular, in Iraq, about 3,000 schools were built during the presence of American troops there, and a third of all local teachers were retrained in the use of American teaching methods. As a result, school curricula in the region included “Fundamentals of Civil Society”, “Human Rights”, and “Principles of Democracy”. In Arab universities in Algeria, Bahrain, Morocco, Oman, Saudi Arabia, and Tunisia, the United States ensured the implementation of American studies, journalism, and law. However, in general, the introduction of American management and research practices into Arab higher education is taking place rather slowly due to significant resistance from local university administrations. Currently, only one department has been created at the University of Jordan and two at Palestinian universities. For comparison, within 10-15 years after the World War II, departments of North American studies were opened in almost every university in Western Europe.

At the end of 2018, the United States announced Africa as a new direction for education diplomacy. The African population is currently the youngest in the world, so it is becoming a key target audience for projects promoting the American model of education and socio-political values. An example of such activities is the Pan-African Youth Leadership Program (PAYLP) of the US Department of State. Each year, this dynamic youth project attracts 150 high school students and adult mentors from more than 38 African countries to a three-week cultural exchange and civic education program in the United States. “PAYLP aims to build tolerance and respect through shared culture and values, prepare African youth to become responsible citizens and positively contribute to their communities, and promote mutual understanding between the people of the United States and young leaders throughout Africa” (Paylp 2023 Mini-Grant Highlights – Burkina Faso / Meridian International Center, N.d.)

So, US education diplomacy is aimed today not only at the regional political elite, but also at youth as a carrier of pro-American attitudes and American educational and professional experience in the future.

Currently, a new trend in American education diplomacy has become noticeable: in the context of globalization, higher education, along with the functions of political and ideological influence, is being transformed into a full-fledged international business. “During the 1990s, the United States of America won a significant part of the international market for educational services – in the early 2000s, the US market share reached 32%. In the mid-2010s, their share decreased to 20% that was caused by the appearance of new players on the market. Foreigners’ education has been America’s fifth-largest export for the past decade. Since 2016, income from their education has exceeded \$40 billion. Foreigners make up 4% of the student body at US universities, providing employment for 52,000 teachers and another 20,000 support staff (Pashkov, 2021: 61).

At the same time, international education played a significant role in attracting talents from all over the world to the economy and science of the USA contributing to their global leadership. According to Viktor Pashkov, “in 2007-2018, 45% of the growth in the number of employees in science-intensive industries was attributed to immigrants, in

particular in science – by 65%, in the IT field – by 45%, among engineers – by 39%, among mathematicians – by 18%. Today, almost 40% of all Ph.Ds who are employed in industry, the education, and science sectors are from abroad" (Pashkov, 2021: 61). Therefore, the negative dynamics of the inflow of international students in recent years threatens strategic consequences for the scientific and technological hegemony of the USA in the world market.

President B. Obama defined the role of American higher education in the globalized world as follows: "We must out-innovate, out-educate, and out-build our global competition. This is how we win the future... The key to victory in the future is to increase exports, and among our most valuable export goods is education" (Fact sheet: The State of the Union: President Obama's Plan to Win the Future, 2011)

The US educational policy under the second presidency of Donald Trump significantly contrasts with both those statements and slogans, and with the strategy of global American leadership in the educational area as a whole. The unprecedented pressure of the White House administration on reputable American universities, legal restrictions on the study and employment opportunities of foreign students, their ideological persecution and deportations – all this essentially undermines the previously achieved leading positions of the US in the global educational market, weakens the attractiveness of American higher education for foreign youth.

American mass media emphasize that like no other president, Trump has used the government's control over federal research funding to push for changes in higher education, decrying elite colleges as places of extreme liberal ideology and antisemitism (A look at colleges with federal money, 2025) in March and April 2025, the Trump administration paused billions of dollars in federal funding for universities in express defiance of existing laws prohibiting such actions without following the proper legal processes which did not happen. It froze \$1 billion in funding for Cornell University, \$790 million for Northwestern University, \$175 million for the University of Pennsylvania, threatened \$9 billion for Harvard University, \$510 million for Brown University, and paused academic grants to Princeton University. The administration justified the funding pauses by saying that the universities had not done enough to comply with the government's priorities, such as the combatting of antisemitic discrimination.

On April 2025, the American Association of Colleges and Universities published a statement signed by more than 150 university and college presidents that condemned "unprecedented government overreach and political interference" in education from the Trump administration (Speri, 2025). Judge Allison D. Burroughs found the funding freeze illegal, writing that the government had infringed upon Harvard's free speech rights and that it was "difficult to conclude anything other than that defendants used antisemitism as a smokescreen for a targeted, ideologically-motivated assault on this country's premier universities".

Subsequently, on May 22, 2025, Department of Homeland Security secretary Kristi Noem informed Harvard that their Student and Exchange Visitor Program certification was revoked, and therefore they were now prohibited from hosting international students. Although US district court Judge Jeffrey White issued an injunction, blocking the Trump administration from revoking the legal status of international students in US universities, their prospects for studying in the United States remained under threat. Evidence of the escalation of this threat were also the facts that in May, 2025, the State Department ordered all US embassies to pause interviewing applicants for student visas, pending further guidance on "expanded social media vetting" and later to conduct "comprehensive and thorough vetting" of the online presence for all such applicants.

On October 1, 2025, Trump sent an offer to nine universities, promising federal funding in return for commitments to advancing conservative ideas, banning the consideration of race or sex in admissions and hiring, and several other conditions. By October 20, the deadline given for feedback on the initial draft of the compact, seven of the nine universities had rejected the proposal (Pilkington, 2025).

The deals and demands made by Trump were criticized as coercive, a shakedown, and legalized extortion in what Axios described as pursuit of a “cultural crackdown”. Historian of academic freedom in the United States Ellen Schrecker has compared the Trump administration’s actions unfavorably to McCarthyism, saying that Trump’s actions against universities are more severe and far-reaching than the persecution of communists in academia during the Second Red Scare (“Worse Than McCarthyism”: Historian Ellen Schrecker on Trump’s, 2025).

According to New York Times, Trump and many Republican lawmakers have advocated for new laws and policies that crack down on campus curriculum and protests that they believe perpetuate a left-wing bias in universities and discriminate against conservative viewpoints. The journalist Jeremy Peters is quoting Secretary of State Marco Rubio “This is not about free speech. This is about people that don’t have a right to be in the United States to begin with. No one has a right to a student visa. No one has a right to a green card” (How the G.O.P. Went From Championing Campus, 2025).

On May 28, 2025, Rubio announced that the US would “aggressively revoke visas for Chinese students, including those with connections to the Chinese Communist Party or studying in critical fields” and “revise visa criteria to enhance scrutiny of all future visa applications from the People’s Republic of China and Hong Kong” (Ma & Binkley, 2025). Commenting on Rubio’s announcement a day later, State department spokeswoman Tammy Bruce said the United States “will not tolerate the CCP’s exploitation of U.S. universities or theft of U.S. research intellectual property or technologies to grow its military power, conduct intelligence collection or repress voices of opposition” (Psaledakis, 2025) In response, Chinese students told media that they came to the U.S. for freedoms they felt they did not have back in China but that now the Trump administration is starting to resemble the strict regime they left behind (Yam, 2025).

The pressure campaign included a range of investigations and a push to restrict international enrollment. In response to Trump’s education policy, researchers, scientists, and post-docs are reportedly leaving or trying to leave the United States. A poll done by scientific journal *Nature*, 75% of US scientists are considering leaving. Of the 690 postgraduate researchers who responded, 548 were considering leaving; 255 of 340 PhD students said the same (Witze, 2025). In June 2025, hundreds of American CEOs criticized Trump’s attacks on universities through an open letter organized by the Leadership Now Project, saying funding cuts and student visa restrictions impact America’s economic competitiveness (Cutter, 2025). On November 7, 2025, a coordinated protest against the Trump administration’s actions against universities was held on over 100 campuses throughout the US (Speri, 2025).

Current transformations of the US educational policy include not only attacks on academic freedom and universities autonomy in terms of international students’ enrollment but also restrictions of their employment prospects after graduation.

According to Forbes, an upcoming Trump administration rule (“Fairness for High-Skilled Americans Act of 2025” – *Auth.*) is expected to end or restrict Optional Practical Training for international students. It would be the latest measure that critics say is aimed at discouraging international students from coming to the United States and working after graduation (Anderson, 2025).

The Trump administration has already proposed measures that educators warn make the United States a less attractive destination for students pursuing academic programs. In August, DHS (the U.S. Department of Homeland Security – *Auth.*) proposed a rule to restrict international students by replacing the current “duration of status” policy with fixed admission periods, which could make it more difficult for students to complete programs lasting more than four years. In September, Trump administration officials proposed a new immigration rule to change the H-1B selection process to favor senior-level candidates over recent international students. An upcoming rule will likely restrict H-1B visa eligibility for all types of foreign nationals.

Economists view ending OPT and STEM OPT as harmful and counterproductive for

U.S. innovation. “The clearest evidence is that foreign graduates of U.S. universities cause major increases in innovation,” according to research by George Mason University economics professor Michael Clemens. “Immigration policy that broadly seeks ways to entice foreign graduates of U.S. universities to remain in the United States, the overwhelming mass of evidence suggests, would serve the national interest. Terminating OPT would do the opposite” (Anderson, 2025).

Research for the National Academies of Sciences, Engineering and Medicine by Clemens, Amy Nice and Jeremy Neufeld found that ending OPT would harm U.S. productivity, cause economic growth to decline and cost the U.S. economy domestic output equal to that of an entire state, such as Utah or South Carolina (Clemens etc., 2025).

Supporters of OPT and STEM OPT argue that all countries America competes with for talent allow international students to work after graduating from university. Ending OPT and STEM OPT would make it less likely that international students come to America and work after graduation. That would contradict the wishes for immigration policy expressed by Donald Trump, who, in 2024, told podcasters, “What I want to do and what I will do is you graduate from a college, I think you should get automatically as part of your diploma a green card to be able to stay in this country”.

The conclusions. Thus, in the post-bipolar era, the United States has become a real leader in education diplomacy, both in terms of promoting democratic values and achieving primacy in the global market for educational services.

During 2025, the White House’s education policy has undergone radical changes. The current administration of Donald Trump has launched a large-scale offensive on international education. The embodiment of this transformation has been the restrictions on the autonomy of universities in enrolling international students and visa barriers for them, ideological pressure and deportation of student activists, and the impossibility of employment and immigration of international graduates. Such steps will inevitably lead to a loss of attractiveness of American higher education for global talents and, as a result, to a decrease in US competitiveness in science, technology, and innovation.

Actually, that transformation provides grounds for concluding that the Trump administration is abandoning the strategy of US global leadership in international education in favor of educational isolationism.

REFERENCES

- A look at colleges with federal money targeted by the Trump administration (2025, July 31). *Associated Press*. Retrieved from <https://surl.li/tbkxvy>
- Anderson, S.** (2025, November 11). New Immigration Rule Will End Or Restrict Student Practical Training. *Forbes*. Retrieved from <https://surl.li/dozpj1>
- Balanutsa, O. & Sehed, O.** (2020). Educational dimension of public diplomacy: synergy of international and Nation-wide educational projects. *The Scientific Heritage*, 48, 71-77.
// **Балануца, О. & Сегеда, О.** (2020). Освітній вимір публічної дипломатії: синергія міжнародних та національних освітніх проєктів. *The Scientific Heritage*, 48, 71-77.
- Bartram, L., Malhoit-Lee, J., Sheen-Diaz, C. & Sullivan, J.** (2015). Education Diplomacy in Action: Touching Lives: Education Diplomacy in Service to Others. *Childhood Education*, 91 (2), 156-159. DOI: <https://doi.org/10.1080/00094056.2015.1018797>
- Belmonte, L.A.** (2010). *Selling the American Way: U.S. Propaganda and the Cold War*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Center for Education Diplomacy and Leadership (N.d.). Retrieved from <https://surl.li/ppqhh0>
- Clemens, M.A., Neufeld, J. & Nice, A.M.** (2025, October). *Brain Freeze: How International Student Exclusion Will Shape the STEM Workforce and Economic Growth in the United States*. National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. Retrieved from <https://surl.li/najcxj>
- Coombs, P.H.** (1964). *The fourth dimension of foreign policy: Educational and cultural affairs*. New-York: Harper & Row.
- Coombs, P.H.** (1965). *Education and Foreign Aid: Ways to Improve United States Foreign Educational Aid (Burton Lectures)*. Harvard: Harvard Graduate School of Education.

- Cox, M. & Parmar, I. (Eds.)** (2010). *Soft Power and US Foreign Policy: Theoretical, Historical and Contemporary Perspectives*. Taylor & Francis Group.
- Cutter, C.** (2025, June 19). "Business Leaders Call Trump Attacks on Universities a Competitive Threat". *The Wall Street Journal*. Retrieved from <https://surl.li/sjfjzc>
- De Wit, H. & Jones, E.** (2018). Inclusive Internationalization: Improving Access and Equity. *International Higher Education*, 94, 16-18. DOI: <https://doi.org/10.6017/ihe.2018.o.10561>
- Education: A Challenge of National Emergency – Inter-American Dialogue (N. d.). *Inter-American Dialogue*. Retrieved from <https://surl.li/muoiqo>
- Fact sheet: The President's Priorities in the Latino Community (2015, October 15). *Whitehouse.gov*. Retrieved from <https://surl.li/ypxxkm>
- Fact sheet: The State of the Union: President Obama's Plan to Win the Future (2011, January 25). *The White House. Office of the Press Secretary*. Retrieved from <https://surl.li/nvhfjw>
- Frankel, Ch.** (1966). *The neglected aspect of foreign affairs: American educational and cultural policy abroad*. Washington, DC.
- How the G.O.P. Went From Championing Campus Free Speech to Fighting It (2025, March 20). *New York Times*. Retrieved from <https://surl.li/mjysox>
- Ilnytsky, D.O.** (2014) Socio-economic dimension of educational diplomacy: theory, practice and methods of analysis. *Development Strategy of Ukraine*, 1, 72-80. Retrieved from <https://surl.li/fxqkui> // **Льницький, Д.О.** (2014). Соціально-економічний вимір освітньої дипломатії: теорія, практика та методики аналізу. *Стратегія розвитку України*. 1, 72-80. Retrieved from <https://surl.li/fxqkui>
- International Military and Education Program. Defence Security Cooperation Agency (2021). *Defense Security Cooperation Agency*. Retrieved from <https://surl.li/wrevxp>
- Knight, J.** (2018, February 16). Knowledge diplomacy or knowledge divide? *University World News*. Retrieved from <https://surl.li/hwgrfz>
- Knight, J. & De Wit, H.** (2018). Internationalization of Higher Education: Past and Future. *International Higher Education*, 95, 2-4. DOI: <https://doi.org/10.6017/ihe.2018.95.10715>
- Ma, A. & Binkley, C.** (2025, May 28). Secretary of State Marco Rubio says the US will begin revoking the visas of Chinese students. *AP News*. Retrieved from <https://surl.li/ysgowy>
- Middle East Partnership Initiative (N.D.). *United States Department of State*. Retrieved from <https://surl.li/qqjhxax>
- Nye, J.** (1991). *Bound to lead: The changing nature of American power*. New York: Basic Books.
- Pashkov, V.** (2020). The sphere of higher education as an instrument of "soft power" in the foreign policy of states. *Geopolitics of Ukraine: history and modern times*, 1(24), 54-64. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.1\(24\).54-64](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.1(24).54-64) // **Пашков, В.** (2020). Сфера вищої освіти як інструмент «м'якої сили» у зовнішній політиці держав. *Геополітика України: історія і сучасність*, 1(24), 54-64. DOI: [https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.1\(24\).54-64](https://doi.org/10.24144/2078-1431.2020.1(24).54-64)
- Pavlova, T.S. & Shamrayeva, V.M.** (2017). US Public Diplomacy Instruments. *Politykus*, 6, 142-146. // **Павлова, Т.С. & Шамраєва, В.М.** (2017). Інструменти публічної дипломатії США. *Політикус*, 6, 142-146.
- Payp (2023) Mini-Grant Highlights – Burkina Faso (N.d.). *Meridian International Center*. Retrieved from <https://surl.li/bmgaj>
- Pilkington, E.** (2025, October 2). Trump offers top universities funds if they boost conservative ideas. *The Guardian*. Retrieved from <https://surl.li/lrpsxo>
- Powell, S.** (2002, December 12). Building Hope for the Years Ahead. *U.S. Department of State Archive*. Retrieved from <https://surl.li/vgxxpg>
- Psaledakis, D.** (2025, May 30). US will not tolerate Chinese 'exploitation' of universities, theft of research, says State Dept. *Reuters*. Retrieved from <https://surl.li/vhpbdz>
- Rudneva, V.** (2012). Public diplomacy: theoretical foundations of the application of new information and communication technologies in public administration. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*, 1, 147-153. // **Руднева, В.** (2012). Публічна дипломатія: теоретичні основи застосування нової інформаційно-комунікаційної технології в державному управлінні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*, 1, 147-153.
- Rusanova, M.** (2013). Classical geopolitics as a science that contributes to the creation of empires: a

- critical shift in the research paradigm of geopolitics. *Hileia*, 74, 400-402. // **Русанова, М.** (2013). Класична геополітика як наука, що сприяє створенню імперій: критичний зсув у дослідницькій парадигмі геополітики. *Гілея*, 74, 400–402.
- Scorza, J.A.** (2019). The United Nations as a Platform for Education Diplomacy. *Childhood Education*, 95 (1), 64-72. Retrieved from <https://surl.li/ooxjgs>
- Speri, A.** (2025, November 7). Students and faculty at over 100 US universities protest against Trump's attacks. *The Guardian*. Retrieved from <https://surl.li/xsgsea>
- Speri, A.** (2025, April 22). Over 150 US university presidents sign letter decrying Trump administration. *The Guardian*. Retrieved from <https://surl.li/solnwv>
- Stengel, R.** (2014, February 18). A Message to the Public Diplomacy Community. *Department of State. Diplomacy in Action*. Retrieved from <https://surl.li/omftcx>
- Vysotsky, O.** (2013). Educational dimension of geopolitical struggle. *Hileia*, 72, 809-812. Retrieved from <https://surl.li/pzucyk> // **Висоцький, О.** (2013). Освітній вимір геополітичної боротьби. *Гілея*, 72. С. 809-812. Retrieved from <https://surl.li/pzucyk>
- Wit, J. E.H.** (2018). Inclusive Internationalization: Improving Access and Equity. *International Higher Education*, 94, 16-18.
- Witze, A.** (2025, March 27). 75% of US scientists who answered Nature poll consider leaving. *Nature*. Retrieved from <https://surl.li/owveza>
- “Worse Than McCarthyism”: Historian Ellen Schrecker on Trump’s War Against Universities & Students (2025, May 30). *Democracy Now! Independent Global News*. Retrieved from <https://surl.li/srvold>
- Yam, K.** (2025, May 29). After Rubio seeks to revoke their visas, Chinese students say U.S. resembles the country they left. *NBC News*. Retrieved from <https://surl.li/ogpvef>
- Zavada, Ya.I. & Dudarchuk, V.I.** (2021). Public diplomacy as a means of US “soft power” in the Middle East. *Political life*, 3, 115-121. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2021.3.17> // **Завада, Я.І. & Дударчук, В. І.** (2021). Публічна дипломатія як засіб «м'якої сили» США на Близькому Сході. *Політичне життя*, 3, 115-121. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2021.3.17>

Received 1st 13.11.2025

Accepted 05.12.2025

Publication 22.01.2026

УДК (UDC) 339.923 : 341.24 (4+477)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11.065

INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF UKRAINE'S EUROPEAN COURSE: LEGAL FRAMEWORK, VALUES, AND PROSPECTS

Yevheniia Shevtsova,

e-mail: e.shevtsova209@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4304-6792>

*Luhansk Taras Shevchenko National University,
Ukraine, 36007, Poltava, Ivana Banka St., 3*

Oksana Sylka,

e-mail: o.sylka@nubip.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0406-1938>

*National university of life and environmental sciences of Ukraine,
Ukraine, 03041, Kyiv, Heroyiv Oborony St., 15*

Abstract

The article presents a comprehensive study of the information and analytical support of Ukraine's European course as a key instrument for shaping, adjusting, and implementing the state's foreign policy in the context of strategic integration into the European Union. It conceptually outlines the historical prerequisites of Ukraine's European choice – from the diplomatic initiatives of the Ukrainian People's Republic and the first modern attempts to institutionalize the European vector to the contemporary stage, in which European integration has acquired existential and security-related significance as a result of large-scale geopolitical transformations and Russian aggression.

Analytical attention is focused on the legal and institutional foundations of Ukraine-EU relations, tracing the evolution of the contractual and political bases of cooperation: from the 1994 Partnership and Cooperation Agreement and the European Neighborhood Policy to the signing, implementation, and monitoring of the Association Agreement and the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA). The article reveals the substantive directions of integration interaction – political dialogue, economic and regulatory approximation, sectoral convergence, and the development of public diplomacy – each of which relies on systemic information and analytical flows.

Particular emphasis is placed on the civilizational dimension of European integration, interpreted as Ukraine's accession to a common space of European values, norms, democratic procedures, and governance standards. It is demonstrated that analytical support for this process is formed through the activities of governmental structures, expert-analytical centres, research institutions, and the EU's monitoring mechanisms, which provide the evidence base for political decisions, the identification of reform priorities, and the assessment of institutional change.

The post-2022 period is examined as a qualitatively new phase of integration, associated with Ukraine's acquisition of EU candidate status, the deepening of structural dialogue, and the increasing importance of analytical monitoring for supporting the negotiation process and the implementation of the Union's enlargement strategy. The article argues that, in this context, information and analytical support functions not only as a technical communication tool but also as a complex mechanism of strategic governance.

It is concluded that an effective system of information and analytical support contributes to strengthening Ukraine's international image as a responsible, predictable, and reform-oriented partner and ensures the sustainability of integration dynamics, their alignment with European criteria, and the logic of democratic development.

Keywords:

European integration, information and analytical support, Ukraine, European Union, legal framework, strategic partnership, analytical centers

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ СУПРОВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО КУРСУ УКРАЇНИ: НОРМАТИВНА БАЗА, ЦІННОСТІ, ПЕРСПЕКТИВИ

Євгенія Шевцова,

e-mail: e.shevtsova209@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4304-6792>

Луганський національний університет імені

Тараса Шевченка,

Україна, 36007, м. Полтава, вул. Івана Банка, 3

Оксана Силка,

e-mail: o.sylka@nubip.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0406-1938>

Національний університет біоресурсів і природокористування України,

Україна, 03041, м. Київ, Героїв Оборони, 15

Анотація

У статті здійснено комплексне дослідження інформаційно-аналітичного забезпечення європейського курсу України як ключового інструмента формування, коригування та реалізації державної зовнішньої політики в умовах стратегічної інтеграції до Європейського Союзу. Концептуально окреслено історичні передумови європейського вибору України – від дипломатичних ініціатив УНР та перших модерних спроб інституційного закріплення європейського вектора до сучасного етапу, коли європейська інтеграція набула екзистенційного та безпекового змісту внаслідок масштабних геополітичних трансформацій і російської агресії.

Аналітичну увагу зосереджено на правовій та інституційній основі взаємин Україна – ЄС, простежено еволюцію договірної й політичного підґрунтя співпраці: від Угоди про партнерство і співробітництво 1994 р. та Європейської політики сусідства до підписання, імплементації та моніторингу Угоди про асоціацію й Поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ). Розкрито змістові напрями інтеграційної взаємодії – політичний діалог, економічне й регуляторне наближення, секторальну конвергенцію, розвиток публічної дипломатії, – кожен з яких ґрунтується на системних інформаційно-аналітичних потоках.

Особливий акцент зроблено на цивілізаційному вимірі європейської інтеграції, який інтерпретується як входження України до спільного простору європейських цінностей, норм, демократичних процедур і стандартів врядування. Показано, що аналітична підтримка цього процесу формується завдяки діяльності урядових структур, експертно-аналітичних центрів, дослідницьких інституцій та моніторингових механізмів ЄС, які забезпечують доказову основу політичних рішень, визначення пріоритетів реформ та оцінювання інституційних змін.

Період після 2022 р. розглянуто як якісно нову фазу інтеграції, пов'язану з набуттям Україною статусу кандидата на членство в ЄС, поглибленням структурного діалогу та підвищенням значення аналітичного моніторингу для супроводу переговорного процесу й реалізації стратегії розширення Союзу. У статті обґрунтовано, що інформаційно-аналітичне забезпечення у цьому контексті виконує функції не лише технічного інструмента комунікації, а й комплексного механізму стратегічного врядування.

Зроблено висновок, що ефективна система інформаційно-аналітичної підтримки сприяє зміцненню міжнародного іміджу України як відповідального, прогнозованого та орієнтованого на реформи партнера, а також забезпечує сталість інтеграційної динаміки, її відповідність європейським критеріям і логіці демократичного розвитку.

Ключові слова: європейська інтеграція, інформаційно-аналітичний супровід, Україна, Європейський Союз, нормативна база, стратегічне партнерство, аналітичні центри

Постановка проблеми. Після Другої світової війни Європа постала перед необхідністю переосмислення власного історичного досвіду та вироблення нових моделей міжнародної взаємодії. Розчарування у традиційних формах міждержавних відносин, руйнівні наслідки тоталітарних режимів і прагнення до стабільності та миру сприяли пошуку нових форм політичної співпраці, заснованої не на примусі, а на праві, економічній взаємозалежності та спільних цінностях. Саме в цьому контексті зародилася ідея європейської інтеграції, яка з часом трансформувалася з економічного об'єднання у багатовимірну політичну, правову та цивілізаційну структуру – Європейський Союз (ЄС).

Для України європейський курс набув не лише геополітичного значення, а й сутнісного цивілізаційного змісту. Відновивши незалежність, держава послідовно обрала європейський вектор розвитку як стратегічний і довгостроковий пріоритет. Цей вибір зумовив не лише глибокі трансформації в політико-правовій та соціально-економічній сферах, а й утвердження нових ціннісних орієнтирів, що відповідають стандартам об'єднаної Європи. Водночас євроінтеграційний процес супроводжувався низкою зовнішніх і внутрішніх викликів – від військово-політичної агресії та інформаційної дестабілізації до структурних реформ, які вимагали серйозного інституційного й суспільного ресурсу.

У таких умовах особливого значення набуває інформаційно-аналітичний супровід європейського курсу України, що включає глибоке дослідження міжнародного середовища, вивчення нормативно-правової бази, формування публічної аргументації та інформаційної підтримки реформ. Це явище стає не лише технічним або адміністративним інструментом, а ключовим чинником формування обґрунтованої, прозорої та ефективної політики європейської інтеграції. У контексті гібридних загроз, інформаційної війни та зростаючих очікувань суспільства, потреба в якісному аналітичному забезпеченні цього курсу постає як стратегічне завдання.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Вивчення відносин між Україною та Європейським Союзом посідає провідне місце у сучасному науковому дискурсі, особливо в контексті безпекових викликів, стратегічного реформування та комунікаційної політики. Проблематика інформаційно-аналітичного супроводу євроінтеграції розглядається крізь призму політичної умовності, нормативної гармонізації, стратегічних нарративів та системи моніторингу реформ. На ранньому етапі акцент робився на політиці умовності в межах Європейської політики сусідства. Г. Сасс (Sasse, 2016) проаналізувала обмеження цього підходу, зокрема в умовах відсутності перспективи членства. К. Вольчук (Wolczuk, 2016) зосередилася на культурних і правових межах залучення України до європейського простору, виокремивши «обережну інклюзивність» як рису політики ЄС.

Комплексну аналітичну картину сучасного стану євроінтеграції подано в працях М. Емерсона та В. Мовчан (Emerson & Movchan, 2018; 2021), які охоплюють імплементацію Угоди про асоціацію, цифрову безпеку, екологічну трансформацію, гендерну рівність. Аналогічно, Г. Бондар (Bondar, 2023) проаналізував інформаційні аспекти цифровізації, кібербезпеки та енергетичної сумісності. Важливими джерелами аналітичної підтримки є Звіти Кабінету Міністрів України, які забезпечують емпіричну базу для оцінки виконання Угоди про асоціацію та адаптації до правових норм ЄС (Report on Implementation of the EU-Ukraine Association Agreement, 2025).

Після 2022 р. дослідження набули нового фокусу – оперативної безпеково-політичної аналітики. М. Петрович (Petrović, 2022) переосмислив концепт «стратегічного партнерства» в умовах війни, тоді як С. Віднянський (Vidnianskyi, 2022) підкреслив роль конфлікту як каталізатора глибшої інтеграції. З офіційних джерел ключовими є Ukraine 2024 Report (Ukraine 2024 Report, 2024) та інструмент The Ukraine Facility (The Ukraine Facility, 2024) – спеціальний фінансово-аналітичний механізм підтримки України, що містить системні індикатори реформ та економічного розвитку. Сценарний аналітичний підхід пропонують аналітичні

центри (think tank-и), зокрема European Liberal Forum (Alesina, 2023), які здійснюють оцінку перспектив відновлення, зеленої трансформації та інституційного зближення. Комунікаційний вимір досліджують М. Гурицька та Ю. Шмига (Hurlytska & Shmyha, 2024), які висвітлили особливості формування європейських меседжів солідарності та політичної комунікації між Україною та ЄС в умовах війни.

Узагальнюючи, слід зазначити, що сучасна історіографія фіксує якісний перехід: від концепції «сусідства» до концепції «неминучого членства». Інформаційно-аналітичний супровід європейського курсу України у цьому контексті виступає не лише як допоміжний інструмент, а як стратегічна передумова ефективного просування держави до інтеграції в європейський політичний, економічний і ціннісний простір.

Метою дослідження є аналіз інформаційно-аналітичного супроводу європейського курсу України з урахуванням його нормативної бази, ціннісних орієнтирів і стратегічних перспектив інтеграції до Європейського Союзу.

Методи та прийоми дослідження. У дослідженні використано методи аналізу, синтезу та узагальнення, а також аналітичний, порівняльний і проблемно-хронологічний методи, що дозволили дослідити нормативну базу, інституційний контекст та етапність формування інформаційно-аналітичного супроводу євроінтеграційного курсу України.

Виклад основного матеріалу. Осмислення витоків ЄС є важливим аналітичним елементом для розуміння логіки сучасного інтеграційного процесу та ролі інформаційно-аналітичного супроводу в його реалізації. У самих засадах ЄС закладено принципи спільного інтересу, міждержавної довіри та взаємозалежності, що сьогодні набувають особливого значення у контексті зовнішньої політики України. Після Другої світової війни Європа опинилася перед необхідністю переосмислення своєї політичної ідентичності. Руйнівні наслідки воєн, втрата колоній, економічна нестабільність та зниження глобального впливу змусили країни Заходу шукати нові інституційні рішення, які б гарантували мир і стабільність. Саме в цей час формується політична філософія європейської інтеграції, в основі якої – спільна відповідальність за ключові ресурси, обмеження конфліктогенних чинників через економічну взаємозалежність і поступове створення наднаціональних структур.

Ідея спільного контролю над вугільною та сталеливарною промисловістю – як ключовими секторами воєнного потенціалу – втілилася у плані Шумана (1950 р.), що започаткував Європейське об'єднання вугілля та сталі (ECSC) (Schwabe, 1990). Цей проєкт став першим прикладом цілеспрямованої аналітичної роботи на рівні міждержавних стратегій: від прогнозування ризиків до побудови моделі політичної довіри через інституційне співробітництво (Spruyt, 2004). Створення ECSC стало демонстрацією нового типу підходу до зовнішньої політики – не силового, а інформаційно-аналітичного, де глибоке розуміння економіки, суспільства та політичних процесів стало основою довготривалого об'єднання.

Цей історичний прецедент має ключове значення для України, яка сьогодні прагне не просто стати частиною ЄС, а стати учасником європейського аналітичного, правового та ціннісного простору. Розуміння аналітичної логіки євроінтеграції, її поетапності, нормативної обґрунтованості та стратегічної раціональності дозволяє сформувати власну модель супроводу інтеграційного курсу. Українські інституції, аналітичні центри (think tank-и), урядові структури все більше відтворюють ці принципи в національній політиці, надаючи аналітичному забезпеченню інтеграції статус системного інструмента зовнішньої політики. Таким чином, формування ЄС як інституційного утворення – це не лише історичний факт, а й джерело методологічного натхнення для сучасних аналітичних стратегій України, яка через інформаційно-аналітичний супровід поступово включається до архітектури європейського майбутнього.

Пояснюючи витоків Європейського Союзу, важливо враховувати не лише політико-економічні умови його становлення, а й специфіку тієї інституційної

моделі, яку обрала Західна Європа після Другої світової війни. Так звана «спільнотна» модель розвитку, що передбачала створення наднаціональних інституцій і поступове об'єднання суверенітетів, стала феноменом, що потребує окремого аналітичного осмислення – як з боку політичної теорії, так і з позицій сучасного інформаційно-аналітичного супроводу інтеграційних процесів.

Представники структурного підходу, зокрема А. Моравчик (Moravcsik, 1998) та А. Мілвард (Milward, 2000), пояснюють європейську інтеграцію як раціональну відповідь на післявоєнні виклики. Поглиблена економічна взаємозалежність держав, зростання транскордонних ризиків і необхідність координації стратегічних секторів обумовили появу нових інституційних форм – спільних органів управління та механізмів контролю. Інституціоналістський підхід, започаткований Е. Хаасом (Haas, 1958), акцентує на ефекті «переливу» (spillover): передача частини повноважень до наднаціонального рівня створює логіку подальшої інтеграції. Такий механізм став основою для послідовного розширення компетенцій ЄС і для розробки політик, які сьогодні супроводжуються розвинутою аналітичною та нормативною інфраструктурою.

Проте, як слушно зауважує К. Макнамара (McNamara, 1998), самі структурні та інституційні фактори не пояснюють, чому саме в Європі інтеграція набула такої глибини. Вона пов'язує цей процес із появою нового типу політичного мислення, що трактує єдність як спільну відповідальність за долю континенту. Відтак інтеграція перетворилася не лише на інструмент співпраці, а на цінність – політичну, моральну та культурну.

Для України цей історичний і теоретичний досвід має принципове значення. Європейський курс – це не просто прагнення до економічного добробуту чи політичної стабільності, а процес долучення до спільної системи цінностей, у центрі якої – довіра, солідарність, верховенство права та взаємна відповідальність. Відповідно, інформаційно-аналітичний супровід євроінтеграції повинен враховувати не лише технічну й правову складову, а й цивілізаційний вимір – через осмислення, артикуляцію та трансляцію ціннісного змісту політики інтеграції.

З огляду на це, актуальним завданням українських інституцій є створення аналітичного середовища, здатного формувати якісну аргументацію на користь європейського вибору, забезпечувати стратегічні комунікації із суспільством і партнерами, а також генерувати політичні рішення, засновані не лише на вигоді, а й на усвідомленій участі в колективній європейській відповідальності.

Упродовж 1960-1990-х рр. процес європейської інтеграції перейшов на якісно новий рівень – від технічних домовленостей до формування складної політико-правової системи з власною інституційною логікою та нормативною автономією. Якщо на першому етапі інтеграція обмежувалася переважно економічною доцільністю, то подальший розвиток Європейського економічного співтовариства започаткував створення спільного політичного простору, в якому співпраця дедалі більше ґрунтувалася на принципах солідарності, правової узгодженості та спільної відповідальності. Як зазначав К. Патель (Patel, 2020), розвиток Співтовариства не був лінійним і передбачуваним – навпаки, це був процес коливань, компромісів і напруження між національними інтересами та спільною візією майбутнього Європи. Саме тому інформаційно-аналітична діяльність стала ключовим інструментом управління інтеграційною динамікою: прогнозування ефектів, узгодження позицій, стандартизація рішень стали постійною потребою в межах інституційного процесу.

Економічна логіка домінувала в 1960-х рр., коли було створено спільний ринок та митний союз. Вона ініціювала ефекти «переливу» (spill-over), що потребували не тільки технічної координації, а й глибокого правового та політичного аналізу. Уніфікація стандартів, гармонізація соціальної політики й узгодження законодавства вимагали відповідного аналітичного супроводу, який поступово став системним елементом управлінської архітектури ЄС. Для України цей досвід є особливо значущим, адже європейський курс неможливо реалізовувати без побудови власної інформаційно-аналітичної інфраструктури, здатної інтегрувати нормативні

практики ЄС, адаптувати законодавство до правових надбань Європейського Союзу (*acquis communautaire*), а також прогнозувати наслідки впровадження європейських політик. Саме в інституційно-правовій спадщині Європейського Союзу слід шукати не лише джерело стабільності, а й приклад глибокої системності, яка має бути відтворена через українські аналітичні, урядові та експертні структури у процесі євроінтеграції.

Одним із ключових чинників стабільності та послідовності європейського інтеграційного проєкту стала фінансова автономія, закріплена рішенням Ради ЄЕС 1970 р., згідно з яким Співтовариство отримало власні джерела доходів. Це надало Європейській економічній спільноті можливість самостійного фінансування спільних програм – зокрема в галузях модернізації, аграрної політики та регіонального розвитку, – і стало важливою передумовою формування єдиного бюджету. З точки зору інформаційно-аналітичного супроводу, ця трансформація мала подвійне значення: по-перше, вона вимагала розробки нових механізмів фінансового прогнозування, оцінки ефективності програм та контролю за бюджетним виконанням; по-друге, вона сприяла посиленню інституційної суб'єктності органів ЄС. Європейська комісія, Європейський парламент і Рада Міністрів поступово еволюціонували з дорадчих структур у повноцінні центри ухвалення рішень, що потребували постійного аналітичного забезпечення своїх рішень.

Кризи 1970-х рр. – енергетична, валютна, соціальна – виявили вразливість національних економік та водночас актуалізували потребу в спільних відповідях на зовнішні виклики. У відповідь на це в Європі сформувався новий тип політичної взаємодії – координація на наднаціональному рівні, яка виходила за межі суто економічного співробітництва та охоплювала соціальну, екологічну та освітню політику. Цей перехід потребував принципово нового рівня аналітичної підтримки – міждисциплінарної, гнучкої, орієнтованої на середньо- та довгострокове планування. У 1980-х рр. процес інтеграції набув цивілізаційного виміру.

Прийняття Єдиного європейського акту (*Single European Act*, 1986) стало кроком до політичної уніфікації та поглиблення внутрішнього ринку. Саме в цей період у політичному та аналітичному дискурсі почала домінувати ідея «європейського дому» – як спільного простору демократії, прав людини, солідарності та соціальної відповідальності. Формування європейської ідентичності поступово набувало не лише культурного, а й управлінського змісту, адже вимагало системної інформаційної підтримки, що забезпечувала ефективну реалізацію політик на всіх рівнях.

Для України цей етап розвитку ЄС є особливо цінним у контексті формування інституційних передумов для повноцінного інтеграційного курсу. Фінансова автономія, прозорі аналітичні процедури, публічний контроль та багаторівнева політична координація – усе це складає основу тієї моделі, до якої прагне адаптуватися сучасна українська система управління у сфері євроінтеграції. Вивчення досвіду ЄС у цьому контексті дозволяє не лише відтворювати його елементи, а й на основі аналітичної рефлексії адаптувати їх до українських реалій.

Питання джерел, обґрунтувань і аналітичного наповнення європейського курсу України в перші десятиліття незалежності стало центральним у формуванні державної зовнішньої стратегії та політичного саморозуміння. Європейська інтеграція розглядалася не лише як зовнішньополітична мета чи прагматичний вибір, а як елемент глибокого процесу – цивілізаційної самоідентифікації, що мав відповісти на запитання: ким є Україна у пострадянському просторі та до якого ціннісного і політичного кола вона належить.

На початку 2000-х рр. в українському науковому та експертному середовищі сформувалися кілька основних підходів до аргументації євроінтеграційного курсу. По-перше, інтеграція розглядалася як відновлення історичного зв'язку з європейським цивілізаційним простором. У цьому контексті акцент робився не на входженні до Європи «ззовні», а на поверненні до простору, з яким Україну

пов'язують традиції права, освіти, культури, модерної державності (Vasylenko, 2000). Цей підхід створив аналітичну рамку для інтерпретації євроінтеграції як історичної закономірності, а не зовнішньої ініціативи.

По-друге, обґрунтовувалася політична та безпекова доцільність європейського курсу. У контексті геополітичної невизначеності та зовнішніх викликів, зокрема тиску з боку Росії, прагнення до Європейського Союзу тлумачилося як спосіб зберегти суверенітет, модернізувати інститути та забезпечити внутрішню стабільність. А. Гальчинський (Halchynskiy, 2002) сформулював інтеграцію як інструмент розвитку та захисту, що має аналітичну основу у вигляді прогнозів, оцінки ризиків і порівняльного аналізу міжнародного досвіду.

По-третє, європейський вибір осмислювався як внутрішній виклик для українського суспільства, що передбачає глибоку трансформацію політичної культури, формування відповідального громадянського суспільства та відмову від авторитарних практик мислення. М. Сирота (Syrota, 2007) підкреслював, що євроінтеграція – це передусім ціннісний проект, що має бути забезпечений відповідними аналітичними, просвітницькими та інституційними механізмами.

Ці підходи стали основою для формування інформаційно-аналітичного супроводу європейського курсу: зокрема, для розробки стратегії комунікації, публічної дипломатії, підготовки аналітичних документів та оцінки відповідності української політики стандартам ЄС. Вони заклали фундамент сучасного розуміння інтеграції як системного процесу, що вимагає не лише політичної волі, а й потужної аналітичної підтримки, нормативного узгодження та національного консенсусу. Погляди українських дослідників щодо стратегічного змісту європейського курсу цілком співвідносяться з концептуальною рамкою, запропонованою британським аналітиком європейської політики М. Смітом. У своїй моделі Європейського Союзу як «нормативної сили» (normative power), він розглядав інтеграційний процес не лише як інструмент геополітичного впливу чи економічної взаємодії, а як системну форму встановлення «кордону порядку» – інституційного, ціннісного й культурного простору стабільності (Smith, 1996).

Цей «кордон» не обмежується географічними межами – він має щонайменше чотири виміри:

- геополітичний – окреслює просторові зони стабільності й впливу;
- інституційно-правовий – поширює дію правових стандартів ЄС;
- транзакційний – забезпечує впорядкованість економічних зв'язків;
- культурний – закріплює ідентичність Союзу як спільноти цінностей, демократії та прав людини.

З аналітичної точки зору, ця концепція дозволяє оцінити європейську інтеграцію як модель впорядкованого розвитку, де стабільність, передбачуваність і правовий порядок виступають головними ресурсами привабливості. У цьому контексті інформаційно-аналітичний супровід євроінтеграції покликаний не лише фіксувати політичні рішення, а й осмислювати їх як частину більш широкої архітектоники цінностей та нормативних моделей. Застосування цієї аналітичної рамки до українського випадку дозволяє зрозуміти, що прагнення до європейської інтеграції вийшло далеко за межі політичної кон'юнктури 1990-х чи 2000-х рр.

Цей курс має глибші культурні та інтелектуальні витоки, сформовані задовго до відновлення незалежності у 1991 р. Орієнтація на правову державу, парламентаризм, розвиток громадянського суспільства, європейський тип політичної культури – усе це має традицію в українській політичній думці, яку можна простежити ще від доби модерного націтворення. Відтак, інтеграційний курс України слід розглядати як продовження власної історичної тягlosti, що аналітично узгоджується з європейською моделлю нормативного порядку. Саме тому інформаційно-аналітичний супровід має включати не лише оцінку поточних реформ, але й інтерпретацію інтеграції як ціннісного вибору, що вимагає сталого інтелектуального підґрунтя, нарративної підтримки та стратегічного бачення.

У даному контексті варто відмітити роль публічної дипломатії як критично важливого інструменту, оскільки саме вона перетворює сухі факти та аналітичні дані на зрозумілі, переконливі та емоційно забарвлені наративи, які впливають на громадську думку та політичні рішення. Публічній дипломатії відводиться функція зовнішньої комунікаційної ланки як між державами, так й власною та іноземними аудиторіями. Її роль у цьому напрямку полягає у трансляції наративів (переведення складних аналітичних звітів у доступні, стратегічні повідомлення для іноземних засобів масової інформації, політиків та громадянського суспільства); формуванні довіри (демонстрація прозорості та незворотності європейського вибору України, що має зміцнити імідж держави як надійного та відповідального партнера); контрпропаганді (оперативне використання аналітичних даних для спростування дезінформації та ворожих наративів, що дискредитують український курс на євроінтеграцію).

Сьогодні публічна дипломатія вдається до можливостей застосування різноманітних механізмів щодо поширення інформаційно-аналітичної бази європейського вибору України. У першу чергу, звичайно, доцільно приділяти увагу роботі із засобами масової інформації: надавати журналістам ексклюзивну, перевірену інформацію та аналітику щодо прогресу реформ; організовувати публічні заходи за участю українських експертів та посадовців. Враховуємо взаємодію із Think Tanks, тобто налагодження партнерства з аналітичними центрами та університетами; передача їм глибинних аналітичних матеріалів для включення в їхні звіти та рекомендації для урядів.

Безсумнівної уваги безперечно заслуговує цифрова дипломатія (соцмережі): адаптація аналітичних висновків у короткі, візуально привабливі формати (інфографіка, відео) для швидкого поширення серед широкої аудиторії. Традиційно не втрачає своєї актуальності та культурна й освітня дипломатія: проникнення теми євроінтеграції в культурні заходи й освітні програми. Це допомагає пояснити європейський курс через цінності та спільну історичну долю. Варто також відмітити й парламентську дипломатію: надання парламентарям країн ЄС фактичних звітів та аналітики для підтримки їхньої позиції на користь прискорення інтеграції України під час голосувань і дебатів.

Кінцевий успіх публічної дипломатії у супроводі європейського курсу України вимірюється досягненням важливих стратегічних цілей. По-перше, забезпечення політичної волі: переконання лідерів країн-членів ЄС у необхідності прийняття складних, але стратегічно важливих рішень (наприклад, про початок переговорів про вступ, надання фінансової допомоги). По-друге, створення «Парасольки підтримки»: формування позитивної громадської думки в країнах ЄС, що стає політичним капіталом і захищає уряди цих країн від внутрішньої критики за підтримку України. По-третє, лобіювання реформ: використання зовнішнього позитивного іміджу для посилення тиску на внутрішніх стейкхолдерів в Україні, щоб забезпечити незворотність і якість реформ. Таким чином, публічна дипломатія є стратегічним містком між внутрішньою аналітикою та зовнішньополітичним успіхом, перетворюючи знання на вплив.

Сучасна проєвропейська політика України має глибокі історичні витоки, які сягають початку 20 ст. Уже в період Української революції 1917-1921 рр. політичні еліти УНР усвідомлювали, що утвердження незалежної держави неможливе без інформаційної присутності, міжнародного визнання та активної участі в європейській системі координат. У цей період були закладені перші елементи інституційного та інформаційно-аналітичного супроводу зовнішньої політики – не лише у формі дипломатичних місій, а й через створення спеціалізованих інформаційних структур. Так, уже наприкінці 1917 р. Генеральний секретаріат УНР ініціював відкриття українського прес-бюро у м. Берн, яке мало стати джерелом системної інформації про становлення нової держави. Цей крок виявляв розуміння ролі міжнародної комунікації як важливого інструмента публічної дипломатії (History of Ukrainian Diplomacy, 2010).

З приходом до влади Директорії інформаційно-аналітична діяльність української дипломатії набула інституційної чіткості та стратегічного виміру. Протягом кінця 1918 – початку 1919 рр. Україна розширила дипломатичну мережу в Європі, а уряд УНР направив делегацію до Паризької мирної конференції з чіткою програмою дій. На нараді українських дипломатів 5 січня 1919 р. міністр закордонних справ В.Чехівський наголосив на необхідності формування позитивного образу України в урядових і громадських колах Європи (Lototskyi, 1939). Ці дії слід трактувати як ранню форму інформаційно-аналітичного супроводу – не в технічному, а в стратегічному сенсі, як свідому спробу впливати на сприйняття України через канали офіційної та публічної комунікації. Отже, після оголошення незалежності у 1991 р. Україна не просто обрала європейський вектор, а повернулася до власної історичної традиції зовнішньополітичного мислення, де євроінтеграція розглядається не лише як прагматичний вибір, а як глибоко вкорінений стратегічний і культурний напрям, що включає в себе аналітичну спадкоємність, публічну аргументацію та інституційну тяглість.

Початок 1990-х рр. став періодом глибоких трансформацій для новоствореної української держави, яка формувала не лише інституційну архітектуру, а й зовнішньополітичне самовизначення. В умовах геополітичної невизначеності та системної кризи спадку радянського минулого, питання європейського вектора поступово почало набувати аналітичної та стратегічної ваги. У політичних і наукових колах визрівало усвідомлення, що євроінтеграція – це не лише інструмент зовнішньої легітимації, а й модель внутрішньої модернізації, побудови правової держави, ринкової економіки та відкритого суспільства. У цьому контексті інформаційно-аналітичний супровід європейського курсу почав формуватися з перших кроків двосторонньої взаємодії з країнами, які після підписання Маастрихтського договору 1992 р. трансформувалися в повноцінний Європейський Союз (Maastricht Treaty, 1992). ЄС розглядав Україну як ключового партнера у східноєвропейському регіоні, вбачаючи в ній геополітичного посередника між Сходом і Заходом, державу з мирним переходом до незалежності та вагомим потенціалом.

Визнання української незалежності 2 грудня 1991 р. було не лише політичним жестом, а й стратегічним сигналом, що започаткував діалог у новій безпековій архітектоніці Європи. З 1993 р. почалася інституціоналізація інформаційного обміну та політичного діалогу. Так, відкриття Представництва Європейської Комісії в Києві (жовтень 1993 р.) і Представництва України при ЄС у Брюсселі (липень 1995 р.) заклали основу постійного аналітичного моніторингу, дипломатичної комунікації та вироблення євроінтеграційної політики на регулярній основі. Ці інституції стали майданчиками формування стратегічного бачення, нормативного узгодження та синхронізації внутрішніх реформ з очікуваннями ЄС. Отже, цей ранній період став фазою закладення аналітичної основи та інфраструктури взаємодії, яка надалі переросла в Угоду про партнерство і співробітництво (1994 р.), а згодом – в Угоду про асоціацію. Символічний і функціональний вимір цієї співпраці вже тоді був тісно пов'язаний з інформаційно-аналітичним супроводом як складовою зовнішньої легітимності, внутрішньої рефлексії та планування курсу на зближення з ЄС.

На початку 2000-х рр., в умовах розширення ЄС на схід, з'явилася Європейська політика сусідства (ЄПС), яка позиціонувалася як інструмент залучення країн-партнерів до сфери стабільності, правової передбачуваності та економічного розвитку без надання прямої перспективи членства. У межах ЄПС розпочалося активне узгодження законодавства України з правовими надбаннями ЄС, розробка щорічних звітів та індикаторів прогресу, що дало поштовх до розвитку національної аналітичної системи моніторингу євроінтеграції.

Революція Гідності (2013-2014 рр.) стала вододілом, після якого євроінтеграційний курс набув екзистенційного виміру. Угода про асоціацію, підписана 2014 р., а згодом ратифікована всіма сторонами, означала перехід від

політики співпраці до формальної інтеграції. Запровадження Поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) стало не лише економічним кроком, а й інструментом стимулювання внутрішніх реформ, що супроводжувались зростанням ролі аналітичних центрів, профільних відомств і громадського моніторингу. У 2014-2022 рр. аналітичний супровід інтеграційного процесу охоплював не лише звіти Кабінету Міністрів України та Європейської Комісії, а й експертні публікації провідних українських і європейських аналітичних центрів, що фокусувалися на таких темах, як цифровізація, зелений перехід, енергетична безпека та реформа державного управління.

Широкомасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 р. стало переломним моментом, що кардинально трансформувало контекст європейської інтеграції. В умовах війни питання членства України в ЄС набуло не лише стратегічного, а й цивілізаційного значення. Європейський Союз, реагуючи на нову геополітичну реальність, 23 червня 2022 р. ухвалив рішення про надання Україні статусу кандидата в члени ЄС, чим підтвердив політичну волю до поглиблення інтеграції (European Council Conclusions, 2022). На цьому етапі інформаційно-аналітичний супровід євроінтеграції зазнав якісної трансформації. Важливими інституційними інструментами стали щорічні «Звіти» Європейської Комісії, які структурують хід реформ, виявляють проблемні зони та надають чіткі індикатори прогресу.

Уряд України, у свою чергу, систематизував національну звітність через офіційні звіти про виконання Угоди про асоціацію, використовуючи їх як основні джерела аргументації для переговорного процесу. Особливу роль у цьому процесі відіграють аналітичні центри, які постачають експертну інформацію як для внутрішнього урядового аналізу, так і для європейських партнерів. Аналітичний центр на кшталт Центру «Нова Європа», Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, CEPIS, European Policy Centre та інші розробляють сценарії відбудови, оцінюють політичну стійкість інститутів, стан верховенства права, а також пропонують індикатори для моніторингу. Таким чином, інформаційно-аналітична підтримка євроінтеграції стала системною, багаторівневою і стратегічною, виходячи далеко за межі звичайної комунікації між урядами.

Висновки. Інформаційно-аналітичний супровід європейського курсу України сформувався як багатокomпонентна система, що поєднує нормативно-правові, політичні, ціннісні й інституційні чинники. Його еволюція простежується від перших дипломатичних ініціатив УНР до сучасної високотехнологічної аналітики, що супроводжує процес реформ і переговорів з ЄС. Європейський вибір України виявився не лише політичним чи економічним прагненням, а глибоким цивілізаційним проектом, що ґрунтується на спільних цінностях, прагненні до демократичного розвитку, верховенства права та соціальної справедливості.

У сучасних умовах інформаційно-аналітичний супровід виконує функцію не просто аргументаційної підтримки, а стає невід'ємною частиною державної політики, що впливає на імплементацію реформ, якість управлінських рішень і загальну довіру до України як партнера. Саме через призму аналітики, оцінки, фактів і системності сучасна Україна постає в європейському дискурсі як держава, здатна до внутрішньої трансформації, стратегічного бачення та відповідальності перед спільнотою демократичних держав.

REFERENCES

- Alesina, M.** (2023). *Designed in Brussels, Made in Ukraine: The Future of EU-Ukraine Relations*. European Liberal Forum. Brussels: ELF / Renew Europe Group. Retrieved from <https://surl.li/gxejzs>
- Bondar, H.** (2023). Digitalization and Cooperation between the European Union and Ukraine. *Public Administration and Regional Development*, 20, 330-352. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2023.20.03> // **Бондар, Г.** (2023). Диджиталізація та

- співпраця між Європейським Союзом і Україною. *Public Administration and Regional Development*, 20, 330-352. DOI: <https://doi.org/10.34132/pard2023.20.03>
- Council Decision of 21 April 1970 on the replacement of financial contributions from Member States by the Communities' own resources 70/243/ECSC, EEC, *Euratom*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/1970/243/oj/eng>
- Emerson, M. & Movchan, V. (Eds.).** (2018). *Deepening EU-Ukrainian Relations: What, Why and How?* 2nd ed. Brussels-Kyiv-London: CEPS/IER, Rowman & Littlefield International. Retrieved from <https://surl.lu/gxjcmn>
- Emerson, M. & Movchan, V. (Eds.).** (2021). *Deepening EU-Ukrainian Relations: What, Why and How?* 3rd ed. Brussels-Kyiv-London: CEPS/IER, Rowman & Littlefield International. Retrieved from <https://surl.li/yibgtc>
- European Council Conclusions, 23-24 June 2022.* (2022). Brussels: General Secretariat of the Council of the EU. Retrieved from <https://surl.li/ohktiv>
- Haas, Ernst B.** (1958). *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950-1957.* Stanford, CA: Stanford University Press.
- Halchynskiy, A.S.** (2002). *Ukraine at the crossroads of geopolitical interests.* Kyiv: Znannia Ukrainy. // **Гальчинський, А.С.** (2002). *Україна – на перехресті геополітичних інтересів.* Київ: Знання України.
- History of Ukrainian Diplomacy: First steps on the international arena (1917-1924)* (2010). Comp. L.V. Andriievska. Kyiv. // *Історія української дипломатії: Перші кроки на міжнародній арені (1917-1924)* (2010). Упор. Л.В. Андрієвська. Київ.
- Hurytska, M. & Shmyha, Y.** (2024). Ukraine and the European Union: Political Communication during War. *Scientific Collection "InterConf"*, 45 (201). DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.05.2024.029> // **Гурицька, М. & Шмига, Ю.** (2024). Україна та Європейський Союз: політична комунікація під час війни. *Scientific Collection "InterConf"*, 45 (201). DOI: <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.05.2024.029>
- Lototskyi, O.** (1939). In Tsargorod. Warsaw. // **Лотоцький, О.** (1939). В Царгороді. Варшава.
- McNamara, K.R.** (1998). The Currency of Ideas: Monetary Politics in the European Union. *Review of International Studies*, 24 (1), 153-176. Retrieved from <https://library.fes.de/libalt/journals/swetsfulltext/13351109.pdf>
- Milward, A.S.** (2000). *The European Rescue of the Nation-State.* 2nd ed. London: Routledge.
- Moravcsik, A.** (1998). *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht.* Ithaca: Cornell University Press.
- Patel, K.-K.** (2020). Why the EU Became «Europe»: Towards a New History of European Union. *Annals of the Fondazione Luigi Einaudi*, LIV, 199-216. DOI: <https://doi.org/10.26331/1106>
- Petrović, M.** (2022). European Union and Ukraine: The strategic partnership leading to (some)where? *Međunarodni problemi*, 74 (1), 75-101. DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2201075P> // **Петрович, М.** (2022). Європейський Союз і Україна: стратегічне партнерство, що веде (куди?) *Міжнародні проблеми*, 74 (1), 75-101. DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2201075P>
- Report on Implementation of the EU-Ukraine Association Agreement (March 2025)* (2025). Cabinet of Ministers of Ukraine. Kyiv: Government Office for Coordination of European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine, 2025. Retrieved from <https://surl.li/cc/tycpfo> // *Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (березень 2025 р.)* (2025). Кабінет Міністрів України. Київ: Урядовий офіс з координації європейської та євроатлантичної інтеграції України, 2025. Retrieved from <https://surl.li/cc/tycpfo>
- Sasse, G.** (2016). The European Neighbourhood Policy and Ukraine: Between Conditionality and Security. In *EU and Its Eastern Neighbours*. Oxford: Oxford University Press, Chap. 4. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/305446589_The_European_Neighbourhood_Policy_and_Ukraine
- Schwabe, K.** (1990). Schuman-Plans, 1950-1951. In: *De Gaulle en son siècle*, V: L'Europe. Ed. by Institut Charles de Gaulle. Baden-Baden: Nomos, 105-115.
- Single European Act (1986). *Official Journal of the European Communities*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/sea/sign/eng>
- Spruyt, H. & Lyons, L.** (2004). *The Development of the European Union.* New York: Columbia International Affairs Online (CIAO), Arizona State University. Retrieved from

https://www.files.ethz.ch/isn/6842/doc_6844_290_en.pdf

- Syrota, M.D.** (2007). *Ukraine in the geopolitical space of the third millennium*. 2nd ed. Kyiv: Pul'sary University Publishing. // **Сирота, М.Д.** (2007). *Україна в геополітичному просторі третього тисячоліття*. 2-ге вид. Київ: Університетське вид-во «Пульсари».
- Treaty on European Union (Maastricht Treaty) (1992). *Official Journal of the European Communities*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/teu/sign/eng>
- The Ukraine Facility – Recovery, Reconstruction and Modernisation of Ukraine*. (2024, August). Brussels: European Commission. Retrieved from <https://surl.li/lgejfk>
- Ukraine 2024 Report (DG NEAR)* (2024, October 30). Brussels: European Commission. Retrieved from <https://surl.li/sjedop>
- Vasylenko, S.D.** (2000). *Ukraine: Geopolitical dimensions in the pan-European process*. Odesa: ODMA. // **Василенко, С.Д.** (2000). *Україна: Геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі*. Оdesa: ОDMA.
- Vidnianskyi, S.** (2022). Ukraine – European Union: A New Phase of Relations in the Context of the 2014-2022 Russia-Ukraine War. *International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings*, 31, 10-37. Retrieved from <https://mzu.history.org.ua/index.php/MZU/article/view/331> // **Віднянський, С.** (2022). Україна – Європейський Союз: новий етап відносин у контексті російсько-української війни 2014-2022 рр. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*, 31, 10-37. Retrieved from <https://mzu.history.org.ua/index.php/MZU/article/view/331>
- Wolczuk, K.** (2016). Ukraine and Europe. Analytical paper on legal and cultural boundaries of EU engagement. *Thesis Eleven*, 136 (1), 54-73. DOI: <https://doi.org/10.1177/0725513616667666>

Received 1st 12.11.2025

Accepted 03.12.2025

Publication 22.01.2026

УДК (UDC) 327.5 : 355.02 (73+4-67ЄC+510 : 8-15) (477)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11.077

POLITICAL AND SECURITY CHALLENGES IN THE USA, THE EU, AND CHINA'S INTERACTION WITH LATIN AMERICAN COUNTRIES: LESSONS FOR UKRAINE

Nataliia Pipchenko,

e-mail: n_pipchenko@knu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3759-7085>

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ukraine, 01601, Kyiv, Volodymyrska, 60*

Anton Darnytskyi,

e-mail: antongoal2001@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1569-6201>

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ukraine, 01601, Kyiv, Volodymyrska, 60*

Abstract

The article focuses on the political and security challenges arising from the interaction between the USA, the EU, and China with Latin American countries, which is of practical interest to Ukraine's foreign policy. It is established that the attractiveness of American, European, and Chinese investments and achievements is undeniable for Latin American countries; however, in recent decades, the United States and the European Union have not demonstrated foreign policy activity comparable to China. This situation has resulted not only in increased Chinese economic influence in Latin America but also in the emergence of military, technological, and digital security threats to the region. China's military-technological and financial-investment support for the authoritarian regimes of Cuba, Nicaragua, and Venezuela, accompanied by additional Russian diplomatic assistance, has also become a security challenge for the US and the EU.

Additionally, the Russian war against Ukraine has deepened security instability not only in Europe but also in other regions of the world, which has led to the intensification of socio-economic upheavals in politically stable states, the activation of radical populist ideas and initiatives directed against incumbent governments, or the coming to power of political populists, which is combined with poorly controlled digital pervasiveness in the political, security, economic, and information spheres.

Considering this, a joint political and economic stance by the US and the EU, focused on strengthening Latin American countries' economic and technological interests through cooperation, surpassing China's offers, and lessening security challenges, can become a dependable alternative for engagement.

Foreign policy activities in the Latin American region are proving to be competitively difficult for Ukraine; thus, joining the regional initiatives of the United States and the European Union is a viable option for cooperation to demonstrate readiness for dialogue even under martial law. In addition, Ukraine can attempt to conduct information and awareness-raising activities within international institutions to maintain support and call for political and diplomatic dialogue with pro-democracy leaders in Latin America.

Keywords: security, foreign policy, security challenges, regional cooperation, Latin America, USA, EU, China, Russia, Ukraine.

ПОЛІТИКО-БЕЗПЕКОВІ ВИКЛИКИ ВЗАЄМОДІЇ США, ЄС І КИТАЮ З КРАЇНАМИ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Наталія Піпченко,

e-mail: n_pipchenko@knu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3759-7085>

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Україна, 01601, м. Київ, Володимирська, 60*

Антон Дарницький,

e-mail: antongoal2001@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1569-6201>

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Україна, 01601, м. Київ, Володимирська, 60*

Анотація

Стаття присвячена дослідженню політико-безпекових викликів взаємодії США, ЄС і Китаю з країнами Латинської Америки, що становить практичний зовнішньополітичний інтерес для України. Встановлено, що для країн Латинської Америки привабливість американських, європейських і китайських інвестицій та здобутків є беззаперечною, проте США та ЄС останні десятиліття не демонстрували зовнішньополітичної активності подібної до Китаю. Така ситуація призвела не лише до посилення китайського економічного впливу в Латинській Америці, але й спричинила появу безпекових викликів військового, технологічного і цифрового характеру для регіону. Безпековим викликом для США та ЄС стала також військово-технологічна та фінансово-інвестиційна підтримка Китаєм авторитарних режимів Куби, Нікарагуа та Венесуели, що супроводжується додатковим російським дипломатичним сприянням.

Додатково російська війна проти України поглибила безпекову нестабільність не лише в Європі, а й інших регіонах світу, що призвело до інтенсифікації соціально-економічних розхитувань політично стабільних держав, активізації радикальних популістських ідей та ініціатив, спрямованих проти діючих урядів, або приходу політичних популістів до влади, що поєднується з слабо-контрольованою цифровою всепроникненістю в політичну, безпекову, економічну та інформаційну сфери.

З огляду на це, спільна політико-економічна позиція США та ЄС, що ґрунтується на посиленні економічної і технологічної зацікавленості країн Латинської Америки до співпраці, що перевищує пропозиції Китаю та знижує рівень безпекових викликів, може стати надійною альтернативою взаємодії.

Для України зовнішньополітична діяльність у латиноамериканському регіоні виявляється конкурентно складною, тому долучення до регіональних ініціатив США і ЄС є можливим варіантом співпраці, щоб продемонструвати готовність до діалогу навіть в умовах воєнного стану. Крім цього, Україна може здійснювати спроби проведення інформаційно-роз'яснювальних заходів у контексті збереження підтримки у межах міжнародних інституцій, а також закликати до політико-дипломатичного діалогу з продемократичними лідерами Латинської Америки.

Ключові слова: безпека, зовнішня політика, безпекові виклики, регіональна співпраця, Латинська Америка, США, ЄС, Китай, РФ, Україна

Постановка проблеми. Сучасна міжнародна безпекова ситуація ускладнилася внаслідок урізноманітнення безпекових загроз і зростання напруги між провідними міжнародними акторами, а сьогоденні виклики дедалі частіше почали виходити за межі усталених безпекових підходів. Російська війна проти України актуалізувала дискусії щодо дієвості сформованої міжнародної системи, спричинивши перегляд національних безпекових стратегій і переоцінку умов формування політико-економічної та безпекової стабільності держав. З огляду на це, спостерігається потреба в оновленні механізмів багатосторонньої співпраці і партнерства, а також підвищенні здатності міжнародних акторів адаптуватися до середовища, яке постійно змінюється. Тому країни Латинської Америки, володіючи зростаючим економічним потенціалом, достатніми людськими і природними ресурсами, демонструють бажання посилення власного світового політичного й економічного впливу.

Дослідження особливостей формування політичної, безпекової та економічної взаємодії країн Латинської Америки з міжнародними акторами становить практичний зовнішньополітичний інтерес для України. Оскільки аналіз досвіду міжрегіонального співробітництва дозволить удосконалити взаємозв'язки України з латиноамериканськими державами, оновити формати підтримки і залучити країни регіону до можливої підтримки українських зовнішньополітичних ініціатив. Здатність України ефективно використати досягнення міжрегіонального діалогу і мінімізувати потенційні політико-безпекові виклики дозволить якісніше позиціонувати державу на міжнародній арені в умовах воєнного стану і післявоєнного миробудівництва.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Проблематику взаємодії між країнами Латинської Америки, провідними міжнародними акторами та Україною відображено у працях українських і зарубіжних фахівців, зокрема Т. Богданової (Bohdanova, 2018), Н. Веселої (Vesela, 2022), О. Запорожець (Zaporozhets, 2025), Є. Камінського (Kaminski, 2008), Ф. Мерке, Д. Рейносо, Л. Шеноні (Merke, Reynoso & Schenoni, 2018), І. Підкуркової (Pidkurkova, 2023), Е. Свейгарт (Sweigart, 2023), І. Тихоненко (Tykhonenko, 2018), О. Шевчука (Shevchuk, 2014), К. Омінані, К. Фортіна та Х. Хейне (Fortin, Heine & Ominami, 2022) та ін. У працях дослідників переосмислено сучасну зовнішньополітичну діяльність країн Латинської Америки, безпекові виклики для регіону, латиноамериканський вектор зовнішньої політики США, ЄС, Китаю і РФ, а також можливості міжнародно-політичної активності латиноамериканських держав за межами власного регіону (Shevchuk, 2014; Bohdanova, 2018; Tykhonenko, 2018; Pidkurkova, 2023; Fehko, 2024; Yamamoto, 2025; Lazarus, 2025). Вивчення двосторонніх і багатосторонніх відносин України з країнами Латинської Америки також стає затребуваним, оскільки дослідження політико-безпекових викликів впливає на особливості реалізації взаємодії та напрямів співпраці в умовах нестабільності, посилення політичного популізму і триваючої російської війни проти України.

Метою дослідження є аналіз політико-безпекових викликів багатосторонньої взаємодії на рівні США, ЄС і Китаю у межах латиноамериканського регіону, а також оцінка потенціалу удосконалення міжрегіонального співробітництва України із латиноамериканськими державами.

Методи та прийоми дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано системний підхід, що дало змогу дослідити позицію країн Латинської Америки щодо взаємодії з різними міжнародними акторами, а також цілісно проаналізувати міжрегіональну співпрацю. Використання структурно-функціонального підходу дозволило ідентифікувати основних суб'єктів дослідження і проаналізувати характер їхньої взаємодії, що сприяло окресленню політико-безпекових викликів.

Виклад основного матеріалу. Активізація процесів модифікації регіональної взаємодії між міжнародними акторами призвела до загострення

конкуренції за контроль над будь-якими ресурсами і здійснення спроб перерозподілу сфер впливу. Серед сучасних політико-безпекових викликів, яким змушені протистояти учасники, потрібно виокремити на ідеологічному рівні – поширення ідей популізму у поєднанні з національним радикалізмом і цілеспрямоване посилення протистоянь щодо несумісності системи цінностей різних народів; на технологічному рівні – інтенсифікація міжнародного протистояння за природні ресурси, які використовуються у напівпровідниковій промисловості, а також використання товарів подвійного призначення для виробництва зброї; на суспільному рівні – активізація будь-яких форм злочинності і тероризму, а також нелегальних міграційних потоків; на міжнародно-правовому рівні – відмова держав дотримуватися встановлених обмежень на виробництво і використання будь-яких видів зброї, а також не завжди контрольоване її розповсюдження.

У контексті дестабілізації міжнародної взаємодії посилюється ймовірність перетинання безпекових інтересів як країн Латинської Америки, так і України, тому пошук ефективних шляхів мінімізації ризиків, а також координація зусиль щодо поглиблення співпраці стають особливо актуальними. З огляду на це, доцільно дослідити сучасні політико-безпекові виклики, які постали перед країнами регіону у межах перетину зовнішньополітичних, економічних і безпекових інтересів США, ЄС і Китаю, щоб врахувати Україну при розробці та реалізації регіональних зовнішньополітичних ініціатив.

За другої каденції Д. Трампа країни латиноамериканського регіону почали зазнавати політичного, економічного і безпекового тиску, що впливає на внутрішньополітичні і безпекові процеси в країнах і визначає їх позицію на міжнародній арені. Зазначимо, що економічно розвинутіші і соціально стабільніші країни Латинської Америки в таких умовах намагаються демонструвати незалежну міжнародну поведінку і власну позицію щодо оцінки міжнародних питань, а в умовах американського тиску може спонукати лідерів країн до пошуку інших партнерів, які зважають на позицію країн Латинської Америки і створюють рівні можливості для всіх або симулюють такі «переваги». Окреслені особливості необхідно враховувати й Україні, а також звертати увагу на політико-безпекові ініціативи США і ЄС в латиноамериканському регіоні, щоб доповнити, а не зашкодити українським прагненням поглиблення євроінтеграційних і євроатлантичних процесів. До того ж для України важливо визначити політико-безпекові загрози, які надходять від Китаю і РФ в латиноамериканському регіоні, що намагаються сформулювати противагу американській і європейській регіональній політиці.

Щодо безпекової політики США, то необхідно відзначити, що у Національній оборонній стратегії 2022 р. (National Defense Strategy of the USA, 2022) йшлося, що для держави важливою є стабільна, мирна і демократична західна півкуля, що зменшує загрози національній безпеці країни. Тому для подолання безпекових викликів Америка зосереджувалася на співпраці з країнами латиноамериканського регіону для нарощування здатності реагувати на економічні, екологічні і безпекові кризи, зміцнення регіональної співпраці і надання гуманітарної допомоги, а також виокремлення спільних безпекових потреб. Наразі на рівні Адміністрації Д. Трампа відбувається перегляд оборонної стратегії держави та окреслення сучасних безпекових викликів для США на регіональному і міжнародному рівнях, що відповідно впливає на зовнішньополітичні ініціативи різних міжнародних акторів.

Зауважимо, що у 2018 р. під час першого президенства Д. Трампа у Національній оборонній стратегії Китай було визначено як найбільшу загрозу безпеці США. При цьому нова стратегія, яка перебуває на етапі узгодження, зосереджена переважно на військовій діяльності всередині США та регіоні західної півкулі і лише частково на Китаї. Експерти відзначають, що хоча в новому проекті оборонної стратегії доречно сфокусовано увагу на обороні західної півкулі, яка є традиційною сферою впливу США і більш життєво важливим регіоном, ніж Україна, проте політика діючої адміністрації щодо Латинської Америки, що включає заяви

про повернення Панамського каналу або вбивство наркоторговців без належної правової оцінки, потребує переосмислення (Eland, 2025). Крім цього, висловлюються побоювання, що США відповідно до проекту нової стратегії можуть скоротити військову присутність в Європі, що становитиме додатковий політико-безпековий виклик для союзників в умовах російського вторгнення в Україну і порушення РФ повітряного простору країн-членів НАТО (Palmer, 2025).

У проекті Національної оборонної стратегії 2025 р. внутрішні і регіональні безпекові місії США названо важливішими за протидію Китаю і РФ, проявами чого вже стало задіяння військовослужбовців Національної гвардії для забезпечення правоохоронних дій у Лос-Анджелесі та Вашингтоні; відправка військових кораблів і літаків-винищувачів до Карибського басейну для перекриття потоку наркотиків; ліквідація членів венесуельського злочинного угруповання Tren de Aragua; створення мілітаризованої зони на кордоні з Мексикою (McLeary & Lippman, 2025).

Таким чином, США намагаються перерозподілити військові ресурси для захисту власної території і безпосередніх країн-сусідів, забезпечуючи спочатку безпеку в країні та навколо неї, а вже потім беручи зобов'язання у віддалених регіонах. Тому європейським та азійськотихоокеанським країнам, ймовірно, доведеться самотійно долати безпекові виклики, які пов'язані з перерозподілом американської військової потуги. Країни-члени НАТО перебуватимуть при цьому під постійним американським тиском щодо перерозподілу фінансово-військових витрат у контексті України, а довгострокові цільові безпекові програми США у країнах Балтії або Польщі можуть бути скорочені або закриті.

Експерти додають, що посилення регіонального домінування США для запобігання загрозам від проникнення Китаю та Росії в Латинську Америку і збереження стратегічної першості у західній півкулі може спричинити низку безпекових загроз в інших країнах світу і поставити під сумнів світове лідерство США. Оскільки Китай і Росія можуть скористатися ситуацією, зокрема, може посилитися російський тиск на східний фланг НАТО, що перешкоджатиме об'єднанню зусиль для підтримки України, а також послабитися китайське стримування щодо Тайваню. Прагнення США нав'язати ієрархію пріоритетів стикається з проблемою розосередженості міжнародно-політичних і безпекових інтересів інших учасників, що впливає на реалізацію та довготривалість нової оборонної стратегії та може посилити можливість супротивників, послабити сформовані альянси і переосмислити світову роль США (New U.S. defense strategy, 2025). Призупинення постачання зброї до України з подальшим переглядом і відновленням через фінансування союзниками по НАТО також стало одним зі свідчень зосередження уваги США на західній півкулі і перегляду безпекових пріоритетів.

Додамо, що Україні при взаємодії з США і країнами Латинської Америки потрібно також враховувати низку застережень і безпекових викликів. Зокрема, за даними Державної служби експортного контролю України до числа країн-спонсорів тероризму з 12 січня 2021 р. США відносять Кубу (Restrictions that Ukraine must observe..., 2025). З огляду на це, наявні й обмеження на іноземну допомогу, заборона на експорт і продаж оборонної продукції, контроль за експортом товарів подвійного використання та фінансові стримування (State sponsors of terrorism, 2025). До того ж 20 січня 2016 р. Україна надала США письмові гарантії щодо не передавання товарів військового призначення до держав, визначених спонсорами тероризму (Restrictions that Ukraine must observe..., 2025). Додатково відзначимо, що обмеження у інших сферах, включаючи торгівлю озброєнням, застосовуються крім Куби, також і до Нікарагуа, Венесуели та Колумбії. Через запровадження додаткових заходів відповідно до загроз національній безпеці США у зв'язку з ситуацією у Венесуелі з березня 2015 р. і Нікарагуа з жовтня 2022 р. Крім того, існують додаткові санкційні обмеження під назвою «Санкції проти наркоторговців», введені в дію у жовтні 1995 р. для блокування активів колумбійських наркокартелів (Sanctions programs and country information, 2025).

Щодо ініціатив ЄС у латиноамериканському регіоні, то можна відзначити, що активізація політико-економічних відносин почала спостерігатися після російського повномасштабного вторгнення в Україну. Зокрема, з 2023 р. було оновлено спільний порядок денний між ЄС і Латинською Америкою та країнами Карибського басейну. ЄС і Співтовариство держав Латинської Америки та Карибського басейну (CELAC) провели саміт лідерів, де ЄС представив регіональний інвестиційний план у межах Глобального інвестиційного порядку денного. До того ж ЄС і Чилі підписали розширену рамкову угоду про посилення торговельних та інвестиційних зв'язків, а на початку 2025 р. було завершено політичні перемовини, спрямовані на оновлення глобальної угоди ЄС з Мексикою. Експерти зауважують, що важливим моментом у відносинах між ЄС і Латинською Америкою може стати запланована угода про партнерство між ЄС і Меркосур (Аргентиною, Бразилією, Парагваєм та Уругваєм). Додамо, що ЄС вважається бажаним і довірливим партнером у регіоні. Наприклад, опитування 2021 р. в Аргентині, Болівії, Бразилії, Венесуелі, Гватемалі, Колумбії, Коста-Риці, Мексиці, Чилі та Уругваї показало, що 48 % респондентів вважають ЄС регіоном, від співпраці з яким їхня країна отримує найбільше користі. Проте економічна і військова могутність ЄС в Латинській Америці сприймається нижчою у порівнянні зі США або Китаєм (Jütten, 2025).

Хоча взаємодія між ЄС і країнами Латинської Америки має переважно політико-економічний характер, проте у контексті подолання безпекових викликів, які можуть надходити з країн регіону, на європейському рівні було запроваджено низку санкцій, що необхідно враховувати й Україні у регіональній зовнішньополітичній діяльності. Зокрема, при взаємодії з Венесуелою, Нікарагуа та Гаїті Україна має враховувати застереження ЄС, які діють на торгівлю озброєнням (Restrictions that Ukraine must observe..., 2025). Європейські обмеження, які запроваджені щодо Венесуели, Нікарагуа та Гаїті (EU sanctions map: Venezuela, 2025; EU sanctions map: Nicaragua, 2025; EU sanctions map: Haiti, 2025) пов'язані із забороною на експорт зброї, обладнання або програмного забезпечення для моніторингу або перехоплення даних; замороженням активів і обмеженнями щодо надання технічної або фінансової допомоги. Крім цього, ЄС звертає увагу на порушення прав людини, репресії проти громадянського суспільства та демократичної опозиції у названих латиноамериканських країнах, а також діяльність, що підриває демократію і верховенство права у державах.

Відзначимо, що можливість двосторонньої взаємодії України з Венесуелою та Гаїті обмежені через ускладненні внутрішньополітичні і безпекові процеси в середині цих країн й у короткостроковій перспективі без якісних політичних змін і приходу продемократичних політичних еліт до влади перебуватимуть у стані замороження або низької інтенсивності. Щодо Нікарагуа, то у відповідь на визнання тимчасово окупованих РФ території АР Крим, частин Донецької, Луганської, Запорізької і Херсонської областей як частин території РФ Україна заявила про розрив дипломатичних відносин у жовтні 2025 р. Міністерство закордонних справ України рішуче засудило підтримку Нікарагуа російської збройної агресії проти України, спробу легітимізації силового захоплення частини території України, офіційне визнання так званих «ДНР» і «ЛНР», а також відкриття незаконного «почесного консульства Нікарагуа» на території тимчасово окупованої АР Крим (Statement by the MFA of Ukraine on the severance of diplomatic relations..., 2025).

Додамо, що щодо Гватемали також наявні європейські обмежувальні заходи з огляду на постійні спроби анулювати демократичні результати загальних і президентських виборів у країні, на яких переміг президент Б. Аревало (EU sanctions map: Guatemala, 2025). Проте саме прихід до влади в Гватемалі продемократичних сил дозволив Україні інтенсифікувати двосторонню і багатосторонню співпрацю, а також мати принципову і послідовну позицію Гватемали щодо засудження російської агресії і підтримки українських ініціатив на рівні міжнародних організацій (Ukraine and Guatemala agreed to continue work..., 2024).

В умовах, коли країни Латинської Америки намагаються дистанціюватися від змагань між США, ЄС, Китаєм і РФ, Україна має самостійно або поглиблювати співпрацю з країнами регіону у сферах взаємного інтересу через сприяння економічному зростанню, посилення захисту клімату, подолання епідемій і надання гуманітарної/продовольчої допомоги, або знаходити можливості долучатися до відповідних європейських і американських ініціатив. Оскільки Україні складніше зайняти провідні позиції у торгівельно-інвестиційній сфері у порівнянні з ЄС або Китаєм, а також протистояти РФ у питаннях підтримки латиноамериканських держав, в яких переважають авторитарні режими правління зі збереженням прорадянських відносин з РФ та інтенсифікацією взаємодії з Китаєм.

Зосередженість Китаю на розширенні присутності у латиноамериканському регіоні ґрунтується на потребі зміцнення світового економічного лідерства, що поступово трансформується в міжнародно-політичні переваги для держави, проте створює загрози для регіональної безпеки і стабільності не лише США, а й країн Латинської Америки. Хоча регіональна політика Китаю не зосереджена переважно на військовій і безпековій співпраці, проте у програмних державних документах щодо Латинської Америки та Карибського басейну 2008 і 2016 рр. (China's policy paper on Latin America and the Caribbean, 2008; China's policy paper on Latin America and the Caribbean, 2016) вже йшлося про військові обміни, співробітництво і навчання. Зокрема, Китай пропонував допомагати у подоланні викликів у сферах продовольчої, торгівельної і соціальної безпеки, а також поглиблювати взаємодію з питань миру, безпеки та судочинства. Спільним для обох програм стало те, що Китай активно декларував розширення обмінів між оборонними та військовими лідерами, поглиблення професійних обмінів у сфері військової підготовки, посилення співпраці у військовій торгівлі і військових технологіях, а також координацію позицій сторін у міжнародному багатосторонньому судовому співробітництві та спільній боротьбі з тероризмом, транскордонною злочинністю, корупцією тощо.

Особливістю програмного документу 2008 р. стало те, що Китай пропонував країнам Латинської Америки посилити обмін розвідувальною інформацією і технологіями, а також створити двосторонні та багатосторонні механізми обміну інформацією про незаконну міграцію та можливості її запобігання (China's policy paper on Latin America and the Caribbean, 2008). У документі 2016 р. Китай вже зосереджував увагу на питаннях кібербезпеки і декларував готовність співпрацювати з країнами Латинської Америки та Карибського басейну з метою розбудови кіберпростору, формування системи управління інтернетом, а також розробки кодексу поведінки в міжнародному кіберпросторі (China's policy paper on Latin America and the Caribbean, 2016), проте на китайських принципах розуміння особливостей правового і етичного використання сучасних інновацій.

Продовженням окреслених вище підходів китайського уряду у сфері безпеки стало прийняття у травні 2025 р. Білої книги під назвою «Національна безпека Китаю в нову еру» (China's national security in the new era, 2025). Серед політико-безпекових викликів для Китаю було названо забезпечення безпеки китайського народу через збереження фундаментальних засад політичного правління на основі інтенсифікації економічного зростання, що має бути гарантовано через реалізацію ініціатив і проєктів, спрямованих на збереження військової, технологічної, культурної та соціальної цілісності держави. При цьому декларування міжнародних принципів дотримання миру, безпеки і процвітання, а також позиціонування власної єдності з країнами Глобального півдня, стали основою політичних заяв китайського уряду у сфері міжнародної безпеки. У цілому Китай намагається представити себе як альтернативу західному світу.

У документі зазначається, що «якщо правлячий статус Комуністичної партії Китаю та соціалістичної системи з китайською специфікою не буде гарантовано, то велике відродження китайської нації буде неможливим, і Китай буде розірвано» (China's national security in the new era, 2025). З огляду на це, виклики національній

безпеці, з якими стикається Китай, мають глобальний та регіональний характері і подібні до викликів для інших країн, проте китайський уряд звертає увагу й на специфічні китайські виклики, що пов'язані з посиленням тиску з боку західних антикитайських сил, які намагаються оточити та стримати Китай, а також «вестернізувати» та «розділити» державу (Yamamoto, 2025).

На рівні оборонного відомства США експерти звертають увагу на посилення китайських бажань зміцнити відносин з країнами Глобального півдня, до яких належать й держави Латинської Америки та Карибського басейну, а також переосмислити російський досвід війни проти України для протидії тому, що Китай сприймає як стратегію стримування, яку реалізують США. Припускають, що російська війна проти України спонукала Китай до необхідності переконувати країни Глобального півдня прийняти китайські наративи про глобальні зміни. При цьому наслідки західних санкцій проти РФ частково посилили прагнення Китаю до формування засад оборонної та технологічної самодостатності, а також економічної та енергетичної стійкості (Military and security developments involving..., 2024).

До того ж Китай інтенсифікував процеси зміцнення зв'язків з авторитарними урядами Куби, Нікарагуа та Венесуели, проти яких запроваджено санкції США та ЄС щодо заборони постачання зброї. Зокрема, Венесуела залишається основним споживачем китайської військової техніки в латиноамериканському регіоні. Аргентина, Болівія та Еквадор купують китайські військові літаки, наземні транспортні засоби, радіолокаційні системи, штурмові гвинтівки, що одночасно поєднується з діяльністю китайської таємної поліції. Куба прагне зміцнити військові зв'язки через проведення спільних навчань з китайською армією та поглиблення розвідувальної співпраці. Після миротворчої місії ООН в Гаїті 2004 р., де Китай також брав участь, можна спостерігати активізацію проведення спільних військових навчань у регіоні та розширення ринку постачання військової техніки. Дочірня компанія групи China Poly Group Corporation погодилася постачати оборонне обладнання нікарагуанським збройним силам, а уряд Нікарагуа підписав угоди з китайськими компаніями щодо розвитку власної цифрової інфраструктури. За цих умов експерти вважають, що тарифна політика Д. Трампа 2025 р. щодо країн Латинської Америки може зашкодити не лише економіці США, а й сприяти поглибленню галузевих торгівельних відносин з Китаєм (Roy, 2025; Holmes, 2025), що відповідно впливатиме й на регіональну безпекову ситуацію.

Активізація політико-дипломатичної, економічної, військової і культурної присутності Китаю в латиноамериканському регіоні буде лише посилюватися, оскільки у травні 2025 р. на саміті з лідерами країн Латинської Америки та Карибського басейну Китай оголосив про регіональні інвестиції на 9 млрд дол, переважно з використанням юанів, для програм співпраці у сфері розвитку, миру і безпеки, а також запровадив безвізовий режим для громадян Аргентини, Бразилії, Перу, Чилі та Уругваю. Оновлені напрями співпраці представлено у Спільному плані дій Китаю і країн CELAC на 2025-2027 рр. (China-CELAC Joint Action Plan on Cooperation in Key Areas, 2025).

Експерти відзначають, що окремі аспекти перспективної взаємодії можуть мати негативний вплив на національну і регіональну безпеку країн Латинської Америки і Карибського басейну. Зокрема, ідея створення механізму зв'язку між національними групами реагування на комп'ютерні надзвичайні ситуації разом з Китаєм може надати китайським органам кібербезпеки особливий доступ до цифрових мереж розподілу загроз в регіоні. Хоча Китай намагається продемонструвати готовність спільної боротьби з китайськими злочинними групами у регіоні, проте отримання доступу до чутливої урядової інформації і використання китайських технологій може лише посилити позиції Китаю і зробити вразливішою регіональну інфраструктуру. Підтвердженням цього може бути наступний проект щодо співпраці в аерокосмічній галузі, коли на основі китайської системи супутникової навігації BeiDou планується можливість запровадження китайських

технологічних стандартів у регіональній навігаційній та комунікаційній інфраструктурі. Політичний підхід щодо посилення стратегічної присутності Китаю поблизу Магелланової протоки як важливого морського вузла також відображає ширші китайські плани щодо управління полярними зонами і проведення космічних спостережень (Lazarus, 2025).

За таких умов Україна може лише зовнішньополітично маневрувати з урахуванням застережень США і ЄС щодо двосторонньої співпраці з окремими країнами регіону і здійснювати спроби проведення інформаційно-роз'яснювальних заходів у контексті збереження підтримки України у межах міжнародних інституцій, а також закликати до політико-дипломатичного діалогу з продемократичними лідерами Латинської Америки. Україна також постійно висловлює сподівання, що Китай продемонструє активнішу позицію щодо переконання РФ припинити воєнні дії, проте китайський уряд не демонструє бажання розширювати політичний діалог з Україною.

Спільна позиція країн Латинської Америки щодо російської війни проти України, на думку експертів (Polska, 2023; Fehko, 2024), не окреслена чітко і не демонструє готовності держав брати відповідальність у вирішенні складних політико-безпекових питань. Зокрема, країни регіону не підтримують військову допомогу Україні через побоювання ескалації, не долучаються до санкційної політики щодо РФ через можливі економічні наслідки для самих країн, висловлюють ідеї перемовин за участі обох сторін і піддають сумніву демократичні принципи, які країни можуть порушувати, якщо це не відповідає їх поточним інтересам.

Висновки. Для країн Латинської Америки привабливість американських, європейських і китайських інвестицій та здобутків є беззаперечною, проте США та ЄС останні десятиліття не демонстрували зовнішньополітичної активності подібної до Китаю. Така ситуація призвела не лише до посилення китайського економічного впливу в Латинській Америці, але й спричинила появу безпекових викликів військового, технологічного і цифрового характеру для регіону. Навіть усвідомлення латиноамериканськими лідерами зростаючої залежності від Китаю не спонукає їх до розширення взаємодії з США та ЄС, що пов'язано також з історичним досвідом політико-безпекового тиску на країни регіону.

Сучасна стратегія порядку денного президента Д. Трампа «Америка понад усе» і «Мир через силу» також не вирішуватиме повністю ситуацію, а, ймовірно, підштовхуватиме держави Латинської Америки балансувати між американським тиском і економічно привабливими пропозиціями Китаю. Спільна політико-економічна позиція США та ЄС, що ґрунтується на посиленні економічної і технологічної зацікавленості країн Латинської Америки до співпраці, що перевищує пропозиції Китаю і знижує рівень безпекових викликів, може стати надійною альтернативою взаємодії.

Безпековим викликом для США та ЄС у регіоні стала військово-технологічна та фінансово-інвестиційна підтримка Китаєм авторитарних режимів Куби, Нікарагуа та Венесуели, що супроводжується додатковим російським дипломатичним сприянням. У цілому активізація постачання китайської зброї різним країнам регіону додатково мілітаризує співпрацю і не спонукає до мирного діалогу, який декларують як Китай, так і країни Латинської Америки.

Російська війна проти України поглибила безпекову нестабільність не лише в Європі, а й інших регіонах світу, що призвело до інтенсифікації соціально-економічних розхитувань політично стабільних держав, активізації радикальних популістських ідей та ініціатив, спрямованих проти діючих урядів, або приходу політичних популістів до влади, що поєднується зі слабо-контрольованою цифровою всепроникністю в політичну, безпекову, економічну та інформаційну сфери.

Для України зовнішньополітична діяльність в латиноамериканському регіоні виявляється конкурентно складною, тому долучення до регіональних ініціатив США і ЄС є можливим варіантом співпраці, щоб продемонструвати готовність до діалогу навіть в умовах воєнного стану.

REFERENCES

- Bohdanova, T.** (2018). Latin American Studies at Petro Mohyla Black Sea National University. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University: International Relations*, 3, 112-117. // **Богданова, Т.** (2018). Латиноамериканські дослідження у Чорноморському національному університеті імені Петра Могили. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: міжнародні відносини*, 3, 112-117.
- China's national security in the new era (2025). *State Council of the People's Republic of China*. Retrieved from https://www.gov.cn/zhengce/202505/content_7023405.htm
- China's policy paper on Latin America and the Caribbean (2008). *State Council of the People's Republic of China*. Retrieved from <https://cutt.ly/br3OL8SI>
- China's policy paper on Latin America and the Caribbean (2016). *State Council of the People's Republic of China*. Retrieved from <https://cutt.ly/3r3OZnc2>
- China-CELAC Joint Action Plan on Cooperation in Key Areas (2025-2027) (2025). *Xinhuanet*. Retrieved from <http://www.news.cn/20250513/fe68f590673042bc9a23bcdd10effd8f/c.html>
- Eland, I.** (2025). *The draft national defense strategy is a mixed bag*. Independent Institute. Retrieved from <https://www.independent.org/article/2025/10/07/draft-national-defense-strategy/>
- EU sanctions map: Guatemala (2025). *European Commission*. Retrieved from <https://cutt.ly/Wr3OH6ea>
- EU sanctions map: Haiti (2025). *European Commission*. Retrieved from <https://cutt.ly/hr3OHFgr>
- EU sanctions map: Nicaragua (2025). *European Commission*. Retrieved from <https://cutt.ly/Gr3OHmDp>
- EU sanctions map: Venezuela (2025). *European Commission*. Retrieved from <https://cutt.ly/Ar3OHsl2>
- Fechko, I.** (2024). Positions of Latin American States on the Russian-Ukrainian War. *Current Issues in Modern Science*, 8 (26), 1234-1254. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8\(26\)-1234-1254](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8(26)-1234-1254) // **Фечко, І.** (2024). Позиції держав Латинської Америки щодо російсько-української війни. *Актуальні питання у сучасній науці*, 8 (26), 1234-1254. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8\(26\)-1234-1254](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8(26)-1234-1254)
- Fortin, C., Heine, J. & Ominami, C. (Eds)** (2022). *Latin American Foreign Policies in the New World Order: The Active Non-Alignment Option*. New York: Anthem Press.
- Holmes, S.** (2025). *China in Latin America: May 2025*. Council on Foreign Relations. Retrieved from <https://www.cfr.org/article/china-latin-america-may-2025>
- Jütten, M.** (2025). *China's increasing presence in Latin America: implications for the European Union*. European Parliament. Retrieved from <https://cutt.ly/ir3OJ44e>
- Kaminski, E.** (2008). *World of Winners and Losers. International Relations and the Ukrainian Perspective at the Beginning of the 21st Century*. Kyiv: Center for Free Press. // **Камінський, Є.** (2008). Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку XXI століття. Київ: «Центр вільної преси».
- Lazarus, L.** (2025). How China is seeking dominance in Latin America. *Americas Quarterly*. Retrieved from <https://cutt.ly/xr3OKiFW>
- McLeary, P. & Lippman, D.** (2025). Pentagon plan prioritizes homeland over China threat. *Politico*. Retrieved from <https://cutt.ly/Zr3OKYmW>
- Merke, F., Reynoso, D. & Schenoni, L.** (2018). Foreign Policy Change in Latin America: Exploring a Middle Range Concept. *SSRN Electronic Journal*. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3251477>
- Military and security developments involving the People's Republic of China (2024). *Department of Defense*. Report to Congress. Retrieved from <https://cutt.ly/sr3OGKlZ>
- National Defense Strategy of the USA (2022). *Department of Defense*. Retrieved from <https://cutt.ly/kr3OFH3T>
- New U.S. defense strategy (2025). *Insight Forward*. Retrieved from <https://cutt.ly/dr3OJJcN>
- Palmer, E.** (2025). Top military brass clash with Hegseth in new Pentagon battle. *Daily Beast*. Retrieved from <https://cutt.ly/br3OLuvG>
- Pidkurkova, I.** (2023). Latin American Region in the New World Order. In: *Ukraine in the Conditions of the Formation of a New World Order: Collection of Materials of the XXXV Kharkiv Political Science Readings*, 74-76. Retrieved from <https://philarchive.org/archive/TRERMU> // **Підкуркова, І.** (2023).

Латиноамериканський регіон у новому світовому порядку. *Україна в умовах формування нового світового порядку: збірник матеріалів XXXV Харківських політологічних читань*, 74-76. Retrieved from

<https://philarchive.org/archive/TRERMU>

- Polska, K.** (2023). The War in Ukraine: Is Latin America So Far from the EU? *DW*. Retrieved from <https://cutt.ly/Er3OXauO> // **Польська, К.** (2023). Війна в Україні: чи така далека Латинська Америка від ЄС? *DW*. Retrieved from <https://cutt.ly/Er3OXauO>
- Restrictions that Ukraine must observe or take into account when carrying out military-technical cooperation with foreign states (2025). *State Export Control Service of Ukraine*. Retrieved from <https://cutt.ly/Dr3OZ9ma> // Обмеження, яких Україна має дотримуватись або брати до уваги, здійснюючи військово-технічне співробітництво з іноземними державами (2025). *Державна служба експортного контролю України*. Retrieved from <https://cutt.ly/Dr3OZ9ma>
- Roy, D.** (2025). *China's growing influence in Latin America*. Council on Foreign Relations. Retrieved from <https://cutt.ly/er3OLb2l>
- Sanctions programs and country information. (2025). *Office of Foreign Assets Control*. Retrieved from <https://ofac.treasury.gov/sanctions-programs-and-country-information>
- Shevchuk, O.** (2014). The Latin American vector of the foreign policy strategy of the administrations of US presidents J. Bush Jr. and B. Obama. *Actual problems of international relations*, 121, 15-23. // **Шевчук, О.** (2014). «Латиноамериканський» вектор зовнішньополітичної стратегії адміністрацій президентів США Дж. Буша-молодшого та Б. Обами. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 121, 15-23.
- State sponsors of terrorism (2025). *Department of State*. Bureau of Counterterrorism. Retrieved from <https://www.state.gov/state-sponsors-of-terrorism/>
- Statement by the MFA of Ukraine on the severance of diplomatic relations with the Republic of Nicaragua (2025). *MFA of Ukraine*. Retrieved from <https://cutt.ly/dr3OKNzp>
- Sweigart, E.** (2023). Thinking Abroad: Latin America's Foreign Policies. *Americas Quarterly*. Retrieved from <https://cutt.ly/tr34G4IJ>
- Tykhonenko, I.** (2018). The US National Security Strategy as a Tool for Supporting Global Leadership and International Order under the Obama and Trump Administrations. *Political Life*, 1, 158-163. // **Тихоненко, І.** (2018). Стратегія національної безпеки США як інструмент підтримки глобального лідерства та міжнародного порядку за адміністрації Б. Обами та Д. Трампа. *Політичне життя*, 1, 158-163.
- Ukraine and Guatemala agreed to continue work on the conclusion of the Free Trade Agreement (2024). *Government Portal: Ministry of Economy of Ukraine*. Retrieved from <https://cutt.ly/rr3OJcAS>
- Vesela, N.** (2022). The EU – Latin America Cooperation in the Context of Global Climate Change. *European Union in a changing world: monograph* / S. Andrushchenko et al.; edited by V. Koriika. Kyiv: O. Zen. // **Весела, Н.** (2022). Взаємодія ЄС та Латинської Америки в контексті проблеми глобальних кліматичних змін. *Європейський Союз у мінливому світі: монографія* / С. Андрющенко та ін.; за ред. В. Копійки. Київ: О. Зень.
- Yamamoto, K.** (2025). *Deciphering China's new national security white paper: The positioning of Japan in the security strategy of China*. Tokyo: Sasakawa Peace Foundation. Retrieved from https://www.spf.org/iina/en/articles/yamamoto_07.html
- Zaporozhets, O.** (2025). Russia's Influence Operations in Latin America and Challenges for Ukraine. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*, 9, 106-121. DOI: <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2025.09.106> // **Запорожець, О.** (2025). Операції впливу РФ у Латинській Америці та виклики для України. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*, 9, 106-121. DOI: <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2025.09.106>

Received 1st 17.10.2025

Accepted 06.11.2025

Publication 22.01.2026

УДК 327 : 002.1] : 316.324.8] (510 : 4)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11.088

INFORMATION STRATEGY OF THE PRC REGARDING THE EUROPEAN POLITICAL LANDSCAPE IN THE POST-BIPOLAR PERIOD

Oleksandr Shevchuk,

e-mail: shevchukovo7@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0335-6873>

*Petro Mohyla Black Sea National University,
Ukraine, 54003, Mykolaiv, 68 Desantnykiv, 10*

Abstract

It has been examined the peculiarities of the information strategy of the People's Republic of China (PRC) regarding the European political landscape in the post-bipolar period. It identifies that the growing economic and political power of China presents challenges for the United States, the European Union, and individual European countries. Beijing leverages its strengths-economic growth, cultural appeal, and international standing-alongside Europe's vulnerabilities: bureaucratized institutions, the rise of far-right movements, and the weakness of civil society. Special attention is paid to Central, Southeastern, and Eastern European countries, which China views as a foothold for political and economic expansion through the «Belt and Road Initiative» and the «16+1/14+1» format.

The article analyzes the tools of China's information influence: dissemination of pro-Chinese and anti-Western narratives, disinformation campaigns (notably regarding COVID-19), and the use of «soft power» through culture, education, diplomacy, and diaspora. Social media, the activity of the «50-cent army», and state-controlled media play a significant role. It is shown how China exploits local vulnerabilities and cooperates with political elites to promote its own agenda, particularly evident in Hungary, Greece, and Serbia.

The article highlights that Russia's aggression against Ukraine has intensified concerns about China's influence in Europe. Beijing's neutral stances on the war and reluctance to condemn Moscow's actions have led to growing distrust within the EU. At the same time, China seeks to establish itself as a key global power center, employing a «divide and rule» strategy in its relations with EU member states.

The methodological foundation of the research includes principles of system analysis, multifactoriality, and determinism, as well as comparative and discourse analysis, which allow for identifying key narratives promoted by China in the European information space.

The conclusion is drawn that China's information strategy in Europe is multidimensional, combining economic pressure, cultural and educational expansion, and disinformation tools aimed at shaping a Beijing-favorable agenda. This poses significant challenges for the European Union, which is compelled to reassess its policy towards China and adapt to new conditions of global competition. In a broader context, China's actions may lead to the formation of a renewed system of international relations based not on universal values, but on situational alliances and balancing between great powers.

Keywords: People's Republic of China (PRC), information strategy, European Union, Central and Eastern Europe, soft power, disinformation, anti-Western narratives, international relations

ІНФОРМАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ КНР ЩОДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ЛАНДШАФТУ В ПОСТБІПОЛЯНИЙ ПЕРІОД

Олександр Шевчук,

e-mail: shvchukovo7@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0335-6873>

Чорноморський національний університет

імені Петра Могили,

Україна, 54003, Миколаїв, 68 Десантників, 10

Анотація

У статті досліджено особливості інформаційної стратегії Китайської Народної Республіки (КНР) щодо європейського політичного ландшафту у постбіполярний період. Сформульовано, що зростання економічної та політичної потуги Китаю створює виклики для США, ЄС та окремих європейських держав. Пекін використовує власні переваги – економічне зростання, культурну привабливість, міжнародні позиції – поряд із вразливостями Європи: бюрократизованість інститутів, посилення праворадикальних рухів, слабкість громадянського суспільства. Особлива увага приділяється країнам Центральної, Південно-Східної та Східної Європи, які розглядаються Китаєм як плацдарм для політичного та економічного проникнення через ініціативу: «Один пояс, один шлях» і формат «16+1/14+1».

Проаналізовано інструменти інформаційного впливу КНР: поширення прокитайських та антизахідних наративів, дезінформаційні кампанії (зокрема щодо COVID-19), використання «м'якої сили» через культуру, освіту, дипломатію та діаспору. Значну роль відіграють соціальні мережі, діяльність «50-центової армії» та контрольовані медіа. Показано, як КНР використовує місцеві вразливості та співпрацю з політичними елітами задля просування власного порядку денного, що особливо проявляється в Угорщині, Греції та Сербії.

Визначено, що російська агресія проти України загострила проблему впливу КНР на Європу. Нейтральна позиція Пекіна щодо війни та небажання засудити дії Москви викликали зростання недовіри в ЄС. Водночас КНР прагне утвердитися як ключовий глобальний центр впливу, використовуючи стратегію «розділяй і володарюй» у відносинах із країнами-членами ЄС.

Методологічною основою дослідження виступають принципи системності, багатofакторності та детермінізму, а також порівняльний і дискурс-аналіз, які дозволяють виявити ключові наративи, що просуваються Китаєм у європейському інформаційному просторі.

Зроблено висновок, що інформаційна стратегія КНР у Європі є багатовимірною, поєднує економічний тиск, культурно-освітню експансію та інструменти дезінформації, спрямовані на формування вигідного для Пекіна порядку денного. Це створює значні виклики для Європейського Союзу, який змушений переглядати власну політику щодо Китаю та адаптуватися до нових умов глобальної конкуренції. У ширшому контексті діяльність Китаю може призвести до формування оновленої системи міжнародних відносин, заснованої не на універсальних цінностях, а на ситуативних союзах і балансуванні між великими державами.

Ключові слова: Китайська Народна Республіка (КНР), інформаційна стратегія, Європейський Союз, Центрально-Східна Європа, м'яка сила, дезінформація, антизахідні наративи, міжнародні відносини

Постановка проблеми. Динамічне посилення Китаю як на регіональному, так і глобальному рівнях починаючи з кінця 20 ст. стало суттєвим геополітичним викликом для Сполучених Штатів Америки (США), Європейського Союзу (ЄС) та окремих європейських урядів. При цьому зовнішньополітична стратегія КНР враховує як свої сильні сторони (економічне зростання, входження до провідних міжнародних інституцій політичного та економічного характеру, постійне членство в Раді безпеки ООН, певний магнетизм китайської культури), а також використовує вразливі сторони країн Європи: бюрократизацію державних інститутів, зростання популярності праворадикальних ідей в середовищі політичних еліт та досить крихке громадянське суспільство, з метою ефективної реалізації економічного та політичного впливу.

Одним із регіонів, де Пекін досяг значних успіхів, є Південно-Східна, Центральна та Східна Європа. Для Китаю цей регіон особливо важливий як точка входження до Європи через ініціативу: «Один пояс, один шлях» (BRI), що уможливорює потенціал зростання для китайських компаній в середовищі з більш сприятливими регуляторними та економічними умовами, ніж у Західній Європі. Навіть більше, хоча Китай і прагне мати політичний вплив на окремі країни шляхом розвитку двосторонніх зв'язків, він, як правило, більше зацікавлений у використанні політичного політичної влади для ширшого регіонального впливу, наприклад, опосередковано впливаючи на європейський консенсус й трансатлантичне узгодження з конкретних питань, які викликають занепокоєння Пекіна, таких як права людини та ситуація в Південно-Китайському морі. Гонконг, Сінцзян або Тайвань. Так, і Греція, і Угорщина підтримували Китай в особливо політично-чутливих для нього питаннях, блокуючи відповідні заяви Європейського Союзу (Brattberg, Le Corre, Stronski & de Waal, 2021).

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. На сьогодні ми маємо низку наукових праць присвячених інформаційній стратегії КНР щодо європейських країн у контексті детермінації їх зовнішньополітичних орієнтацій.

Європейські аналітики приділяють багато уваги відносинам КНР і країн Європи. Вони зазначають, що європейські країни повинні вжити оперативних і рішучих заходів, щоб забезпечити ефективне стримування впливу Комуністичної партії Китаю (КПК). Серед рекомендацій виокремлюються наступні: уряди країн Європи слід спрямувати ресурси на розвиток висококваліфікованої та незалежної експертної бази з питань, пов'язаних із КНР. Ефективне підвищення рівня усвідомлення та здатності реагувати на спроби КНР здійснювати політичний вплив у Європі стане можливим лише за умови наявності об'єктивного аналітичного підґрунтя в дослідницьких організаціях, академічних установах, громадських об'єднаннях і ЗМІ по всій Європі (Weidenfeld, Mareike, Poggetti & Shi-Kupfer, 2018).

Аналітики Центру стратегічних та міжнародних досліджень Джорджтаунського університету (США) провели серію досліджень, присвячених тому, як КНР використовує економічні інвестиції та цифрову інфраструктуру для політичного й інформаційного впливу на Західних Балканах. У своєму звіті вони підкреслюють, що інформаційні стратегії часто інтегруються з економічними проектами. Зокрема, розширення цифрової інфраструктури створює можливості для поширення ключових наративів, що сприяють реалізації стратегічних інтересів Китаю (Conley, Hillman, McCalpin & Ruy, 2021).

Інформаційний напрям є предметом наукової уваги вітчизняних науковців Р. Степанишина та І. Храбана (Stepanyshyn & Hraban, 2024). Їх праця присвячена дослідженню особливостей внутрішньої та зовнішньої політики КНР в інформаційному просторі на сучасному етапі, зокрема в умовах повномасштабної російсько-української війни. Специфіка інформаційної політики КНР, визначення її особливостей, системи її регулювання та можливих наслідків для міжнародних відносин є предметом наукової уваги українських дослідниць О. Фролової, А. Бондаренко (Frolova & Bondarenko, 2024). Інформаційна безпека й інформаційна

політика є предметом уваги вітчизняних науковців М. Копійки (Коріюка, 2020 а; Коріюка, 2020 b), О. Кучмій (Kuchmiy, 2011), Н. Вінникової (Vinnikova, 2022), С. Венідіктова (Venidiktov, 2020).

Однак, певними дослідницькими лакунами залишаються питання щодо впливу китайських інформаційних кампаній на громадську думку й політику країн Південно-Східної, Центральної та Східної Європи. Особливо це актуалізується сучасним періодом турбулентності системи міжнародних відносин як на регіональному, так і глобальному рівнях, спричиненим російською агресією проти України. Дослідження інформаційної зовнішньої стратегії КНР доцільно проводити в максимально широкому контексті, що передбачає аналіз фундаментальних засад самої системи, а також визначення змін у розташуванні ключових полюсів, які формують її структуру.

Саме це забезпечить реалізацію стратегії КНР спрямовану на утвердження себе як глобального центру впливу і дієвого зрівноважувача комплексної державної міці США. Значний фактологічний матеріал представлений публікаціями інформаційних агентств та ЗМІ. Серед яких на особливу увагу заслуговують: «New York Times», «The Wall Street Journal», які активно висвітлюють позиціонування КНР в регіональній та глобальній системі міжнародних відносин, особливо щодо прагнення Китаю внести радикальні зміни у світовий порядок.

Метою дослідження є розкриття особливостей формування та реалізації інформаційної стратегії КНР у постбіполярний період, визначення її ролі у трансформації європейського політичного ландшафту та місця в сучасній системі міжнародних відносин. Особливе місце у контексті дослідження має аналіз ключових інструментів та механізмів інформаційного впливу КНР на європейські країни й оцінка ефективності цієї стратегії та окреслення можливих викликів й ризиків для європейської безпеки та глобальної політичної стабільності.

Методи та прийоми дослідження. При написанні статті були використані принципи наукового пізнання – об'єктивності, системності, багатофакторності та детермінізму. Порівняльний метод дозволив автору зіставити підходи інформаційної стратегії КНР у різних країнах Європи. Системний підхід забезпечив розгляд інформаційної стратегії КНР як частини загальної зовнішньополітичної стратегії. Дискурс-аналіз сприяв характеристиці ключових наративів та смислових конструкцій, які КНР транслює у європейський інформаційний простір.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 2010-х рр. 21 ст. у питомій вазі операцій стратегічного впливу Китаю наростаючою є тенденція щодо націленості на Європейський Союз, вістрям якої є країни Центрально-Східної Європи, які входять до формули регіонального співробітництва Китаю «16+1» (пізніше 14+1). Пекін розглядає регіон як важливий плацдарм для своєї подальшої економічної експансії в Європі. Відповідно до щорічної доповіді контррозвідки BIS (Служба безпеки та інформації) Чеської Республіки за 2014 рік, китайська адміністрація та її спецслужби зосереджують увагу на встановленні впливу на політичні та державні структури країни. Крім того, вони активно займаються збором політичної розвідувальної інформації, залучаючи до цього процесу представників чеської еліти, зокрема політиків і державних службовців (Raska, 2015).

Офіційний формат 14+1 виявився надто амбітним із незначним практичним впливом. Ця платформа співпраці між Китаєм та державами Центральної та Східної Європи (ЦСЕ), яка передбачає взаємодію в обхід інституцій Європейського Союзу, дозволяє Китаю взаємодіяти з групою європейських країн поза загальноєвропейськими зовнішньополітичними механізмами, що, цілком може сприяти роздробленості європейського простору та відтворює досвід співпраці Пекіна з країнами Африки чи Латинської Америки. І саме в останнє десятиліття це було флагманською платформою для китайської співпраці з країнами регіону, і посольства та довірені особи КНР у регіоні неодноразово докладали зусиль, щоб впливати на політику та управління. Хоча країни 14+1 не утворюють унітарного

політичного простору, практичні уроки можна отримати з китайських зусиль щодо впливу у п'яти ключових сферах: інформація, економіка, культура, дипломатія, місцева та обласна адміністрація.

Пропагандистський апарат Комуністичної партії Китаю (КПК) протягом тривалого часу прагне чинити вплив на громадські дискусії та представлення образу країни в міжнародних медіа. Задля досягнення цієї мети активно використовуються механізми цензури, офіційна пропаганда та більш приховані стратегії поширення дезінформації. Варто зазначити, що за останнє десятиліття масштаб таких операцій значно зріс.

У країнах формату взаємодії 14+1 ці зусилля включали внутрішні та контрольовані комуністичною партією ЗМІ та китайські посольства, які формували імідж Китаю як доброзичливої держави, щиро зацікавленої в наданні допомоги іншим. На початку «14+1» цей наратив був зосереджений на співпраці «Південь–Південь» і спільній історії комунізму між Китаєм і регіоном ЦСЄ. Однак замість того, щоб побудувати спільний зв'язок, як передбачалося, цей підхід відштовхнув багатьох громадян у регіоні, які вважали себе частиною розвинутого демократичного Заходу.

Антизахідні наративи залишаються одним із ключових елементів пропагандистського арсеналу Китаю. КНР активно поширює критичні погляди щодо демократичних держав, зокрема висвітлюючи теми, пов'язані з пандемією COVID-19, протестами за расову рівність і заворушеннями на Капітолійському пагорбі 6 січня 2021 р. У цих повідомленнях хаос, пов'язаний із ліберальною демократією, порівнюється зі стабільністю та силою власної унікальної китайської моделі управління.

Використання Китаєм антизахідних наративів найбільш яскраво виражене в країнах, де переважають проамериканські та проєвропейські настрої. У Польщі, де відносини безпеки з США є міцними починаючи з 1989 р., китайсько-американське суперництво посіло чільне місце в зусиллях Пекіна маніпулювати публічним дискурсом. Це було чітко продемонстровано у 2020 р. під час гарячої публічної суперечки між послами США та Китаю у Варшаві. Суперечка між Лю Гуаньюанем, колишнім послом Китайської Народної Республіки в Республіці Польща, та Джорджетт Мосбахер, колишнім послом Сполучених Штатів Америки у Республіці Польща, сталася через Twitter і швидко переросла від політичних розбіжностей до звинувачень у синофобії та зрештою дійшло до переходу на особистості. У країнах зі слабшою євроатлантичною прихильністю, таких як Сербія, євроскептичні неліберальні лідери поширюють антизахідні наративи, дозволяючи дипломатам Китаю дотримуватись відкритого публічного дискурсу (Lamond & Lucas, 2022).

Більш зловмисна тактика Китаю включає поширення відкритої дезінформації про COVID-19, технологічне шпигунство та збір розвідувальної інформації про тих, хто обстоює критичні позиції щодо політики Китаю як на внутрішньому, так і зовнішньому рівнях (Annual Report on the activities of Latvian State Security Service (VDD) in 2020, 2021: 7–25.)

Зусилля КПК у цій сфері були досить успішними, зокрема Європейський Союз пом'якшив критику Китаю в доповіді від 24 квітня 2020 р., в якій документувались операції з дезінформації, пов'язані з пандемією COVID-19. Основна мета, що стимулює дезінформаційну кампанію КПК, полягає в тому, щоб просувати спекуляції про те, що COVID-19 виник за межами Китаю. Наприклад, китайські державні ЗМІ неправдиво стверджували, що COVID-19 виник у Південній Кореї та Італії. МВС Німеччини виявило, що китайські дипломати закликали Берлін позитивно повідомляти про зусилля Пекіна з реагування на протидію COVID-19. Уряд Німеччини зазначив, що не буде виконувати вимогу Китаю. Однак, Берлін публічно не критикував Пекін за його операції з дезінформації. Пекін також збільшив гуманітарну та медичну допомогу в усьому світі, прагнучи як підтвердити свій імідж щедрого благодійника, так і встановити залежні відносини з іноземними урядами.

Це дозволило Пекіну опосередковано формувати повідомлення кількох іноземних урядів щодо Китаю та COVID-19. Зокрема, Європейський Союз відклав, а потім пом'якшив свій звіт, який документував дезінформаційні операції Китаю, після того, як Пекін попередив, що такий звіт буде «дуже негативним для співпраці» між Європейським Союзом та Китаєм. Представники ЄС висловили щодо можливого припинення китайським урядом надання майбутньої медичної допомоги, якщо вони нададуть більш критичний, але фактично точний звіт (Ha & Cho, 2020).

Китай активно використовує традиційні засоби дипломатичного впливу, які залишаються важливим інструментом його зовнішньополітичної стратегії. Особливо яскраво це проявилось в період пандемії через практику т. зв. «маскової дипломатії». На початку спалаху COVID-19 Китай надавав маски, тест-системи та інше медичне обладнання країнам, які найбільше потребували підтримки. Ефективне поширення позитивних наративів щодо цієї гуманітарної допомоги було найбільш помітним у Чехії, Угорщині та Сербії. Примітно, що формування прокитайських наративів у цих країнах здебільшого здійснювалося місцевими політичними діячами, а не безпосередньо представниками китайської влади. Китайська вакцинна дипломатія, яка в основному складалася з експорту, а не пожертвувань, була зосереджена на Угорщині та Західних Балканах, тоді як більш орієнтовані на Захід країни регіону, зокрема Албанія, купували китайські вакцини через Туреччину, щоб не хвилювати своїх західних партнерів (Lamond & Lucas, 2022).

Наразі Китай активно демонструє своє прагнення стати провідним міжнародним гравцем у сфері інформаційної та кібернетичної війни. Інформаційна війна включає дії, що вживаються для досягнення інформаційної переваги шляхом впливу на інформацію супротивника, інформаційні процеси, інформаційні системи та комп'ютерні мережі, позбавляючи супротивника здатності робити те ж саме.

У цивільному просторі китайська інформаційна війна в основному спрямована на управління силовими відносинами із зовнішнім світом, але це може бути застосовано і в рамках його кордонів: перевага в інформації та кіберпросторі є питанням сили в Китаї. Упродовж останніх років технічний прогрес значно вплинув на наше життя. Соціальні мережі, такі як Twitter (X) і Facebook, перетворилися на важливих гравців і дієві інструменти як у внутрішній, так і в міжнародній політичній сфері. У серпні 2009 р. стаття, опублікована на вебсайті Central European News китайською мовою (Cenews), описала Twitter та інші соціальні мережі як нову зброю, що використовується для культурної підривної діяльності та політичного проникнення в країну (Ventre, 2010).

Китай активно залучає значну кількість громадян для здійснення систематичного моніторингу Інтернет-простору та формування громадської думки через цифрові платформи. Ці учасники відомі під назвою «50-центові армія», що символізує їхню передбачувану фінансову винагороду в розмірі 0,5 юаня за кожну інтернет-публікацію. Ця група, часто називається «клавіатурною армією», тривалий час функціонує в межах китайських соціальних мереж, активно сприяючи зміцненню позитивного образу Китаю як внутрішньо, так і на міжнародній арені, займаючи позицію жорсткого захисту державного іміджу. Під час твітів англійською мовою повідомлення спрямовані на західну аудиторію, подібно до ферм тролів у Росії, які сіють розбрат. Читачеві, який нічого не підозрює вони можуть здатися патріотичними громадянами, які діють незалежно, але часто вони виконують вказівки китайської влади (By Krassi Twigg & Kerry Allen, 2021).

Вони посилюють прокитайські наративи, подібні до тих, які просувають представники китайської держави та державні ЗМІ. Значна частина контенту, яким ділиться мережа, зосереджена на США і, зокрема, на суперечливих питаннях, таких як закони про зброю та расова політика (Carmichael, 2021),

Європейський політикум почав усвідомлювати потенційні загрози, пов'язані із соціальними мережами, особливо китайськими. Так, Європейська комісія ухвалила рішення про обмеження використання TikTok Inc. серед своїх співробітників через

побоювання щодо безпеки даних, які збирає додаток. Працівникам було наказано видалити TikTok з мобільних телефонів і корпоративних пристроїв, включаючи особисті пристрої, якщо ті використовуються для виконання службових завдань. У заяві Європейської комісії зазначається, що ця міра спрямована на захист організації від кіберзагроз та можливих кібератак, які можуть вплинути на корпоративне середовище. У відповідь представник TikTok висловив незгоду з рішенням, наголосивши на його хибності та невідповідності. «Ми здивовані, що Комісія не зв'язалася з нами безпосередньо і не запропонувала жодних пояснень – ми попросили про зустріч, щоб розставити всі крапки над «і» щодо того, як ми захищаємо дані 125 мільйонів людей у ЄС, які щомісяця заходять у TikTok».

TikTok також повідомив про створення трьох центрів обробки даних у Європі для локального збереження інформації, зменшення доступу співробітників до даних і мінімізації потоків інформації за межами регіону. Комісар ЄС з питань бюджету Йоханнес Хан, який керує департаментом, що ухвалив це рішення, зазначив, що наразі прямих загроз від TikTok немає, проте комісія активно моніторить потенційні ризики (Deutsch & Valero, 2023).

Маючи обмежений успіх в економічній та інформаційній сфері, Китай все більше надає пріоритет м'якій силі, включаючи культуру, освіту та міжлюдські обміни. Інститути Конфуція (KI) зараз присутні в кожній країні 14+1 і часто є центром вивчення китайської культури та мови. Ці програми, що фінансуються і підтримуються КПК, неодноразово стикалися зі звинуваченнями в тому, що вони викладають офіційну позицію КПК, спотворюють сучасну китайську історію і забороняють обговорення таких делікатних питань, як Тайвань, Тибет і події на площі Тяньаньмень 1989 р.

Одним з інструментів детермінації Китаєм політичного середовища в країнах Європи є китайська діаспора. І хоча вона на сьогодні в Центральній та Східній Європі все ще невелика за західними стандартами, є приклади того, як ці громади експлуатуються Пекіном з культурною та політичною метою. Наприклад, у Литві та Словаччині китайська діаспора брала участь в агресивних контрдемонстраціях проти протестів правозахисників під час візитів китайських лідерів. За деякими даними, ці контрпротести проводилися в координації з місцевими посольствами (Lamond & Lucas, 2022).

Також є приклади того, як Китай демонструє приклади ефективного використання місцевих слабких сторін, таких як недосконалість державних інститутів, недостатня зрілість політичної та управлінської еліти, а також слабкість громадянського суспільства. Ці чинники китайська влада застосовує для активного формування сприятливого порядку денного, який відповідає інтересам правлячої еліти КНР, у країнах Південно-Східної, Центральної та Східної Європи. Слабкість громадянського суспільства, вплив олігархії, а також контроль над ЗМІ та неурядовими організаціями створюють сприятливі умови для Китаю з метою розширення спектра механізмів впливу на формування внутрішньої та зовнішньої політики відповідних держав.

Відсутність об'єктивних репортажів про Китай особливо гостро відчувається в Угорщині, де провладні олігархи, які часто заробляли свої статки на фондах ЄС, об'єднали сотні ЗМІ в рамках т. зв. Центральноєвропейського фонду преси та медіа (Central European Press and Media Foundation), організації, контрольованої урядом Угорщини. Це дозволяє уряду контролювати приблизно 90% потоку інформації в країні, особливо в сільській місцевості, де доступ до Інтернету обмежений. Замість того, щоб вихвалити сам Китай, ці ЗМІ схильні наголошувати на важливості міцних двосторонніх економічних і політичних зв'язків між двома країнами. З огляду на потребу уряду В. Орбана продемонструвати власним громадянам, що Будапешт має політичні альтернативи ЄС, просування позитивного ставлення до Китаю та «продаж» міцності угорсько-китайських відносин є вітриною альтернативного шляху розвитку і додатковим важелем впливу на інституції ЄС щодо відстоювання позиції

нинішнього керівництва Угорщини. Уряд В. Орбана позитивно налаштований до Китаю, тому дружні до держави чи уряду ЗМІ, як правило, уникають висвітлення суперечливих питань, які можуть викликати роздратування Пекіна. Як наслідок, Китай, вочевидь, не має гострої потреби у впливі на ЗМІ в Угорщині.

У Греції, яка має яскравий медіаландшафт, Китай не контролює жодних ЗМІ. Однак Китай прагне опосередковано контролювати місцеві ЗМІ та впливати на них через угоди про співпрацю з національними інформаційними агентствами, а також через активне використання посольством соціальних мереж (Brattberg et al., 2021). У Румунії китайське посольство здійснює комунікаційну діяльність, оприлюднюючи статті та інтерв'ю в одному з провідних бізнес-видань, з яким має тривалі партнерські стосунки. Проте очевидно, що Китай не виявляє значних зусиль для активного формування громадської думки серед румунського населення. У Грузії підтримка дій китайського уряду час від часу знаходить відображення у провладних медіа, однак свідчень про систематичну або істотну активність з боку Китаю на цьому напрямку залишається небагато. Суспільний інтерес до Китаю в обох країнах є порівняно низьким, що суттєво обмежує можливості Пекіна впливати на громадське сприйняття через місцеві ЗМІ.

Нарешті, Китай має такі ініціативи, як Інститути Конфуція та академічні партнерства у всіх чотирьох країнах, але це, як правило, досить дрібномасштабні операції з обмеженим впливом. Одним із головних винятків є заплановане будівництво кампусу університету Фудань в Угорщині, яке, якщо воно буде завершено, стане серйозним оновленням присутності м'якої сили Китаю в той час, коли академічна свобода в країні занепадає. Це також стане сходинкою в спробі Китаю стати провідним міжнародним гравцем у сфері вищої освіти, поставивши Китай у пряму конкуренцію з провідними університетами США та Європи. Угорський журналіст-розслідувач Саболч Панї зазначає: «Політика Віктора Орбана не просто відчиняє ворота східному капіталу – вона може зробити країну просто-таки троянським конем КНР в Євросоюзі» (Panu, 2021). На думку С. Панї: «Найбільш очевидне вираження велетенського сліду Китаю в Угорщині – це запланований новий будапештський підрозділ шанхайського університету Фудань» (Panu, 2021). Найбільша загроза полягає в тому, що «...університет Фудань має тісні зв'язки зі спецслужбами Китаю. Він не тільки співпрацює з китайською розвідкою, а й сам відкрив шпигунську школу» (Moore, 2011).

Російська агресія проти України ще більше загострила проблему взаємовідносин КНР з європейськими країнами загалом й членами ЄС зокрема. Підкреслено «нейтральна» позиція КНР і уникнення керівництвом Піднебесної прямого засудження агресивних дій Росії, пропагуючи при цьому свою роль у врегулюванні ситуації, все це викликає занепокоєння у Європи щодо його впливу та потенційного поглиблення економічної залежності ЄС від Китаю.

Наразі Європа змінила свою політику щодо КНР. Перебуваючи з офіційним візитом до КНР 24 липня 2025 р. Голова Європейської Комісії Урсула фон дер Ляєн на прес-конференції в Пекіні після зустрічі з китайським керівництвом підкреслила: «Підтримка Китаєм агресивної війни Росії проти України безпосередньо загрожує безпеці Європи. Позиція Китаю щодо путінської війни буде визначальним фактором для наших відносин у майбутньому» (Statement by President von der Leyen with President Costa following the EU-China Summit, 2025).

Позицію Китаю яскраво демонструвала відсутність китайських представників на цій прес-конференції, як і будь-яких китайських заяв з цього питання за підсумками саміту. Сам же саміт був скорочений китайською стороною до одного дня замість запланованих двох. Фактично відносини між Європейським Союзом і Китаєм сягнули свого мінімуму в рік їхнього 50-річчя. Риторика Європейського Союзу стала більш жорсткою щодо КНР. «З поглибленням нашої співпраці зростали й дисбаланси. Ми досягли точки перегину», – сказала Урсула фон дер Ляєн лідеру КНР Сі Цзіньпіну під час зустрічі у Великому залі народних зборів. Вона наголосила на

торгівельному дефіциті, що зростає ЄС з Китаєм, який минулого року досяг історичних 305,8 млрд. євро (Chen et al., 2025).

Реакція офіційного Пекіна на зміну позиції ЄС була абсолютно нейтральною, що засвідчило прагнення КНР дотримуватись тієї стратегії поведінки на міжнародній арені яка була і в попередній час. Китаєзнавиця А. Бахульська з Європейської ради з міжнародних відносин зазначає: «Китай упевнений, що розбіжності всередині ЄС не дозволять йому виступити єдиним фронтом. У Китаї Європу вважають слабкою та роздробленою, позбавленою політичного лідерства та рішучості. Тому, Пекін діє за схемою «розділяй і володарюй» й воліє вести справи з державами-членами ЄС на двосторонній основі» (Kalmykov, 2025).

Експерт американського аналітичного центру з питань державної політики Німецького фонду Маршалла Сполучених Штатів (GMF) Е. Смолл, аналізуючи стан відносин, що наразі склався між ЄС та КНР, зазначає: «Китай, очевидно, розцінив успіх на торгівельних переговорах з США як новий важіль впливу на Європу. Якщо навіть США так швидко здалися, чому б не натиснути на всіх інших?» (Kalmykov, 2025).

Висновок. Отже, швидке глобальне піднесення Китаю створило нові виклики: операції стратегічного впливу Китаю все частіше спрямовані на Європейський Союз, особливо на країни Центрально-Східної Європи, які входять до формули регіонального співробітництва Китаю «16+1» (пізніше 14+1). Пекін розглядає цей регіон як важливий плацдарм для своєї подальшої економічної експансії в Європі. Китай використовує вразливість демократичних інституцій здійснюючи економічний, політичний вплив, активно використовуючи при цьому інструменти «м'якої сили». Антизахідні нарративи залишаються одним із ключових елементів пропагандистської стратегії Китаю. Китай і КПК, часто висувають негативні нарративи щодо демократичних країн. Використання Китаєм антизахідних нарративів найбільш виражене в тих країнах, де сильніші проамериканські та проєвропейські настрої. КПК успішно знизилася градус критики Європейського Союзу Китаю, пов'язаної з пандемією COVID-19. Китай давно усвідомив небезпеку соціальних мереж, тому успішно використовує цей інструмент проти європейських країн, у зв'язку з чим, останніми було прийнято ряд ініціатив задля запобігання китайському впливу.

Війна, розв'язана Росією проти України, стала каталізатором перегляду фундаментальних принципів постбіполярного міжнародного порядку, поставивши під сумнів можливість універсалістських цінностей виступати базисом глобальної системи. У світлі цього, потенційна роль Китаю в процесі врегулювання наймасштабнішого конфлікту в Європі з часів Другої світової війни може сигналізувати про формування нового типу міжнародної системи. Її основою можуть стати ситуативні союзи, скеровані на протидію стратегічним амбіціям великих держав. У певному сенсі це може нагадувати реінкарнацію системи «європейського концерту», але із залученням позарегіональних великих країн. Формування принципів функціонування подібної моделі буде залежати від балансу потенціалів ключових «балансирів» системи, а також від їх здатності оперативно адаптуватися до зміни силового ландшафту, одночасно забезпечуючи стабільність та збалансованість усієї структури.

REFERENCES

- Annual Report on the activities of Latvian State Security Service (VDD) in 2020.* (2021, March). Riga: Latvian State Security Service. Retrieved from <https://lss.ac/SAMD3Q>
- Brattberg, E., Le Corre, P., Stronski, P. & de Waal, T.** (2021, October 13). China's Influence in Southeastern Central, and Eastern Europe: Vulnerabilities and Resilience in Four Countries – CELIS Institute – Investment Screening | National Security | Competitiveness. *CELIS Institute*. Retrieved from <https://lss.ac/ZOp2yd>
- Carmichael, B.F.** (2021, August 4). How a fake network pushes pro-China propaganda. *BBC Home*

- *Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio*. Retrieved from <https://lss.ac/VzVTzh>
- Chen, L., Lee, L. & Chen, X.** (2025, July 24). Chen Xiuhao. EU-China ties at «inflection point», von der Leyen says after tense Beijing summit. *Reuters*. Retrieved from <https://lss.ac/qCzq72>
- Deutsch, J. & Valero, J.** (2023, February 23). European Commission Blocks Staff From Using TikTok. *Bloomberg*. Retrieved from <https://lss.ac/BIWEtN>
- Frolova, O. & Bondarenko, A.** (2024). Analysis of china's information policy. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*, 8, 108-120. DOI: <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2024.08.108> // **Фролова, О. & Бондаренко, А.** (2024). Аналіз інформаційної політики Китаю. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI*, 8, 108-120. DOI: <https://doi.org/10.26693/ahpsxxi2024.08.108>
- Ha, M. & Cho, A.** (2020, April 30). China's Coronavirus Disinformation Campaigns Are Integral to Its Global Information Warfare Strategy. *Foundation for Defense of Democracies*. Retrieved from <https://lss.ac/Cznn7V>
- Kalmykov, O.** (2025, July 26). How Europe and China Feuded Over Putin and Trump, and Why They Failed to Make Up Again – BBC News Ukraine. *BBC News Ukraine*. Retrieved from <https://lss.ac/VO4FBO> // **Калмыков, О.** (2025, 26 липня). Як Європа та Китай посварилися через Путіна і Трампа, та чому їм знову не вдалося помиритися – BBC News Україна. *BBC News Україна*. Retrieved from <https://lss.ac/VO4FBO>
- Копійка, М.В.** (2020a). «Sharp power» in China's information security strategy. *International relations, public communications and regional studies*, 1, 68-80. // **Копійка, М.В.** (2020). «Гостра сила» в стратегії інформаційної безпеки Китаю. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*, 1, 68-80.
- Копійка, М.В.** (2020b). Modernization of the policy of international organizations in the field of information security. *Political life*, 1, 102-109. // **Копійка, М.В.** (2020). Модернізація політики міжнародних організацій у сфері інформаційної безпеки. *Політичне життя*, 1, 102-109.
- Krassi, T. & Kerry, A.** (2021, 12 March). The disinformation tactics used by China. *BBC Home – Breaking News, World News, US News, Sports, Business, Innovation, Climate, Culture, Travel, Video & Audio*. Retrieved from <https://lss.ac/tIVVSp>
- Kuchmiy, O.P.** (2011). Strategy of the information economy of the People Republic of China. *Actual problems of international relations*, 103 (I), 85-93. // **Кучмії, О.П.** (2011). Стратегія інформаційної економіки КНР. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 103 (I), 85-93.
- Lamond, J. & Lucas, E.** (2022, September 21). Getting Ahead of the Curve: Chinese Influence in Central and Eastern Europe. *CEPA*. Retrieved from <https://lss.ac/4duGT6>
- Moore, M.** (2011, June 24). China opens string of spy schools. *The Telegraph*. Retrieved from <https://lss.ac/TvgVtz>
- Panyi, S.** (2021, April 9). Hungary Could Turn Into China's Trojan horse in Europe. *Balkan Insight*. Retrieved from <https://lss.ac/DOSvj2>
- Raska, M.** (2015, December 18). China and the "Three Warfares". *The Diplomat*. Retrieved from <https://lss.ac/IRzmXg>
- Statement by President von der Leyen with President Costa following the EU-China Summit (2025, July 24). *European Commission*. Retrieved from <https://lss.ac/aAtUoI>
- Stepanyshyn, R. & Hraban, I.** (2024). Information Policy of the People's Republic of China in the Conditions of the Russian-Ukrainian War. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: International Relations*, 1 (58), 73-78. // **Степанишин, Р. & Храбан, І.** (2024). Інформаційна політика Китайської Народної Республіки в умовах російсько-української війни. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Міжнародні відносини*, 1 (58), 73-78.
- Venidiktov, S.** (2020). China media system: internal control and external autonomy. *Bulletin of the Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Audiovisual Art and Production*, 3 (2), 229-236. // **Венідіктов, С.** (2020). Медіасистема Китаю: внутрішній контроль та зовнішня автономія. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво*, 3 (2), 229-236.
- Ventre, D.** (2010, May 18). China's Strategy for Information Warfare: A Focus on Energy. *Journal of*

Energy Security. Retrieved from <https://lss.ac/Hq9Bhi>

Vinnikova, N. (2022). China as a global digital empire. *Politicus*, 1, 128-130. // **Вінникова, Н.** (2022). Китай як глобальна цифрова імперія. *Політикус*, 1, 128-130.

Weidenfeld, J., Mareike, O., Poggetti, L. & Shi-Kupfer, K. (2018, February 2). Authoritarian advance: Responding to China's growing political influence in Europe. *Merics*. Retrieved from <https://surli.cc/fezael>

Received 1st 29.09.2025

Accepted 17.10.2025

Publication 22.01.2026

УДК (UDC) 327.ACEAH
DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11.099

47TH ASEAN SUMMIT: INCLUSIVITY AND SUSTAINABILITY IN THE CHANGING SECURITY ENVIRONMENT OF THE INDO-PACIFIC REGION

Iryna Krupenya,

e-mail: 24tokiss@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3336-974X>

*Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko,
Ukraine 4000, Sumy, Romenska st., 87*

Abstract

The article analyses the decisions and agreements adopted at the 47th ASEAN Summit. It is stated that ASEAN has become an important platform for shaping a new global economy, addressing regional security issues, and establishing new rules for international cooperation. It is established that the capital of Malaysia brought together heads of state, diplomats, and experts from around the world for three days, putting into practice its main foreign policy priorities: multilateral regional cooperation in the ASEAN format, stimulating economic relations with countries in the Southeast Asian subregion, and establishing pragmatic relations with major powers, in particular with China and the United States.

It is emphasized that US President Donald Trump arrived at the 47th ASEAN Summit. This is the first visit by a US president in the last decade, and it is a demonstration of the US returning to an active role in Asia at the highest level. It is established that for the tenth Prime Minister of Malaysia, Anwar Ibrahim, this was also the first meeting with a US president since taking office in November 2022. He had not previously held meetings with senior US officials, unlike his predecessors, in particular Najib Razak and Mahathir Mohamad. For comparison, Anwar Ibrahim visited China twice in 2023 and all his visits to China ended with several memorandums of understanding for billions of dollars in investments. And in 2024, the countries celebrated the 50th Anniversary of diplomatic relations between Malaysia and China.

It was noted that a number of agreements were concluded on the sidelines of the 47th ASEAN Summit between the United States and four countries in the Southeast Asian subregion – Thailand, Cambodia, Malaysia, and Vietnam, which provide for the removal of trade barriers and the provision of market access benefits for American goods, as well as commitments in the areas of digital trade, services, investment, labor protection, and the environment.

It is established that the 47th ASEAN Summit saw the first regional expansion in the last 26 years and the signing of the Declaration on the admission of Timor-Leste to ASEAN as the 11th member. The territorial dispute between Thailand and Cambodia, which has been going on for over a century, is investigated. The peacemaking steps of Malaysia and the United States at the 47th ASEAN Summit, which resulted in the signing of a historic peace agreement on a ceasefire between Thailand and Cambodia, are analyzed. It is stated that the model of Malaysian mediation in resolving the dispute between Thailand and Cambodia confirms that Kuala Lumpur can become an ally in humanitarian and security initiatives for Ukraine in Asia.

It is recommended that Ukrainian experts should follow events in the SEA subregion in order to be at the center of Asian integration and, if possible, offer Ukrainian solutions in the fields of trade, digital technologies, education, agriculture, energy, diplomacy, and peacekeeping.

Keywords: ASEAN, diplomacy, Indo-Pacific region, foreign policy, Malaysia, Southeast Asia (SEA), pragmatism, Ukraine

47-Й САМІТ АСЕАН: ІНКЛЮЗИВНІСТЬ І СТАЛИЙ РОЗВИТОК НА ТЛІ МІНЛИВОГО БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА В ІНДО-ТИХООКЕАНСЬКОМУ РЕГІОНІ

Ірина Крупеня,

e-mail: 24tokiss@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3336-974X>

*Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка,
Україна, 4000, Суми, вул. Роменська, 87*

Анотація

У статті проаналізовано рішення та домовленості, ухвалені на 47-му саміті АСЕАН. Констатовано, що АСЕАН стала важливою платформою для формування нової глобальної економіки, вирішення питань регіональної безпеки та встановлення нових правил міжнародної співпраці. Встановлено, що столиця Малайзії на три дні об'єднала глав держав, дипломатів та експертів з усього світу, реалізуючи на практиці основні зовнішньополітичні пріоритети: багатосторонню регіональну співпрацю у форматі АСЕАН, стимулювання економічних відносин з країнами субрегіону Південно-Східної Азії і налагодження прагматичних відносин з великими державами, зокрема з КНР та США.

Акцентовано, що на 47-й саміт АСЕАН прибув президент США Дональд Трамп. Це перший візит американського президента за останнє десятиліття, і він є демонстрацією повернення США до активної ролі в Азії на найвищому рівні. Встановлено, що для десятого Прем'єр-міністра Малайзії Анвара Ібрагіма це також була перша зустріч з американським президентом з моменту вступу на посаду в листопаді 2022 р. Він не проводив раніше зустрічей із високопосадовцями США на відміну від своїх попередників, зокрема Наджиба Разака та Махатхіра Мохамеда. Для порівняння, Анвар Ібрагім у 2023 р. двічі відвідав Китай і всі його візити до Китаю завершувалися кількома меморандумами про взаєморозуміння на мільярдні інвестиції. А в 2024 р. країни відзначили 50-ту річницю дипломатичних відносин між Малайзією та Китаєм.

Констатовано укладення низки угод на полях 47-го саміту АСЕАН між США та чотирма країнами субрегіону Південно-Східної Азії – Таїландом, Камбоджею, Малайзією та В'єтнамом, які передбачають усунення торговельних бар'єрів і надання переваг у доступі до ринків американських товарів, а також зобов'язання у сфері цифрової торгівлі, послуг, інвестицій, охорони праці та навколишнього середовища.

Встановлено, що на 47-му саміті АСЕАН відбулося перше регіональне розширення за останні 26 років і підписання Декларації про прийняття Східного Тимору до складу АСЕАН як 11-го члена. Досліджено територіальну суперечку між Таїландом і Камбоджею, яка триває понад століття. Проаналізовано миротворчі кроки Малайзії та США на 47-му саміті АСЕАН за результатами яких відбулося підписання історичної мирної угоди про припинення вогню між Таїландом і Камбоджею. Констатовано, що модель малайзійського посередництва при вирішенні суперечки між Таїландом і Камбоджею підтверджує, що Куала-Лумпур може стати союзником у гуманітарних і безпекових ініціативах для України в Азії.

Рекомендовано українським експертам слідкувати за подіями в субрегіоні ПСА, для того щоб бути в центрі азійської інтеграції та при наявності шансу запропонувати українські рішення у сфері торгівлі, цифрових технологій, освіти, сільському господарстві, енергетиці, дипломатії та миротворчості.

Ключові слова: АСЕАН, дипломатія, зовнішня політика, Індо-Тихоокеанський регіон, Малайзія, Південно-Східна Азія (ПСА), прагматизм, Україна

Постановка проблеми. 26 жовтня 2025 р. у Куала-Лумпурі, столиці Малайзії, відбувся 47-й саміт АСЕАН, який перетворив столицю на справжній епіцентр глобальної політики (47th ASEAN..., 2025). Це була справді визначна подія, яка тривала три дні і об'єднала глав держав, дипломатів та експертів з усього світу. Окрім основних лідерів азійського регіону – прем'єр-міністра Китаю Лі Цяна, прем'єр-міністра Японії Санае Такаїчі, президента Південної Кореї Лі Чже Мйона, керівників Австралії, Нової Зеландії та Індії, Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй Антоніу Гутерреша, лідерів багатьох міжнародних та регіональних організацій – до Малайзії прибув і президент США Дональд Трамп. Це перший візит американського президента за останнє десятиліття, і він є важливим сигналом дипломатичного посилення та демонстрацією повернення США до активної ролі в Азії на найвищому рівні (47th ASEAN Summit Showcases..., 2025).

З 2008 р., після набуття чинності Хартії АСЕАН, саміти такого рівня стали проходити двічі на рік. Зустрічі глав держав присвячені економічному, політичному, безпековому й соціально-культурному розвитку країн АСЕАН. Водночас, саміти супроводжуються зустрічами з регіональними партнерами, такими як США, Китай та країни ЄС, тому 47-й саміт АСЕАН не був винятком (ASEAN Summit..., 2025).

Цьогорічне малайзійське головування в АСЕАН проходило під гаслом «Інклюзивність та сталий розвиток». Організація та проведення в Малайзії 47-го саміту АСЕАН черговий раз підтвердили статус країни як одного з лідерів у субрегіоні Південно-Східної Азії та гідного господаря міжнародних подій найвищого рівня, а також пріоритетність регіонального вектора зовнішньої політики на ряду з прагматичними відносинами з великими державами, зокрема з КНР та США. Для міжнародної спільноти – чіткий сигнал, що АСЕАН є ключовим гравцем у формуванні глобального порядку денного (ASEAN-Malaysia Chairmanship..., 2025).

Актуальність дослідження подій в Індо-Тихоокеанському регіоні українськими дослідниками обумовлена прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про приєднання України до Договору про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії» (On Ukraine's accession to the Treaty., 2023), який набрав чинності 13 січня 2024 р.; документом Міністерства закордонних справ України «Україна-АСЕАН: бачення співробітництва» (Sokur, Hrokh & Babenko, 2024), який окреслює поточний стан і перспективи розвитку відносин України та АСЕАН у сферах продовольства та сільського господарства, цифровізації, торгівлі, енергетики, попередження надзвичайних ситуацій, розмінювання, соціально-культурного співробітництва; позицією керівництва держави, яка була озвучена Президентом України на нараді керівників закордонних дипломатичних установ 19 серпня 2024 р. В. Зеленський наголосив, що весь азійський простір і регіон Тихого океану зараз є одним із тих центрів подій, де вирішується, якими будуть наступні десятиліття. Україна посилюватиме дипломатичну присутність в Азії, оскільки має свій погляд на глобальний розвиток, і це повинен бути виключно мирний розвиток у межах системи світового порядку, заснованого на правилах (Our Collective Efforts..., 2024).

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Ця проблематика скромно представлена в Україні науковими розвідками, коментарями політиків і висвітленням у ЗМІ із-за віддаленості регіону. В українському дослідницькому осередку зовнішню політику Малайзії та її еволюцію досліджувала І. Крупеня (Krupenya, 2022; 2023; 2025), І. Лоссовський (Lossovskiy, 2010; 2019; 2023). Причини утворення й етапи розвитку АСЕАН, її місце в сучасних інтеграційних процесах в Східній Азії досліджувала Н. Городня (Hogodnia, 2010). Концепції та процеси азійсько-тихоокеанської інтеграції в контексті інституціонального розвитку АСЕАН і АТЕС, східноазійську інтеграцію в контексті регіональної безпеки висвітлював С. Шергін (Shergin, 2016; 2024).

Серед вітчизняних дослідників, які розглядали правові аспекти економічної дипломатії України в регіоні ПСА, сучасні інтеграційні та безпекові проблеми Східної і Південно-Східної Азії, варто відзначити праці С. Авер'янова (Averianov, 2020),

Д. Дейнеки (Deineko, 2022), М. Комарницького (Komarnytskyu, 2016), Є. Припіка (Prypik, 2022), І. Холода (Holod, 2016), О. Шевчука (Shevchuk, 2010). Особливо варто відзначити медійну та експертну активність колишнього Посла України в Японії Сергія Корсунського (Korsunskyi, 2023).

Метою дослідження є аналіз рішення та домовленості, ухвалені на 47-му саміті АСЕАН, які можуть мати далекосяжний вплив не лише на Індо-Тихоокеанський регіон, а й на весь світ на тлі мінливого безпекового середовища.

Методи та прийоми дослідження. Теоретико-методологічною основою слугують принципи системності, різноманітності, інформативності, історизму, об'єктивності, детермінованості, які при застосуванні дискурсивного аналізу дозволяють проаналізувати рішення та домовленості ухвалені на 47-му саміті АСЕАН.

Дослідження базується також на сукупності загальнонаукових і спеціальних наукових методів, які мають застосування в науці: аналогія, контент-аналіз, івент-аналіз, моделювання, дедукція, класифікація, порівняння, прогнозування, структуризація, системність, тощо.

Виклад основного матеріалу. Голова АСЕАН 2025 р. – Прем'єр-міністр Малайзії Анвар Ібрагім, відкрив 26 жовтня 47-й саміт АСЕАН та пов'язані з ним заходи, які тривали протягом трьох днів у Куала-Лумпурі. Анвар Ібрагім у своїй промові під час відкриття саміту підкреслив, що головування в АСЕАН цього року відбувається у вирішальний момент, коли країни-члени АСЕАН стикаються з регіональними викликами, геополітичною невизначеністю та зростаючою гео економічною фрагментацією. Задля зміцнення економік, посилення торговельних відносин, збільшення інвестиції «ми відновили діалог, навели нові мости і довели, що механізм АСЕАН, коли ним керують терпіння і розум, як і раніше працює». Підтвердженням цьому є оновлена угода АСЕАН про торгівлю товарами (ASEAN Trade in Goods Agreement – далі АТІГА), яка є вирішальним кроком уперед до створення єдиного ринку АСЕАН.

Стійкість АСЕАН, на думку Анвара Ібрагіма, ґрунтується на відкритості, вільному русі торгівлі, капіталу та людей. Підписання Зони вільної торгівлі між АСЕАН і Китаєм 28 жовтня ознаменувало новий розділ у партнерстві, демонструючи спільну відданість справедливій торгівлі, цифровій трансформації та сталому розвитку енергетики (47th ASEAN Summit (PLENARY)..., 2025).

Важливим історичним результатом 47-го саміту АСЕАН стало підписання Декларації про прийняття Східного Тимору до складу АСЕАН як 11-го члена. Це перше регіональне розширення за останні 26 років, що символізує єдність та трансформацію блоку. Ця історична подія стала завершенням багаторічного процесу, який тривав з 2011 р. Саме в цей рік Східний Тимор подав заявку на вступ до АСЕАН. З прийняттям Східного Тимору як 11-го члена, АСЕАН розширює свій простір розвитку, що є не лише віхою в географічному розширенні, але й має глибоке стратегічне значення, демонструючи життєздатність, привабливість та інклюзивність АСЕАН (Goldsmith, 2025).

Окремо варто нагадати, що АСЕАН було засновано п'ятьма державами Південно-Східної Азії – Індонезією, Малайзією, Сінгапуром, Таїландом, Філіппінами підписанням Декларації АСЕАН в Бангкоку (Таїланд) 8 серпня 1967 р. В січні 1984 р. до АСЕАН приєднався Бруней, липні 1995 р. – В'єтнам, липні 1997 р. – Лаос і М'янма, квітні 1999 р. – Камбоджа (Horodnia, 2010: 7).

За посередництва Малайзії та США на 47-му саміті АСЕАН відбулося підписання історичної мирної угоди про припинення вогню між Таїландом і Камбоджею (Goldsmith, 2025). Прем'єр-міністр Камбоджі Хун Манет і прем'єр-міністр Таїланду Анутін Чарнвіракул в присутності Дональда Трампа і прем'єр-міністра Малайзії Анвара Ібрагіма, підписали угоду під час церемонії на сцені на тлі напису «доставляючи мир».

Підписання мирної угоди було необхідним миротворчим кроком, щоб зняти прикордонні напруження між Таїландом та Камбоджею, які переросли в

п'ятиденний конфлікт у липні 2025 р., в результаті якого загинули десятки цивільних осіб і сотні тисяч людей були змушені покинути свої домівки. Ця угода мала покласти край збройному конфлікту через спірну ділянку кордону та розташовані там храми, важливі місця поклоніння для вірян з обох сторін (Hlushchenko, 2025).

Через два тижні після підписання мирної угоди про припинення вогню миротворчі зусилля США та Малайзії себе не виправдали. Таїланд призупинив дію розширеної «мирної угоди» із Камбоджею щодо спірного кордону. Своє рішення представник уряду Таїланду обґрунтував інцидентом, під час якого тайські солдати дістали поранення через вибух міни біля камбоджійського кордону в провінції Сісакет (Safronov, 2025).

Територіальна суперечка між Таїландом та Камбоджею триває понад століття – з тих часів, коли після закінчення французького колоніального правління в Камбоджі почали встановлювати кордони (Head & Ng, 2025). Суперечка стосується гір Дангрек, де розташовано кілька древніх храмів індуїстів, серед яких і храмовий комплекс Преахвіхеа. У 1962 р. Міжнародний суд ООН у Гаазі ухвалив рішення, за яким Преахвіхеа належить Камбоджі, але територія навколо нього залишилася спірною.

За цей час було кілька загострень конфлікту. У 1979 р. тайська армія, намагаючись витіснити з території королівства камбоджійських біженців, які залишили країну під час камбоджійсько-в'єтнамського конфлікту, відкрила по них вогонь. У результаті, майже тисяча камбоджійців загинула.

Напруження різко зросло 2008 р., коли Камбоджа спробувала внести комплекс Преахвіхеа 11 ст., розташований у спірній зоні, до списку об'єктів спадщини ЮНЕСКО. Таїланд розцінив це як провокацію. Група тайських громадян спробувала проникнути на територію храмового комплексу та проголосити над ним суверенітет Таїланду. Їх заарештували і незабаром відпустили, але Таїланд ввів війська на територію Камбоджі. Протягом жовтня 2008 р. сталося кілька бойових зіткнень, під час яких двоє камбоджійських солдатів загинули. Врегулювання було досягнуто за участю Китаю, на зустрічі у Пекіні сторони підписали угоду про уникнення військового протистояння.

Протягом 2009-2011 рр. відбувалися знову сутички на кордоні із людськими втратами. За рішенням Міжнародного суду ООН, до якого звернулася Камбоджа, обидві сторони мали відвести війська зі спірного району. У 2013 р. суд постановив, що Камбоджі належить не лише комплекс Преахвіхеа, але й територія навколо нього. Таїланд підкорився рішенням суду.

Наступне загострення розпочалося навесні 2025 р., коли тайська армія встановила біля храму Та Моан Нхом, розташованого на тайській території, загородження з колючого дроту, не пустивши туди камбоджійських прочан. У відповідь камбоджійські війська обстріляли прикордонні райони Таїланду, а потім захопили Та Моан Нхом і ще кілька храмів. Таїланд звинувачував Камбоджу в ударах по цивільних об'єктах.

Події на тайсько-камбоджійському кордоні пояснюють миротворчі зусилля США та Малайзії, як господаря 47-го саміту АСЕАН, задля підтримання миру та стабільності в субрегіоні Південно-Східної Азії на виконання Договору про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії від 1976 р. Але конфлікт все ж таки не можна вважати остаточно врегульованим (Safronov, 2025).

Під час 47-го саміту АСЕАН Сполучені Штати уклали низку угод із чотирма країнами субрегіону Південно-Східної Азії – Таїландом, Камбоджею, Малайзією та В'єтнамом. За угодами, США збережуть тарифну ставку на рівні 19% для експорту з Таїланду, Камбоджі, Малайзії, при цьому для деяких товарів мито буде скасоване. Також оголошено про подібну рамкову угоду з В'єтнамом, щодо якого діють 20-відсоткові тарифи на експорт до США. Угода з Малайзією передбачає надання їй значного преференційного доступу до американського ринку для експорту хімікатів, машинобудівної й електротехнічної продукції, легкових автомобілів і сільгосппродукції.

Угоди передбачають також усунення торговельних бар'єрів і надання переваг у доступі до ринків американських товарів, а також зобов'язання у сфері цифрової торгівлі, послуг, інвестицій, охорони праці та навколишнього середовища. За угодами, Таїланд придбає 80 американських літаків на суму \$18,8 млрд і закуповуватиме енергетичні товари, включно із зрідженим газом і нафтою, приблизно на \$5,4 млрд щорічно (Trump has struck deals..., 2025).

Торговий представник США Джеймсон Гріп заявив, що торговельна угода буде корисною не тільки великим корпораціям, а й малому та середньому бізнесу, зокрема в сільському господарстві, технологіях та сфері послуг. Він відзначив, що спільні інвестиції між країнами в рідкоземельні елементи та критично важливі мінерали будуть максимально прозорими та стійкими. Прем'єр-міністр Малайзії Анвар Ібрагім назвав угоду «важливою віхою», що не лише покращить двосторонні відносини, а й стане сигналом для всього субрегіону Південно-Східної Азії (Норончук, 2025).

На полях 47-го саміту АСЕАН представники США та Китаю провели новий раунд перемовин щодо делікатних торговельних питань. Учасники переговорів сконцентрувалися на ключових питаннях взаємного доступу до ринків, тарифній політиці та захисті інтелектуальної власності (China and the US..., 2025).

Висновки. На 47-му саміті АСЕАН, Малайзія черговою раз продемонструвала, що є одним із регіональних лідерів і магнітом який, притягує великих позарегіональних геополітичних гравців для вирішення питань регіональної безпеки, стійкого економічного розвитку, енергетики, цифрових технологій та встановлення нових правил міжнародної співпраці.

Країни члени АСЕАН підтвердили регіональну єдність та потужну силу на тлі наявних глобальних викликів в Індо-Тихоокеанському регіоні в питаннях регіональної безпеки: територіальні розбіжності в Південно-Китайському морі, зростання напруженості через ядерні і ракетні випробування Пхеньяна, дотримання прав людини, зміна клімату, бідність тощо. Основні досягнення 47-го саміту АСЕАН: оновлена угода АСЕАН про торгівлю товарами (ASEAN Trade in Goods Agreement); торгові угоди США–Малайзія, США–Таїланд, США–Камбоджа, США–В'єтнам; мирна угода про припинення вогню між Таїландом і Камбоджею; декларація про прийняття Східного Тимору до складу АСЕАН як 11-го члена; продовження діалогу США–Китай щодо делікатних торговельних питань.

Не дивлячись на географічну віддаленість країн АСЕАН, експерти з України слідкують за подіями в субрегіоні ПСА, для того щоб бути в центрі азійської інтеграції та при наявності шансу запропонувати українські рішення у сфері торгівлі, цифрових технологій, освіти, сільському господарстві, енергетиці, дипломатії та миротворчості. Україна має бути активним учасником цієї великої розмови. А модель малайзійсько-американського посередництва підтверджує, що Куала-Лумпур може стати союзником у гуманітарних та безпекових ініціативах для України в Азії.

Оновлена угода АСЕАН про торгівлю товарами, робить регіон надзвичайно привабливим для локалізації виробництв. Українським експортерам (агропереробка, харчові інгредієнти, металургія, IT-сервіси) варто розглядати Малайзію як хаб до всього ринку АСЕАН. Привілейований режим для електроніки та промислових товарів відкриває перспективи українсько-малайзійських проєктів у тестуванні, пакуванні напівпровідників, машинобудуванні через Малайзію – на ринок США. Акцент АСЕАН на рідкоземельних елементах створює можливості для співпраці у сфері досліджень і стандартизації. Україні варто долучитися через партнерство з Малайзією.

REFERENCES

- Averianov, S. (2020). Security aspect of ASEAN-China relations in Southeast Asia. *Bulletin of Mariupol State University. Series: History. Political Science*, 28-29, 128-137. // Авер'янов, С. (2020). Безпековий аспект відносин АСЕАН та КНР у Південно-

- Східній Азії. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, 28-29, 28-137.
- Deineko, D.** (2022). Understanding ASEAN Legal Framework of External Relations in the Context of Ukraine-ASEAN Partnership. *Legal position*, 4 (37), 125-131.
- China and the US made progress in talks in Kuala Lumpur (2025, October 26). *Politico*. Retrieved from <https://surl.li/lddcab> // Китай і США досягли прогресу на переговорах у Куала-Лумпурі (26 жовтня 2025). *Politico*. Retrieved from <https://surl.li/lddcab>
- 47th ASEAN Summit (2025, October 26). *ASEAN. Malaysia 2025*. Retrieved from <https://surl.li/gdqjxt>
- 47th ASEAN Summit Showcases Nation's Diplomatic Strength – Fahmi. (2025). *Bernama*. Retrieved from <https://surl.li/wimkdl>
- ASEAN Summit (2025). *The Association of Southeast Asian Nations*. Retrieved from <https://surl.li/kqtfwx>
- ASEAN-Malaysia Chairmanship 2025 (2025, January 16). *ASEAN. Malaysia 2025*. Retrieved from <https://surl.li/jgkwvj>
- 47th ASEAN Summit (PLENARY) Opening Remarks. (2025). *ASEAN. Malaysia 2025*. Retrieved from <https://surl.li/vcadqs>
- Goldsmith, A.** (2025, October 26). Trump oversees signing of “historic” Thailand-Cambodia “peace deal”. *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/live/cvgkw8rvznet>
- Head, J. & Ng, K.** (2025, July 24). Bloody shooting: why Thailand and Cambodia are at war. *BBC News. Ukraine*. Retrieved from <https://surl.li/aayvswz> // Хед, Дж. & Нг, К. (24 липня 2025). Кривава стрілянина: чому Таїланд і Камбоджа воюють. *BBC News Україна*. Retrieved from <https://surl.li/aayvswz>
- Hlushchenko, O.** (2025, October 26). Trump attended the signing of the peace agreement between Cambodia and Thailand. *Ukrainian truth*. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/news/2025/10/26/8004475/> // Глущенко, О. (26 жовтня 2025). Трамп взяв участь у підписанні мирної угоди між Камбоджею і Таїландом. *Українська правда*. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/news/2025/10/26/8004475/>
- Hoponchuk, O.** (2025, October 27). Trump signs deal with Malaysia, says outcome is “better than expected” *RBK-Ukraine*. Retrieved from <https://surl.li/eczjzy> // Гопончук, О. (27 жовтня 2025). Трамп підписав угоду з Малайзією і заявив, що результат “краще, ніж очікували”. *РБК-Україна*. Retrieved from <https://surl.li/eczjzy>
- Horodnia, N.** (2010). ASEAN: creation and stages of development. *Bulletin of Taras Shevchenko University of Kyiv. History*, 102, 7-10. // **Городня, Н.** (2010). АСЕАН: створення й етапи розвитку. *Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 102, 7-10.
- Holod, I.** (2016). Evolution of Integration Models in East Asia: Comparative Analysis. [Abstract of Ph.D. thesis], Mykolayiv. // **Холод І.** (2016). Еволюція інтеграційних моделей у Східній Азії: порівняльний аналіз: автореф. дис.... канд. політ. наук. Миколаїв, 2016.
- Komarnytskyu, M.** (2016). ASEAN Regional Cooperation: Progress, Prospects and Challenges. *Evropský politický a právní diskurz*, 3 (2), 59-64.
- Korsunskyi, S.** (2023). How Nations Rebuild: The East Asian Experience. Kharkiv: Publishing House: Vivat. // **Корсунський, С.** (2023). Як нації відновлюються: досвід Східної Азії. Харків: Видавництво: Vivat.
- Krupenyu, I.M.** (2022). Evolution of Malaysia's foreign policy priorities (1957-2022). *Politology bulletin*, 89, 214-231. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2022.89.214-231> // **Крупеня, І.М.** (2022). Еволюція зовнішньополітичних пріоритетів Малайзії (1957-2022). *Політологічний вісник*, 89, 214-231. DOI: <https://doi.org/10.17721/2415-881x.2022.89.214-231>
- Krupenyu, I.** (2023 a). Malaysia: main foreign policy priorities and bilateral relations between Ukraine. *Consensus*, 3, 37-50. Retrieved from <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/73> // **Крупеня, І.** (2023 а). Малайзія: основні зовнішньополітичні пріоритети та двосторонні відносини України. *Консенсус*, 3, 37-50. Retrieved from <https://konsensus.net.ua/index.php/konsensus/article/view/73>
- Krupenyu, I.M.** (2023 b). Policy of new horizons of Ukraine in the Asian direction. *Actual problems of international relations*, 155 (2), 14-23 // **Крупеня, І.М.** (2023 b). Політика нових горизонтів України на азійському напрямку. *Актуальні*

проблеми міжнародних відносин, 155 (2), 14-23.

- Krupenya, I.M.** (2025 c). Main directions of Malaysia's foreign policy and its position on the russian-ukrainian war. *Scientific yearbook "Diplomatic Ukraine"*, XXVI, 179-194. Retrieved from <https://surli.cc/hhnfgj> // **Крупеня, І.М.** (2025 c). Основні напрями зовнішньої політики Малайзії та її позиція щодо російсько-української війни. *Науковий щорічник «Україна дипломатична»*, XXVI, 179-194. Retrieved from <https://surli.cc/hhnfgj>
- Lossovskiy, I.** (2010 a). Malaysian Foreign Policy: From Colonial Dependence to Regional Leadership. *Foreign affairs*, 1, 34-37. // **Лоссовський, І.** (2010 а). Зовнішня політика Малайзії: від колоніальної залежності до регіонального лідерства. *Зовнішня справа*, 1, 34-37.
- Lossovskiy, I.** (2010 b). Malaysian Foreign Policy: From Colonial Dependence to Regional Leadership. *Foreign affairs*, 2, 10-13 // **Лоссовський, І.** (2010 b). Зовнішня політика Малайзії: від колоніальної залежності до регіонального лідерства. *Зовнішня справа*, 2, 10-13.
- Lossovskiy, I.** (2019, April 5). Some elements of strategy and prospects of Ukraine`s relations with the countries of the East Asian region. *Ukraine Analytica*. Retrieved from <https://cutt.ly/yeoUvxjf> // **Лоссовський, І.** (5 квітня 2019). Деякі елементи стратегії та перспективи відносин України з країнами східноазійського регіону. *Україна Аналітика*. Retrieved from <https://cutt.ly/yeoUvxjf>
- Lossovskiy, I.Ye. & Krupenya, I.M.** (2023). Reasons of Asian neutralism regarding the russian-Ukrainian war. *Scientific yearbook "Diplomatic Ukraine"*, XXIV, 187-203. DOI: <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2023-10> // **Лоссовський, І.Є. & Крупеня, І.М.** (2023). Причини азіатського нейтралізму щодо російсько-української війни. *Науковий щорічник «Україна дипломатична»*, XXIV, 187-203. DOI: <https://doi.org/10.37837/2707-7683-2023-10>
- On Ukraine's accession to the Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia: Law of Ukraine (2023). *Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3531-20#Text> // Про приєднання України до Договору про дружбу та співробітництво в Південно-Східній Азії: Закон України (2023). *Верховна Рада України*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3531-20#Text>
- Our Collective Efforts Determine What Weapons Are in the Hands of Our Warriors – Speech by the President at the Meeting of Heads of Ukraine's Foreign Diplomatic Missions «Wartime Diplomacy: Resilience, Weapons, Victory». (2024, August 19). *President of Ukraine. Official website*. Retrieved from <https://surl.li/gkagie> // Від нашої спільної роботи залежить, яка зброя в руках у наших воїнів – виступ Президента на нараді керівників закордонних дипломатичних установ України «Воєнна дипломатія: стійкість, зброя, перемога» (19 серпня 2024). *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. Retrieved from <https://surl.li/gkagie>
- Prypik, Ye.** (2022). The position of ASEAN member states regarding Russian aggression in Ukraine and its economic consequences for the countries of the region. *The State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine»*. Retrieved from <https://cutt.ly/TeoUvYlg> // **Припик, Є.** (2022). Позиція держав-членів АСЕАН щодо російської агресії в Україні та її економічних наслідків для країн регіону. *ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»*. Retrieved from <https://cutt.ly/TeoUvYlg>
- Safronov, T.** (2025, November 11). Thailand suspends peace process with Cambodia after military mine blast *MILITARNYI*. Retrieved from <https://surl.li/qxooqr> // **Сафронов, Т.** (11 листопада 2025). Таїланд зупиняє мирний процес із Камбоджею після підриву військових на міні. *MILITARNYI*. Retrieved from <https://surl.li/qxooqr>
- “Seven wars in seven months”. What wars did Trump actually stop? (2025, October 4). *stopfake.org*. Retrieved from <https://surl.li/qwsgtp> // «Сім воєн за сім місяців». Які війни насправді зупинив Трамп. (4 жовтня 2025). *stopfake.org*. Retrieved from <https://surl.li/qwsgtp>
- Shergin, S.** (2016). Asia-Pacific Regionalism in the International Contemporary Realities. In: *The historical development of the global periphery as a factor in the transformation of the modern world system: a collection of scientific works*, 31-53. Retrieved from <https://surl.li/ighqzi> // **Шергін, С.** (2016). Азійсько-тихоокеанський регіоналізм у сучасних міжнародних реаліях. *Історичний розвиток глобальної периферії як*

чинник трансформації сучасної світосистеми: збірник наукових праць, 31-53.
Retrieved from <https://surl.li/ighqzi>

- Shergin, S.** (2024). East Asia Integration and Regional Security. *Problems of World History: Scientific Journal*, 2 (26). 123-136. DOI: <http://doi.org/10.46869/2707-6776-2024-26-7> // **Шергін, С.** (2016). Східноазійська інтеграція та регіональна безпека. *Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал*, 2 (26), 123-136. DOI: <http://doi.org/10.46869/2707-6776-2024-26-7>
- Shevchuk, O.** (2010). *Security system of the Asia-Pacific region: factors of formation and development trends: monograph*. Mykolaiv: Petro Mohyla Black Sea State University. // **Шевчук, О.** (2010). *Система безпеки Азійсько-Тихоокеанського регіону: фактори формування та тенденції розвитку: монографія*. Миколаїв: Чорноморський державний імені Петра Могили.
- Sokur, S., Hrokh, Yu. & Babenko, K.** (2024). *Ukraine-ASEAN: vision of cooperation*. Kyiv: Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. Retrieved from <https://surl.li/buaxhb>
- Trump has struck deals with four Southeast Asian countries on trade and critical minerals. (2025). *Ukrinform*. Retrieved from <https://surl.li/ojheup> // Трамп уклав угоди з чотирма країнами Південно-Східної Азії щодо торгівлі та критичних мінералів. (2025). *Укрінформ*. Retrieved from <https://surl.li/ojheup>

Received 1st 14.11.2025

Accepted 09.12.2025

Publication 22.01.2026

УДК (UDC) 327.5 (569.1)

DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11.108

THE FORMATION OF THE “PRO-CHINESE AXIS” AS THE MAIN CONSEQUENCE OF THE SYRIAN CRISIS

Mykyta Shpanko,

e-mail: nikitashpanko2020@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3816-5284>

*Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ukraine, 04119, Kyiv, Yuri Ilyenko Street, 36/1*

Abstract

The civil war in Syria has caused a change in the global balance of power, a number of geopolitical transformations and the formation of new alliances. The consequences of the Syrian crisis go far beyond the Middle East. Syria became the beginning of a global geopolitical confrontation for a new international order. In opposition to the USA, a «pro-Chinese axis» was formed. The article examines in detail how the local conflict in Syria transformed the global international system.

The basis of the “pro-Chinese axis” was the Russian-Chinese alliance. The next element of this axis was Iran. Moscow and Beijing’s support for the pro-Iranian regime of B. Assad contributed to the improvement of both Russian-Iranian and Chinese-Iranian relations.

The conflict in Syria became a strategic bridgehead on which the Moscow-Tehran-Damascus axis merged with the Beijing-Tehran-Damascus axis, forming the global geopolitical “pro-Chinese axis” Beijing-Moscow-Tehran-Damascus.

Having formed a network of “vassals” around itself, China went on the offensive. After the Syrian crisis, Beijing became not only an economic competitor, but also a military-political opponent of the United States. The search for consensus with the international community receded into the background. The priority in China’s strategy became supporting its “vassals” as a tool for building a new international order.

During the research, three scientific approaches were combined: political realism, constructivism, and a systemic approach. It has been proven that under the influence of the Syrian crisis, the US lost its status as a “global policeman”, and the “axis of evil” transformed into a “pro-Chinese axis” aimed at overthrowing the American-centric world. The defeat in Syria prompted the United States to revise its National Security Strategy. The main threat to US national interests was not international terrorism, but the expansion of the PRC and the Russian Federation. The change in the global balance of power during the Syrian war caused the evolution of the doctrinal foundations of American foreign policy. There was a transition from the doctrine of “preventive wars” to the doctrine of “global deterrence”. The “pro-Chinese axis” formed in Syria continued its expansion with a large-scale invasion of Ukraine.

Keywords: Syria, “pro-Chinese axis”, China, Russia, “global policeman”, USA, “axis of evil”, Iran, systemic war, “Trump doctrine”

ФОРМУВАННЯ «ПРОКИТАЙСЬКОЇ ОСІ» ЯК ГОЛОВНИЙ НАСЛІДОК СИРІЙСЬКОЇ КРИЗИ

Микита Шпанько,

e-mail: nikitashpanko2020@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3816-5284>

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Україна, 04119, м. Київ, вулиця Юрія Ілленка, 36/1*

Анотація

Громадянська війна в Сирії спричинила зміну глобального балансу сил, низку геополітичних трансформацій та формування нових альянсів. Наслідки сирійської кризи виходять далеко за межі Близького Сходу. Сирія стала початком глобального геополітичного протистояння за новий міжнародний порядок. На противагу США сформувалася «прокитайська вісь». У статті докладно розглянуто, як локальний конфлікт у Сирії трансформував глобальну міжнародну систему.

В основу «прокитайської осі» було покладено російсько-китайський альянс. Наступним елементом цієї осі став Іран. Підтримка Москвою та Пекіном проіранського режиму Б. Асада сприяла налагодженню як російсько-іранських, так і китайсько-іранських відносин.

Конфлікт у Сирії став стратегічним плацдармом, на якому вісь Москва-Тегеран-Дамаск об'єдналася з віссю Пекін-Тегеран-Дамаск, утворивши глобальну геополітичну «прокитайську вісь» Пекін-Москва-Тегеран-Дамаск. Сформувавши навколо себе мережу «васалів», Китай пішов у наступ. Після сирійської кризи Пекін став не лише економічним конкурентом, а й військово-політичним супротивником США. Пошук консенсусу з міжнародним співтовариством відійшов на другий план. Пріоритетом у стратегії Піднебесної стала підтримка своїх «васалів» як інструмента побудови нового міжнародного порядку.

Під час проведення дослідження було поєднано три наукові підходи: політичний реалізм, конструктивізм і системний підхід. Доведено, що під впливом сирійської кризи США втратили статус «глобального поліцейського», а «вісь зла» трансформувалася у «прокитайську вісь», спрямовану на повалення американоцентричного світу. Поразка у Сирії спонукала Сполучені Штати переглянути свою Стратегію національної безпеки. Головною загрозою національним інтересам США став не міжнародний тероризм, а експансія КНР та РФ. Зміна глобального балансу сил під час сирійської війни спричинила еволюцію доктринальних засад американської зовнішньої політики. Відбувся перехід від доктрини «превентивних війн» до доктрини «глобального стримування». Сформована в Сирії «прокитайська вісь», продовжила свою експансію широкомасштабним вторгненням в Україну.

Ключові слова: Сирія, «прокитайська вісь», КНР, РФ, «глобальний поліцейський», США, «вісь зла», Іран, системна війна, «доктрина Трампа»

Постановка проблеми. Громадянська війна в Сирії спричинила зміну глобального балансу сил, низку геополітичних трансформацій та формування нових альянсів. Наслідки сирійської кризи виходять далеко за межі Близького Сходу. Сирія стала початком глобального геополітичного протистояння за новий міжнародний порядок. На противагу США сформувалася «прокитайська вісь». У статті докладно розглянуто, як локальний конфлікт у Сирії трансформував глобальну міжнародну систему. Оскільки сформована у Сирії «прокитайська вісь» продовжила свою

експансію широкомасштабним вторгненням в Україну, дослідження цієї теми є надзвичайно актуальним в контексті російсько-української війни.

Метою статті є аналіз впливу сирійської кризи на формування «прокитайської осі».

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Проблема формування альянсу між Китаєм, Росією, Іраном та Північною Кореєю піднімається у низці робіт як українських, так і західних авторів. Серед вітчизняних дослідників, які займаються сирійською проблематикою, слід відзначити роботи В. Разіцького і В. Петренко (Razitskyi & Petrenko, 2025), А. Захарченко (Zakharchenko, 2019), І. Дужої (Duga, 2018).

Команда експертів Незалежної антикорупційної комісії (НАКО) характеризує вісь КНР-РФ-Іран-КНДР як «вісь зла», що загрожує європейській безпеці (Countering the Axis of Evil Warfare Alliance..., 2025). Аналітики Center for a New American Security (CNAS) наголошують на тому, що вищезгаданий альянс має на меті руйнування міжнародного порядку на чолі з США (The Axis of Upheaval, 2025). У свою чергу дослідники Council on Foreign Relations (CFR) стверджують, що в основу антиамериканської осі покладено стратегічні відносини між Пекіном та Москвою (No Limits? The China-Russia Relationship and U.S. Foreign Policy, 2024). Проте невіршеними залишаються два ключові питання: у чій інтересах діє ця вісь? де, коли та під впливом яких подій сформувався цей альянс?

Відповіді на ці питання дозволять повною мірою оцінити роль осі авторитарних держав у сучасній світовій політиці.

Методи. Сучасні китайсько-американські відносини зазвичай розглядаються як геоекономічне суперництво у межах ліберальної парадигми. Проте політичний реалізм дозволяє побачити, що у Сирії відбувся перехід від економічної конкуренції між КНР та США до геополітичного протистояння двох наддержав за глобальне лідерство. За допомогою конструктивізму можна дослідити зовнішньополітичну стратегію Китаю та проаналізувати вплив сирійського конфлікту на зміну доктринальних засад зовнішньої політики Сполучених Штатів. Застосування системного підходу дає змогу розглянути «прокитайську вісь» як систему взаємопов'язаних елементів.

Виклад основного матеріалу. Після розпаду біполярної системи міжнародних відносин у низці регіонів світу утворився «вакуум влади». Роль «глобального поліцейського» взяли на себе США. Здобувши перемогу в «холодній війні», Сполучені Штати постали перед новою проблемою: тепер їм треба було самостійно підтримувати міжнародну стабільність в усьому світі.

Для реалізації цього завдання за адміністрації Б. Клінтона була розроблена концепція «гуманітарних інтервенцій». Її суть полягала у тому, що США залишають за собою право втручатися у внутрішні справи держав, у яких грубо порушуються права людини, що може призвести до гуманітарної катастрофи. Подібні «гуманітарні інтервенції» були здійснені до Сомалі (1992 р.), Гаїті (1994 р.), Руанди (1994 р.), Боснії і Герцеговини (1995 р.), Східного Тимору (1999 р.). Особливої критики США зазнали після рішення про бомбардування Югославії у 1999 р., яке було прийняте без дозволу РБ ООН (Humanitarian Intervention: Crafting a Workable Doctrine, 2000).

Проте згадані вище «гуманітарні інтервенції» мали обмежений характер, не мали на меті повалення режимів у відповідних країнах, були спрямовані на запобігання гуманітарній катастрофі та були реакцією на події у тій чи іншій країні, а не заздальгедь спланованою геополітичною стратегією.

Після терористичних атак 11 вересня 2001 р. зовнішня політика США зазнала значної трансформації. На зміну доктрині «гуманітарних інтервенцій» прийшла доктрина «превентивних війн». Геополітичною стратегією Вашингтона стало повалення режимів у країнах «осі зла», яка мала вигляд: Ірак-Лівія-Сирія-Іран-КНДР. Китай і Росія на початку 2000-х рр. розглядалися як відповідальні партнери США та не входили до цієї осі (Schmidt & Williams, 2008).

Характерною особливістю «осі зла» за часів Дж. Буша-мол. було те, що до неї входили так звані «держави-парії», тобто країни-ізгої, з якими не хотіли мати справу цивілізовані члени міжнародного співтовариства аби не псувати свій імідж. За своїм сукупним потенціалом жодна з країн «осі зла» чи навіть усі ці держави разом не могли кинути виклик глобальному домінуванню США. На початку 2000-х рр. країни «осі зла» були осередками нестабільності у світі та становили загрозу не для самих Сполучених Штатів, а для їх близькосхідних (Ізраїль, Саудівська Аравія) та далекосхідних (Південна Корея, Японія) союзників.

Характеризуючи відносини між державами всередині самої «осі зла», слід відзначити високий ступінь гетерогенності даної системи: наслідний режим чучхе у КНДР, теократичний шіїтський режим аятол в Ірані, антагоністичний Тегерану диктаторський режим С. Хусейна в Іраку, суперництво між двома гілками партії «Баас» в Іраку та Сирії, Джамахірія М. Каддафі в Лівії. Гомогенність спостерігалася лише між Сирією та Іраном, де два релігійно близькі режими мали союзницькі відносини з часів Ірано-іракської війни. Країни «осі зла» не мали ані спільного геополітичного «патрона» з числа великих держав, ані узгодженої геополітичної стратегії, ані спорідненої ідеології. Спільними рисами цих держав були лише авторитаризм і антиамериканізм.

Отже згадані вище країни розглядалися як вісь не через їх спільну стратегію, а через те, що їх дії підірвали міжнародну стабільність. Це, у свою чергу, спонукало США як «глобального поліцейського» до повалення режимів у країнах «осі зла». В такий спосіб Сполучені Штати намагалися забезпечити міжнародну стабільність під своїм глобальним лідерством.

Проте весь цей час Росія та Китай прагнули до реваншу. РФ – за поразку в «холодній війні», а КНР – за «століття приниження» після опіумних війн.

Протягом 1990-х та 2000-х рр. Пекін і Москва позиціонували себе як партнерів США. Китай і Росія нарощували власні сили, не втручалися у конфлікти поза межами свого регіону та не заважали Сполученим Штатам проводити політику «глобального поліцейського».

Зближення між Москвою та Пекіном розпочалося за ініціативою міністра закордонних справ РФ Є. Примакова. Російський Кіссінджер, подібно до свого американського колеги, прагнув розіграти «китайську карту». Проте цього разу навпаки: сформувати альянс між РФ і КНР на противагу США.

Китайсько-російське співробітництво знайшло своє відображення у наступних кроках. У 1996 р. Китай і Росія встановили відносини стратегічного партнерства та заснували «Шанхайську п'ятірку». Через рік у Москві було прийнято Російсько-китайську спільну декларацію про багатополлярний світ та формування нового міжнародного порядку.

У 2001 р. КНР і РФ утворили Шанхайську організацію співробітництва (ШОС) та підписали Російсько-китайський договір про добросусідство, дружбу та співробітництво (Cohen, 2001). Реалізацією політики добросусідства стало остаточне врегулювання територіальних суперечок шляхом передачі Китаю острова Тарабаров і частини острова Великий Уссурійський у 2004 р.

На противагу G7 Росія та Китай створюють формат БРІКС, який функціонує з 2009 р. В рамках «доктрини Примакова» у зовнішній політиці РФ відбувалося поступове дрейфування від партнерських відносин із США до стратегічних відносин з КНР.

Проте політика зближення з Пекіном призвела до діаметрально протилежних наслідків: РФ стала не партнером, а «васалом» Китаю. Конфронтація із Заходом позбавила Москву можливості для маневру. Росія перетворилася із сировинного придатка Заходу на сировинний придаток Китаю.

Нарощуючи власні сили протягом 1990-х і 2000-х рр., Китай і Росія дійшли різних результатів. КНР став «фабрикою світу» та економічною наддержавою, без якої неможливо уявити сучасну систему світового господарства, а РФ перетворилася на «петрократію» з ядерною зброєю, яка переживає «Веймарський синдром».

Після глобальної економічної кризи 2008 р. міжнародна система мала вигляд: втомлена виснажливими війнами в Іраку та Афганістані наддержава США, Китай, який більше не хотів залишатися в тіні, та Росія, яка не знайшла себе. Таким чином, неминучість подальшої конфронтації стала очевидною. Питання було лише в тому, що стане точкою біфуркації?

На початку 2010-х рр. відбулися три ключові події, які суттєво вплинули на світову політику. На Близькому Сході спалахнула «Арабська весна», яка призвела до тривалої громадянської війни в Сирії. У Росії відбулося повернення до влади В. Путіна. В Китаї до влади прийшов Сі Цзіньпін, який будучи центральною фігурою «п'ятого покоління» та сином представника «першого покоління» керівників КНР, вирішив перевершити досягнення Мао Цзедуна.

Після того як у 2014 р. Китай випередив Сполучені Штати за показником рівня ВВП за паритетом купівельної спроможності та перетворився на економічну наддержаву, було зрозуміло, що настав час кинути виклик глобальному домінуванню США у військово-політичній сфері (Baker, 2023).

На зміну поміркованій зовнішньополітичній доктрині «триматися в тіні, вичікуючи на свій час» Д. Сяопіна прийшла концепція «китайської мрії» С. Цзіньпіна. Проте за цією оптимістичною назвою криється жорстка геополітична стратегія, спрямована на повалення американоцентричного міжнародного порядку (Doshi, 2021).

Згідно зі стратегією С. Цзіньпіна, Китай до 2049 р. (100-річчя проголошення КНР) має повернути собі втрачений після опіумних війн статус «Da Guo» (Да Го) – Великої Держави в усіх чотирьох основних сферах: військовій, політичній, економічній і культурній. Проте здобути цей статус неможливо не повернувши собі контроль над Тайванем і не вирішивши питання «двох Китаїв». Розв'язати тайванське питання Пекін вирішив шляхом дестабілізації існуючої міжнародної системи «чужими руками». Метою цієї стратегії є якомога більше ослаблення позицій США як військового гегемона та неформального покровителя Тайваню. Ізолювавши США, КНР зможе захопити Тайвань з мінімальними втратами.

В основу стратегії С. Цзіньпіна було покладено слова Сунь-цзи з книги «Мистецтво війни»: «Боротися та перемагати у всіх своїх битвах – це не найвища досконалість; найвища досконалість полягає в тому, щоб зламати опір ворога без бою» (Tzu, 2000: 8).

Не формуючи ні з ким офіційних союзів, Китай для досягнення своїх геополітичних цілей використовує стратегію «жі мі» (цзі мі) – «ненатягнутих поводів». У такий спосіб держави, які потрапили в цілковиту економічну та політичну залежність від Піднебесної, перетворюються на її «васалів». Інтереси цих держав підпорядковані інтересам Пекіна.

Першим «васалом» Китаю стала Росія. Після повернення до влади В. Путіна у 2012 р. «Веймарський синдром» 2000-х рр. трансформувався у мілітаристську диктатуру. Концепція «русского мира», спрямована на дестабілізацію Східної Європи та східного флангу НАТО, повністю вписується у концепцію «китайської мрії», яка має на меті руйнування американоцентричного світу.

Першою жертвою цієї стратегії стала Україна. Проте чому агресію РФ проти України у 2014 р. не можна вважати початком формування «прокитайської осі»? Відповідь проста. Росія зазнала поразки в Україні. Москві не вдалося кинути виклик глобальному лідерству США. Вигравши Крим, Кремль програв Україну. Російські «ідеї з минулого» були повністю відкинута українським суспільством. Замість десяти областей від Харкова до Одеси РФ вдалося шляхом терору встановити контроль лише над частиною Донецької та Луганської областей.

Програвши в Україні, Кремль вирішив відігратися в Сирії. Вже через півроку після підписання угод «Мінськ-2» Росія здійснила інтервенцію до Сирії. Таким чином російська агресія проти України у 2014 р. не змінила глобальний баланс сил і не стала початком формування геополітичної «прокитайської осі». Натомість відбувся остаточний розворот зовнішньої політики РФ у бік Китаю.

Після російської інтервенції до Сирії Г. Кіссінджер у своїй статті для «The Wall Street Journal» сказав: «Односторонні військові дії Росії в Сирії є останнім симптомом розпаду ролі Америки у стабілізації порядку на Близькому Сході, що виник внаслідок арабо-ізраїльської війни 1973 р. <...> Якою б не була мотивація, російські сили в регіоні – та їхня участь у бойових операціях – створюють виклик, з яким американська політика на Близькому Сході не стикалася щонайменше чотири десятиліття» (Kissinger, 2015).

Будучи виснаженими після воєн в Іраку та Афганістані, а також побоюючись можливої ескалації через російську військову присутність на базі в Тартусі, США зробили ставку на повалення режиму Б. Асада «чужими руками».

Подібно до таємної програми «Циклон» з підтримки афганських моджахедів у роки «холодної війни» ЦРУ розпочало таємну програму «Timber Sycamore» з підтримки сирійських повстанців. В рамках цієї програми Сполучені Штати у 2012-2017 рр. таємно постачали зброю сирійській опозиції та готували бойовиків для боротьби з режимом Асада. Програма «Timber Sycamore», бюджет якої складав близько 1 мільярда доларів США на рік, стала однією з найбільш витратних і водночас однією з найменш результативних таємних операцій ЦРУ в історії (Hackett, 2025).

Порівнюючи сирійську кризу та війну СРСР в Афганістані як дві системні війни, можна стверджувати, що вони багато в чому є дзеркальним відображенням одна одної. Так само як Афганістан став початком кінця для Радянського Союзу, Сирія стала початком кінця американоцентричного світу.

На відміну від операції «Циклон», яка стала «ведмежою пасткою» для СРСР, у ході реалізації програми «Timber Sycamore» США самі потрапили у пастку. Після того як Сполучені Штати розпочали повалення сирійського режиму руками опозиції, дороги назад вже не було. Збереження при владі Б. Асада означало «втрата обличчя» для США. Так і сталося. Відчувши слабкість Вашингтона на сирійському треку, Москва та Пекін стали на бік режиму в Дамаску. Вперше у постбіполярний період щось у світовій політиці пішло не за американським сценарієм.

Таким чином Сирія стала місцем, де США втратили статус «глобального поліцейського», а хаотична «вісь зла» трансформувалася в геополітичну «прокитайську вісь».

Отже, в основу глобальної «прокитайської осі» було покладено російсько-китайський альянс. Наступним елементом цієї осі став Іран. Підтримка Москвою та Пекіном проіранського режиму Б. Асада сприяла налагодженню як російсько-іранських, так і китайсько-іранських відносин.

Розглянемо еволюцію російсько-іранських відносин. Москва та Тегеран є давніми геополітичними супротивниками. Основними факторами, що визначали характер відносин між Росією та Іраном, були відносини із Заходом та ставлення до релігії.

Так, до 1979 р. шахський Іран був світською державою та проводив політику вестернізації. Згідно з «доктриною Ніксона», Іран, поряд із Саудівською Аравією, був одним із двох стовпів США на Близькому Сході. Отже, тоді Москва і Тегеран перебували по різні боки «холодної війни». Після Ісламської революції 1979 р. зовнішньополітичний вектор Ірану змінився на вкрай антизахідний. Проте це не сприяло налагодженню відносин з СРСР. На заваді стала несумісність ісламського фундаменталізму з політикою секуляризації, яку проводив Радянський Союз.

У двох головних збройних конфліктах 1980-х рр., якими були афганська (1979-1989 рр.) та ірано-іракська (1980-1988 рр.) війни, Москва і Тегеран знову опинилися по різні боки протистояння. Теократичний Іран допомагав «борцям за віру» в Афганістані, а СРСР підтримував світський Ірак під владою партії Баас.

Після розпаду СРСР і демократизації в Росії у відносинах між Москвою і Тегераном виникла нова перешкода. Тепер вже РФ стала на шлях вестернізації та почала дистанціюватися від «токсичного» Ірану. Упродовж 1992-2012 рр. для Росії

пріоритетними стали відносинам з США. Співпраця ж з Іраном була на досить низькому рівні та проявлялася в обмеженому постачанні зброї та будівництві Бушерської АЕС. Згідно з угодою «Гор-Черномірдин» 1995 р., РФ зобов'язувалася не укладати нових контрактів на постачання зброї до Ірану, а всі поставки зброї Тегерану за раніше укладеними угодами мали припинитися до кінця 1999 р. (The Russia-Iran Coalition Deepens, 2025).

У рамках «перезавантаження» відносин з США за президентства Д. Медведєва, російсько-іранські відносини знову вкрай погіршуються. Росія разом з Китаєм голосує за резолюцію РБ ООН № 1929, накладаючи ембарго на постачання зброї до Ірану.

Сирійська криза стала справжнім проривом у російсько-іранських відносинах. Так само, як підтримка Тегерана Дамаском під час ірано-іракської війни допомогла встановити довгостроковий союз між Іраном та Сирією, участь Росії в громадянській війні в Сирії на боці режиму Асада стала справжнім фундаментом стратегічних відносин між Москвою та Тегераном.

Перемога в Сирії спонукала сили «прокитайської осі» до подальшої широкомасштабної агресії проти України. Про узгодженість дій між Китаєм, Росією та Іраном говорять факти. Так, у січні 2022 р., за місяць до російського вторгнення, Москову відвідав президент Ірану І. Раїсі, який презентував проект Договору про стратегічне партнерство між РФ та Іраном. Саме ж вторгнення Росії в Україну сталося через чотири дні після закінчення Олімпійських ігор у Пекіні, яскраво демонструючи, у чиїх інтересах формується майбутній міжнародний порядок.

Підтримуючи Кремль у російсько-українській війні, Іран надав РФ тисячі дронів типу «Шахед», балістичні ракети Fath-360, артилерійські снаряди, набої тощо. За іранською ліцензією у Татарстані було збудовано завод із виробництва дронів під назвою «Герань-2». Промислові потужності заводу дозволяють виробляти до 6000 дронів на рік, що значно розширює можливості для російського терору проти українців.

Остаточне формування російсько-іранського союзу як невід'ємної складової «прокитайської осі» відбулося після підписання Договору про всеосяжне стратегічне партнерство між Росією та Іраном 17 січня 2025 р. (Saakov & Sulyma, 2025).

Незважаючи на сформований союз, у відносинах між Москвою і Тегераном існує чимало протиріч. По-перше, це конфлікт між іранською політикою підтримки радикальних ісламістських рухів і російською політикою боротьби з будь-якими проявами ісламізму. Маючи у своєму складі низку мусульманських регіонів, РФ не може толерантно ставитися до ісламського радикалізму, оскільки це загрожує її конституційному ладу. По-друге, Москва і Тегеран мають різні підходи до відносин з Ізраїлем. Росія виступає за партнерські відносини, а Іран має на меті знищення Держави Ізраїль. По-третє, перебуваючи під санкціями, РФ та Іран конкурують між собою на тіньовому ринку нафти, основним імпортером якої є Китай.

Проте наявність спільного ворога в особі США та спільного «патрона» в особі КНР схиляє російсько-іранські відносини у бік стратегічного партнерства. Місцем, де спільні інтереси взяли гору над давніми історичними протиріччями стала громадянська війна в Сирії.

Дещо інакше розвивалися китайсько-іранські відносини. Так під час ірано-іракської війни КНР, на відміну від СРСР, підтримував Іран. Пекін постачав Тегерану зброю, надавав Ірану свою дипломатичну підтримку. Ще тоді Китай бачив в Ірані свого майбутнього союзника. Підтримка ж Ірану Сирією в ході ірано-іракської війни заклала фундамент майбутньої осі Пекін-Тегеран-Дамаск.

У свою чергу Іран підтримав Пекін після подій на площі Тяньаньмень 1989 р. Отже, фундамент для майбутньої стратегічної співпраці між Пекіном і Тегераном було закладено ще у 1980-х роках. Проте вже у 1990-х і 2000-х роках КНР, подібно до політики РФ, віддаляється від Ірану, віддаючи перевагу стратегічним відносинам з США. Ядерні амбіції Тегерану суттєво ускладнили китайсько-іранські відносини. За

часів Ху Цзіньтао Китай позиціонував себе як відповідального партнера США та не бажав псувати свій міжнародний імідж зближенням з Іраном, який належав до «осі зла».

Розглянемо розвиток китайсько-іранських відносин крізь призму іранської ядерної програми та сирійської кризи. У період 2006-2010 рр. Китай рішуче засуджував розробку Іраном ядерної зброї, проголосувавши за усі шість резолюцій РБ ООН, які стосувалися ядерної програми Ірану. 14 липня 2015 р. КНР приєдналася до іранської ядерної угоди (Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA). А 20 липня 2015 р. Китай підтримав резолюцію РБ ООН № 2231, яка схвалювала JCPOA та запускала процес зняття санкцій з Ірану в обмін на припинення ядерної програми (UN Security Council Resolutions on Iran, 2025).

Отже, весь цей час Пекін побоювався відкрито підтримувати Іран, щоб не втрачати свій атрактивний потенціал. Позиція Китаю стосовно іранського ядерного проекту повністю збігалася з позицією міжнародного співтовариства. Перший з 2002 р. візит голови КНР до Ірану відбувся лише після офіційної заяви МАГАТЕ щодо виконання Тегераном своїх зобов'язань у рамках ядерної угоди у січні 2016 р.

Проте після початку кампанії максимального тиску на Іран і виходу США з JCPOA у 2018 р., Китай рішуче засудив дії адміністрації Д. Трампа, не долучився до режиму санкцій проти Ірану та наголосив на необхідності збереження домовленостей в рамках JCPOA. Після того як іранська ядерна угода була фактично зруйнована, а нафтове ембарго було відновлено, КНР продовжила купувати іранську нафту на тіньовому ринку. Китай став майже одноосібним імпортером іранської нафти. Близько 90% нафти, яку експортує Іран, купує КНР, а Тегеран таким чином потрапляє в повну залежність від Пекіна (Rome & Raydan, 2023).

У період 2018-2025 рр. навколо іранської ядерної програми склалася парадоксальна ситуація. Односторонній вихід США з JCPOA зруйнував ядерну угоду, Іран продовжив збагачувати уран, експортуючи нафту до Китаю, а останній виступав за збереження режиму JCPOA. Наслідком такої політики стало те, що вже у червні 2025 р. Іран мав значні запаси урану, збагаченого до рівня 60%. Таким чином Пекін опосередковано допоміг Тегерану в розвитку ядерної програми. Для КНР стратегічні відносини з Іраном стали важливішими за реакцію міжнародного співтовариства.

Отже, ми бачимо два діаметрально протилежні підходи Китаю до іранської ядерної програми. У період 2006-2015 рр. КНР, дбаючи про свій міжнародний імідж, рішуче засуджувала ядерні амбіції Тегерана, а в період 2018-2025 рр. Пекін, ігноруючи позицію міжнародного співтовариства, фактично сприяв іранському ядерному проекту. Виникає логічне питання: які події у світовій політиці у період 2015-2018 рр. призвели до такої кардинальної зміни стратегії Піднебесної щодо ядерної програми Ірану? Можна було б припустити, що зміна курсу Китаю обумовлена приходом до влади адміністрації Д. Трампа. Проте політика Трампа була реакцією на зміну глобального балансу сил, яка сталася в ході сирійської кризи. Інтервенція РФ до Сирії кардинально змінила перебіг громадянської війни на користь проіранських сил.

Конфлікт у Сирії став стратегічним плацдармом, на якому вісь Москва-Тегеран-Дамаск об'єдналася з віссю Пекін-Тегеран-Дамаск, утворивши глобальну геополітичну «прокитайську вісь» Пекін-Москва-Тегеран-Дамаск.

Отже, сформувавши навколо себе мережу «васалів», Китай пішов у наступ. Після сирійської кризи Пекін став не лише економічним конкурентом, а й військово-політичним супротивником США. Пошук консенсусу з міжнародним співтовариством відійшов на другий план. Пріоритетом у стратегії Піднебесної стала підтримка своїх «васалів» як інструмента побудови нового міжнародного порядку.

Сирійський конфлікт став системною війною, що змінила глобальний баланс сил усередині розробленого Г. Кіссінджером трикутника Вашингтон-Москва-Пекін. Яскравим свідченням тих значних трансформаційних змін, яких зазнала міжнародна система під впливом сирійської кризи, стало ухвалення 18 грудня 2017 р. нової

Стратегії національної безпеки США. Нову редакцію основного доктринального документа Сполучених Штатів було прийнято рівно через тиждень після офіційного завершення військової операції РФ у Сирії.

У Стратегії національної безпеки США 2017 р. зазначалося, що: «Китай і Росія кидають виклик американській силі, впливу та інтересам, намагаючись підірвати американську безпеку та процвітання. Вони рішуче налаштовані зробити економіку менш вільною та менш справедливою, нарощувати свої збройні сили та контролювати інформацію й дані, щоб придушувати свої суспільства та розширювати свій вплив. Водночас диктатури Корейської Народно-Демократичної Республіки та Ісламської Республіки Іран рішуче налаштовані дестабілізувати регіони, загрожувати американцям та нашим союзникам, а також жорстоко поводитися з власним народом» (National Security Strategy of the United States of America, 2017).

Таким чином, нова стратегія Вашингтона стала спрямована вже не на боротьбу з міжнародним тероризмом, а на протидію Китаю та Росії. Провальна політика «війни проти тероризму» шляхом повалення режимів у країнах «осі зла» призвела до ще більшого розростання тероризму. Апогеем терористичної експансії стала Сирія, територія якої була перетворена на плацдарм для побудови всесвітнього халіфату. Теракти охопили Європу. Неспроможність США ані подолати цю глобальну загрозу, ані притягнути режим Б. Асада до відповідальності призвела до інтервенції РФ до Сирії. Перелом у сирійській війні на користь проіранських сил призвів до падіння авторитету США та формування глобальної «прокитайської осі» КНР-РФ-Іран-КНДР.

На зміну доктрині «превентивних війн» Дж. Буша-мол. прийшла доктрина «глобального стримування» Д. Трампа. Її суть полягає в тому, що зростання впливу Китаю та Росії становить загрозу глобальному лідерству США. У зв'язку з цим Сполучені Штати вживатимуть усіх заходів для глобального стримування цього впливу.

Майже кожна нова американська доктрина була реакцією на певний збройний конфлікт, що вимагав перегляду стратегії Сполучених Штатів відповідно до нових геополітичних реалій. «Доктрина Трумена» була сформульована після Другої світової війни, «доктрина Ейзенхауера» стала реакцією на Суецьку кризу, «доктрина Кеннеді» була проголошена у відповідь на Кубинську революцію, «доктрина Ніксона» озвучена під впливом війни у В'єтнамі, а «доктрина Картера» стала наслідком введення радянських військ до Афганістану. Отже, формулювання «доктрини Трампа» доводить системність сирійської війни.

Висновки. Таким чином, сирійська криза призвела до низки системних змін у рамках постбіполярної системи міжнародних відносин. Під впливом конфлікту у Сирії США втратили статус «глобального поліцейського». Гетерогенна «вісь зла» трансформувалася в «прокитайську вісь», спрямовану на повалення американоцентричного світу. Поразка у Сирії спонукала Сполучені Штати переглянути свою Стратегію національної безпеки. Головною загрозою національним інтересам США став не міжнародний тероризм, а експансія КНР та РФ. Зміна глобального балансу сил під час сирійської війни спричинила еволюцію доктринальних засад американської зовнішньої політики. Відбувся перехід від доктрини «превентивних війн» до доктрини «глобального стримування». Сформована в Сирії «прокитайська вісь» продовжила свою експансію широкомасштабним вторгненням в Україну.

Сукупність усіх вищезгаданих глобальних геополітичних трансформацій дозволяє стверджувати, що сирійська криза є системною війною.

REFERENCES

- Baker, D.** (2023, April 20). China is Bigger, Get Over It. *Center for Economic and Policy Research*. Retrieved from <https://cutt.ly/Ir8tEaQ6>
- The Axis of Upheaval (2025, July 28). *Center for a New American Security*. Retrieved from

- <https://cutt.ly/ir8tRvEZ>
- Cohen, A.** (2001, July 18). The Russia-China Friendship and Cooperation Treaty: A Strategic Shift in Eurasia? *The Heritage Foundation*. Retrieved from <https://cutt.ly/Kr8tTOGD>
- Countering the Axis of Evil Warfare Alliance: Lessons from Ukraine and Challenges for European Security (2025). *The Independent Anti-Corruption Commission*. Retrieved from <https://cutt.ly/Ar8tHX6R>
- Doshi, R.** (2021, August 2). The Long Game. *The Brookings Institution*. Retrieved from <https://cutt.ly/ir8tOWah>
- Duga, I.** (2018). International politics and the Syrian conflict. *Hileya: naukovyy visnyk*. Retrieved from <https://cutt.ly/Ur4EsxEw> // **Дужа, І.** (2018). Міжнародна політика та сирійський конфлікт. *Гілея: науковий вісник*. Retrieved from <https://cutt.ly/Ur4EsxEw>
- Hackett, J.** (2025, March 4). Covert Action in Irregular Wars: Unraveling the Case of Timber Sycamore in Syria (2012-2017). *Small Wars Journal*. Retrieved from <https://cutt.ly/Br8tPXYP>
- Humanitarian Intervention: Crafting a Workable Doctrine (2000). *Council on Foreign Relations*. Retrieved from <https://cutt.ly/Tr8tYAE8>
- Kissinger, H.** (2015, October 16). A Path Out of the Middle East Collapse. *The Wall Street Journal*. Retrieved from <https://cutt.ly/ir8tDY9a>
- National Security Strategy of the United States of America (2017, December). *The White House*. Retrieved from <https://cutt.ly/ar8tJ3Eo>
- No Limits? The China-Russia Relationship and U.S. Foreign Policy (2024, December). *Council on Foreign Relations*. Retrieved from <https://cutt.ly/ur8tIt5Y>
- Razitskyi, V. & Petrenko, V.** (2025). US Policy in Syria during the Civil War (2011-2024). *History & Archaeology*, 1, 274-283. Retrieved from <https://cutt.ly/tr4W3MES> // **Разицький, В. & Петренко, В.** (2025). Політика США в Сирії під час громадянської війни (2011-2024 рр.). *Історія та археологія*, 1, 274-283. Retrieved from <https://cutt.ly/tr4W3MES>
- Rome, H. & Raydan, N.** (2023, September 15). Infographic: A Visual Guide to Iran's Soaring Oil Exports. *The Washington Institute for Near East Policy*. Retrieved from <https://cutt.ly/Ar8tFR0l>
- Saakov, V. & Sulyma, R.** (2025, January 17). Russia and Iran signed a strategic partnership agreement. *DW*. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/rosia-ta-iran-pidpisali-strategicnu-ugodu-posilat-vijskovu-spivpracu/a-71333586> // **Сааков, В. & Сулима, Р.** (17 січня 2025). Росія та Іран підписали договір про стратегічне партнерство. *DW*. Retrieved from <https://www.dw.com/uk/rosia-ta-iran-pidpisali-strategicnu-ugodu-posilat-vijskovu-spivpracu/a-71333586>
- Schmidt, B. & Williams, M.** (2008). The Bush Doctrine and the Iraq War: Neoconservatives Versus Realists. *Security Studies*. Retrieved from <https://cutt.ly/vr8tGJiq>
- The Russia-Iran Coalition Deepens (2025, January). *Institute for the Study of War*. Retrieved from <https://cutt.ly/or8tSyrq>
- Tzu, S.** (2000). *The Art of War*. Allandale Online Publishing. Retrieved from <https://cutt.ly/wr8tLwjB>
- UN Security Council Resolutions on Iran (2025, February). *Arms Control Association*. Retrieved from <https://cutt.ly/cr8tnEce>
- Zakharchenko, A.** (2019). China's policy on Syrian crisis: features and priorities. *International and Political Studies*, 32, 57-68 Retrieved from <https://cutt.ly/Wr4EysX8> // **Захарченко, А.** (2019). Політика КНР щодо сирійської кризи: особливості та пріоритети. *Міжнародні та політичні дослідження*, 32, 57-68. Retrieved from <https://cutt.ly/Wr4EysX8>

УДК (UDC) 327.56 : 327 (470) (477+478+479.22)

DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11.118

TRANSFORMATION OF THE RUSSIAN FEDERATION'S REVISIONIST POLICY TOWARDS POST-SOVIET STATES

Vasyl Yablonskyi,

e-mail: v.yablonskyi@kubg.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2998-7203>

*Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Ukraine, 04053, Kyiv, 18/2 Bulvarno-Kudriavska St.*

Vadym Karavaiev,

e-mail: v.karavaiev@kubg.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7825-420X>

*Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Ukraine, 04053, Kyiv, 18/2 Bulvarno-Kudriavska St.*

Abstract

Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022 is seen as the culmination of its neo-imperial foreign policy doctrine, which is based on its rejection of the collapse of the Soviet Union. This doctrine, reinforced by a monocentric authoritarian consolidation of power within the Russian Federation, was aimed at the reproduction of the Soviet geopolitical project. The article outlines the features of the transformation of the Russian Federation's revisionist policy – from a tool of regional deterrence to a strategy of full-scale expansionism.

The destructive consequences for the sovereignty of Eastern European states and the architecture of international security in general are analyzed. To this end, the study examines Russia's use of "frozen conflicts" (Transnistria, Abkhazia, South Ossetia) as a strategy of desovereignization and destabilization of neighboring countries. This strategy is identified as one of the factors inhibiting the Euro-Atlantic integration of independent states. The analysis confirms that Russia's policy of provoking conflicts is an active instrument of pressure and multi-dimensional expansion: military, financial, ideological, and others. The occupation of Ukraine's Crimea and parts of Donbas in 2014-2015 led to the full-scale invasion of Ukraine in 2022.

This war became a fundamental challenge to international law, intensifying aggressiveness and testing new expansionist strategies in the region and the world. The research reveals that the failure of international institutions to effectively stop the aggressor has led to the establishment of chaos and state terror as effective, low-cost instruments of foreign policy. Frozen conflicts are an active instrument of Russia's revisionist policy, capable of activation at any moment advantageous to it. They serve as a constant lever of military-political pressure, leading to the resource exhaustion of states and discrediting their sovereignty. This strategy effectively consolidates the Russian sphere of influence, blocks internal reforms, undermines territorial integrity, provokes humanitarian and migration crises, and neutralizes the full European integration of neighboring states. Although the aggression caused a systemic crisis and the export of chaos into the world order, it also creates conditions for the decomposition of Russian hegemony. However, neutralizing the Russian Federation's revisionist ambitions requires both the use of existing instruments and a fundamental reform of international institutions capable of ensuring the supremacy of law over the right of force.

Keywords: revisionism, hybrid aggression, frozen conflicts, Russian-Ukrainian war, export of chaos, international security

ТРАНСФОРМАЦІЯ РЕВІЗІОНІСТСЬКОЇ ПОЛІТИКИ РФ ЩОДО ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ

Василь Яблонський,

e-mail: v.yablonskyi@kubg.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2998-7203>

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
Україна, 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2

Вадим Караваяєв,

e-mail: v.karavaiev@kubg.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-7825-420X>

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
Україна, 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2

Анотація

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 р. розглядається як кульмінація її неоімперської зовнішньополітичної доктрини, в основі якої лежить неприйняття розпаду Радянського Союзу. Ця доктрина, підкріплена моноцентричною авторитарною консолідацією влади всередині РФ, була спрямована на відтворення радянського геополітичного проекту.

У статті окреслюються особливості трансформації ревізійної політики РФ – від інструменту регіонального стримування до стратегії повномасштабного експансіонізму. Аналізуються руйнівні наслідки для суверенітету держав Східної Європи та архітектури міжнародної безпеки загалом.

З цією метою розглядається використання Росією «заморожених конфліктів» (Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія) як стратегії десоверенізації та дестабілізації сусідніх країн, що є одним із стримуючих факторів євроатлантичної інтеграції незалежних держав. Аналіз підтверджує, що політика розв'язування конфліктів Росією є активним інструментом тиску та багатомірної експансії – воєнної, фінансової, ідеологічної й ін. Окупація українських Криму та частини Донбасу у 2014-2015 рр. спричинила повномасштабне вторгнення в Україну в 2022 р. Ця війна стала фундаментальним викликом міжнародному праву, що викликало посилення агресивності та випробування нових стратегій експансіонізму в регіоні та світі.

Дослідження виявляє, що неспроможність міжнародних інститутів ефективно зупинити агресора призвела до конституювання хаосу та державного терору як дієвих, низьковитратних інструментів зовнішньої політики. Заморожені конфлікти є активним інструментом ревізійної політики Росії, здатним до активації у будь-який вигідний для неї момент. Вони виконують функцію постійного важеля воєнно-політичного тиску, що зумовлює ресурсне виснаження держав та дискредитує їхню суб'єктність. Фактично, ця стратегія консолідує російську сферу впливу, блокуючи внутрішні реформи, підриває територіальну цілісність, провокує гуманітарні та міграційні кризи і нейтралізує повноцінну європейську інтеграцію держав-сусідів.

Хоч агресія і спричинила системну кризу та експорт хаосу у світовий порядок, вона створює умови для декомпозиції російської гегемонії. Проте нейтралізація ревізійних амбіцій РФ вимагає як використання наявних інструментів, так і фундаментальної реформи міжнародних інститутів, здатної забезпечити верховенство права над правом сили.

Ключові слова: ревізійнізм, гібридна агресія, заморожені конфлікти, російсько-українська війна, експорт хаосу, міжнародна безпека

Problem Statement. The full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation in 2022 is a logical consequence and the culmination of its neo-imperial aspirations in the Eurasian space. This policy is based on Russia's revisionist doctrine regarding the dissolution of the Soviet Union, which, in the Russian official discourse documented in 2005, was defined as the "greatest geopolitical catastrophe of the last century". This foreign policy doctrine is based on two key internal imperatives of the Russian Federation: ensuring the monocentric authoritarian consolidation of power within the country and creating favorable conditions for the reproduction of the post-Soviet geopolitical project externally.

In this context, the war waged by Russia against Ukraine marks the transition from a strategy of "hybrid conservation of conflicts" to a phase of open expansionism and global revisionism. The Russian Federation abandoned veiled methods, setting the goal of the forcible dismantling of a sovereign state. This aggression not only destroyed the regional security architecture but also exposed the systemic crisis of international law and collective security, demonstrating that the right of veto of a permanent member of the UN Security Council can completely paralyze effective mechanisms of coercion. In fact, the aggressor is exploiting the institutional weakness of the world order, constituting chaos as an effective weapon of foreign policy. Thus, the research problem lies in determining the limits and consequences of this transformation for the stability of the European continent.

Analysis of Previous Research and Publications. Contemporary scholarly works (Waal & Twickel, 2020; Yablonskyi, 2017: 191-196) confirm that the Russian Federation's policy regarding "frozen conflicts" (Georgia, Moldova) was definitively re-evaluated after 2014 as a managed instrument of hybrid desovereignization and a strategy of instability. These conflicts act as an effective block to the Euro-Atlantic aspirations of independent states (Karavaiev, 2017: 28; Waal & Twickel, 2020). Studies published after 2022 (Giandjian, 2023; Parakhonskyi & Yavorska, 2024; The Modern Russian-Ukrainian War, 2024) deepen this analysis, viewing the Russian Federation's full-scale invasion of Ukraine as the culmination of this strategy and its transition to a phase of open revisionist expansionism, which carries global risks.

The main focus is on the systemic consequences: the establishment of chaos and state terror as effective instruments of foreign policy (Giandjian, 2023; Roland, 2023; Snyder, 2018) and the crisis of international institutions (Parakhonskyi & Yavorska, 2024; The Modern Russian-Ukrainian War, 2024). Research confirms that the failure of collective security stimulates militarization and a shift to a policy of maximum deterrence (Blackburn, 2025), indicating a fundamental transformation of the European security architecture.

The purpose of the article is to analyze the transformation of the Russian Federation's newest revisionist policy.

Presentation of Main Material. The collapse of the Soviet Union initiated the processes of the restoration/proclamation of independence of the former union republics. Territorial and national contradictions purposefully laid down during their formation back in the 1920s-1940s were transformed by the Russian Federation into effective instruments of geopolitical pressure, provoking a series of conflicts. These conflicts-particularly in Georgia (Abkhazia, South Ossetia), the Republic of Moldova (Transnistria), and the Republic of Azerbaijan (Nagorno-Karabakh) – are not so much internal separatist movements as a consistent Russian strategy of desovereignization, aimed at the conservation of instability and the blocking of Western integration of neighboring states.

The Russian Federation's policy regarding the so-called "frozen conflicts" is an integral instrument of its foreign policy arsenal (Giandjian, 2023). This extends beyond simple regional disputes, transforming into a deterrence strategy aimed at:

- Retaining control over neighboring states.
- Blocking their sovereign choice in favor of Euro-Atlantic integration.
- Permanently creating "grey" zones of political instability along the western and south-western borders of the Russian Federation.

The essence of this policy is not in resolving conflicts, but rather in their systemic “conservation” at a low-intensity level. This allows Russia to maintain pressure on neighboring states, undermining their territorial integrity and, as a consequence, their subjectivity in international relations.

Simultaneously with the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation in 2022, there is an intensification of this policy’s aggressiveness and the testing of new expansionist strategies in the region. On the other hand, the protracted war in Ukraine exhausts Russia’s resources and reduces its expansionist capabilities. This opens a “window of opportunity” for resolving frozen conflicts.

The events around Nagorno-Karabakh (Artsakh), for example, illustrate the weakening of Russian influence in the region and underscore the limitations of the Russian Federation’s revisionist policy. The multi-year “frozen” status of Karabakh under Russian “peacekeeping” patronage was radically changed by the resolute military operations of the Republic of Azerbaijan in 2020 and 2023. The presence of political will in President Ilham Aliyev, supported by external backing (Turkey and the USA), and made the forceful reintegration of the disputed territory possible. This development, occurring against the backdrop of the Russian Federation’s strategic exhaustion in the war against Ukraine, exposed its inability to protect its traditional ally – Armenia. Thus, this precedent proves that, with clear regional leadership and the support of other geopolitical actors, long-standing Russian guarantees are not absolute, and the Russian Federation’s influence can be effectively minimized or completely neutralized.

The Russian Federation’s aggression against Georgia and the Russian-Ukrainian war illustrate the most stringent scenario of Russian strategy, which includes direct military intervention and attempts to legitimize the seizure of territories.

The conflict in Georgia arose from the separatist steps of Abkhazia and South Ossetia, which formalized their withdrawal from Georgia. Abkhazia, restoring the 1925 Constitution in 1992, proclaimed sovereignty, which quickly escalated into armed confrontation. By the end of 1993, the territory was taken under the control of Abkhazian forces, which were actively supported by Russian military groups (Yablonskiy, 2017: 191-196).

A similar scenario unfolded in South Ossetia, where, after a series of autonomist declarations, the region was transformed into a “republic”. The military actions in 1991 between Georgian troops and Ossetian formations were motivated by an ethnonationalist narrative that presented separation as a condition for “national survival”.

A key element of Russian strategy was the introduction of “peacekeeping forces”. In Georgia, these units (formally CIS, but de facto Russian troops) performed the function of conserving the conflict and became the key guarantor for the implementation of the “Russian World” ideology. The Russian military presence acted not as a neutral force but as an instrument of support for separatist governments.

Georgia’s attempt to restore control over South Ossetia in 2008 “provoked” an asymmetric military strike by the Russian Federation. This strike aimed not only to repel the attack but also to cause deep destabilization in Georgia, evidenced by the strikes on military targets and the attempted occupation of Tbilisi.

The key consequence was Russia’s unilateral recognition of the independence of Abkhazia and South Ossetia. This act was a direct challenge to international law and an attempt to forcibly revise the “post-Soviet” borders. Although most of the world community refused to support this decision, the West’s indecision created a dangerous precedent of appeasement to the aggressor.

The conflict in Moldova regarding Transnistria had different prerequisites and features than in the Transcaucasus, but it was no less successfully utilized by the Russian Federation to achieve its goals. Disagreements between the aspirations of the titular nation for independence and local ethnic groups in Transnistria, who sought to preserve Soviet identity, led to armed confrontation. The 14th Russian Army, located on the Moldovan left bank, played a decisive role in this conflict, forcing Moldova to conclude a ceasefire

agreement in 1992. For this purpose, the «5+2» negotiation format was created, which consisted of five main participants (two parties to the conflict: Moldova and the self-proclaimed Transnistria; three mediators: Ukraine, Russia, and the OSCE) and two observers (the European Union and the United States). This agreement established Russia as an informal party to the conflict (Yablonskyi, 2017: 191-196). Furthermore, the Moldovan leadership made a critical mistake by recognizing the pro-Russian separatists as an equal party to the conflict.

The events around Transnistria are a classic example of the Russian Federation's use of the structural vulnerability of neighboring states. Russia's strategic design lies in transforming military intervention into the formal institutionalization of geopolitical gains through mechanisms of negotiation formats. Granting the aggressor the status of a mediator in a conflict in which it is the key party and de facto guarantor of separatist processes, creates a fundamental collision of international law and the conservation of the conflict. It is necessary to exclude the Russian Federation from all mediation and peacekeeping formats, as its actions compromise the principle of neutrality and make objective conflict resolution impossible. Russia must be moved to the category of a party to the conflict, not its arbiter. It is necessary to initiate the creation of a new international platform under the auspices of the EU/OSCE, which must be focused on effective de-occupation and political reintegration. Such measures are a necessary condition for depriving the Russian presence of legitimacy and ensuring Moldova's sovereign European choice. The effectiveness of such a strategy depends on the consolidation of external political efforts of partners and the creation of diplomatic pressure sufficient to destroy the existing inequality of forces and accelerate the de-occupation process.

Transnistria is perhaps the most striking example of the ideological construct of the "Russian World". Soviet identity is deliberately maintained here through symbolism, monuments, and imported modern Russian culture, creating a deep civilizational divide with the European-oriented Moldova.

Economically, the region functions as a "grey zone" – a hybrid system sustained by contraband and critical dependence on Russian financial subsidies. This economic support is a key tool for ensuring social loyalty and political control, and the massive issuance of Russian citizenship strengthens this connection.

The conflicts in Georgia and Moldova are not merely regional crises but manifestations of a consistent geopolitical doctrine of the Russian Federation aimed at restoring a sphere of influence in the region. This doctrine combines military force, irredentism, and economic dependence. Although the international community has not recognized these separatist entities, the unprincipled position of Western countries has allowed Russia to effectively use these "frozen" and "cut-off" regions as constant levers of pressure and sources of instability, which continue to hinder the full Euro-Atlantic choice of sovereign states. Overall, the conflicts in Georgia and Moldova emerge as critically important outposts of Russian geopolitics, which allow Russia to consolidate the space around itself, creating a buffer zone and retaining the right to determine the foreign policy trajectory of its neighbors.

The full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation in 2022 is characterized as the bloodiest and largest armed conflict on the European continent since World War II. The Russian-Ukrainian war is not only a gross violation of the territorial integrity of a sovereign state but also a direct, fundamental challenge to all foundational principles of international law and the architecture of collective security formed after 1945. In particular, it became the culmination of prolonged hybrid aggression and gave rise to new security imperatives for all states in Eastern Europe, the Baltic, and Black Sea regions, demanding an immediate re-evaluation of deterrence and collective defense strategies.

In this context, for Ukraine, the Republic of Moldova, and until recently Georgia, European and Euro-Atlantic integration has acquired the significance not merely of foreign policy orientations, but of an existentially important strategic goal and the only reliable mechanism for guaranteeing security. Membership in the EU and NATO is an irreversible

path to institutional protection from the revisionist ambitions of the neighboring nuclear aggressor state. Integration transforms from an “ambitious” political course into an unalternative method of ensuring national security and sovereign development.

In the conditions of the erosion of international law and the paralysis of the UN collective security mechanisms, institutional affiliation with powerful Western structures is the only real guarantee of territorial integrity and the protection of democratic choice. Essentially, the process of Euro-Atlantic integration acts as a counter-strategy against the hybrid methods of the Russian Federation. The foreign policy vector becomes a catalyst for internal modernization, which increases the country’s ability to resist external military pressure and internal destabilization through Russian proxy instruments. For these states, which are on the forefront of civilizational confrontation, integration means not just economic benefits or access to funds, but joining a universal space that guarantees the inviolability of borders and democratic continuity. That is why this choice has acquired the character of a national imperative, and refusal to make it is viewed as a direct threat to state existence and capitulation to neo-imperial ambitions.

The Russian Federation’s activities in establishing chaos and state terror are effective mechanisms of its foreign policy in opposing the Western vector of movement of the aforementioned states. The established precedent demonstrates that the aggressor state can purposefully attack civilian infrastructure, employ methods of ethnic cleansing and mass war crimes, attempting to achieve its geopolitical goals through a “war of attrition” and “managed chaos”. This sends an extremely alarming signal to other revisionist states seeking border revision, regional hegemony, or the violation of the current international order (The Modern Russian-Ukrainian War, 2024).

The inability of international institutions (especially the UN Security Council, paralyzed by the aggressor’s right of veto) to effectively and promptly stop military violence sends a threatening signal to the entire world community. The use of “chaos” and the violation of international law are low-cost in terms of operational consequences for the aggressor and a highly effective method of achieving revisionist goals. This creates a dangerous unique opportunity where force prevails over law.

State sponsorship or the direct use of terrorist methods of warfare (from the use of PMCs to targeted terror against the civilian population) leads to the blurring of boundaries between state actors and non-state terrorist groups. This new reality creates an extremely favorable environment in which transnational terrorism can find new forms of legitimation, resource, or infrastructural support. Aggression legitimizes violence as the main method of resolving international conflicts (Waal & Twickel, 2020).

The failure of collective security mechanisms, which should have protected all UN member states, inevitably stimulates a new arms race and a significant increase in defense budgets. This militarization is most noticeable in Eastern Europe and the Scandinavian states, where the Republic of Finland and the Kingdom of Sweden abandoned neutrality for the sake of NATO membership (Blackburn, 2025).

States are rapidly reorienting from a policy of “silence” to a pragmatic policy of “deterrence”. Its essence lies in demonstrating to the potential aggressor military force and the resolve that any attempt at attack is guaranteed to lead to unacceptable losses for them.

The precedent set by the Russian Federation regarding the use of military force to revise borders and spheres of influence significantly amplifies geopolitical turbulence worldwide, encouraging other regional state actors to escalate or revise their own territorial disputes and spheres of influence. Examples include the increasing tension in the Taiwan Strait area, where the PRC monitors the international reaction to the aggression, and in the South Caucasus, where local conflicts may be inspired or accelerated by analogy with the Russian scenario (Roland, 2023). The Russian Federation’s aggression has become the legitimization of revisionism as a global political strategy.

The war started by the Russian Federation against Ukraine, as a continuation of the hybrid strategy that can be metaphorically defined as the “war of managed chaos” is not limited to the destruction of regional security. It has carried out the export of chaos as an

acceptable and effective strategy of conflict into the international system (Snyder, 2018). This export not only deepens the crisis of the international security system but also proves its ineffectiveness in its current form.

The Russian war against the Ukrainian state has exposed a deep systemic crisis:

- International law is inoperable when a permanent member of the UN Security Council violates it.
- Collective security turned out to be not collective, but based on good will and ad hoc coalitions.

According to Chapter VII of the UN Charter, similar aggression should have activated the introduction of economic relations and means of communication, the breakdown of diplomatic relations with the aggressor, and the adoption of compulsory measures using armed forces. Instead, the aggressor's right of veto paralyzed these mechanisms, demonstrating that chaos has become not a side effect but a purposeful weapon in the hands of the aggressor, exploiting the institutional weakness of the world order (Karavaiev, 2017: 29).

Russia supports separatist entities in neighboring states through a strategy of expansionism that encompasses military, economic, political, and informational dimensions. This comprehensive support allows these territories to function as quasi-state entities under complete external control. The presence of regular Russian Federation military contingents is a fundamental condition for the existence of these separatist regimes. Specifically:

- In Transnistria (Moldova), the Russian contingent has been present since 1992, de facto guaranteeing the inviolability of the line of demarcation.
- In Nagorno-Karabakh, Russian troops were present until 2024.
- In Abkhazia and South Ossetia, Russian troops were deployed after the Russian-Georgian war of 2008.
- In Ukraine, Russian troops have been present since the occupation of the Autonomous Republic of Crimea.

This permanent military presence performs two functions: supporting the corresponding regimes and deterring any attempts by independent states to restore constitutional control over these territories.

Conclusions. The Russian Federation's policy is aimed at forming a belt of instability along its western borders, effectively blocking the sovereign choice of the former republics, now independent states, and maintaining them in a state of constant geopolitical tension. The policy of "managed chaos" has a destructive impact on regional stability, geopolitical processes, and the sovereignty of the defined states.

These conflicts are the main institutional barrier to the integration of Ukraine, the Republic of Moldova, and partially Georgia into NATO and the EU. The presence of territories not controlled by legitimate governments creates the problem of "exporting instability" and makes these countries less attractive for membership, as it means an automatic expansion of the EU and NATO's zone of responsibility into potentially unstable territories. In this case, "frozen conflicts" function as an effective Russian "veto" on the sovereign foreign policy choice of its neighbors.

Furthermore, "frozen conflicts" can be activated by Russia at any moment. They function as an instrument of constant political and military pressure, forcing states to act within a framework favorable to the Russian Federation. This exhausts the resources of states and distracts their attention from internal reforms, as well as undermines their sovereignty and territorial integrity, causing humanitarian and migration crises. These long-term consequences complicate recovery and development even after a potential peaceful settlement. This policy of the Russian Federation serves as a tool for expanding its geopolitical sphere of influence, allowing it to consolidate the space around itself, creating a buffer zone between itself and the West.

Russia's policy regarding "frozen conflicts" appears as a revisionist strategy aimed at dismantling the international order and restoring spheres of dominance. These conflicts

are not remnants of the past but active instruments of foreign policy that are constantly initiated and fueled by the Russian Federation. Until the international community develops mechanisms for the effective de-occupation and reintegration of these territories, they will remain a key source of systemic instability and an obstacle to the European integration of Eastern European states. Neutralizing this policy requires not only diplomatic pressure but also a fundamental strengthening of the resilience and defense capabilities of the countries that are objects of Russian expansion.

The Russian Federation's aggression is both a consequence of the initial security vacuum and institutional weakness and a catalyst for its deepening. The world community needs not just support for Ukraine, but a fundamental reform of international institutions and principles, capable of reliably ensuring the supremacy of law over the right of force and preventing the further globalization of the "managed chaos" policy. This fundamental change must include mechanisms for holding aggressor states accountable and restoring the real effectiveness of collective defense structures. Such measures should nullify the Russian Federation's attempts to restore the imperial system and lead to its defeat in the strategic perspective, creating the appropriate conditions for the decomposition of Russian hegemony in the region.

Limiting the Russian Federation's financial and military capabilities will contribute to a reduction in support for "puppet" regimes. Russia should focus on issues of internal political integration and avoiding the spread of the "epidemic of disintegration" within its own borders. At the same time, the Russian Federation is unlikely to abandon its revisionist ambitions, periodically intensifying the toolkit of "frozen conflicts" and modifying the policy of "soft power" to ensure its presence and transform neighbors into its satellites.

The neutralization of revisionism is a long-term strategic task that requires determination and consistency from the international community. A transition is needed from a policy of passive deterrence to a strategy of active exhaustion of the Russian Federation's military-economic potential, as well as the creation of appropriate conditions for the internal transformation of the Russian regime. Stabilization of the region will be achieved only through the strengthening of the sovereignty and institutional resilience of the states that are victims of aggression, which will ensure the irreversibility of their civilizational choice and the strategic defeat of the Russian Federation's neo-imperial project.

REFERENCES

- Blackburn, M.** (2025). Reacting to a geopolitical setback: NATO expansion in Sweden and Finland through the lens of Russian geopolitical culture. *European Journal of International Security*, 1-21. DOI: <https://doi.org/10.1017/eis.2025.10019>
- Giandjian, M.** (2023). Russian Involvement in Frozen Conflicts of the Post Soviet Space as a Means of Geopolitical Positioning. *Governance: The Political Science Journal at UNLV*, 7 (1). Retrieved from <https://cutt.ly/Wtt18rH3>
- Karavaiev, V.** (2017). The possibilities of countering Russian aggression at the UN level. *Scientific Notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 5, 28-32. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2017.05.05> // **Караваєв, В.** (2017). Можливості протидії російській агресії на рівні ООН. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 5, 28-32. DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2017.05.05>
- Parakhonskyi, B. & Yavorska, G.** (2024). The Russian War against Ukraine as a Trigger of Changes in International Security: Basic Narratives. *NISS*. Retrieved from <https://cutt.ly/Ftt14tsA> // **Парахонський, Б. & Яворська, Г.** (2024). Російська війна проти України як тригер змін міжнародної безпеки: базові нарративи. *НІСД*. Retrieved from <https://cutt.ly/Ftt14tsA>
- Roland, G.** (2023). The war in Ukraine and its consequences for the international order and North East Asia. *International Economics*, 27 (1), 1-13. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.aglobe.2023.100056>
- Snyder, T.** (2018). *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. New York: Tim Duggan

Books. Retrieved from <https://cutt.ly/Dtt18DOO>

The Modern Russian-Ukrainian War: Historiographical, Socio-Political, Socio-Economic and Cultural-Spiritual Dimensions (2024). Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing.

Waal, T. & Twickel, N. (2020). *Beyond Frozen Conflict: Scenarios for the Separatist Disputes of Eastern Europe*. Brussels: CEPS, London: Rowman & Littlefield International. Retrieved from <https://cutt.ly/vtt18Vgr>

Yablonskyi, V. (2017). Victims of Russian Hybrid Aggression. In Horbulin, V. (Ed.), *Global Hybrid War: Ukrainian Front: Monograph*, 191-196. // **Яблонський, В.** (2017). Жертви російської гібридної агресії. Горбулін, В. (заг. ред.), *Світова гібридна війна: український фронт: Монографія*, 191-196.

Received 1st 14.11.2025

Accepted 10.12.2025

Publication 22.01.2026

УДК (UDC) 327.5
DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11.127

A CATEGORY OF WAR IN WORKS OF POLITICAL SCIENTISTS

Ihor Malakhivskiy,

e-mail: ihor.malakhivskiy@oa.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0009-0007-6350-2488>

The National University of Ostroh Academy,
Ukraine, 35800, Ostroh, Seminarska str. 2

Abstract

The article highlights the approaches of Western and Ukrainian political scientists to interpreting the concept of war. It examines in detail the approaches of realists and neorealists to the concept of war, the system of international relations, and relations between countries, taking into account the national interests of countries. Since war is an integral component of modern international relations, representatives of two schools of thought in international relations theory, realists and neorealists, take different positions on this issue.

Representatives of the school of political realism base their approaches on the following postulates: 1) the main subject of international relations is the nation state, which expresses its interests in terms of power; 2) the internal driving force behind international relations is the struggle of states to maximize their influence in the external environment; 3) the optimal state of international relations is an international (regional) balance of power that prevents the formation of a national or coalition power that surpasses existing states and their coalitions, which is achieved through a policy of balance of power. H. Morgenthau believed that military power is the most important factor ensuring the political power of a state. The main international processes are conflicts between states, and their extreme form is war.

The realists' concept of war is complemented by the ideas of R. Aron, who considered conflict to be the norm in international relations, and therefore it is not the state of peace that needs to be explained, but the state of war. Neorealists developed the realists' views on war and the system of international relations. The main idea of neorealism is that the structure of the international system is anarchic in nature, which determines the behavior of states. In terms of neorealism, the international system is complemented by concepts such as conflict and cooperation. Neorealists have supplemented the theory of international relations with two postulates that contribute to the understanding of international relations: 1) in the modern world, states use force; 2) states are more independent in their behavior when they have greater power potential. From the point of view of neorealist theory, competition and conflict between states directly follow from two facts of life in anarchy: states in an anarchic order must ensure their own security, and there are many threats or perceived threats to their security. Individual states try to do everything possible to strengthen their security, and their actions lead to an arms race and the creation of alliances.

Keywords: war, conflict, international relations, the Russo-Ukrainian war, Europe

КАТЕГОРІЯ ВІЙНИ У ПРАЦЯХ ПОЛІТОЛОГІВ

Ігор Малахівський,

e-mail: igor.malakhivskiy@oa.edu.ua

ORCID: <http://orcid.org/0009-0007-6350-2488>

*Національний університет «Острозька академія»,
Україна, 35800, м. Острог, вул. Семінарська, 2*

Анотація

У статті виокремлено підходи західних та українських політологів до тлумачення концепції війни. Детально розглянуто підходи реалістів та неореалістів до поняття війна, система міжнародних відносин, відносини між країнами з урахуванням національних інтересів країн. Оскільки війна є невід'ємним компонентом сучасних міжнародних відносин, то, відповідно, представники двох напрямів у теорії міжнародних відносин, реалісти і неореалісти, займають відмінні позиції щодо цього питання.

Представники школи політичного реалізму ґрунтують свої підходи на таких постулатах: 1) основним суб'єктом міжнародних відносин є національна держава, що виражає свої інтереси в категоріях сили; 2) внутрішньої пружиною, що рухає міжнародні відносини, є боротьба держав за максимізацію свого впливу в зовнішньому середовищі; 3) оптимальним станом міжнародних відносин є міжнародна (регіональна) рівновага сил, яке попереджає утворення національної або коаліційної потуги, яка перевершує існуючі держави та їхні коаліції, що досягається політикою балансу сил. Г. Морґентау вважав, що військова сила є найвагомішим чинником, що забезпечує політичну могутність держави. Головними міжнародними процесами є конфлікти між державами, а її крайньою формою є війна.

Концепцію війни реалістів доповнюють ідеї Р. Арона, який вважав конфлікт нормою для міжнародних відносин, тому пояснення потребує не стан миру, а стан війни. Неореалісти розвинули погляди реалістів на війну та систему міжнародних відносин. Основна ідея неореалізму полягає в тому, що структура міжнародної системи має анархічний характер, який і визначає поведінку держав. У термінах неореалізму, міжнародну систему доповнюють такі поняття, як конфлікт і співпраця. Неореалісти доповнили теорію міжнародних відносин двома постулатами, які сприяють розумінню міжнародних відносин: 1) у сучасному світі держави пріоритетують силою; 2) держави незалежніші у своїй поведінці тоді, коли володіють більшим силовим потенціалом. З точки зору неореалістичної теорії, конкуренція і конфлікт між державами безпосередньо впливають з двох фактів життя в умовах анархії: держави в анархічному порядку повинні забезпечувати власну безпеку, а загроз або уявних загроз для їхньої безпеки безліч. Окремі держави намагаються робити все можливе, щоб зміцнити свою безпеку, а їхні дії призводять до гонки озброєнь і створення альянсів.

Ключові слова: війна, конфлікт, міжнародні відносини, російсько-українська війна, Європа

Постановка проблеми. Розвиток сучасної цивілізації супроводжується конфліктами та війнами. Попри здобутки дипломатів, війна залишається реальністю сьогодення. Сьогодні у світі мають місце близько 120 збройних конфліктів, що спричиняють значну кількість жертв (Perepadiya, 2024). З урахуванням цього факту концепція війни привертає увагу науковців, які намагаються осмислити вище згаданий феномен і знайти відповіді на питання агресії у міжнародних відносинах. У зв'язку з цими подіями, набуває актуальності перегляд базових теоретичних питань, таких як війна.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Російська агресія проти України призвела до ревізії таких понять як війна та конфлікт. Питання війни розглядають як західні, так і українські науковці. Теоретичні засади війни ґрунтовно проаналізовано Г. Морґентау (Morgenthau, 1949; 1952), Р. Ароном (Aron, 1983; 2000), К. Волтцом (Waltz, 1979; 1986; 1988; 2001), Р. Гілпіном (Gilpin, 1981), Дж. Міршаймером (Mearsheimer, 2001), С. Гантінгтоном (Huntington, 1996) та ін. Серед західних політиків, російська зовнішня політика щодо України була в полі зору Г. Кісінджера (Bester, 2022), З. Бжезінського (Brzezinski, 2000).

Серед українських дослідників слід згадати монографію Б. Парахонського та Г. Яворської (Parakhonskyi & Yavorska, 2019), в якій подано розгорнутий аналіз онтологічних питань війни і миру, зокрема безпеки, стратегії тощо. О. Пучков та О. Уваркіна (Puchkov & Uvarkina, 2023) розглянули філософські аспекти війни, зокрема трансформацію традиційних підходів до опису вище згаданого явища. У даному контексті, привертає увагу курс лекцій Г. Ситника про філософію війни та миру (Sytnyk, 2023).

Мега статті є виявлення та опис підходів теоретиків реалізму та неореалізму щодо концепції війни, серед яких й російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Війна є важливою компонентою міжнародних відносин, проте реалісти і неореалісти займають відмінні позиції щодо цього питання. У політичному контексті 21-го ст. структурний реалізм визначає силову політику як стратегічну конкуренцію між державами з метою максимізації безпеки і впливу у багатополярній і невизначеній міжнародній системі. Томас Гоббс першим зробив висновок, що міжнародна система, в якій держави існують у постійній боротьбі одна проти одної за виживання, а громадяни звертаються до свого суверена за захистом від зовнішніх загроз, є анархічною і веде до неминучої небезпеки (Tuck 1992: 195). Значний внесок у розвиток наукових основ реалізму зробив видатний німецький соціолог М. Вебер, який розглянув питання про зовнішню політику у працях «Покликання до політики» та «Політичні спільноти і господарство». Його міркування щодо їхньої сутності впливають із твердження про те, що «головним засобом політики є насильство» (Veber, 1998: 87-89).

Реалісти. Згідно з підходом реалістів, який представляють французький соціолог Р. Арон та американський науковець Г. Морґентау, потуга держави ґрунтується на використанні сили, в тому числі й для здійснення ефективної зовнішньої політики. Могутність міжнародного актора – це здатність нав'язати свою волю іншим. Концепція політичного реалізму пропонує розглядати міжнародні відносини як суму політик окремих держав, а боротьбу держав за владу, силу і домінування – як універсальну для всіх часів і регіонів (Morgenthau, 1949: 13).

Концепція реалістів базується на таких засадах: 1) основним суб'єктом міжнародних відносин є національна держава, що виражає свої інтереси в категоріях сили; 2) наслідком цього, внутрішньою пружиною, що рухає міжнародні відносини, стає боротьба держав за максимізацію свого впливу у зовнішньому середовищі; 3) оптимальним її станом є міжнародна (регіональна) рівновага сил, яке попереджає утворення національної або коаліційної потуги, яка перевершує існуючі держави та їхні коаліції, що досягається політикою балансу сил (Morgenthau, 1949: 36, 148, 196).

У зовнішній політиці, на думку Г. Морґентау, вирішальну роль відіграють національні інтереси. За вагомістю науковець виокремлював дві групи інтересів: 1) постійні, основоположні інтереси: захист території, населення і державних інститутів від зовнішньої небезпеки; розвиток зовнішньої торгівлі і зростання інвестицій, захист інтересів приватного капіталу за кордоном; взаємини з союзниками і вибір зовнішньополітичного курсу; 2) минулі, проміжні інтереси, які він поділяв на: інтереси виживання (загроза існуванню держави); життєві інтереси; важливі інтереси (потенційно серйозна шкода для країни); периферійні або інтереси локального характеру (Morgenthau, 1952: 92).

Вагомою ідеєю Г. Морґентау було твердження про силовий характер політичного інтересу держави у міжнародних відносинах. Механізмом, що регулює

відносини між державами, є «баланс сил» між блоками та союзами на чолі з наймогутнішими державами світу. Центри сили підтримують баланс у певній рівновазі, яка має динамічний характер. Війна є наслідком порушення рівноваги. Визнаючи дипломатію найважливішим фактором національної могутності, Моргентгау не применшує значення військової сили, оскільки ефективність політико-дипломатичних можливостей знаходиться в прямій залежності від військової могутності кожної конкретної держави. У міжнародній політиці, зазначає він, саме «військова сила може бути застосована на практиці або використана як загроза, і вона є найбільш важливим матеріальним чинником, що забезпечує політичну могутність держави» (Morgenthau, 1949: 77).

Ганс Моргентгау сформулював базові принципи політичного реалізму у своїй праці «Політика серед націй» (1949): 1) політика ґрунтується на об'єктивних законах, які випливають із людської природи. Ці закони не змінюються з часом і діють незалежно від волі людей; 2) основним мотивом поведінки держав є національний інтерес, який визначається у термінах сили. Держави прагнуть максимізувати свою владу для забезпечення безпеки; 3) інтереси держав є змінними і залежать від конкретного контексту. Наприклад, у мирний час держави можуть прагнути економічного розвитку, а у воєнний час – військової переваги; 4) моральні принципи не можуть бути абстрактно застосовані до політики, оскільки держави діють у своїх інтересах, і моральні міркування часто відходять на другий план; 5) мораль нації не є універсальною; 6) політика є автономною сферою, яка не підпорядковується економіці чи моралі, тобто політичні рішення приймають на основі інтересів держави, а не моральних міркувань (Morgenthau, 1949: 70–95).

Головними міжнародними процесами є конфлікти між державами та їх крайня форма – війна. Міжнародні відносини мають анархічний характер, є ареною гострого протистояння держав. Анархічний характер міжнародних відносин сприяє виникненню небезпеки чи загрози небезпеки для державних інтересів, тому в основі міжнародного функціонування держав лежить їхнє прагнення до збільшення влади та зменшення влади інших. На основі цього принципу забезпечується власна безпека. Водночас, виникає суперечність – конфліктність і несумісність забезпечень безпеки, коли одна держава прагне збільшити військову потужність або створити альянс, а такі дії спричиняють посилення напруги через відповідну на ці дії реакцію відповідними заходами інших держав (Stoliarenko, 2020: 133). Невід'ємною частиною влади є сила, яка є важливим засобом забезпечення національної безпеки, адже загроза фізичного насилля є органічним елементом зовнішньої політики. Результатом прагнення кожної із держав до максимального задоволення своїх національних інтересів є встановлення на світовій арені балансу сил, реального засобу забезпечення та збереження миру.

У дусі політичного реалізму розглядав міжнародні відносини у своїх основних працях «Мир і війна» і «Клаузевіц: філософія війни» відомий французький соціолог та політолог Р. Арон (Aron, 2000; 1983). На його думку, нормою для міжнародних відносин є конфлікт, а не його відсутність. Тому головною тезою, що вимагає пояснення – це не стан миру, а стан війни. Р. Арон оригінально поєднав старі та нові ідеї реалізму. Оперуючи поняттям сили, він водночас пов'язує її з міжнародною системою, яку розглядає як «сукупність, складену з окремих політичних утворень, що підтримують між собою регулярні відносини і можуть бути втягнуті у загальну війну». Р. Арон вважає головним завданням будь-якої держави гарантування власної безпеки, а у підсумку – виживання у середовищі, де останнім аргументом у суперечці завжди є застосування збройних сил. Найважливішою характеристикою міжнародної системи є конфігурація співвідношення сил, яке розуміють як кількість глобальних наддержав та спосіб взаємовідносин між ними (Aron, 2000: 109, 114).

Однак, в аналізі міжнародних відносин, реалісти зосереджуються переважно на великих державах, оскільки саме вони домінують і формують міжнародну політику, спричиняють війни. По-друге, реалісти вважають, що на поведінку великих

держав впливає переважно зовнішнє оточення, а не їхні внутрішні характеристики. Структура міжнародної системи, з якою змушені рахуватися всі держави, значною мірою формує їхню зовнішню політику. По-третє, реалісти вважають, що в мисленні держав домінують розрахунки про силу, і що держави конкурують між собою за владу. Ця конкуренція іноді вимагає війни, яка вважається прийнятним інструментом державотворення. Цитуючи Карла фон Клаузевіца, військового стратега 19 ст., війна є продовженням політики іншими засобами (Clausewitz, 1984: 88; Betts, 1997: 8).

На зміну реалізму прийшов **неореалізм**, який прагнув систематизувати політичний реалізм і створити системну теорію міжнародної політики, водночас зберігаючи основні категорії класичного політичного реалізму – силу, національний інтерес, боротьба за владу. Неореалізм формувався, насамперед, завдяки працям К. Волтца, Р. Гілпіна, К. Кіндермана, Дж. Гріко, Дж. Міршаймера, які сприяли поєднанню принципів класичного реалізму з теорією міжнародних систем. Вище згадані науковці віддають перевагу в своєму аналізі структурі міжнародної системи як незалежному пояснювальному фактору, як місця, де відбувається міжнародна політика. Міжнародна система суттєво впливає на національну безпеку держав.

Р. Гілпін зауважує, що концепція національної безпеки традиційно охоплює політичну незалежність і територіальну цілісність як цінності, що підлягають захисту (Gilpin, 1981: 13). Захищаючи цінності, держави значною мірою покладалася на військову силу як на один з найважливіших інструментів захисту своєї національної безпеки від різноманітних загроз (Baldwin, 1997: 19). Як зазначає К. Волтц, «оскільки деякі держави можуть у будь-який момент застосувати силу, всі держави повинні бути готові до цього – або жити на милості своїх сильніших у військовому відношенні сусідів» (Waltz, 1986: 98).

Однак, на думку С. Гантінгтона, геополітична ситуація на зламі тисячоліть має інший характер – зіткнення цивілізацій стане «домінуючим фактором світової політики». Американський політолог вважав, що в сучасному світі основним джерелом конфліктів будуть не ідеологія чи економічні інтереси, а культурно-цивілізаційні відмінності. Нація-держава залишиться дієвим актором у міжнародних справах, але найбільш серйозні конфлікти глобальної політики будуть відбуватися між націями та групами, що належать до різних цивілізацій. Оскільки Захід перебуває на вершині своєї могутності, то центральною віссю світової політики буде конфлікт між ним та рештою світу (Huntington, 1996: 20-21, 28, 46).

Теоретики неореалізму пропонують фундаментальне осмислення умов глобальної політики, зокрема таких понять як війна, що визначається як тимчасово обмежена відсутність миру. Кожен народ, як і міжнародна система, прагнуть досягти миру, але прагнення до миру без попереднього усунення першопричин конфлікту робить такі зусилля спекулятивними (Epeniwe, 2025). Неореалісти сформулювали епістемологічне дослідження війни і миру, щоб надати належного контекстуального значення і змісту людським прагненням до миру. З цієї точки зору, К. Волтц класифікував основні причини війни у вертикальну ієрархію, що складається з війни всередині 1) людини, 2) структури держави, і 3) міжнародної державної системи у пост-Вестфальську епоху. Основна ідея неореалізму полягає в тому, що анархічний характер світової політики визначає поведінку держав (Waltz, 2001: 80-123).

Фундаментальним аспектом неореалістичної теорії є розподіл влади, яка розподіляється однополярно, біполярно або багатополлярно. Однополярний порядок представляє домінування Сполучених Штатів Америки в епоху, що настала одразу після 1989 р. Що стосується біполярного порядку, то залишаються суперечки про те, як цей розподіл впливає на частоту виникнення конфліктів або шукати миру. У той час як деякі вчені стверджують, що однополюсне гегемоністське домінування означає можливість отримати більше влади, інші, такі як Д. Міршаймер, стверджують, що рівність або симетрія у сприйнятті розподілу влади між двома державами (США і Китаєм) або коаліцією держав забезпечує врівноважуючий ефект,

який зменшує ймовірність виникнення війни (Epemue, 2025). Наприклад, ядерне стримування є ефективним, коли потенційний агресор розуміє, що напад призведе до значних витрат і малоімовірно, що він буде успішним або спровокує реакцію відплати з боку іншого актора. Це не означає, що війна закінчиться і настане мир, а навпаки, міжнародна система перебуває в стані постійної невизначеності і напруженості, що призводить до зменшення кількості воен. Однак існує і третій розподіл сили – багатополярна система, яка передбачає наявність трьох або більше акторів, що мають владу, яка вважається або сприймається як така, що постійно становить загрозу одна для одної. Наприклад, система, в якій домінують такі потужні держави, як Китай, Росія і США, в той час як середні держави, такі як Південна Африка, Нігерія і Туреччина, мають свій власний вплив.

Замість Росії як потенційної великої держави в багатополярній системі ми можемо розглядати ЄС, який продовжує позиціонувати себе як цивілізовану державу, що базується на громадянських нормах, що лише більше перегукується з ліберальними міжнародними відносинами, аніж з класичними / неореалістичними міжнародними відносинами. Це не означає, що Брюссель не грає в силову політику. Він, навпаки, грає, і свідченням цього є реакції лідерів ЄС на тарифні погрози США з боку президента Трампа та на grenландську невдачу з Данією. ЄС, як і його держави-члени, грають у силову політику (наприклад, згадаймо реакцію ЄС і Франції на переворот у Нігері у липні 2023 р., коли вони підтримали Нігерію у вторгненні в Нігер у надії відновити демократично обраний уряд Мохамеда Базума, або реакцію ЄС на російсько-українську війну, фінансуючи військові зусилля України у відповідь на загрозу російської агресії і допомагаючи Україні відновити територіальну цілісність) (Epemue, 2025). Якими б не були наміри, можна з упевненістю сказати, що ЄС визнає анархічну природу глобальної політики і реагує на неї демонстрацією сили і влади, незважаючи на свою риторичку, спрямовану на мир.

Неореалісти формують два постулати, важливі для розуміння міжнародних відносин: 1) у сучасному світі держави послуговуються силою; 2) держави незалежніші у своїй поведінці тоді, коли володіють більшим силовим потенціалом (Malskiy & Matsiakh, 2007: 260). Неореалізм – це структурний, раціональний і прагматичний підхід до аналізу міжнародної політики, який уможливорює пояснення політики держав у конфліктних умовах.

Р. Гілпін, доповнюючи концепцію неореалізму, вважає, що стабільність чи нестабільність міжнародної системи визначається раціональним ставленням держави до стану системи: 1) система є сталою тоді, коли держави задоволені своїм статусом і не бачать користі в її змінах; 2) держави прагнуть змінити систему тоді, коли сподіваються, що вигода, отримана від цього, буде більшою від можливих втрат; 3) зміни в системі здійснюються за допомогою різних способів, наприклад, шляхом територіальної експансії чи економічного узалежнення; 4) досягнення стану рівноваги між втратами та вигодою подальшої експансії призводить до її припинення та намагання дотримуватись існуючого status quo; 5) система трансформується, якщо держави не здатні втримати її рівновагу, внаслідок чого створюється новий розподіл влади і відповідно нова структура системи (Gilpin, 1981: 10, 106, 125).

К. Волтц розглядає питання міжнародних відносин з точки зору застосування державами воєнної сили. Науковець вважав, що держава застосовує воєнну силу, якщо в результаті оцінки перспектив досягнення успіхів з'ясує, що бажання цілі привабливіші, ніж спокій мирного життя. Будь-яка країна може застосувати силу для здійснення власної політики, через це інші країни змушені бути постійно готовими відповісти на силу силою. Відповідно середовище, в якому діють держави, вимагає від них певної поведінки (Waltz, 2001: 109, 118-120).

З точки зору неореалістичної теорії, конкуренція і конфлікт між державами безпосередньо впливають з двох фактів життя в умовах анархії: держави в анархічному порядку повинні забезпечувати власну безпеку, а загроз або уявних

загроз для їхньої безпеки безліч. Виявленням небезпек і протидія їм стає способом життя. Відносини залишаються напруженими; актори зазвичай підозрілі і часто ворожі, хоча за своєю природою вони не можуть бути схильні до підозрливості і ворожості. Окремі держави можуть робити все можливе, щоб зміцнити свою безпеку, а це означає, що в сукупності їхні дії призводять до гонки озброєнь і створення альянсів. Непростий стан справ погіршується знайомою «дилемою безпеки», коли заходи, що посилюють безпеку однієї держави, зазвичай зменшують безпеку інших. В анархічній сфері джерело власного комфорту є джерелом занепокоєння інших. Тому держава, яка накопичує інструменти війни, навіть для власної оборони, сприймається іншими як загроза, що вимагає відповіді. Сама реакція потім слугує для підтвердження віри першої держави в те, що вона мала підстави для занепокоєння (Waltz, 1988: 619). Так само альянс, який в інтересах оборони намагається підвищити згуртованість серед своїх членів і поповнити свої ряди, ненавмисно ставить під загрозу протилежний альянс і провокує контрзаходи.

К. Волтц, у своїй праці «Теорія міжнародної політики» стверджує, що виживання є передумовою для досягнення будь-яких цілей, які можуть мати держави (Waltz, 1979: 92). Міжнародна політика – це сфера влади, боротьби та пристосування (Waltz, 1979: 113). Кожна держава завжди діє винятково для забезпечення свого виживання, проте деякі держави можуть наполегливо прагнути до цілей, вищих, ніж виживання; вони можуть віддавати перевагу об'єднанню з іншими державами. Серед держав природним станом є стан війни. Це означає, що, оскільки кожна держава вирішує для себе, застосовувати силу чи ні, війна може спалахнути в будь-який час. Існування світу без періодичного конфлікту – немислиме; і надія на те, що застосування сили можна буде уникнути, не може бути реалістичною (Waltz, 1979: 102).

На думку неореалістів, повторюваність війни пояснюється структурою міжнародної системи. Теоретики переконані, що війна – це нормально. Будь-яка війна пояснюється не структурою міжнародно-політичної системи, а особливостями всередині неї: ситуаціями, акторами та взаємодією держав. Війни різняться за частотою, а також за іншими ознаками. В анархічному світі мир є крихким. Продовження миру вимагає, щоб потенційно дестабілізуючі події викликали зацікавленість і прораховану реакцію деяких або всіх головних акторів системи. В умовах анархії держав ціна неухваленості або прорахунку часто сплачується кров'ю (Waltz, 1988: 619).

В умовах конкуренції двох держав втрата однієї з них легко бути здобутком для іншої. Як наслідок, держави у біполярному світі швидко реагують на тривожні події. У багатополлярному світі небезпеки розсіяні, відповідальність нечітка, а визначення життєво важливих інтересів легко зтуманити. Там, де низка держав перебуває в рівновазі, вмiла зовнішня політика передової держави покликана отримати перевагу, не протидіючи іншим державам і не лякаючи їх до об'єднаних дій (Waltz, 1988: 622). У таких умовах, виникнення криз – закономірний процес. Кризи породжуються рішучістю однієї держави чинити опір змінам, які намагається здійснити інша держава. Як лідери біполярної системи, Сполучені Штати і Радянський Союз були схильні чинити опір, оскільки в важливих питаннях вони не могли сподіватися, що їхні союзники зроблять це за них. Політичні дії у післявоєнному світі відображали цей стан.

Теорію неореалістів доповнює концепція контролю сил і ресурсів Р. Гілпіна. Американський аналітик, у своїй праці «Війна і зміни у світовій політиці» (Gilpin, 1981), висловлює думку, що одним з найважливіших принципів функціонування міжнародної системи є прагнення держав отримати контроль над поведінкою інших акторів міжнародної системи. Цілком очевидним є те, що інтереси конкретних суб'єктів цієї системи вступають в конфлікт один з одним. Більш того, контроль над міжнародною системою базується на розподілі сил та ресурсів між її акторами, будь то окремі держави або коаліції держав.

У світі домінують суперпотуги, які встановлюють правила міжнародної політичної гри, визначають характер політичного дискурсу, структуру міжнародного порядку, мають можливість владнати розбіжності між малими і великими державами на прийнятних для останніх умовах. Вони контролюють вирішення всіх питань, що стосуються розподілу світових ресурсів, особливо тих, які є для них пріоритетними. Власне конфігурація розподілу сил показує, хто фактично править міжнародною системою і чийм інтересам вона найбільше відповідає. На думку Гілпіна, фундаментальна природа міжнародних відносин не змінилася протягом тисячоліть. Міжнародні відносини є постійно тривалою боротьбою за багатство і владу між незалежними акторами в стані анархії (Chistiakova, Kubko, Kudlai & Kryvdina, 2021: 8).

Порушення рівноваги і зміна лідерів в міжнародній ієрархії призводять до економічних, політичних і технологічних змін, унаслідок яких або значно збільшуються потенційні вигоди, або зменшуються потенційні витрати одного або декількох держав. Врешті решт відбувається розрив між існуючою міжнародною системою і потенційними вигодами (втратами) конкретних держав, що призводить до кризи у міжнародній системі. Хоча кризу можливо усунути мирними шляхами і засобами, все ж головним механізмом її розв'язання протягом всієї історії була, як казав Гілпін, війна за гегемонію, тобто війна, покликана визначити, яка саме держава або група держав займе домінуюче положення в міжнародній системі. Після війни у світі відбувається перебудова політичних, територіальних та інших основ системи. Таким чином, цикл змін завершується тим, що гегемоністська війна і наступний за нею світ створюють нові статус-кво і рівновагу, що відображають новий розподіл сил в системі.

Слід зауважити, що рівновага сил в принципі присутня в будь-якому політичному процесі, в тому числі і світовому. Головну роль у цьому процесі відіграє провідна держава, яка здійснює політику, спрямовану на досягнення рівноваги і стабільності міжнародної системи. Будь-яка велика держава уважно стежить за тим, щоб будь-яка інша велика держава не стала могутнішою за рахунок поглинання дрібніших країн. Тому конфлікти, суперечки, між індивідуальними акторами в системі не підривають визначальні характеристики системи. Слід зауважити, що хоча міжнародна система і накладає певні обмеження на поведінку всіх акторів, проте, спочатку вона сприяє інтересам найсильніших. Час від часу інтереси різних акторів і баланс сил між ними в результаті економічних, технологічних та інших факторів змінюються. Причому ті актори, які виграють від цього, схильні прагнути змінити систему так, щоб вона найбільшою мірою відповідала їхнім інтересам. Нова система міжнародних відносин буде відображати нове співвідношення сил і інтересів (Chistiakova et al., 2021: 8).

Поведінку великих держав Міршаймер пояснює тим, що структура міжнародної системи змушує держави, які прагнуть лише безпеки, діяти агресивно щодо один до одного. Три особливості міжнародної системи в поєднанні змушують держави боятися одна одну: 1) відсутність центральної влади, яка стоїть над державами і може захистити їх одна від одної; 2) той факт, що держави завжди мають певний наступальний військовий потенціал, і 3) той факт, що держави ніколи не можуть бути впевненими в намірах інших держав. Враховуючи цей страх, – держави визнають, що чим потужнішими вони є щодо своїх суперників, тим кращі їхні шанси на виживання. Дійсно, найкраща гарантія виживання – бути гегемоном, адже жодна інша держава не може серйозно загрожувати такій могутній державі (Mearsheimer, 2001: 2).

На думку Дж. Міршаймера великі держави шукають можливості здобути владу за рахунок іншої. Американський науковець стверджує, що багатополярні системи більш схильні до війни, ніж біполярні, і що багатополярні системи, які містять особливо потужні держави – потенційні гегемони – є найнебезпечнішими системами з усіх. У своїй теорії він аналізує зовнішню політику великих держав, оскільки вони

мають найбільший вплив на те, що відбувається в міжнародній політиці (Waltz, 1979: 73). Доля всіх держав – як великих, так і менших, визначається насамперед рішеннями і діями тих, хто має найбільший потенціал. Кінцева мета держави – бути гегемоном у системі (Waltz, 1988: 40). Ключова ідея аналітика полягає в тому, що міжнародна система змушує великі держави максимізувати свою відносну владу, оскільки це оптимальний спосіб максимізувати свою безпеку. Іншими словами, виживання вимагає агресивної поведінки. Великі держави поведуться агресивно не тому, що вони цього хочуть, або тому, що вони мають якесь внутрішнє прагнення домінувати, а тому, що вони повинні прагнути до більшої влади, якщо хочуть максимізувати свої шанси на виживання (Mearsheimer, 2001: 11-12).

Змагальний характер великих держав за владу і прагнення до гегемонії ґрунтується на п'яти припущеннях про міжнародну систему. Перше припущення передбачає, що міжнародна система є анархічною, що не означає, що вона хаотична або безладна. Однак саме по собі реалістичне поняття анархії не має нічого спільного з конфліктом; це принцип упорядкування, який говорить, що система складається з незалежних держав, які «не мають над собою центральної влади» (Milner, 1991: 67-85). Зміст другого припущення – великі держави володіють певним наступальним військовим потенціалом, який дає їм можливість завдати шкоди і, можливо, знищувати один одного. Держави є потенційно небезпечними одна для одної, хоча деякі держави мають більшу військову міць, ніж інші і тому є більш небезпечними (Mearsheimer, 2001: 16). Третє припущення полягає в тому, що жодна держава не може бути впевнена, що інша держава не використає свій наступальний військовий потенціал для нападу на першу державу. Четверте припущення стверджує, що виживання є головною метою великих держав. Зокрема, держави прагнуть зберегти свою територіальну цілісність і автономію свого внутрішнього політичного устрою (Mearsheimer, 2001: 17). Згідно з п'ятим припущенням, великі держави є раціональними акторами, які усвідомлюють стан справи, стратегічно мислять про те, як вижити.

Проте, коли ці п'ять припущень поєднуються разом, вони створюють потужні стимули для великих держав думати і діяти наступально щодо одна до одної. Зокрема, виникають три загальні моделі поведінки: страх, самопомога та максимізація влади (Mearsheimer, 2001: 17). Великі держави ставляться одна до одної з підозрою і хвилюються, що може розпочатися війна. У відносинах між державами мало місця для довіри. Побоюючись кінцевих намірів інших держав і усвідомлюючи, що вони діють у системі самопомоги, держави швидко розуміють, що найкращий спосіб забезпечити своє виживання – це бути найсильнішою державою в системі. Чим сильнішою є держава щодо своїх потенційних суперників, тим менша ймовірність того, що хтось із цих суперників нападе на неї і загрожуватиме її виживанню. Слабкіші держави не захочуть вступати у війну з більш потужними державами, тому що вони, швидше за все, зазнають військової поразки. Дійсно, чим більший розрив у силі між двома державами, тим менша ймовірність того, що слабша держава нападе на сильнішу (Mearsheimer, 2001: 18). Навіть коли велика держава досягає виразної військової переваги над своїми суперниками, вона продовжує шукати можливості отримати більше влади. Прагнення до влади припиняється лише тоді, коли досягається гегемонія. Підсумовуючи, Міршаймер стверджує, що головним мотивом великодержавної поведінки є виживання. Однак, в анархії, бажання вижити спонукає держави до агресивної поведінки (Mearsheimer, 2001: 29).

З точки зору співвідношення сил, війна більш ймовірна в умовах багатополярності, ніж біполярності, з трьох причин. По-перше, існує більше можливостей для війни, оскільки в багатополярній системі існує більше потенційних конфліктних діад. По-друге, дисбаланс сил є більш поширеним явищем у багатополярному світі, а отже, великі держави мають більше шансів виграти війну, що ускладнює стримування і робить війну більш ймовірною. По-третє, в умовах

багатополярності існує більша ймовірність прорахунків: держави можуть вважати, що вони здатні примусити або завоювати іншу державу, хоча насправді вони не мають такої можливості (Mearsheimer, 2001: 71).

Основні положення неореалізму представлено такими тезами: 1) структура міжнародної системи є анархічною, а держави є головними акторами, що діють у цій системі; 2) держави – раціональні актори, що прагнуть вижити і забезпечити свою безпеку; 3) не внутрішні характеристики держави (ідеологія, політичний режим), а її позиція в системі визначає її дії; 4) держави прагнуть створити або підтримувати баланс, щоб запобігти домінуванню однієї з них; 5) співробітництво можливе, але завжди в тіні суперництва й безпекових дилем (Malskyi & Matsiakh, 2007: 259-260).

Американські реалісти щодо війни в Україні. Серед прихильників реалізму були відомі політики, такі як З. Бжезінський і Г. Кіссінджер. Після початку неспровокованої повномасштабної війни Росії проти України, у 2022 р., Г. Кіссінджер заявив про необхідність територіальних поступок Кремлю з боку України щодо захоплених після 24 лютого 2022 р. українських земель і початку мирних перемовин. «Реалістична» позиція відомого американського експерта не знайшла підтримки в аудиторії. Водночас, він стверджував, що в повномасштабній війні частково винен Захід, який пообіцяв українцям членство в НАТО (Oliiunyk, 2024).

У цій ситуації потрібно звернути увагу на декілька моментів. По-перше, Кіссінджер переосмислив свої погляди на Україну, оскільки змінилися умови. По-друге, не лише Кіссінджер був противником розширення НАТО на схід, а, по суті, противниками цього були усі представники школи реалізму в геополітичній думці. Серед них такі відомі постаті, як Джордж Кенанн, Баррі Поузен і Джон Міршаймер. Вони так вважали через переконання, що верховним началом у політиці повинні бути реальні інтереси, зокрема інтерес проєкції сили. Тобто перспектива використання даної території, у військових, можливо, агресивних цілях проти країни, яка межує з цією територією. Тому, на їхню думку, розширення НАТО на схід було б сприйняте Росією як безпосередня загроза для її безпеки, і в цьому сенсі стало б кроком, який провокуватиме Росію вести жорстку гру. Таким було бачення школи реалістичної геополітики. Через декілька місяців Кіссінджер вже виступав за відмову від таких територіальних поступок під час ймовірних переговорів і підтримував ідею вступу України до Північноатлантичного альянсу. Однак при цьому він закликав не вводити повну ізоляцію Росії на міжнародній арені, оскільки, на його погляд, це лише укріпить союз Москви з Пекіном (Oliiunyk, 2024).

Прагматизм і довготривалий мир – засадничі основи реалізму і міжнародної політики у 20 і 21 ст. Кіссінджер також наголошував на необхідності уникати підштовхування Росії до союзу з Китаєм. Військові літаки Росії і Китаю спільно патрулювали над Тайванем. Чим більше економічні санкції Вашингтона і Брюсселя проти Росії, тим більше економіка цієї країни взаємопов'язана з економіками Китаю та Індії. Путін – парія, але тільки на Заході, а не в решті світу. Варто згадати, що коли він відвідав Пекін на Олімпіаду – за півтора місяці до вторгнення – глави держав Китаю і Росії публічно домовилися «не допустити розширення НАТО» (Bester, 2022).

Важливими у даному контексті є погляди ще одного американського експерта – З. Бжезінського, який високо оцінював роль Євразії, оскільки в Європі розташована значна частина світової політичної і економічної влади. Але й східний регіон, Азія, за останній час став важливим осередком економічного зростання і політичного впливу. Отже, проблема того, наскільки добре Америка, задіяна у глобальних процесах, здатна буде розв'язати складні стосунки євразійської влади – особливо, чи стримає вона появу домінуючої й антагоністичної євразійської влади, – залишається вирішальною для здатності Америки відігравати глобальну роль. Отже, Євразія – це шахівниця, на якій і далі триватиме гра за глобальне верховенство, і ця боротьба включає геостратегію – стратегію керування геополітичними інтересами (Brzezinski, 2000: XIV). Американський аналітик виокремив геополітичних гравців і геополітичні осі. Активні геостратегічні гравці – це держави, що мають спроможність

і національну волю застосувати силу чи вплив поза своїми кордонами для того, щоб змінити наявний геополітичний стан справ. Геополітичні осі – це держави, чия важливість походить не з їхньої сили і мотивації, а радше з уразливого розташування. За сучасних глобальних обставин на новій політичній карті Євразії можна визначити щонайменше п'ять геостратегічних гравців і п'ять геополітичних осей. Франція, Німеччина, Росія, Китай та Індія є основними і активними гравцями, тоді як Велика Британія, Японія та Індонезія, хоч вони і є, безсумнівно, дуже важливими країнами, так не оцінюються. Україна, Азербайджан, Південна Корея, Туреччина та Іран відіграють роль геополітичних осей, попри те, що Туреччина та Іран є також геостратегічно активними (Brzezinski, 2000: 40-41).

А. Гейс та У. Шрьодер стверджують, що російська війна проти України має вирішальне значення для майбутнього ліберального інтервенціонізму. На їхню думку, процеси глобальних змін впливають на (ліберальний) інтервенціонізм на різних рівнях. Сучасні геополітичні трансформації призводять до поділу світу на нові сфери впливу, протиставляючи демократії автократіям на глобальному рівні та в межах регіональних конфліктів. Російсько-українська війна є прикладом того, що в даному контексті мультиполярний світ характеризується складними відносинами та швидкими змінами в союзах, які не обов'язково відповідають чіткому поділу на «авторитарні» та «ліберальні» форми допомоги (Geis & Schröder, 2024).

Російська війна проти України призвела до звільнення від ілюзій щодо глобального ліберального порядку. Вона дала поштовх деяким тенденціям: з одного боку, спостерігаємо часткове відродження ліберальних підходів щодо економічної, політичної та військової підтримки України та співпраці з нею. Як наслідок такої тенденції, дві регіональні інституції ліберального порядку, НАТО та ЄС обговорюють вступ нових членів. З іншого боку, система ООН як втілення глобального інституційного порядку, зазнала численних криз: фінансування, політичної підтримки своїх інституцій, ефективності та впливу. Остання тенденція призвела до дистанціювання значної кількості постколоніальних держав від інституцій ООН.

Висновок. Класичний реалізм заклав філософські та політичні основи сучасного розуміння системи міжнародних відносин. Згідно з положеннями класичного реалізму, держави завжди діють у власних інтересах, керуючись міркуваннями сили, а не ідеалами. Ці ідеї продовжують впливати на сучасну геополітику, зокрема в інтерпретації воєн, альянсів і дипломатії. Неореалізм не лише доповнив, але й розширив розуміння взаємовідносин держав у системі міжнародних відносин з прагматичної точки зору. Попри баланс сил, у світі залишається небезпека війн, що підтвердила російська агресія проти України. З точки зору співвідношення сил, війна більш імовірна в умовах багатополарності, ніж біполярності, оскільки в багатополарній системі існує більше потенційних конфліктних причин.

Російсько-українська війна викликала ревізію базових понять міжнародних відносин, теорій політичних систем, призвела до переоцінки цінностей та змусила західні країни переглянути підходи до відносин з Україною та Росією.

REFERENCES

- Aron, R.** (1983). *Clausewitz: Philosopher of War*. New York: Simon & Schuster.
- Aron, R.** (2000). *Peace and war between nations*. Kyiv: МР «Ініверс» // **Арон, Р.** (2000). Мир і війна між націями. Київ: МП «Юніверс».
- Baldwin, D.A.** (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies*, 23, 4-21.
- Bester, L.** (2022, May 23). Kissinger: These are the main geopolitical challenges facing the world right now. *World Economic Forum*. Retrieved from <https://cutt.ly/lr6SMfN9>
- Betts, R.K.** (October 1997). Should Strategic Studies Survive? *World Politics*, 50 (1), 7-33. Retrieved from <https://cutt.ly/5r6S1wm5>
- Brzezinski, Z.** (2000). *The Grand Chessboard*. Lviv-Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. // **Бжезінський, З.** (2000). Велика шахівниця. Львів-Івано-Франківськ: Лілея-НВ.
- Chistiakova, I.M., Kubko, V.P., Kudlai, I.V. & Kryvdina, I.B.** (2021). Lecture notes on the discipline "Theory of International Relations". Odesa: DU OP // **Чістякова, І.М.,**

- Кубко, В.П., Кудлай, І.В. & Кривдіна, І. Б.** (2021). Конспект лекцій з дисципліни «Теорія міжнародних відносин». Одеса: ДУ ОІП.
- Clausewitz, Carl von** (1984). *On War*. Edited and translated by M. Howard and P. Paret. Princeton, N.J.: Princeton University Press. Book I, Chapter 1.
- Enemuwe, Ch. A.** (July 16, 2025). Neorealism and the Evolution of Power Politics in the 21st Century. *International Affairs Forum*. Retrieved from <https://cutt.ly/zr6SMHch>
- Geis, A. & Schröder, U.** (2024). The Russian War Against Ukraine and Its Implications for the Future of Liberal Interventionism. *Politics and Governance*, 12, 7348. DOI: <https://doi.org/10.17645/pag.7348>
- Gilpin, R.** (1981). *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Huntington, S.** (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*. New York: Simon and Schuster.
- Malskyi, M.Z. & Matsiakh, M.M.** (2007). Theory of international relations. Kyiv: Znannia // **Мальський, М.З. & Мацях, М.М.** (2007). Теорія міжнародних відносин. Київ: Знання.
- Mearsheimer, J.J.** (2001). *The tragedy of great power politics*. New York: W.W. Norton & Company.
- Milner, H.** (1991). The Assumption of Anarchy in International Relations Theory. *A Critique. Review of International Studies*, 17 (1), 67-85.
- Morgenthau, H.** (1949). *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred Knopf.
- Morgenthau, H.** (1952). **In Defence of the National Interests**. New York: Alfred A. Knoff Publisher.
- Oliinyk, N.** (2024, January 18). Analyst: Kissinger managed to change his view on the war in Ukraine. *Portal Polskiego Radia SA*. Retrieved from <https://cutt.ly/jrI2CwuC> // **Олійник, Н.** (18 січня 2024). Аналітик: Кіссінджер спромігся змінити свій погляд на війну в Україні. *Portal Polskiego Radia SA*. Retrieved from <https://cutt.ly/jrI2CwuC>
- Parakhonskyi, V.O. & Yavorska, H.M.** (2019). *Ontology of War and Peace: Security, Strategy, Meaning*. Kyiv: NISD // **Парахонський, В.О. & Яворська, Г.М.** (2019). *Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл*. Київ: НІСД.
- Perepadia, O.** (2024, November 12). ICRC President: There are currently over 120 armed conflicts in the world. *DW*. Retrieved from <https://cutt.ly/6r7xYYEz> // **Перепада, О.** (12 листопада 2024). Президентка МКЧХ: У світі нині понад 120 збройних конфліктів. *DW*. Retrieved from <https://cutt.ly/6r7xYYEz>
- Puchkov, O. & Uvarkina, O.** (2023). Philosophy of war of the fifth dimension. *Visnyk of the Lviv University*, 48, 126-132. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.48.16> // **Пучков, О. & Уваркіна, О.** (2023). Філософія війни п'ятого виміру. *Вісник Львівського університету*, 48, 126-132. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.48.16>
- Stoliarenko, D.O.** (2020). Classical realism and neorealism in the theory of international relations: comparative characteristics. *Bulletin of Student Scientific Society*, 2 (12), 132-137. Retrieved from <https://cutt.ly/lr6S1KEK> // **Столяренко, Д.О.** (2020). Класичний реалізм та неореалізм в теорії міжнародних відносин: порівняльна характеристика. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені В. Стуса*, 2 (12), 132-137. Retrieved from <https://cutt.ly/lr6S1KEK>
- Sytnyk, H.P.** (2023). Philosophy of War and Peace. Kyiv: TOV "SAK Ltd." // **Ситник, Г.П.** Філософія війни та миру. Київ: ТОВ «САК Лтд.».
- Tuck, R.** (Ed.). (1992). *Leviathan / Thomas Hobbes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Veber, M.** (1998). *Sociology. General historical analyses. Politics*. Kyiv: Osnovy. // **Вебер, М.** (1998). Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. Київ: Основи.
- Waltz, K.N.** (1979). *Theory of International Politics*. New York: McGraw-Hill.
- Waltz, K.N.** (1986). *Anarchic Orders and Balances of Power*. In R.O. Keohane (Ed.). *Neorealism and its critics*. (pp. 87-110). New York: Columbia University Press.
- Waltz, K.** (Spring, 1988). The Origins of War in Neorealist Theory. *Journal of Interdisciplinary History*, 18 (4), 615-628.
- Waltz, K.N.** (2001). *Man, the State, and war: a theoretical analysis*. New York: Columbia University Press.

УДК (UDC) 327 : 339.5 (532+430)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11.139

SAUDI-GERMAN ECONOMIC RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE IMPLEMENTATION OF “SAUDI VISION 2030”

Dmytro Stretovych,

e-mail: dmytro.stretovych@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0526-6571>

*The National University of Ostroh Academy,
Ukraine, 35800, Ostroh, Seminarska st., 2*

Abstract

The current stage of global economic development is characterized by large-scale transformation of energy markets and accelerated digitization of production processes, forcing the world's leading countries to review their foreign economic activity strategies. In this context, it's crucial to look at the relationship between the Kingdom of Saudi Arabia (KSA) and the Federal Republic of Germany (FRG), since both countries are going through a major industrial transformation. Through the implementation of the national program “Saudi Vision 2030,” Saudi Arabia aims to dramatically diversify its economy by reducing its traditional dependence on crude oil exports and stimulating the development of sectors other than the natural resources sector, such as high technology, tourism, and renewable energy. At the same time, Germany, facing an urgent need to strengthen its energy security after cutting economic ties with Russia in 2022, is considering Saudi Arabia as an important strategic partner for shaping the future market for environmentally friendly hydrogen and a reliable provider of stable energy supplies to Europe.

The article covers the main diplomatic contacts at the highest level for the 2016-2025 period and their results. It traces the evolution of priorities from the initial introduction of the Saudi Vision 2030 reform plan to Germany in 2016 to the development of specific energy security mechanisms. In addition, it outlines the legal framework for economic relations between the Kingdom of Saudi Arabia and Germany. It is mentioned that the foundation for stable economic relations was made in the 1996 Bilateral Investment Treaty and the 2008 Agreement for the Avoidance of Double Taxation. Another important document is the 2021 Memorandum of Understanding on German-Saudi hydrogen cooperation, which formalised the parties' intentions to deepen cooperation in the sectors of production, processing, use and transportation of ‘green’ hydrogen, and the 2025 Agreement on Green Hydrogen, which provides for the annual export of 200,000 tonnes of green hydrogen from the UAE to Europe by 2030. The role of specialised forums as a tool for the practical implementation of economic partnership has also been highlighted.

It is analysed the main components of the export structure between countries, the impact of diplomatic tensions in 2017-2018, the COVID-19 pandemic and the 2022 Russian invasion to Ukraine on the export indicators between countries. It is mentioned that in 2024, the Kingdom of Saudi Arabia is Germany's 16th largest trading partner, and Germany is the fifth largest importer to the Kingdom of Saudi Arabia. Investment cooperation between Germany and Saudi Arabia is also analysed.

Keywords: Kingdom of Saudi Arabia, Federal Republic of Germany, economic relations, Saudi Vision 2030, energy security, green hydrogen

САУДІВСЬКО-НІМЕЦЬКІ ВЗАЄМИНИ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ «SAUDI VISION 2030»

Дмитро Стретович,

e-mail: dmytro.stretovych@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-0526-6571>

*Національний університет «Острозька академія»,
Україна, 35800, м. Острог, вул. Семінарська, 2*

Анотація

Сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується масштабною трансформацією енергетичних ринків та прискореною цифровізацією виробничих процесів, що змушує провідні держави світу переглядати стратегії своєї зовнішньоекономічної діяльності. У цьому контексті особливої ваги набуває аналіз динаміки взаємин між Королівством Саудівська Аравія (КСА) та Федеративною Республікою Німеччина (ФРН), оскільки обидві країни перебувають на етапі глибокого структурного оновлення промисловості. Саудівська Аравія через реалізацію національної програми «Saudi Vision 2030» прагне радикально диверсифікувати власну економіку, зменшивши її традиційну залежність від експорту нафти-сирця та стимулюючи розвиток несировинних секторів, таких як високі технології, туризм та відновлювана енергетика. Німеччина, своєю чергою, в умовах гострої потреби у зміцненні енергетичної безпеки після розриву економічних зв'язків із російською федерацією у 2022 р., розглядає КСА як важливого стратегічного партнера для формування майбутнього ринку екологічно чистого водню та надійного гаранта стабільності енергопостачання до Європи.

У статті розглянуто основні дипломатичні контакти на найвищому рівні за період 2016-2025 рр. та їх результати. Простежено еволюцію пріоритетів від первинного ознайомлення Німеччини з планом реформ «Saudi Vision 2030» у 2016 р. до формування конкретних механізмів енергетичної безпеки. Крім того виокремлено договірно-правову базу економічних відносин Королівства Саудівська Аравія з Німеччиною. Згадано, що підґрунтя для стабільних економічних відносин було закладене у Договорі про сприяння та взаємний захист капіталовкладень 1996 р. та в Угоді про уникнення подвійного оподаткування 2008 р. Важливими також є Меморандум про взаєморозуміння щодо співпраці у сфері водневої енергетики 2021 р., який формалізував наміри сторін щодо поглиблення взаємодії у секторах виробництва, переробки, використання та транспортування «зеленого» водню та є Угода про екологічно чистий водень 2025 р., яка передбачає щорічний експорт 200 тис тонн екологічно чистого водню з КСА до Європи до 2030 р. Також виокремлено роль спеціалізованих форумів як інструмент практичної реалізації економічного партнерства.

Розглянуто основні складові структури експорту між країнами, вплив дипломатичних розбіжностей 2017-2018 рр., пандемії COVID-19 та російського вторгнення в Україну в 2022 р. на показники експорту між країнами. Згадано, що станом на 2024 р. КСА є 16-им за величиною торговим партнером Німеччини, а Німеччина є п'ятим найбільшим імпортером до КСА. Проаналізовано інвестиційне співробітництво між Німеччиною та Саудівською Аравією.

Ключові слова: Королівство Саудівська Аравія, Федеративна Республіка Німеччина, економічні відносини, Saudi Vision 2030, енергетична безпека, зелений водень

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією архітектури економічних відносин Королівства Саудівська Аравія та Німеччини, що була ініційована запуском у 2016 р. саудівської національної стратегії «Saudi Vision 2030». Ця програма, спрямована на подолання сировинної залежності економіки та розвиток ненафтових секторів, створила унікальний простір для залучення високотехнологічних іноземних інвестицій. У контексті глобального енергетичного переходу та дестабілізації традиційних ринків енергоносіїв після повномасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 р., партнерство між Саудівською Аравією та Німеччиною набуло стратегічної ваги. Для ФРН критично важливим аспектом стала диверсифікація джерел енергії та формування нових ланцюгів постачання екологічно чистого водню, що робить КСА важливим гарантом німецької енергетичної стійкості. Водночас, німецький бізнес отримує доступ до масштабних інфраструктурних та цифровізаційних проєктів, що вимагає глибокого аналізу механізмів цієї взаємодії в умовах жорсткої конкуренції з боку США та Китаю. Дослідження цього партнерства дозволяє не лише оцінити динаміку торговельних потоків, а й виявити особливості процесів передачі нових технологій КСА Німеччині та локалізації промислового виробництва у сучасному геополітичному ландшафті.

Метою дослідження є охарактеризувати основні аспекти взаємин Королівства Саудівська Аравія з Федеративною Республікою Німеччина у сфері економіки в контексті реалізації «Saudi Vision 2030».

Методи дослідження. В ході дослідження було використано низку методів, зокрема хронологічний метод, порівняння, класифікацію та івент-аналіз. Вони допомогли охарактеризувати особливості двосторонніх візитів та зустрічей, підписаних угод, інвестиційну взаємодію країн в економічній сфері.

Стан наукової розробки проблеми. Економічна співпраця між КСА та Німеччиною у контексті реалізації «Saudi Vision 2030» не розглядалася комплексно іншими дослідниками. Г. Мейхер розглядав відновлення дипломатичних відносин між Західною Німеччиною та Саудівською Аравією після Другої світової війни (Mejcher, 2001), а у звіті Фонду Конрада Аденауера розкрито лише деякі аспекти економічної взаємодії за обмежений часовий період (Schubert, 2018). Основною джерельною базою були сайти міністерств закордонних справ, статистичні матеріали, подібвий ряд встановлений на основі інформації з медіа.

Виклад основного матеріалу. Відносини між Королівством Саудівська Аравія (далі – КСА) та Німеччиною сягають 1929 р., коли було підписано Договір про дружбу між Німецькою Імперією та Королівством Неджду і Хіджазу та залежних територій (Germany and Saudi Arabia: Bilateral relations, n.d.). У 1954 р. між Федеративною Республікою Німеччина та Королівством Саудівська Аравія було встановлено дипломатичні відносини (Saudi-Arabien: Steckbrief, 2025). Відтоді двосторонні зв'язки почали поступово розвиватися і протягом тривалого часу вони концентрувалися навколо торгівлі нафтою та промисловими товарами. Однак, з початку 21 ст. ці відносини зазнали суттєвої трансформації, відкриваючи нові сфери взаємодії та стратегічно орієнтованої співпраці.

Перше десятиліття 21 ст. позначилося системним поглибленням економічного діалогу та переходом до формування стійкої інституційної екосистеми. Цей період характеризувався високою динамікою політичної взаємодії, яка створила необхідний рівень довіри для довгострокового планування. Замість простого обміну ресурсами, сторони зосередилися на створенні сприятливого регуляторного середовища, що дозволило німецькому бізнесу розглядати Саудівську Аравію не лише як ринок збуту, а й як простір для реалізації складних індустріальних проєктів (Germany and Saudi Arabia: Bilateral relations, N.d.). Політична підтримка на найвищому рівні забезпечила передбачуваність економічного курсу, що стало критичним фактором для залучення німецьких інвестицій у капіталомісткі галузі.

У цей час сформувалася модель структурної взаємодоповнюваності, де

німецька промислова потужність стала невід'ємним елементом масштабної модернізації саудівської інфраструктури. Співпраця еволюціонувала у бік технологічної конвергенції: німецькі інженерні рішення інтегрувалися у великі національні проєкти КСА, забезпечуючи перехід від традиційних методів виробництва до високотехнологічної промисловості (Youngs & Echagüe, 2007). Саудівська сторона, своєю чергою, виступала стабільним гарантом енергетичної стійкості німецького індустріального сектору. Такий формат відносин дозволив обом державам мінімізувати зовнішні економічні ризики та закласти фундамент для майбутньої диверсифікації енергетичних потоків.

Особливого значення набув перехід німецьких корпорацій до стратегії локалізації своєї присутності у Королівстві. Замість постачання готової продукції, провідні компанії почали впроваджувати програми трансферу знань, створювати сервісні хаби та інвестувати у підготовку місцевих кадрів (Schubert, 2018). Це сприяло глибокому вкоріненню німецьких стандартів якості та інновацій у промисловість КСА. Діяльність таких інституцій як Німецько-саудівське бюро економічних зв'язків (GESALO) та Саудівсько-німецька спільна економічна комісія (GWK) забезпечили необхідний методичний супровід цього процесу, трансформуючи торговельне партнерство у глибинну економічну інтеграцію (About us, n.d.). Таким чином, до 2016 р. було сформовано зріле партнерство, засноване на поєднанні німецької експертизи та саудівських капіталів, що зробило логічним та органічним подальший перехід до цілей програми «Saudi Vision 2030».

Програма мала на меті диверсифікацію економіки КСА за рахунок стимулювання розвитку ненафтових секторів, таких як туризм, технології та розваги, розширення повноважень приватного сектору, розвитку людського капіталу та підвищення ефективності уряду. Вона відкрила нові сфери та можливості для партнерства з іншими державами. Зокрема, сфери «зеленої» енергетики, інфраструктурного розвитку та технологічних інновацій (Saudi Vision 2030, N.d.). Ці зміни дозволяють Німеччині реалізовувати у співпраці з КСА програми для забезпечення своєї енергетичної безпеки, зокрема через майбутні поставки екологічно чистого водню, а також реалізації масштабних інфраструктурних проєктів в КСА за участі німецького бізнесу.

Важливо зазначити, що німецькі компанії діють на саудівському ринку в умовах надзвичайно високої міжнародної конкуренції, де кожен великий проєкт стає ареною для змагання глобальних економічних потуг. У боротьбі за контракти в рамках «Saudi Vision 2030» Німеччина стикається з двома основними типами конкурентів: традиційними партнерами та новими глобальними гравцями.

До першої категорії належать, насамперед, Сполучені Штати Америки, які історично є ключовим стратегічним союзником Королівства у сферах безпеки, оборони та нафтогазової промисловості. Американські корпорації, такі як Bechtel в інжинірингу, GE в енергетиці, а також технологічні гіганти (Microsoft, Oracle, Google), глибоко інтегровані в економіку КСА (Saudi Arabia says tech giants..., 2023) і часто мають політичну перевагу завдяки тісним міждержавним зв'язкам. Вони домінують у секторах, пов'язаних з аерокосмічною галуззю та озброєнням.

На противагу цьому, Китай виступає як динамічний і все більш впливовий конкурент, який активно зміцнює свої позиції через ініціативу «Один пояс, один шлях» та стратегію «Цифрового шовкового шляху» (Konopka & Strykhotyski, 2024a). Пекін пропонує саудівській стороні комплексні рішення, що поєднують фінансування, швидке будівництво та передачу технологій, часто за значно нижчою ціною. Китайські компанії вже є лідерами в реалізації інфраструктурних проєктів, таких як портові термінали, залізниця та сонячні електростанції, а також домінують у секторі телекомунікацій (Huawei) і споживчої електроніки.

У цьому насиченому конкурентному середовищі Німеччина займає унікальну стратегічну нішу, спираючись на свої фундаментальні переваги: бездоганну репутацію бренду «Made in Germany», що асоціюється з найвищою якістю,

надійністю та інноваційністю інженерних рішень. Основою німецької економічної присутності є не лише великі концерни, але й тисячі малих і середніх підприємств, які є світовими лідерами у вузькоспеціалізованих технологічних сегментах. Саме вони постачають критично важливі компоненти, високоточне обладнання та унікальні технології для створення передових виробництв у КСА.

Особливо виразною ця перевага стає у сферах, що є пріоритетними для довгострокового успіху «Saudi Vision 2030»: сталий розвиток та «зелені» технології. Німеччина є глобальним лідером у галузі відновлюваної енергетики, енергоефективності, управління водними ресурсами та циркулярної економіки. Стратегічне позиціонування Німеччини полягає не в конкуренції за ціною чи швидкістю, а в пропозиції унікальної технологічної експертизи та якості, що є критично важливим для побудови диверсифікованої, інноваційної та стійкої економіки Королівства.

Політичний діалог. У грудні 2016 р. міністр оборони Німеччини Урсула фон дер Ляєн відвідала КСА з метою зміцнення відносин між державами (Germany's Place in the Middle East, n.d.). Під час зустрічі з заступником міністра економіки Королівства Саудівської Аравії Мохаммедом аль Тувайррі німецькій стороні було представлено план реформ КСА «Saudi Vision 2030». Крім того вона також зустрілася з представниками молодих жінок-підприємниць Саудівської Аравії.

У квітні 2017 р. канцлер Німеччини Ангела Меркель прибула з офіційним візитом до Королівства Саудівська Аравія. Зустріч із королем Салманом аль Саудом в Джидді (Shams, 2017) була хорошою можливістю зміцнити німецько-саудівські ділові відносини та укласти нові торговельні угоди (Angela Merkel, in Saudi Arabia, signs agreements to strengthen ties, 2017).

У лютому 2020 р. міністр закордонних справ КСА Фейсал аль Сауд відвідав з офіційним візитом Берлін (Saudi Arabian Foreign Minister visits Berlin, 2020). Під час зустрічі з міністром закордонних справ Німеччини Гайко Маасом німецькою стороною було відзначено успіхи у впровадженні економічних реформ в рамках «Saudi Vision 2030» і зроблено заклик до подальшої більшої відкритості КСА.

У вересні 2022 р. канцлер Німеччини Олаф Шольц зустрівся в Джидді з Мухаммадом бін Салманом (Chancellor Scholz's gas-related visit to the Arabian Peninsula, 2022), щоб обговорити енергетичні угоди після раптового розриву відносин Німеччини з Росією після її вторгнення в Україну (включаючи виробництво водню та експорт енергоносіїв з КСА до Німеччини). Крім того, під керівництвом державного секретаря Федерального міністерства економіки та кліматичних дій Німеччини Франциски Брантнер німецькі компанії з секторів енергетики, автомобілебудування, авіації та фінансів зустрілися з саудівськими колегами та дослідниками.

У січні 2024 р. міністр закордонних справ Саудівської Аравії Файсал бін Фархан зустрівся з віце-канцлером Німеччини, міністром економіки та кліматичних дій Робертом Габеком в офісі міністерства в Ер-Ріяді. Під час зустрічі вони обговорили двосторонні відносини та шляхи їх зміцнення в галузі економіки та захисту клімату.

У лютому 2025 р. спадковий принц КСА Мухаммад бін Салман прийняв президента Німеччини Франка-Вальтера Штайнмаєра в Ер-Ріяді (Saudi crown prince receives Germany's president in Riyadh, 2025). Вони обговорили двосторонні відносини між країнами, шляхи їх покращення, а також можливість створення «водневого моста» між Саудівською Аравією та Німеччиною (Saudi Arabia inks deal with Germany to export green hydrogen to Europe, 2025). Вже у вересні 2025 р. відбулася зустріч між міністром економіки та планування Саудівської Аравії Фейсалом аль-Ібрагімом (Saudi Arabia and Germany Strengthen Economic Cooperation Through High-Level Talks, 2025) з представниками німецького уряду у Берліні для обговорення шляхів подальшого зміцнення двостороннього економічного співробітництва, що підкреслила спільну зацікавленість у побудові стійких та інноваційних економік.

Дипломатичні контакти на найвищому рівні протягом 2016-2025 рр. стали

фундаментом для трансформації німецько-саудівських відносин із суто торговельних у стратегічно-партнерські. Послідовна серія візитів лідерів Німеччини та профільних міністрів засвідчила еволюцію пріоритетів: від первинного ознайомлення з планом реформ «Saudi Vision 2030» у 2016 р. до формування конкретних механізмів енергетичної безпеки.

Нормативно-правова база. Поглиблення економічної співпраці між Саудівською Аравією та Німеччиною у 2016-2025 рр. стало прямим наслідком проведених візитів, підписання двосторонніх угод та ефективної роботи створених інституційних механізмів. Важливою основою для економічної взаємодії між Німеччиною та КСА слугує Угода про співробітництво між ЄС та РСАДЗ від 1988 р. (Cooperation Agreement between the European Economic Community..., 1989), яка визначає загальні принципи партнерства, враховуючи членство Саудівської Аравії у Раді. Ця угода має суттєвий вплив на двосторонню співпрацю, встановивши механізми регулярного діалогу з питань торгівлі, інвестицій, макроекономіки, енергетики та кліматичних змін. Вона створила інституційну базу, яка дозволяє Німеччині та КСА ефективно координувати економічні інтереси та поглиблювати партнерство в межах ширшого діалогу між регіонами. Крім того підґрунтя для стабільних економічних відносин було закладене у Договорі про сприяння та взаємний захист капіталовкладень (Germany – Saudi Arabia BIT, 1996), який був підписаний у 1996 р. та набув чинності у 1999 р., а також Угоді про уникнення подвійного оподаткування, яка була підписана у 2008 р. і набула чинності у 2011 р. (Agreement between the Federal Republic of Germany and the Kingdom of Saudi Arabia for the avoidance of double taxation, 2013).

У квітні 2017 р. під час зустрічі канцлера Німеччини Ангели Меркель із королем Салманом аль Саудом (Shams, 2017) було підписано меморандуми для посилення співпраці в галузі технологій, енергетики та бізнесу (Angela Merkel, in Saudi Arabia, signs agreements to strengthen ties, 2017). Зокрема серед них були угоди між Саудівським фондом розвитку (SFD) та Міністерством економіки Німеччини щодо співпраці в проєктах у третіх країнах, між Siemens та Національною програмою розвитку промислових кластерів (NICDP), між Siemens та Technical and Vocational Training Corp. (TVTC), а також між Міністерством комунікацій та інформаційних технологій Саудівської Аравії та SAP з метою співпраці та взаємодії в галузі інформаційних технологій.

Важливим елементом розширення нормативно-правової бази двосторонніх відносин стало підписання 11 березня 2021 р. Меморандуму про взаєморозуміння щодо співпраці у сфері водневої енергетики (Memorandum of Understanding on German-Saudi hydrogen cooperation, 2021). Цей документ формалізував наміри сторін щодо поглиблення взаємодії у секторах виробництва, переробки, використання та транспортування «зеленого» водню. Угода створила інституційні передумови для імплементації німецької ініціативи H2Global, спрямованої на стимулювання ринку водневих технологій. Реалізація положень Меморандуму сприяє інтеграції саудівських енергетичних потужностей у європейські ланцюги постачання та забезпечує рамкові умови для комерційної кооперації між суб'єктами господарювання обох країн у контексті енергетичної трансформації.

У травні 2022 р. Європейська Комісія та Високий представник ЄС оприлюднили Спільну комунікацію «Стратегічне партнерство з країнами Затоки» (Joint Communication to the European Parliament..., 2022). Цей документ зафіксував стратегічний поворот у політиці Брюсселя, детермінований двома ключовими факторами: по-перше, кардинальними змінами у безпековій архітектурі Східної Європи та нагальною потребою в диверсифікації джерел енергопостачання; по-друге, реалізацією масштабних програм соціально-економічної трансформації в країнах РСАДЗ. Комунікація артикулювала необхідність поглиблення взаємодії, що виходить за межі традиційного енергетичного діалогу, роблячи особливий акцент на «зеленому» переході, цифровізації, інвестиційній співпраці та технологічних

інноваціях. Відтак, політика ФРН, особливо її проактивні ініціативи у сфері відновлюваної енергетики, виступає не лише як реалізація національних інтересів, але і як практична імплементація цього оновленого загальноєвропейського підходу до регіону.

Однією з найбільш знакових за останні роки є Угода про екологічно чистий водень, підписана у лютому 2025 р. (ACWA Power and SEFE Partner to Deliver 200,000 Tonnes of Green Hydrogen annually to Germany and Europe, 2025). Саудівська Аравія та Німеччина підписали Меморандум про взаєморозуміння щодо щорічного експорту 200 тис тонн екологічно чистого водню з КСА до Європи до 2030 р. Ця домовленість між ACWA Power (КСА) та німецькою енерготорговельною компанією SEFE є частиною Саудівсько-німецького енергетичного діалогу, що ґрунтується на Меморандумі 2021 р. (Gibadło & Kędzierski, 2022). Вона має вирішальне значення для декарбонізації німецької промисловості та забезпечення енергетичної безпеки Європи. Такий прагматичний підхід з боку ЄС і Німеччини як його члена, спрямований на просування «зеленої» енергетики в країнах Затоки не лише для диверсифікації їхніх економік, але й для досягнення власних енергетичних цілей ЄС та зменшення залежності від російської федерації (Konopka & Strykhotskyi, 2024b: 219). Проект NEOM, що будується в КСА, включатиме завод з виробництва екологічно чистого водню потужністю 2,2 ГВт, який заплановано повністю ввести в експлуатацію у 2026 р. та вироблятиме 600 тонн водню на день, що підкреслює амбіції Саудівської Аравії у цій сфері.

Підсумовуючи, варто сказати, що формування цілісної договірної бази у 2016-2025 рр. забезпечило перехід від загального захисту капіталовкладень до побудови глибокого енергетично-технологічного альянсу. Спираючись на фундамент Угоди про співробітництво між ЄС і РСАДЗ (1988 р.) та двосторонні договори про захист інвестицій і уникнення подвійного оподаткування, сторони значно розширили регуляторне поле через підписання низки профільних меморандумів. Ключовим стало оформлення «водневої дипломатії»: від формалізації намірів у 2021 р. до підписання у лютому 2025 р. знакової угоди між ACWA Power та SEFE щодо експорту 200 тис. тонн екологічно чистого водню до 2030 р.

Інституційні механізми. Крім візитів та угод важливими для розширення присутності Німеччини на саудівському ринку також є різноманітні заходи для бізнесу. Серед них варто згадати проведення Саудівсько-німецького бізнес-форуму в Ер-Ріяді у листопаді 2022 р. (Joint Business Forum gathers 40 Saudi, German companies in Riyadh, 2022), який був організований Федерацією торгових палат Саудівської Аравії. У заході взяли участь близько 40 саудівських та німецьких компаній. Форум був спрямований на презентацію інвестиційних можливостей, що відкрилися в рамках «Saudi Vision 2030», особливо в промисловому секторі.

Також важливим став Німецько-саудівський інвестиційний форум у Берліні у березні 2023 р., під час якого було підписано сім меморандумів про взаєморозуміння у стратегічних галузях (Saudi Arabia, Germany sign 7 deals to enhance investment cooperation, 2023), таких як хімічна промисловість, відновлювана енергетика та передові технології.

Спеціальна зустріч Всесвітнього економічного форуму в Ер-Ріяді у квітні 2024 р. стала важливою платформою для двосторонніх зустрічей між саудівськими та німецькими урядовцями й бізнес-лідерами (Special Meeting on Global Collaboration, Growth and Energy for Development, 2024), де обговорювалися питання енергетичного переходу та сталого економічного розвитку. Подальше зміцнення фінансових та інвестиційних зв'язків відбулося під час Саудівсько-німецького круглого столу в лютому 2025 р. (Finance Minister Chairs Saudi-German Roundtable..., 2025), де йшлося про можливості для приватного сектору в таких сферах, як: нафтохімія, гірничодобувна промисловість, охорона здоров'я та цифрова трансформація економіки Королівства.

Таким чином спеціалізовані форуми стали важливим інструментом практичної

реалізації економічного партнерства. Послідовне проведення Саудівсько-німецького бізнес-форуму в Ер-Ріяді (2022 р.) та Інвестиційного форуму в Берліні (2023 р.) дозволило не лише презентувати промисловий потенціал обох країн, а й закріпити співпрацю через підписання семи стратегічних меморандумів у сферах енергетики та високих технологій. А багатосторонні платформи як Спеціальна зустріч ВЕФ у 2024 р. та Саудівсько-німецький круглий стіл у лютому 2025 р. забезпечили пряму комунікацію між урядовцями та бізнес-лідерами.

Економічне співробітництво. За даними Федерального статистичного управління Німеччини станом на 2024 р. КСА є 16-им за величиною торговим партнером Німеччини (Order of rank of Germany's trading partners – 2024 (final results), 2025), а Німеччина є п'ятим найбільшим імпортером до КСА (Foreign trade figures of Saudi Arabia, N.d.).

У 2023 р. обсяги експорту з КСА до Німеччини склали 2,59 млрд дол. (Germany Imports from Saudi Arabia, n.d.) у порівнянні з 701 млн дол. у 2016 р. Головне місце в експорті займає нафта-сирець з показником 1,57 млрд дол. (60,6% від загального експорту), бітумні нафтові дистилати (крім нафти-сирцю) – 262 млн дол. (10,1%), органічні сполуки – 167 млн дол (6,43%), брухт із вмістом дорогоцінних металів (крім чистого золота/платини) – 160 млн дол (6,17%) та пластмаси та вироби з них – 160 млн дол. (6,18%) (Saudi Arabia (SAU) and Germany (DEU) Trade, N.d.).

Експортна складова демонструє виразну моноструктурність, що критично залежить від вуглеводнів. Понад 70% загальних поставок формується за рахунок двох ключових енергетичних категорій: нафти-сирцю та бітумних дистилатів. Це саме та структурна залежність, яку Королівство цілеспрямовано прагне трансформувати у рамках національної стратегії «Saudi Vision 2030», що ставить за мету диверсифікацію економіки та розвиток несировинного експорту. Хоча у структурі присутні органічні сполуки, пластмаси та брухт дорогоцінних металів, їхні індивідуальні частки залишаються незіставними з домінуванням енергетичного сектору. Це свідчить, що, попри наявні позитивні зрушення, все ще зберігається традиційна модель двосторонньої торгівлі, де КСА виступає, насамперед, як постачальник критично важливих первинних енергоресурсів для високоіндустріалізованої економіки Німеччини.

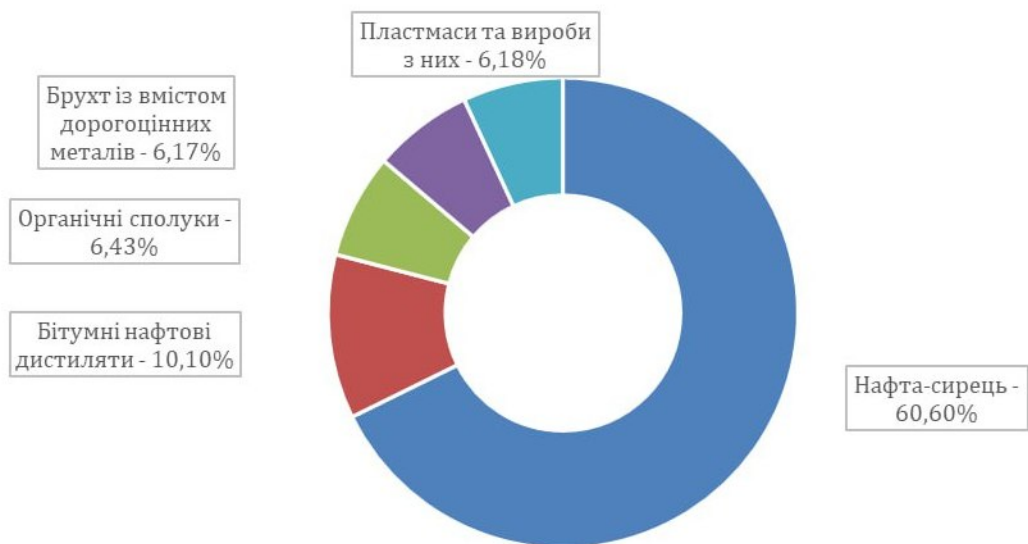

Рис. 1. Структура експорту з КСА до Німеччини в 2023 р.
(Створено автором на основі даних Saudi Arabia (SAU) and Germany (DEU) Trade, T.d.)

Обсяги експорту з Німеччини до КСА за 2023 р. складають 9,41 млрд дол. (Saudi Arabia Imports from Germany, N.d.) у порівнянні з 9,01 млрд дол. у 2016 р. Важливе місце в структурі імпорту займають автомобілі, трактори, вантажні автомобілі та їх частини з обсягом 1,95 млрд дол. (20,7%), машини, механічні пристрої та їх частини з показником 1,61 млрд дол. (17,1%), фармацевтична продукція – 1,05 млрд дол. (11,1%), авіація та космічні апарати – 901 млн дол. (9,58%), оптична, фото- та відеотехніка, медичне обладнання – 674 млн дол. (7,16%), електричні машини та електроніка – 646 млн дол. (6,87%) та пластмаси та вироби з них – 479 млн дол. (5,09%) (Saudi Arabia (SAU) and Germany (DEU) Trade, N.d.).

Німецький експорт до Саудівської Аравії у 2023 р. (9,41 млрд дол.) демонструє кардинально іншу, диверсифіковану структуру. Торгівля характеризується домінуванням товарів з високою доданою вартістю, що відображають індустріальну потужність Німеччини. Два провідні сектори – транспортні засоби та промислове обладнання – акумулюють понад 37% від загального обсягу поставок. Водночас, на відміну від моноструктурного імпорту, решта експорту розподілена між іншими суттєвими високотехнологічними категоріями, зокрема фармацевтикою, авіацією та медичним обладнанням. Це свідчить про те, що КСА виступає ключовим ринком збуту для широкого спектру німецької інженерії та інноваційної продукції.

Рис. 2. Структура експорту з Німеччини до КСА у 2023 р.
(Створено автором на основі даних (Saudi Arabia (SAU) and Germany (DEU) Trade, n.d.)

Період з 2000 по 2015 рр. характеризувався стійким домінуванням німецького експорту (див: Рис. 3). Протягом цього часу обсяги постачання з ФРН до КСА зросли з 2,34 млрд дол. у 2000 р. до історичного максимуму в 12,4 млрд дол. у 2014 р. (Saudi Arabia Imports from Germany, N.d.). Таке стрімке зростання було зумовлене високими світовими цінами на вуглеводні та дозволило Ер-Ріяду акумулювати значні фінансові ресурси для масштабної модернізації інфраструктури, основним бенефіціаром якої стали німецькі виробники машинобудування, автомобільної промисловості та технологічного обладнання. Водночас саудівський експорт до Німеччини залишався відносно низьким корелюючи з коливаннями нафтових котировань.

Аналіз двосторонньої торгівлі між Королівством Саудівська Аравія (КСА) та Німеччиною за період 2016-2024 рр. виявляє стійкий структурний профіцит на користь Німеччини, що вказує на асиметричний характер економічних відносин.

Обсяг німецького експорту до КСА, попри певні флуктуації, демонстрував відносну стабільність та високі абсолютні показники. Починаючи з 9,01 млрд дол. у 2016 р., та пройшовши через незначне зниження до 7,17 млрд дол. у 2020 р., німецькі поставки відновили зростання, сягнувши 10 млрд дол. у 2024 р. Цей сталий попит зумовлений потребами КСА у німецькій продукції з високою доданою вартістю, такої як автомобілі, промислове обладнання, хімічні та фармацевтичні товари, що є невід'ємною частиною процесів індустріалізації та модернізації інфраструктури Королівства.

На противагу цьому, експорт із Саудівської Аравії до Німеччини, основу якого традиційно становлять нафта-сирець та нафтопродукти, характеризується значно вищою волатильністю та відсутністю чіткого лінійного тренду. Обсяги саудівського експорту вкрай чутливо корелюють зі змінами на світових енергетичних ринках. Наприклад, різке падіння до 0,701 млрд дол. у 2016 р. збігається з періодом низьких нафтових котирувань. І навпаки, помітне зростання експорту до пікового значення 2,94 млрд дол. у 2022 р. є прямим наслідком високих світових цін на нафту спричинених повномасштабним вторгненням Росії в Україну. Таким чином, структура саудівських поставок демонструє значну залежність від зовнішньої енергетичної кон'юнктури. Однак, незважаючи на асиметрію та волатильність, торговельні відносини були підкріплені міцною інституційною основою.

Додатковим стримуючим фактором у 2017-2018 рр. стало політичне охолодження відносин, спричинене дипломатичними розбіжностями та запровадженням Німеччиною обмежень на експорт озброєнь через війну в Ємені та справу Джамалія Хашоггі (Pearson, 2018). Це призвело до стагнації показників німецького експорту до 7,3-7,5 млрд дол. (Saudi Arabia Imports from Germany, N.d.).

Пандемія COVID-19 у 2020 р. спричинила серйозну кризу в глобальній економіці, що безпосередньо позначилося на саудівсько-німецьких відносинах. Це відобразилося у короткостроковому спаді двосторонньої торгівлі: німецький експорт до КСА скоротився з 7,37 млрд дол. у 2019 р. до 7,17 млрд дол. у 2020 р. через розриви логістичних ланцюгів та відкладені інвестиційні рішення. Водночас, саудівський експорт до Німеччини зменшився з 1,32 млрд дол. до 1,05 млрд дол., що було спричинено глобальним колапсом попиту на енергоносії. Для Саудівської Аравії пандемія та обвал цін на нафту стали серйозним стрес-тестом для фінансової стійкості програми «Saudi Vision 2030», виявивши високий ступінь залежності бюджетних надходжень від вуглеводневої кон'юнктури.

Парадоксально, але криза не зупинила, а, навпаки, прискорила реалізацію ключових цілей «Saudi Vision 2030». Пандемія лише акцентувала структурні вразливості економіки Королівства та посилила стратегічну необхідність її диверсифікації. Імператив розвитку несировинних секторів перетворився з довгострокового завдання на нагальну потребу. Це стимулювало саудівський уряд до активізації пошуку надійних технологічних партнерів, здатних прискорити економічну трансформацію, що вивело Німеччину, з її інженерною експертизою, на провідні позиції у постпандемічному плануванні. Наслідком кризи стала чітка пріоритизація нових напрямів співпраці, що раніше розвивалися менш динамічно. Пандемія висвітлила критичну важливість національної безпеки у сферах охорони здоров'я та цифрової інфраструктури. Це створило значний попит на німецькі технології у фармацевтиці, біоінженерії, медичному обладнанні включаючи продукцію Siemens Healthineers (Siemens Healthineers signs a Value Partnership agreement..., 2020) та рішеннях для цифрової трансформації. Таким чином, пандемія, попри короткостроковий економічний спад, заклала підґрунтя для поглиблення стратегічного партнерства у високотехнологічних, стійких та критично важливих секторах.

Кардинальна зміна структури торговельного балансу відбулася у 2022 р., коли експорт з Саудівської Аравії до Німеччини продемонстрував безпрецедентне зростання, досягнувши показника 2,94 млрд дол., що більш ніж удвічі перевищило показники попереднього року (Germany Imports from Saudi Arabia, N.d.). Ключовим

драйвером цього стрибка стала геополітична криза в Європі, викликана російським вторгненням в Україну, та вимушена переорієнтація енергетичної політики Берліна. Німеччина, відмовляючись від російських енергоносіїв, інтенсифікувала закупівлі у надійних партнерів на Близькому Сході, що автоматично підвищило роль КСА як гаранта енергетичної безпеки ФРН.

Паралельно з посиленням енергетичного експорту з боку КСА, у 2022-2024 рр. спостерігалось відновлення позитивної динаміки німецького експорту, який у 2023 році склав 9,12 млрд дол., а у 2024 р. наблизився до позначки 10 млрд дол. (Saudi Arabia Imports from Germany, N.d.). Таке відновлення пояснюється активною фазою реалізації саудівської стратегії «Saudi Vision 2030». Масштабні інфраструктурні проекти, такі як NEOM, потребують новітніх технологій, інженерних рішень та обладнання, традиційним постачальником яких є німецькі концерни.

Тож торговельні відносини між Німеччиною та Саудівською Аравією у 2016-2025 рр. еволюціонували у модель стратегічної взаємозалежності, де німецький високотехнологічний експорт виступає ключовим інструментом реалізації «Saudi Vision 2030». Попри домінування енергоносіїв у саудівських поставках та промислового обладнання у німецьких геополітичні виклики 2022 р. посилили роль Королівства як важливу складову енергетичної безпеки ФРН. Сучасна динаміка торгівлі визначається синергією між енергетичним експортом КСА та залученням німецьких інженерних рішень для розбудови інфраструктурних проектів, що трансформує традиційний обмін ресурсами у стійке партнерство, орієнтоване на цифровізацію та енергетичний перехід.

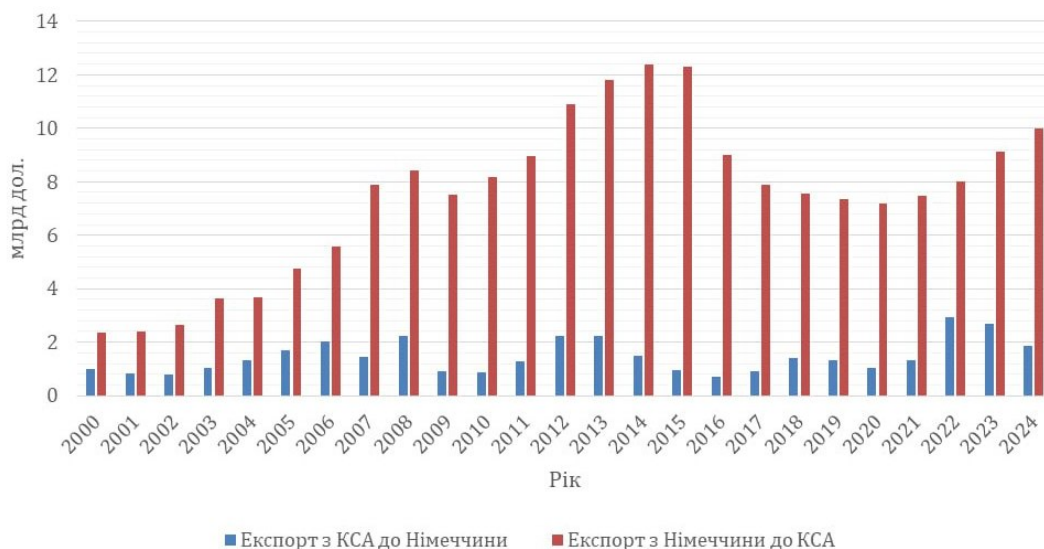

Рис. 3. Динаміка експорту між країнами
(Створено автором на основі даних (Germany Imports from Saudi Arabia, N.d.) та (Saudi Arabia Imports from Germany, N.d.))

Інвестиції. Німецькі компанії активно співпрацюють із Саудівською Аравією у різних інфраструктурних проектах. Німецькі архітектори працювали над ландшафтним дизайном для таких великих об'єктів, як Королівський парк Салмана, Троєна та Дипломатичний квартал (Michael Kindsgrab, 2025), які є яскравими прикладами успішної двосторонньої співпраці у реалізації масштабних проектів такого типу. Німецькі фірми постачають електролізери для заводу екологічно чистого водню, які є ключовими компонентом у виробництві чистого водню.

Міністерство інвестицій Саудівської Аравії, Національний центр приватизації

та Програма розвитку фінансового сектору активно представляють німецьким компаніям інвестиційні можливості у сферах відновлюваної енергетики, нафтохімії, гірничодобувної промисловості, охорони здоров'я та цифрової трансформації (Saudi Minister of Finance Chairs Saudi-German..., 2025). Це створює сприятливе середовище для німецьких інвестицій та технологічного трансферу. Спостерігається позитивна динаміка присутності німецького бізнесу в Саудівській Аравії: кількість компаній зросла з 800 у 2018 р. (Schubert, 2018) до понад 850 станом на 2025 р. (Kindsgrab, 2025). Зазначені підприємства забезпечують робочими місцями близько 40 тисяч місцевих фахівців, а також відіграють важливу роль у трансфері технологій та професійній підготовці кадрів. Прикладом успішного спільного підприємства є Arlanxco між Saudi Aramco та німецькою Lanxess у сфері синтетичного каучуку.

Німецький міжнародний концерн Siemens AG, як довгостроковий стратегічний партнер Королівства Саудівська Аравія, робить значні інвестиції в ключові інфраструктурні сектори, що відповідає національній програмі трансформації «Saudi Vision 2030». Діяльність компанії зосереджена на модернізації енергетичного сектору шляхом будівництва вискоелективних газових електростанцій комбінованого циклу, таких як Taiba 2, Qassim 2, Rumah 2 та Nairyah 2, що забезпечують значне збільшення генеруючих потужностей та суттєве скорочення викидів CO₂ порівняно зі старими нафтовими станціями (Siemens Energy secures USD 1.6 billion project to advance..., 2025). Окрім енергетики, Siemens бере активну участь у розвитку транспортної інфраструктури, зокрема в таких проєктах, як високошвидкісна залізниця Haramain та метрополітен Ер-Ріяда (Siemens in Saudi Arabia's Vision 2030: Sustainable Future). Важливим аспектом інвестиційної стратегії є локалізація виробництва, що реалізується в тому числі і через енергетичний хаб у Даммамі.

Партнерство з КСА також охоплює цифровізацію промисловості (How Siemens is Driving Industry 4.0 in Saudi Arabia, N.d.), розвиток розумної інфраструктури та модернізацію сектору охорони здоров'я, що в сукупності сприяє диверсифікації економіки королівства та переходу до сталого розвитку.

Отже, інвестиційне співробітництво між Німеччиною та Саудівською Аравією на сучасному етапі трансформувалося у стратегічне партнерство, що базується на глибокій інтеграції німецьких технологій у ключові сектори економіки Королівства. Особливий акцент зміщено на капіталомісткі проєкти в межах «Saudi Vision 2030»: від розбудови транспортної інфраструктури до докорінної модернізації енергетики. Важливим вектором інвестицій стала участь німецького бізнесу в екологічному переході, що проявляється у постачанні обладнання для виробництва екологічно чистого водню та впровадженні стандартів Industry 4.0. Таким чином, німецькі інвестиції виступають не лише джерелом капіталу, а й головним інструментом диверсифікації та цифровізації саудівської промисловості.

Висновки. Комплексний аналіз розвитку двосторонніх відносин між Федеративною Республікою Німеччина та Королівством Саудівська Аравія у період 2016-2025 рр. дозволяє констатувати докорінну трансформацію моделі співробітництва: від традиційного товарного обміну до формування глибокого стратегічного та технологічного альянсу. Ключовим каталізатором цих змін виступив запуск саудівської програми національної трансформації «Saudi Vision 2030», яка створила унікальні точки дотику між німецькими інноваційними потужностями та потребами Королівства у диверсифікації економіки.

Важливим вектором поглиблення зв'язків стала інституалізація діалогу через систему бізнес-форумів та дипломатичних візитів найвищого рівня. Послідовні зустрічі лідерів держав та представників великого бізнесу у 2022-2025 рр. забезпечили перехід від загальних декларацій про наміри до реалізації практичних кейсів. Саме формат економічних форумів у Берліні та Ер-Ріяді дозволив синхронізувати інвестиційні стратегії обох країн, що призвело до масштабної присутності німецького капіталу в Королівстві. Діяльність більше 850 німецьких компаній, зокрема стратегічна роль концерну Siemens AG у модернізації

енергомереж та транспортної інфраструктури, свідчить про високий рівень довіри та інтеграції німецьких стандартів у саудівську економічну екосистему.

Торговельна сфера, попри збереження певної структурної асиметрії, продемонструвала перехід до стадії критичної взаємозалежності. Німецький експорт, який у 2024-2025 рр. наблизився до позначки 10 млрд дол., перестав бути лише джерелом споживчих товарів, перетворившись на важливий інструмент індустріалізації КСА через постачання складного промислового обладнання, транспортних систем та фармацевтичної продукції. Своєю чергою, роль Саудівської Аравії як експортера суттєво актуалізувалася після 2022 р. внаслідок глобальної енергетичної кризи спричиненої повномасштабним вторгненням Росії в Україну. Переорієнтація Берліна з російських енергоносіїв на близькосхідних партнерів закріпила за Ер-Ріядом статус важливого гаранта енергетичної безпеки Німеччини, що відобразилося у стрімкому зростанні обсягів постачання енергоресурсів та продуктів нафтопереробки.

Особливе значення у зазначений період набув «зелений» порядок денний, що став новим фундаментом двосторонніх угод. Формування нормативно-правової бази «водневої дипломатії», яке почалося з Меморандуму 2021 р. і завершилося підписанням історичної угоди про експорт екологічно чистого водню у 2025 р., фактично заклало основу для створення так званого «водневого моста». Для Німеччини цей союз є шляхом до декарбонізації власної важкої промисловості, тоді як для Саудівської Аравії він означає закріплення ролі одного із лідерів нової «зеленої» енергетики. Залучення німецьких технологій до виробництва електролізерів та розбудови хабів відновлюваної енергії у Даммамі підкреслює перехід до моделі технологічного трансферу, що сприяє локалізації виробництва та створенню тисяч високотехнологічних робочих місць у Королівстві.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що період 2016-2025 рр. став етапом вибудовування нової архітектури відносин, де економічна прагматика переважає над політичними розбіжностями минулих років. Сучасне партнерство Німеччини та Саудівської Аравії базується на трьох стовпах: енергетичній безпеці Європи, технологічній модернізації Аравійського півострова та спільному лідерстві в енергетичному переході. Подальша динаміка відносин було залежати від успішності імплементації підписаних водневих контрактів та здатності обох держав підтримувати стабільність інвестиційного клімату в умовах глобальної геополітичної турбулентності. Проте закладений фундамент дає підстави прогнозувати подальше зростання обсягів взаємної торгівлі та перетворення цього альянсу на один із найважливіших векторів зовнішньоекономічної політики ФРН у регіоні Близького Сходу.

REFERENCES

- About us (N.d.). *GESALO*. Retrieved from <https://surl.lu/vkzqgb>
- ACWA Power and SEFE Partner to Deliver 200,000 Tonnes of Green Hydrogen annually to Germany and Europe (2025, February 3). *Acwa Power*. Retrieved from <https://surl.lt/ixrvhl>
- Agreement between the Federal Republic of Germany and the Kingdom of Saudi Arabia for the avoidance of double taxation. (2013, October). *United Nations iLibrary*. Retrieved from <https://surl.lt/uadqbu>
- Angela Merkel, in Saudi Arabia, signs agreements to strengthen ties (2017, May 1). *UPI.com*. Retrieved from <https://surl.li/nillmc>
- Chancellor Scholz's gas-related visit to the Arabian Peninsula (2022, September 29). *OSW Centre for Eastern Studies*. Retrieved from <https://surl.li/bcdzqj>
- Cooperation Agreement between the European Economic Community and the countries parties to the Charter of the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf (1989, February 25). *Official Journal of the European Communities*, L 54, 32. Retrieved from <https://surl.li/cc/lbsofn>
- Finance Minister Chairs Saudi-German Roundtable Meeting to Enhance Bilateral Ties (2025, February 3). *The Saudi Press Agency*. Retrieved from <https://surl.li/mgkinn>
- Foreign trade figures of Saudi Arabia (N.d.). *International Trade Portal*. Retrieved from

- <https://surl.li/xlcbyz>
- Germany – Saudi Arabia BIT (1996, October 29). *International Investment Agreements Navigator* | UNCTAD Investment Policy Hub. Retrieved from <https://surl.li/zfsvly>
- Germany and Saudi Arabia: Bilateral relations (N.d.). *German Federal Foreign Office*. Retrieved from <https://surl.li/cc/qitcvj>
- Germany Imports from Saudi Arabia (N.d.). *Trading Economics*. Retrieved from <https://surl.li/xarpgq>
- Germany's Place in the Middle East (N.d.). *Royal United Services Institute*. Retrieved from <https://surl.li/cc/qisuwr>
- Gibadło, L. & Kędzierski, M.** (2022, September 28). Chancellor Scholz's gas-related visit to the Arabian Peninsula. *OSW Centre for Eastern Studies*. Retrieved from <https://surl.li/fsbssk>
- How Siemens is Driving Industry 4.0 in Saudi Arabia (N.d.). *Siemens*. Retrieved from <https://surl.li/ceiahn>
- Joint Business Forum gathers 40 Saudi, German companies in Riyadh (2022, November 1). *Arab News*. Retrieved from <https://surl.li/yzybcp>
- Joint Communication to the European Parliament and the Council A strategic partnership with the Gulf. Document 52022JC0013 – EN (2022, May 18). *EUR-Lex – Access to European Union law*. Retrieved from <https://surl.li/hkhufi>
- Kindsgrab, M.** (2025, April 28). Saudi Arabia – Diplomacy. *The Business Year*. Retrieved from <https://surl.li/aietaf>
- Kindsgrab, M.** (2025, November 4). Germany, KSA dedicated to progress and prosperity. *Arab News*. Retrieved from <https://surl.li/rcpfcc>
- Konopka, N. & Strykhotzkyi, T.** (2024a). Interactions between the People's Republic of China and the Arab monarchies of the Gulf within the framework of the «Digital Silk Road Initiative». *Visnyk of the Lviv University*, 54, 225-233. DOI: <https://doi.org/10.30970/ppp.2024.54.26> // **Конопка, Н. & Стрихоцький, Т.** (2024а). Взаємодії КНР та арабських монархій Затоки у рамках ініціативи «Цифровий шовковий шлях». *Вісник Львівського університету*, 54, 225-233. DOI: <https://doi.org/10.30970/ppp.2024.54.26>
- Konopka, N. & Strykhotzkyi, T.** (2024b). The Current Oil and Natural Gas Policy of the EU and the PRC toward the GCC States. *Codrul Cosminului*, 30 (1), 207-228. DOI: <https://doi.org/10.4316/cc.2024.01.10>
- Mejcher, H.** (2001, January). The resumption of diplomatic relations between West-Germany and Saudi Arabia after World War II. Retrieved from <https://surl.li/kxwxge>
- Memorandum of Understanding on German-Saudi hydrogen cooperation (2021, March 12). *AHK Saudi Arabien und Bahrain ihr Partner vor Ort*. Retrieved from <https://surl.li/vugkum>
- Order of rank of Germany's trading partners – 2024 (final results) (2025, October 2). *Federal Statistical Office*. Retrieved from <https://surl.li/rietkz>
- Pearson, A.** (2018, November 19). Germany to ban 18 Saudi citizens from Europe. *Deutsche Welle*. Retrieved from <https://surl.li/unjogp>
- Saudi Arabia (SAU) and Germany (DEU) Trade (N.d.). *The Observatory of Economic Complexity*. Retrieved from <https://surl.li/wutuqv>
- Saudi Arabia and Germany Strengthen Economic Cooperation Through High-Level Talks. (2025, September 20). *GCC Business Watch*. Retrieved from <https://surl.li/jplzpg>
- Saudi Arabia Imports from Germany (N.d.). *Trading Economics*. Retrieved from <https://surl.li/erfthd>
- Saudi Arabia inks deal with Germany to export green hydrogen to Europe (2025, February 4). *Anadolu Ajansı*. Retrieved from <https://surl.li/xtijlv>
- Saudi Arabia says tech giants to invest more than \$9 billion in kingdom (2023, February 6). *Euronews*. Retrieved from <https://surl.li/zttqrb>
- Saudi Arabia, Germany sign 7 deals to enhance investment cooperation (2023, March 9). *Arab News*. Retrieved from <https://surl.li/kaqapq>
- Saudi Arabian Foreign Minister visits Berlin (2020, February 21). *German Federal Foreign Office*. Retrieved from <https://surl.li/bsnvih>
- Saudi crown prince receives Germany's president in Riyadh (2025, February 3). *Arab News*. Retrieved from <https://surl.li/uajvek>
- Saudi Minister of Finance Chairs Saudi-German Roundtable Meeting in Riyadh (2025, February 2). *MOF Portal*. Retrieved from <https://surl.li/bqfmwj>

-
- Saudi Vision 2030 (N.d.). Retrieved from <https://surl.lu/ofrqhk>
- Saudi-Arabien: Steckbrief (2025, March 13). *Auswärtiges Amt*. Retrieved from <https://surl.cc/fimvsa>
- Schubert, M.** (2018, January). Saudi-German economic and cultural relations. Country Report. *Konrad-Adenauer-Stiftung e.V.* Retrieved from <https://surl.li/anucgt>
- Shams, S.** (2017, April 30). Merkel's Saudi Arabia visit. *Deutsche Welle*. Retrieved from <https://surl.lu/dzsoij>
- Siemens Energy secures USD 1.6 billion project to advance Saudi Arabia's energy transition with new power plants (2025, May 12). *Siemens Energy*. Retrieved from <https://surl.li/lwvfig>
- Siemens Healthineers signs a Value Partnership agreement with Elaj Group to provide diagnostic imaging services in Saudi Arabia (2020, October 1). *Siemens Healthineers*. Retrieved from <https://surl.li/yvouxx>
- Siemens in Saudi Arabia's Vision 2030: Sustainable Future (N.d.). *emaad.co*. Retrieved from <https://surl.li/fbzcyg>
- Special Meeting on Global Collaboration, Growth and Energy for Development (2024, April 29). *World Economic Forum*. Retrieved from <https://surl.li/xdenpt>
- Youngs, R. & Echagüe, A.** (2007). Europe and the Gulf: strategic neglect. *Studia Diplomatica*. Retrieved from <https://surl.li/pneuwx>

Received 1st 16.11.2025

Accepted 15.12.2025

Publication 22.01.2026

УДК (UDC) 94 (47+57) «19/20» (=161.2)

DOI: 10.26693/ahpsxxi2026.11.154

UKRAINIAN COMMUNITY IN CENTRAL ASIA: PAST AND PRESENT

Victoria Khvist,

e-mail: vika_hv@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7449-8938>

*National university of life and environmental sciences of Ukraine,
Ukraine, 03041, Kyiv, Heroyiv Oborony St., 15*

Abstract

The historical background, stages of development and the current state of the Ukrainian community in the countries of Central Asia are analysed. The work focuses on the key migration processes of Ukrainians to this region, which began in the late 19th century. and were caused by both economic and political factors, in particular agrarian resettlement, forced deportations of the Soviet era and evacuation waves during the Second World War. Considerable attention is paid to the study of the mechanisms of adaptation and integration of Ukrainians in new socio-cultural conditions, as well as their contribution to the development of the economic, cultural and educational spheres of the region. The dynamics of the Ukrainian population in different historical periods, demographic transformations and geographical location of Ukrainian communities in Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan are analysed in detail.

Special consideration was given to the issues of preserving ethnic identity, native language, traditions and cultural heritage by the Ukrainian diaspora. The challenges faced by Ukrainian communities in a multi-ethnic environment are also highlighted, including assimilation processes and changes in state policy towards national minorities. In the context of the current stage of development of the Ukrainian diaspora, the organizational structure of communities, the work of cultural centers, public organizations and educational initiatives are studied.

Aspects of maintaining ties with Ukraine are revealed, in particular the role of diplomatic institutions in this process. The impact of modern geopolitical challenges on the state and functioning of Ukrainian communities in the countries of Central Asia is also analysed. The results of the study provide a better understanding of the multifaceted and complex nature of the formation of diasporic groups of Ukrainians in Central Asia, as well as their resilience and ability to adapt in a region with a diverse ethnic composition. The purpose of this study is to trace and analyse the genesis of the Ukrainian diaspora in the Central Asian region.

Keywords: Ukrainian diaspora, Ukrainian population, Central Asia, migration, ethnic identity, cultural ties, Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan

УКРАЇНЬСЬКА СПІЛЬНОТА В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ: МИНУЛЕ ТА СУЧАСНІСТЬ

Вікторія Хвіст,

e-mail: vika_hv@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7449-8938>

Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Україна, 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15

Анотація

Проаналізовано історичні передумови, етапи розвитку та сучасний стан української спільноти в країнах Центральної Азії. У роботі акцентується увага на ключових міграційних процесах українців до цього регіону, які розпочалися наприкінці 19 ст. та були обумовлені як економічними, так і політичними чинниками, зокрема аграрним переселенням, примусовими депортаціями радянської епохи та евакуаційними хвилями періоду Другої світової війни. Значну увагу приділено вивченню механізмів адаптації та інтеграції українців у нових соціокультурних умовах, а також їхньому внеску у розвиток економічної, культурної та освітньої сфер регіону. Детально проаналізовано динаміку чисельності українського населення у різні історичні періоди, демографічні трансформації та географічне розташування українських громад у Казахстані, Узбекистані, Киргизстані, Таджикистані й Туркменістані.

Особливого розгляду зазнали питання збереження українською діаспорою етнічної ідентичності, рідної мови, традицій та культурної спадщини. Також висвітлено виклики, з якими стикалися українські громади в умовах поліетнічного середовища, включаючи процеси асиміляції та зміни у державній політиці щодо національних меншин. У контексті сучасного етапу розвитку української діаспори досліджено організаційну структуру спільнот, роботу культурних центрів, громадських організацій та освітніх ініціатив.

Розкрито аспекти підтримання зв'язків з Україною, зокрема роль дипломатичних установ у цьому процесі. Аналізується також вплив сучасних геополітичних викликів на стан і функціонування українських громад у країнах Центральної Азії. Отримані результати дослідження дають змогу краще зрозуміти багатогранність і складність становлення діаспорних груп українців у Центральній Азії, а також їхню стійкість і здатність до адаптації в умовах регіону з багатоманітним етнічним складом. Формування української діаспори до Центральної Азії стало результатом кількох хвиль міграцій, які включали як добровільні переїзди, так і примусові переселення. Метою цього дослідження є відстеження та аналіз генези української діаспори в центральноазійському регіоні.

Ключові слова: українська діаспора, українська спільнота, Центральна Азія, міграція, етнічна ідентичність, культурні зв'язки, Казахстан, Узбекистан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан

Постановка проблеми. Розпад Радянського Союзу призвів до появи п'ятнадцяти незалежних суверенних держав. Зокрема, середньоазійські соціалістичні радянські республіки утворили новий Центральноазійський субрегіон, в якому постали п'ять пострадянських країн: Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Туркменістан та Узбекистан. Цей регіон вирізняється своїм унікальним географічним розташуванням, що робить його ключовим з погляду геополітики. Серед визначальних спільних рис можна відзначити не лише територіальну

близькість, а також спільну історію, переважно ісламську релігійну традицію та значні запаси природних ресурсів, таких як газ і нафта.

Українська спільнота, яка сформувалася внаслідок багатовікових міграційних процесів, суспільно-політичних подій та соціально-економічних змін, має багату й складну історію у країнах Центральної Азії. Сучасне становище українців у цьому регіоні багато в чому є відображенням цих історичних трансформацій.

Масове переселення українців до Центральної Азії в межах Російської імперії розпочалося у другій половині 19 ст. Значна частина переселенців вирушала сюди в пошуках кращих умов життя. Формування української діаспори стало результатом кількох хвиль міграцій, які включали як добровільні переїзди, так і примусові переселення.

У радянський період потік українських мігрантів до Центральної Азії значно зріс. Спочатку це пов'язувалося з процесами індустріалізації та освоєнням цілих земель, а згодом із депортаціями та евакуацією підприємств й населення під час Другої світової війни. У цей час велика кількість кваліфікованих фахівців, робітників і молодих спеціалістів з України прибували до республік Центральної Азії, що істотно збільшило чисельність української громади в цьому регіоні. За даними перепису 1989 р., у республіках Середньої Азії проживало 338,5 тис. українців, найбільше з яких було зосереджено в Узбекистані та Киргизстані.

Після розпаду Радянського Союзу та здобуття незалежності державами Центральної Азії, українська громада опинилася перед новими викликами та можливостями. Міграційні процеси до України, Росії та інших пострадянських і світових держав спричинили поступове скорочення кількості представників української спільноти в регіоні. Попри це, українська діаспора продовжує залишатися вагомим чинником у культурному та суспільному житті країн Центральної Азії. Незважаючи на зменшення чисельності, українці цього регіону активно підтримують свою національну ідентичність і культурну спадщину. Цьому сприяє діяльність численних громадських організацій та культурних центрів, які відіграють ключову роль у збереженні й популяризації української культури.

Метою цього дослідження є відстеження та аналіз генези української діаспори в центральноазійському регіоні.

Аналіз попередніх досліджень. Проблематика існування української спільноти в країнах Центральної Азії висвітлювалася у працях вітчизняних дослідників, публікаціях у спеціалізованих виданнях, а також у матеріалах офіційних сайтів дипломатичних представництв України. У науковому дискурсі питання розглядається у контексті історії формування української діаспори, демографічних процесів, культурної діяльності та сучасних форм самоорганізації громади.

Узагальнений аналіз демографічних процесів і динаміки чисельності українців на пострадянському просторі, зокрема у країнах Центральної Азії представлено у статті А. Зубик і Д. Корнійчук (Zubyk & Korniyuchuk, 2017).

Систематизований виклад історії формування української діаспори у світі та, зокрема розглянуто міграційні процеси на терени Центральної Азії у 19-20 ст. розглянуто в роботі М. Рогожи (Rogozha, 2011). Інформація про кількість українців в Узбекистані, діяльність українських громадських організацій, а також статистичні дані щодо чисельності українців у Казахстані й діяльності українських організацій розміщена на офіційних сайтах відповідних посольств, таких як Українці в Узбекистані (Ukrainians in Uzbekistan, 2021) та Українці в Казахстані (Ukrainians in Kazakhstan, 2022).

Слід зауважити, що в наявних дослідженнях спостерігається системний аналіз історичних аспектів формування української спільноти в країнах Центральної Азії, а також використовуються сучасні інформаційні ресурси, що висвітлюють діяльність українських громад. Водночас у науковій сфері досі недостатньо комплексних міждисциплінарних досліджень, які б інтегрували історичний, демографічний та соціокультурний виміри розвитку української спільноти.

Методи та прийоми дослідження. Дослідження історичних передумов, етапів розвитку та сучасний стан української спільноти в країнах Центральної Азії проведено із застосуванням системного, аналітичного, структурно-функціонального та порівняльного підходів. Методологічну основу статті становлять принципи об'єктивності, історизму, детермінізму та системного аналізу.

Викладення основного матеріалу. На території сучасного Казахстану перші українці з'явилися ще у 18 ст. внаслідок заслання учасників Гайдамацького руху. Проте більш інтенсивне формування української діаспори розпочалося вже у другій половині 19 ст., коли переселенці з різних регіонів України почали прибувати сюди в пошуках вільних земель. Особливого масштабного характеру ця міграція набула з початком впровадження Столипінської аграрної реформи на початку 20 ст. До приходу більшовиків до влади кількість українців у Казахстані зросла до 700 тисяч, що становило понад 10% чисельності всього населення. Деякі регіони Північного Казахстану, де українці оселялися масово, отримали назву «Сірий Клин».

У 1930-х роках під час колективізації до Казахстану було депортовано десятки тисяч українських родин, які потрапили під розкуркулення. У період німецько-радянської війни саме до Казахстану масово евакуювали заводи, а також навчальні та наукові заклади разом із фахівцями з українських територій, окупованих німецькими військами. Насильницьке переселення селян тривало й після 1945 р., але вже зачепило здебільшого мешканців регіонів Західної України.

Масштабне освоєння цілинних земель на території Казахстану стало однією з ключових причин значної хвилі міграції українців, особливо серед молоді. У цей період до Казахстану прибули близько 300 юнаків і дівчат, що сприяло суттєвому зростанню чисельності української громади в регіоні. Згодом пікове зростання кількості українців було зафіксоване у 1970 р., коли їх чисельність становила 933 тисячі осіб.

Після здобуття Україною незалежності в 1991 р. більшість українців, які мешкали в Казахстані, не повернулися на батьківщину. Згідно з даними перепису населення у 2021 р., українці залишаються четвертою за розміром етнічною групою Казахстану, їх чисельність становить приблизно 387 тисяч осіб. Однак лише близько 20% представників цієї етнічної громади зазначили, що українська мова є для них рідною (Ukrainians in Kazakhstan, 2022).

На сьогодні українська спільнота в Казахстані представлена низкою організацій, які докладають зусиль для збереження культури, мови та традицій України. Найбільшою серед них є Асоціація «Українці Казахстану», що входить до Світового конгресу українців (СКУ) і об'єднує 12 культурних центрів та об'єднань. Асоціація випускає власне видання під назвою «Вісник» і підтримує активну співпрацю з Посольством України в Республіці Казахстан. Також понад чверть століття в Астані функціонує Український культурний центр «Ватра». Діяльність цих організацій спрямована на організацію культурних заходів, збереження національної ідентичності та популяризацію української мови (Ukrainians in Kazakhstan, 2022; Rogozha, 2011: 111-113).

Українська діаспора в Республіці Казахстан активно підтримує тісний зв'язок із своєю історичною батьківщиною, значною мірою через координацію з Посольством України. Після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, Казахстан проявив ініціативу в реалізації низки проектів, спрямованих на підтримку українських громадян із наголосом на гуманітарну допомогу.

Масове переселення українських селян до теренів сучасного Киргизстану бере свій початок у другій половині 1890-х рр. Основний контингент переселенців становили малоземельні селяни, які прибували з Полтавщини, Чернігівщини, Поділля, Волині та західної частини Слобожанщини. За даними перепису 1897 р. чисельність українців у цих регіонах перевищила 18 тисяч осіб.

Зі встановленням радянської влади кількість українського населення в Киргизстані різко зросла. Перепис 1926 р. зафіксував понад 64 тисячі українців, що

складало 6,5% від загальної чисельності населення Киргизької Автономної Радянської Соціалістичної Республіки. Починаючи з періоду індустріалізації, частка українців у населенні республіки помітно зростає. Так, перепис 1939 р. зафіксував понад 137 тисяч українців, що складало 9,4% від загальної чисельності населення. Значна частина українців селилася в містах, таких як Бішкек, Токмак і Каракол, а також у сільськогосподарських регіонах долини річки Чу та Іссик-Кульської улоговини, які були відомі своїми родючими ґрунтами (Kukharenko, 2016a).

У пострадянський період, після здобуття Киргизстаном незалежності у 1991 році, спостерігалася виражена тенденція до еміграції представників слов'янських народів, зокрема й українців, до України та інших країн. Основними чинниками цього процесу стали проголошення киргизької мови державною, а також суттєве підвищення домінування етнічних киргизів у структурах державного управління. Станом на 2016 рік чисельність українців у Киргизстані скоротилася до трохи більше ніж 12 тисяч осіб, що становить лише 0,2% від загальної чисельності населення країни. Водночас ця тенденція зменшення чисельності української громади зберігає свою сталість (Ukrainian community, 2024).

Найбільшою громадською організацією із республіканським статусом, яка представляє українців у Киргизстані, є Українське товариство Киргизької Республіки «Берегиня». Ця організація, заснована в Бішкеку ще у 1993 р., єдина офіційна структура, що захищає етнокультурні інтереси української діаспори. Вона активно займається науковою, видавничою та просвітницькою діяльністю, публікує роботи з україністики і підтримує зв'язки з Україною.

Дипломатичні відносини між Киргизстаном і Україною були встановлені у 1992 р. З того часу сторони підписали низку двосторонніх документів, спрямованих на розвиток співпраці в різних сферах. Нинішні події, зокрема російсько-українська війна, посилюють інтерес до зменшення російського впливу в регіоні, хоча російська мова й досі залишається поширеною, особливо в столичних районах. Українська спільнота Киргизстану пройшла нелегкий шлях: від масового переселення до поступового скорочення чисельності. Водночас зберегти ідентичність допомагає діяльність громадських організацій, а також прагнення до збереження рідної культури й мови.

Що стосується території сучасного Таджикистану, перші українські переселенці почали прибувати туди ще на початку 20 ст., зокрема після будівництва залізниць Оренбург – Ариш та Ташкент – Красноводськ. Вони оселялися здебільшого у передгірських районах, освоюючи родючі, але посушливі землі. За даними перепису 1897 р., кількість українців на цих територіях не перевищувала 2 тисяч осіб.

Формування української спільноти в Таджикистані набуло найбільшого розмаху в радянські часи. Під час Першої світової війни та революцій кількість українців у регіоні зменшилася вдвічі. Однак у період між двома світовими війнами, особливо після завершення Другої світової війни, чисельність діаспори почала зростати. На своєму піку, згідно з переписом 1989 р., в Таджикистані мешкало понад 41 тисяча українців. Міграція українців до Таджикистану була зумовлена різними причинами: освоєнням нових земель, індустріалізацією та промисловим розвитком регіону, а також політичними мотивами.

Після розпаду СРСР та громадянської війни в Таджикистані спостерігався серйозний економічний спад, який суттєво вплинув на зниження рівня життя населення. Це стало однією з головних причин масової еміграції українців у перші роки незалежності. У результаті, до 2000 р. чисельність української громади скоротилася майже до 4 тисяч осіб. Нині загальна кількість громадян українського походження оцінюється приблизно в 1 тисячу осіб, більшість із яких проживає в Согдійській області, де громадянська війна не зачепила регіон (Helga, 2014).

У 2010 р. у м. Чкалов (нині – м. Бустон Согдійської області) припинив функціонування Український культурний центр. Наразі в Таджикистані немає зареєстрованих українських громад. Незважаючи на це, українська спільнота

продовжує зберігати свою культурну спадщину та підтримувати зв'язки з історичною батьківщиною за допомогою Посольства України та різноманітних культурних ініціатив. Україна та Таджикистан також продовжують розвивати культурно-гуманітарне співробітництво, незважаючи на географічну віддаленість. Обговорюються питання обміну книгами, організації гастролей, виставок, наукових і соціологічних досліджень.

У середині першого десятиліття 20 ст., зокрема після спорудження залізниці Ташкент – Красноводськ, а пізніше й Оренбург – Арьсь перші українські поселенці з'явилися й на території сучасного Узбекистану, де вони осідали переважно в передгір'ях та поблизу Ташкента. Значне збільшення чисельності української діаспори в Узбекистані спостерігалось в радянський період, особливо в післявоєнні роки. На 1989 рік кількість українців у цій країні досягла свого максимального рівня та перевищувала 153 тисячі осіб, що робило цю спільноту найбільшою українською діаспорою в Центральній Азії. Основна частина українців проживала в Ташкенті та його околицях, зокрема у Ташкентській області.

Ще у 1917 р. в Ташкенті було створено організовану українську громаду. Її діяльність включала проведення з'їздів, а також напрацювання планів щодо заснування клубу під назвою «Українська хата» та публікації газети «Туркестанська рада». Крім того, активно функціонували українські театральні трупи та освітні заклади з викладанням українською мовою. Однак, у 1920 р. всі українські організації були ліквідовані.

Голодомори 1921-1922 і 1932-1933 рр. в Україні спричинили хвилі міграції українських селян, які шукали порятунку, зокрема, і в Туркестані (Kukhareno, 2016b).

Під час Другої світової війни до Узбекистану було евакуйовано значну кількість українських підприємств, наукових установ, вищих навчальних закладів і мистецьких колективів. У 1966 р., після землетрусу в Ташкенті, понад 2500 українських інженерів активно долучилися до процесу відбудови міста.

Після розпаду СРСР та здобуття Узбекистаном незалежності, політика «узбекізації» й обмеження використання російської мови, яка була для більшості українців засобом спілкування, спричинили значний відтік слов'янських меншин, зокрема українців, із країни.

За неофіційними даними на 2005 р., близько двох третин слов'янських меншин залишили територію Узбекистану. Станом на 2017 р. чисельність українців у країні становила приблизно 70 тисяч осіб, більшість із яких проживали у великих містах, таких як: Ташкент, Самарканд, Бухара та Фергана (Ukrainians in Uzbekistan, 2021).

У 2001 р. в м. Ташкент було засновано Республіканський Український культурний центр «Славутич», який відіграє значну роль у збереженні культурної спадщини та традицій українського народу. Основним завданням центру є об'єднання та координація діяльності українських культурних осередків, розташованих у різних регіонах Узбекистану, зокрема в Ангрені, Нукусі та Ташкентській області.

Центр «Славутич» активно організовує різноманітні культурно-масові та духовно-просвітницькі заходи, до яких належать «Тиждень українського кіно», фестивалі української пісні, свята українсько-узбецької дружби, творчі конкурси, художні виставки та тематичні вікторини. Особливе значення має діяльність у сфері інформаційної підтримки: з 1996 р. центр видає вісник «Батьківщина», а на узбецькому телебаченні постійно транслюється програма «Добра хата», яка спрямована на популяризацію української культури (Republican Ukrainian Cultural Center «Slavutych» of Uzbekistan, N.d.).

Дружні відносини між Україною та Узбекистаном підтримуються на державному рівні. У 1995 р. Президент України Леонід Кучма здійснив офіційний візит до Узбекистану, а вже у 1997 р. там успішно відбулися Дні української культури. Також було створено товариство дружби «Узбекистан–Україна».

Попри скорочення чисельності української громади в Узбекистані у пострадянський період, вона залишається активною, зберігаючи та розвиваючи свою мову, культуру і традиції. Це стало можливим завдяки роботі культурних центрів і зусиллям активних членів діаспори.

Соціально-економічні чинники стали основою для перших значних міграцій українців до Туркменістану. Згідно з переписом населення 1897 р., там вже налічувалося понад 5 тисяч українців. У радянський період українці посіли друге місце за чисельністю серед слов'янських етнічних груп у Туркменській РСР. Це було зумовлено державним плануванням у перерозподілі трудових ресурсів у межах СРСР. Чимало українців переїжджали як кваліфіковані спеціалісти, інженери, педагоги та робітники, залучені до розвитку промисловості й інфраструктури. Проте, як і багато інших національних груп, вони стикалися з політикою русифікації. Голодомор 1932-1933 рр. також став суттєвим фактором, що змусив багатьох українців шукати нові місця проживання, включаючи регіони Туркменістану. З проголошенням незалежності Туркменістану після розпаду СРСР у 1991 р. українська громада отримала статус закордонної меншини. За переписом 2009 р., чисельність українців у країні становила близько 23 тисяч осіб, що складало приблизно 0,5% загальної кількості населення. Майже половина з них проживала в Ашхабаді, столиці держави. Однак за останні роки їхня чисельність поступово зменшується. За неофіційними оцінками, поточна кількість може коливатися в межах 10-14 тисяч осіб, переважно зосереджених у міських районах (Ukrainian Communities in Turkmenistan, N.d.).

Законодавство Туркменістану не передбачає можливості створення та діяльності громадських об'єднань на етнічній основі. У зв'язку з цим єдиним офіційно визнаним осередком для збереження української мови та культури на території країни залишається Українська недільна школа, заснована у 2001 р. за ініціативи Посольства України. На момент відкриття цей освітній заклад відвідувало близько ста осіб різного віку.

Ключову роль у підтримці української громади в Туркменістані відіграє Посольство України, яке забезпечує консульське обслуговування та сприяє задоволенню культурних потреб українців. Попри наявність нормативно-правових обмежень щодо утворення національних громадських організацій, українська діаспора в Туркменістані активно працює над збереженням своєї етнокультурної ідентичності. Основними механізмами для досягнення цієї мети залишаються освітні ініціативи, а також підтримка, надана дипломатичними представництвами України.

Висновок. Отже, українська спільнота у країнах Центральної Азії залишається невіддільною частиною світової української діаспори. Попри складні історичні обставини та сучасні виклики, ці громади докладають значних зусиль для збереження своєї культурної спадщини та підтримання зв'язків із батьківщиною. Діяльність місцевих українських громад спрямована на збереження національних традицій, мови та культурної ідентичності. У цьому контексті вони проводять різноманітні культурні заходи, відзначають національні свята, підтримують функціонування творчих колективів і організують роботу недільних шкіл, де діти вивчають українську мову та історію. Водночас асиміляція залишається суттєвим викликом. Зокрема, такі впливові чинники, як змішані шлюби та недостатня присутність національного культурного середовища, поступово призводять до ослаблення етнічної ідентичності.

Разом з тим, узагальнюючи вище сказане, варто наголосити на тому, що формування української спільноти в країнах Центральної Азії має складну та багатшарову історію; українці відіграли важливу роль у соціально-економічному розвитку регіону; процеси асиміляції та інтеграції суттєво вплинули на структуру української спільноти; після здобуття незалежності країнами Центральної Азії відбулися важливі трансформації у становищі української діаспори; сучасний етап характеризується активізацією культурно-громадського життя українців Центральної Азії.

Загалом, українці Центральної Азії становлять важливу частину світової української діаспори, яка має значний потенціал у розвитку культурної взаємодії, зміцненні міжнародних відносин та поширенні української культури за кордоном. Збереження та розвиток української спільноти в регіоні є важливим завданням сучасної української держави та інструментом м'якої сили в глобальному контексті.

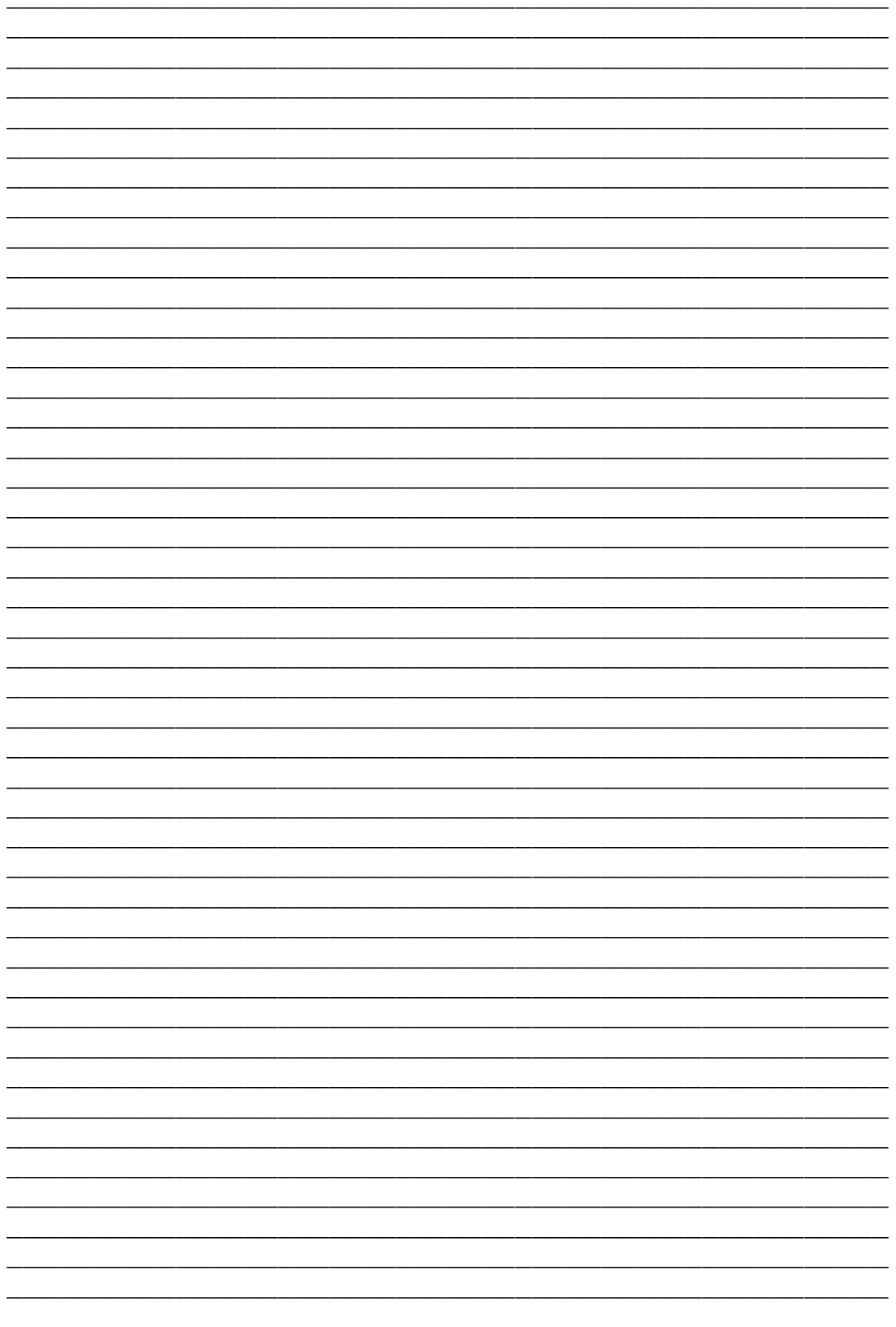
REFERENCES

- Helga** (2014, July 29). Ukrainian diaspora in Central Asia. *WE.ORG.UA*. Retrieved from <https://surl.li/eyhchc> // **Helga** (2014, 29 липня). Українська діаспора в Середній Азії. *WE.ORG.UA*. Retrieved from <https://surl.li/eyhchc>
- Kukharenko, R.** (2016, August 31) *Ukrainians in Uzbekistan – Migration*. All-Ukrainian information and analytical monthly newspaper. Retrieved from <https://surl.li/olkpsu> // **Кухаренко, Р.** (2016, 31 серпня). *Українці в Узбекистані – Міграція*. Міграція: всеукр. інформ-аналіт. щомісячна газ. Retrieved from <https://surl.li/olkpsu>
- Kukharenko, R.** (2016, July 1). Ukrainians in Kyrgyzstan. Migration. *All-Ukrainian Information and Analytical Monthly Newspaper*. Retrieved from <https://surl.li/nsuvac> // **Кухаренко, Р.** (1 липня 2016). Українці в Киргизстані – Міграція. *Міграція: всеукраїнська інформаційно-аналітична щомісячна газета*. Retrieved from <https://surl.li/nsuvac>
- Republican Ukrainian Cultural Center «Slavutych» of Uzbekistan* (N.d.). Retrieved from <https://surl.lt/wuxrau> // *Республіканський український культурний центр «Славутич»*. (б. д.). *Узбекистану*. Retrieved from <https://surl.lt/wuxrau>
- Rogozha, M.M.** (2011). *History of the Ukrainian Diaspora: A Textbook*. Uman: PP Zhovtyi OO. Retrieved from <https://surl.li/kdfpbr> // **Рогожа, М.М.** (2011). *Історія української діаспори: навч. посіб.* Умань: ПП Жовтий О.О. Retrieved from <https://surl.li/kdfpbr>
- Ukrainian Communities in Turkmenistan (n.d.). Nikita first – Visa experts of Ukraine. Retrieved from <https://surl.li/uyzaxf> // *Українські Громади в Туркменістані* (б. д.). Nikita first – візові експерти україни. Retrieved from <https://surl.li/uyzaxf>
- Ukrainian community (2024, July 18). *Embassy of Ukraine in the Kyrgyz Republic*. Retrieved from <https://surl.li/goioxs> // *Українська громада*. (18 липня 2024). *Посольство України в Киргизькій Республіці*. Retrieved from <https://surl.li/goioxs>
- Ukrainians in Kazakhstan (2022, November 11). *Embassy of Ukraine in the Republic of Kazakhstan*. Retrieved from <https://surl.li/mhides> // *Українці в Казахстані* (11 листопада 2022). *Посольство України в Республіці Казахстан*. Retrieved from <https://surl.li/mhides>
- Ukrainians in Uzbekistan (2021, December 20). *Embassy of Ukraine in the Republic of Uzbekistan*. Retrieved from <https://surl.li/knkozy> // *Українці в Узбекистані* (20 грудня 2021). *Посольство України в Республіці Узбекистан*. Retrieved from <https://surl.li/knkozy>
- Zubyk, A. & Korniychuk, D.** (2017). Modern Ukrainian Diaspora in the Countries of the Former USSR. *Human Geography Journal*, 22, 161-167. DOI: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2017-22-24> // **Зубик, А. & Корнійчук, Д.** (2017). Сучасна українська діаспора в країнах колишнього СРСР. *Часопис соціально-економічної географії*, 22, 161-167. DOI: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2017-22-24>

Received 1st 12.11.2025

Accepted 14.12.2025

Publication 22.01.2026

Наукове періодичне видання

**Acta de Historia & Politica:
Saeculum XXI**

2026

Volume XI

Здано до набору 15.01.2026 р. Підписано до друку 22.01.2026 р. Папір офсетний.
Формат 70x108¹/₁₆. Гарнітура «Georgia». Друк лазерний. Ум.-друк. арк. 14,27.
Наклад 100 прим.